

“એણે તેમને પાછાં આપવાની સાફ ના પાડી દીધી એને રાજકુમારને કહ્યું કે;—“જ્યાં સુધી તું એક વાર્તા મને કહીશ નહિ, ત્યાં સુધી હું કદાપિ આ કબૂતરો તને પાછાં આપવાની નથી.”

“તમે મારા મુખથી શી વાર્તા સાંભળવા માગો છો, માતા?” હાડિમકુમારે નમ્રતાથી પૂછ્યું.

“મારા પ્રિય પુત્ર! એ કાંઈ એવી ખાસ મહત્ત્વની વાર્તા નથી; કેંતુ તારું જીવન શામાં રહેલું છે, એટલું જ માત્ર હું જાણવા માગું છું.” માવડી માતાએ માગણી કરી.

“માતા, આ તમે કેવા પ્રકારનો પ્રશ્ન કરો છો વારુ? મારું જીવન મારા દેહવિદા અન્યત્ર ક્યાં રહી શકે એમ છે વારુ?” રાજકુમારે પ્રવ્રજતાથી જણાવ્યું.

“મારા પુત્ર! મારા કહેવાનો આશય આ નથી. તારી માતાને એક સાધુએ કહેલું છે કે, તારું જીવન કાંઈ વસ્તુ સાથે બંધાયેલું છે એટલે જેની સાથે તારું જીવન બંધાયેલું છે તે વસ્તુ કઈ છે તે હું જાણવા માગું છું.” અણુમાનીતી રાણીએ ખુલાસો કર્યો.

“પરંતુ, માતા! મેં તો આવી કશી વાર્તા સાંભળી જ નથી, તો હજી આપને શું જણાવું વારુ?” રાજકુમારે પોતાની અચ્છતા દર્શાવી.

“ખરી વાત છે; પણ જો તું આ વિશે તારી માતાને પૂછવાનું મને તારી માતા જો કાંઈ કહે તે અહીં આવીને મને કહી સંભળાવવાનું જીવન આપતો હોય, તો જ હું તારાં કબૂતરોને પાછાં તારા હાથમાં દોઉં; અને નહિ તો તારાં કબૂતરો તને મળવાનાં નથી.” એરમાન માતાએ પોતાના સ્વાર્થને સિદ્ધ કરનારું વચન માગ્યું.

“બહુ સારું; હું એ વિશે મારાં માતૃશ્રીને પૂછીશ અને તેઓ જો કાંઈ કહેશે તે તમને આવીને કહી સંભળાવીશ. હવે તો મારાં કબૂતરો તને પાછાં આપશે કે નહિ?” રાજકુમારે વચન આપ્યું.

“મારે હજી એક બીજી ચર્ચ કરવાની છે અને તે એ કે, આ દરમિયાને જાણવાની મેં ઇચ્છા કરી છે, એ વાત તારે તારી માતાને હંચી નહિ, એનું પણ મને તારી પાસેથી વચન મળવું જોઈએ.” માવડી માતાએ કુમારને વચનથી બરાબર બાંધી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

હું આ વાર્તાને મુક્ત રાખવાનું પણ વચન આપું છું.” કુમારે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણેનું બીજું વચન પણ આપી દીધું.

અણુમાનીતી રાણીએ એ પછી કબૂતરોને રાજકુમારના હાથમાં લેવી દીધાં અને હાડિમકુમાર પોતાનાં અત્યંત પ્રિય પક્ષીઓ પાછાં પોતાના હાથમાં આવતાં પોતાની એરમાન માતા સાથે થએલા સંભા-

પણના પ્રત્યેક અક્ષરને સર્વથા બૂલી ગયો; કારણ કે, તેના આનંદ આવધિ થયો હતો અને આનંદના અતિરેકમાં આવી વાતોનું વિસ્મય થઈ જાય એ સર્વથા સ્વાભાવિક હતું. પરંતુ બનાવ એવો બન્યો પીજી દિવસે પણ કળૂતરો પાછાં તેની આરમાન માતાના આવાસ આત્મા ગયાં. તેમને લેવામાટે દાડિમકુમાર આરમાન માતાના આવ સમાં ગયો અને તે અણુમાનીતી રાણીએ તેની પાસેથી પોતાની ઇચ્છા વસ્તુની યાચના કરી. કુમારે તે જ દિવસે પોતાની માતાને એ વાત પૂછવાનું બીજીવાર વચન આપ્યું અને કળૂતરોને છોડી દેવામાટે અત્યંત આગ્રહ કર્યો. તે વચનને માન આપીને અણુમાનીતીએ કળૂતરોને છોડી દીધાં. અર્થાત્ એ દિવસની કળૂતરો સાથેની રમત પૂરી થયા પછી રાજકુમાર પોતાની માતા પાસે ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે;—“માતૃશ્રી મારું જીવન શામાં રહેલું છે, એ કૃપા કરીને મને જણાવશો કે? પોતાના પુત્રના આ અસાધારણ પ્રશ્નથી અત્યંત આશ્ચર્યચકિત થઈ તેની માતા-માનીતી રાણી-કહેવા લાગી કે;—“મારા પુત્ર! આ પ્રશ્ન પૂછવામાં તારો શો આશય સમાવશે છે, તે હું સમજી શકતી નથી. એના ઉત્તરમાં રાજકુમારે જણાવ્યું કે;—“માતા, મેં એમ સાંભળ્યું છે કે, એક પવિત્ર સાધુએ તમને એમ જણાવ્યું છે કે, મારા જીવનનો કોઈ અન્ય વસ્તુ સાથે સંબંધ રહેશે છે; એટલે જે વસ્તુ સાથે મારું જીવન સંબંધ ધરાવે છે, તે વસ્તુ શી છે, તે જણવાની મારી ઇચ્છા છે.” તે વાતો સાંભળીને માનીતી રાણી પોતાના પુત્રને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી કે;—“મારા બાળક, મારી આંખોના તારા, મારા સ્વર્ણચન્દ્ર! કૃપા કરીને આવો અશુભ પ્રશ્ન મને ન પૂછ. મારા શત્રુઓનાં મોઢાં કાળ થાય અને મારો દાડિમકુમાર ચિરંજીવ રહે!” માતાએ આવી રીતે તેમના વચનોની ધણી એટા કરી, પરંતુ કુમારે તે રહસ્યને જણવામાટેનું પોતાના હૃદયે લેશ માત્ર પણ પરિત્યાગ કર્યો નહિ. તેણે સ્પષ્ટતાથી જણાવી દીધું કે;—“જ્યાં સુધી એ રહસ્ય મને જણાવવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી હું અત્ર અને જળને હસ્તસ્પર્શ પણ કરવાનો નથી.” માનીતી રાણીએ પોતાના પ્રાણપ્રિય પુત્રના આવા હૃદયુક્ત આગ્રહને જોઈને એ તેને તેના જીવનરહસ્યની કથા સંભળાવી દીધી. એને વળતે દિવ દુર્ભાગ્યવશાત્ કુમારનાં કળૂતરો પાછાં છોડીને અણુમાનીતી રાણીના આવ સમાં જઈ ગયાં અને દાડિમકુમાર તેમને લેવામાટે ત્યાં ગયો. અણુમાનીતીએ પોતાના મીઠામીઠા શબ્દોથી રાજકુમારને ભોળવી નાખ્યે અને પોતાને જે રહસ્ય જણવાનું હતું તે તેના મુખથી જણી લીધું.

અણુમાનીતીએ દાડિમકુમારના જીવનરહસ્યને જણી લીધા પછી તેના પોતાની અશુભ ભાવનાને પૂર્ણ કરવાના કાર્યમાં ઉપયોગ કરી તે

ક પણ માત્રનો પણ વિલંબ ક્યો નહિ. તેણે પોતાની દાસીઓને સણના ડવાનાં થોડાંક સૂકાયલાં ડીયકાં લાવવામાટેની આજ્ઞા આપી દીધી.

ડીયકાં બહુ જ ખરડ ચાપ છે અને દાગવાથી એક જાતનો વિલક્ષણ નિ કરે છે કે જે લગભગ માણસના શરીરમાંનાં હાડકાંના ટચાકડા વા જ હોય છે. એ સણનાં ડીયકાંને તેણે પોતાની શય્યાની નીચે માલ્યાં અને ત્યારપછી તે શય્યાપર પોતે લંગાવીને 'રાણી સાહેબ બહુ જ દાં છે,' એવી અફવા બહાર ફેલાવી દીધી. રાજાને જો કે તેનામાં નીતી રાણી જેટલો પ્રેમ નહોતો, છતાં પણ આવા સમયમાં તેની કૃતિની પૃચ્છા કરવામાટે આવવાને એક પતિ તરીકે તે બંધાયેલો જ હતો. રાણીએ એવો દંભ દર્શાવ્યો હતો કે, જાણે તેનાં હાડકાંને લાંગીને ભૂકો જ કરી જાય છે; અને એ નાટકને સત્ય કરી બતાવવામાટે જ્યારે તે શય્યામાં કંઈ તરફથી ખીજ તરફ પાસું બદલતી હતી, તે વેળાએ સણનાં ડીય- પર બાર આવતાં તેમાંથી તેની ધારણા પ્રમાણેનો હાડકાંના ઠડકવાનો મનિ નીકળતો હતો. અણુમાનીતી રાણીની રુજીતા વિશે રાજાને નિશ્ચય નાં તેણે પોતાના સર્વોત્કૃષ્ટ વૈદ્યને તેના ઉપચારો કરવાની આજ્ઞા આપી દીધી. હવે એ વૈદ્ય સાથે અણુમાનીતી રાણીનો પ્રથમથી જ સંપ હતો અને તેથી વૈદ્યે રાજાને જણાવ્યું કે, "રાણીના રોગનિવારણનો માત્ર મર્ક જ ઉપાય છે અને તે એ કે, રાજમહાલયની સ્કામેના તળાવમાંના રાસ' નામક મત્સ્યના શરીરમાંના અમુક લાગનો લેપ કરીને રાણીના શરીરપર લગાડવો જોઈએ. એ વિના અન્ય કોઈ પણ ઉપાય નથી." ત્કાળ રાજાએ માછીમારોને બોલાવ્યા અને રાજમહાલય સ્કામેના તળા- વમાંથી તે 'બાસ' મત્સ્યને પકડી લાવવાનો તેમને હુકમ સંભળાવ્યો. થમ જળમાં જ તે મત્સ્ય પકડાઈ ગયો. એ વેળાએ જનાવ એવો બન્યો, તળાવથી થોડા જ અંતરપર ખીજ બાળકો સાથે દાદિમકુમાર પણ મતો હતો. એટલે જોવો તે મત્સ્ય જળમાં સપડાવો કે તત્કાળ કુમા- ને શરીરમાં કાંઈક અસ્વસ્થતા જણાવા લાગી અને મત્સ્યને જોવો પૃથ્વી- પર લાવવામાં આવ્યો કે તે કણે જ કુમાર પૃથ્વીપર પહોંચી પડ્યો અને જાણે તેના ગ્રાણી નીકળી જવાની તૈયારીમાં હોયની! એવાં બંધકર ચંન્હો દર્શાવવા લાગ્યો. તેને તત્કાળ તેની માતાના આવાસમાં લઈ ત્યાંમાં આવ્યો, અને જ્યારે રાજાને કુમારની આવી અસ્વસ્થતાના પમાચાર મળ્યા એટલે તે તો બિચારો પોતાના એ એકના એક પુત્ર અને ઉત્તરાધિકારીની એ સ્થિતિની વાતો સાંભળી દિગ્ભૂટ જોવો જ બની યો. વૈદ્યની આજ્ઞાથી તે મત્સ્યને અણુમાનીતી રાણીના ઓરડામાં લાવવામાં આવ્યો અને ત્યાં ભૂમિપર જેની રીતે તે પહોંચા ખાવા લાગ્યો.

તે જ પ્રમાણે દાડિમકુમાર પણ પોતાની માતાના ઝોળામાં પછાડ ખા લાગ્યો. મત્સ્યના શરીરને ચીગતાં તેમાંથી કાઢતી એક પેટી નીકળી અને તે પેટીમાં એક સ્વર્ણમાળા પડેલી હતી. જેની રાણીએ તે સ્વર્ણ માળાને પોતાના ગળામાં ધારણ કરી કે તે હવે જ દાડિમકુમાર પોતાના માતાના આવાસમાં પોતાના પ્રાણને ત્યાગી દીધા.

જ્યારે રાજકુમાર અથવા તો યુવરાજના મૃત્યુની વાર્તા રાજ-સામ્રાજ્યમાં આવી એટલે તેના રોકનો અવધિ થયો અને તે ગોક-મહાસાગરમાં ડૂબી ગયો. અણુમાનીતી રાણીના રોગમુક્ત થવાના અમ આરથી પણ તેના એ શોક ગ્ય માત્ર પણ ન્યૂન થયો નહિ. તે પોતાના પુત્રના મૃત શરીર પર પછાડાઈ પછાડાઈને એવો તો હૃદયભેદ વિવા કરવા લાગ્યો કે, તેના મત્રીઓનો તો એવો જ નિશ્ચય થઈ ગયો કે રાજની માનસિક શક્તિમાં અવ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે, અને તેથી મહા રાજ કદાચિત્ સદાને માટે હિન્નમાદને વરા થઈ જશે. રાજએ પોતાના પુત્રના મૃત શરીરને યથાસાધ્ય અગ્નિદાહ આપવાની અનુમતિ ન આપી તેના પુત્રનું મરણ એવું તો અચ્ચાનક અને દોષ પશુ કારણવિ-થયુ હતું કે, તેના મરણના ગદસ્યની તે દૃષ્ટના માત્ર પણ કંઈ ચાકું નહિ. રાજએ પોતાના પુત્રના શબને પોતાના ઉપવનગૃહોમાંના એ ઉપવનગૃહમાં લઈ જવાની અને ત્યાં તેને તબાળીને રાખવાની પોતાના અનુચરોને આજ્ઞા આપી દીધી. એ ઉપરાંત તેણે એમ પણ કહી દીધું કે, 'જો તરુણ રાજકુમારને પ્રત્યેક વસ્તુની આવશ્યકતા છે, એ પ્રમાણેની માન્યતાથી તે ઉપવનગૃહમાં સર્વ પ્રકારના સાવનો તમારે તરાર રાખવા.' એ પડી એક એવા પ્રકારની આજ્ઞા આપવામાં આવી કે, 'તે ઉપવનગૃહનાં દ્વારો દિવસ અને રાત તાજાં વાગીને બંધ રાખવાં અને તેમાં રાજકુમારના અત્યંત પ્રિયમિત્ર એટલે કે પ્રધાનપુત્ર વિના અન્ય કોઈ પણ મનુષ્યે પ્રવેશ કરવો નહિ. એ પ્રધાનપુત્રને તે ગૃહની કૂચી આપવામાં આવી અને તેણે પ્રતિદિવસ એકવાર ત્યાં જવું, એવો તેને અધિકાર અપાયો.

પોતાના પુત્રના મૃત્યુથી અગાધ ગોકસાગરમાં ડૂબેલી માનીતી રાણી પોતાનો સર્વ સમય એકાતવાસમાં વીતાડવા લાગી અને તેથી રાજએ પોતાની સર્વ નિરાશો અણુમાનીતી રાણીના અત પુરમાં વીતાડવાનો આરંભ કરી દીધો. તે વેળાએ રાજના મનમાં કોઈ પણ પ્રકારના સંસયને ઉત્પન્ન ન થવા દેવામાટે તે અણુમાનીતી રાણી નિરાશા સમયમાં રાજ આવતો હતો ત્યારે પોતાના ગળામાંની તે સુવર્ણમાળાને ઉતારીને જ રાજનો સત્કાર કરતી હતી. હવે એ સુવર્ણમાળામાં એક

એવું રહ્યું સમાયતું હતું કે જ્યાં સુધી એ સ્વર્ણમાળા અણુમાનીતી રાણીના ગળામાં હોય ત્યાં સુધી જ દાડિમકુમાર મૃત અવસ્થામાં રહે; અર્થાત્ વિધિની આવી વ્યવસ્થા હોવાથી જ્યારે રાણી એ સ્વર્ણમાળાને પોતાના ગળામાંથી કાઢી નાખતી હતી, તે વેળાએ દાડિમકુમાર પોતાના સ્થાનમાં પાછો જીવિત અવસ્થામાં આવી જતો હતો. સારાંશ કે, પ્રત્યેક નિશામાં રાણી અને સ્વર્ણમાળા ભિન્ન રહેતાં હતાં, તે વેળાએ દાડિમકુમારને જીવન પ્રાપ્ત થતું હતું અને પ્રજાતમાં રાણી સ્વર્ણમાળાને ગળામાં ધારણ કરતી એટલે કુમાર પાછો મૃતની અવસ્થામાં પડી જતો હતો. જ્યારે દાડિમકુમાર નિશાના સમયમાં પુનર્જીવિત થતો હતો, તે વેળાએ ત્યાં સર્વ પ્રકારના ભોજ્ય અને પેય પદાર્થોનો ભંડાર બરેલો હોવાથી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણેના પદાર્થ ખાતો હતો, ઉપવનગૃહમાં સર્વત્ર ફરતો હતો અને પોતાના ભાગ્યવિશેના વિચારમાં નિમગ્ન થતો હતો. તેના મિત્ર પ્રધાનપુત્ર કે જે માત્ર દિવસના સમયમાં જ તેને જોવામાટે આવતો હતો, તે તો જ્યારે આવે ત્યારે રાજકુમારને મૃત અવસ્થામાં—એક શયના સ્વરૂપમાં—જ પડેલો જોતો હતો, પરંતુ કેટલાક દિવસ પછી તેના મનમાં જે એક આશ્ચર્યનો આઘાત થયો તે એ હતો કે, ઇશ્વર દિવસ વીત્યા તોપણ રાજકુમારના શરીરને તેણે જોવા રૂપમાં પ્રથમ દિવસે જેવું હતું તેવા જ રૂપમાં તે નિત્ય દેખાતું હતું; એટલે કે, માત્ર નિર્જીવતા અને પાંકુતા વિના તે શયમાં બીજી કોઈ પણ પ્રકારની વિકૃતિ થઈ નહોતી; શરીર જેવું ને તેવું તાજુ અને વિકૃતિહીન હતું. આ અગમ્ય પ્રમેયના નિર્ણયની શક્તિ તેનામાં ન હોવાથી એ બેઠને જાણવામાટે એ શયને વિશેષ સૂક્ષ્મતાથી જોવાનો એટલે કે કોઈ વાર દિવસે તો કોઈ વાર નિશાના સમયમાં તેના નિરીક્ષણમાટે આવવાનો તેણે પોતાના મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. જ્યારે પ્રથમવાર નિશાના સમયમાં તે ત્યાં આવ્યો, તે વેળાએ રાજકુમાર ઉપવનમાં ઇતસ્તતઃ બ્રમણ કરી રહ્યો હતો અને તેથી એ દૃશ્યને જોઈને તે સર્વથા આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. આ દૃશ્યને જોઈને પ્રથમ તો તેણે એવું જ અનુમાન કર્યું કે, તે કદાચિત્ તેના મૃત મિત્રનું શૂત જ હશે; પરંતુ તેના કેટલાક સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ અને પરીક્ષણ પછી તેનો નિશ્ચય થયો કે, રાજકુમાર મૃત નહિ પણ જીવિત હતો અને તે પોતે જ અત્યારે ઉપવનમાં બ્રમણ કરતો હતો. ઉપર બંને મિત્રો મળ્યા અને દાડિમકુમારે તેના પોતાના મરણ સાથે ગુંધાપદ્મા સર્વ સંયોગોની કથા પોતાના મિત્રને કહી સંભળાવી; અને છેવટે તેઓ એવા નિર્ણયપર આવી હાજરા કે, રાત્રિના સમયે અણુમાનીતી રાણી રાગના આગમન સમયે પોતાની ગ્રીવામાંથી સ્વર્ણમાળાને કાઢી નાખે છે અને તેથી જ માત્ર

નિશાના સમયમાં રાજકુમારને જીવનાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થાત્ રાજકુમારના જીવનનો એ સ્વર્ણમાળાપર જ આધાર હોવાથી બન્ને મિત્રોએ જો બની શકે તો તે રાણી પાસેથી તે સ્વર્ણમાળાને પોતાના કબજામાં લઈ લેવામાટેની ઠાઈ યુક્તિને શોધી કાઢવાનો વિચારદ્વારા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. તેઓ નિત્ય રાત્રિના સમયે એ જ વિષયનો વિચાર કરતા હતા અને એવી રીતે વિચારમાં ને વિચારમાં તેમની અનેક રાત્રિઓ વીતી ગઈ; છતાં એવી ઠાઈ પણ યુક્તિ તેમની કલ્પનામાં આવી શકી નહિ. પરંતુ અંતે ઈશ્વરે એક આશ્ચર્યકારક સ્વરૂપમાં દાડિમકુમારના ઉદ્ધારનો સંયોગ લાવીને ઉપસ્થિત કરી દીધો.

આપણે અત્યારે જે સમયનું વર્ણન કરીએ છીએ તેથી કેટલાંક વર્ષ પૂર્વે વિધાતા પુરુષની ભગિનીએ એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો હતો. એ કન્યાનો જન્મ થતાં ઉલ્લેખથી લરેલી માતાએ પોતાના બંધુને તેણે તે કન્યાના ભાગ્યમાં શો લેખ લખ્યો હતો, એ વિશે પૂછ્યું અને એના હિતરમાં વિધાતા પુરુષે જણાવ્યું કે;—“ભગિની, તારી કન્યાનો એક મૃત વર સાથે લગ્નસંબંધ થશે, એવો લેખ લખાયેલો છે. પોતાની કન્યાના ભાગ્યમાં આવો અશુભ લેખ લખાવાથી તે જો કે અત્યંત શોકાતુર અને નિરાશ થઈ ગઈ; છતાં તેણે પોતાના ભાતાને એ વિશે કંઈ પણ કહ્યું નહિ; કારણ કે, વિધાતા પુરુષ એકવાર લખેલા પોતાના લેખને કદાપિ ફેરવતો નથી, એ નિયમને તે સારી રીતે જાણતી હતી અને તેથી એ વિષયમાં કંઈ પણ બોલતું સર્વથા મિથ્યા હતું. તે કન્યા પોતાના વયમાં જેમ જેમ આગળ વધતી ગઈ તેમ તેમ વધારે અને વધારે મુંઝવે થતી ગઈ અને યૌવનમાં આવતાં તો તે અલૌકિક લાવણ્યમયી દેખાવા લાગી. આમ છતાં પણ તેના ભાગ્યમાં લખાયેલા વિલક્ષણ લેખના યોગે માતાને પોતાની આવી દેવકન્યા સમર્પણ કન્યાને નોંધને લેશ માત્ર પણ આનંદ થતો નહોતો. જ્યારે એ કન્યા લગ્નને યોગ્ય અવસ્થામાં આવી લાગી, તે વેળાએ પુત્રીના દુર્ભાગ્યને ટાળવાના ઉદ્દેશ્યથી માતાએ પુત્રીને સાથે લઈને તે દેશમાંથી પલાયન કરી જવાનો નિશ્ચય કર્યો. પરંતુ એ વેળાએ વિધાતાના લેખને મિથ્યા કરી શકાતા નથી. ભટકતી ભટકતી એ મૃત અને પુત્રી જે ઉપવનગૃહમાં આપણા દાડિમકુમારના મૃત દેહને રાખવામાં આવ્યો હતો, તે ઉપવનના દ્વારમાં આવી લાગી. એ વેળાએ સંધ્યાનો સમય થયો હતો. કન્યાએ માતાને કહ્યું કે;—“મને અત્યારે અતિશય તૃપ્તિ લાગી છે અને તેટલામાટે મારે જળપાન કરવું છે.” માતાએ પુત્રીને ઉપવનના દ્વારમાં બેસાડી અને તે પોતે આસપાસનાં જૂંપડાંમાં પાણીનો શોધ ચલાવવા અને તે મળે તો લઈ આવવા માટે ચાલી ગઈ.

પાછળથી સહજ સ્વભાવે નવયૌવના બાળાએ ઉપવનના દ્વારને જરા ધક્કેયું અને તેમ કરતાંની સાથે જ તે દ્વાર, બિધડી ગયું. દ્વાર બિધડવાથી તે નવયુવતીએ ઉપવનમાં પ્રવેશ કર્યો, અને ત્યાં એક મહાસપ્તેના જોવામાં આવ્યું. તે પાછી બહાર આવતી હતી, પણ એટલામાં ઉપવનનાં દ્વાર પોતાની મેળે જ વસાઈ ગયાં અને તેથી તેનાથી બહાર નીકળી શકાયું નહિ. એ પછી નિશાનો આરંભ થતાં રાજકુમાર હવતા થયો અને ઉપવનમાં ભ્રમણ કરતાં ઉપવનનાં દ્વાર પાસે એક મનુષ્યાકૃતિ તેના જોવામાં આવી. તે તેના નિકટમાં ગયો અને જોયું તો તે એક દેવાંગનાતુલ્ય સૌન્દર્યવતી સ્ત્રીની આકૃતિ હતી, એમ તેના જાણવામાં આવ્યું. દ્વાડિમકુમારે તેના ત્યાંના આગમનના કારણની પૃષ્ઠા કરતાં ઉત્તરમાં તે યુવતીએ પોતાના જાગ્યેના જો અસ્પૃશ્ય ધૃતિહાસ હતો, તે સમસ્ત તેને કહી સંભળાવ્યો. અર્થાત્ તે અત્યંત નમ્રતાથી કહેવા લાગી કે;—“વિધાતા પુરુષ મારા મામા થાય છે અને તેમણે મારા જન્મ-સમયે મારા જાગ્યેમાં એવો લેખ લખ્યો છે કે, મૃત પતિ સાથે મારા લગ્નસંબંધ થશે. મારા જાગ્યેમાં આવો અશુભ લેખ લખાયાથી મને જોઈને મારી માતાને લેશ માત્ર પણ આનંદ થતો નથી અને તેના પોતાના હૃદયમાંથી હૃદયે સર્વથા અસ્ત જ થઈ ગયો છે. હું યૌવનકાળને પ્રાપ્ત થતાં એ અશુભ ઘટનાને ટાળી દેવામાટે મને સાથે લઈને મારી માતાએ ગૃહને ત્યાગ કર્યો છે અને અનેક સ્થાનોમાં પ્રવાસ કરતાં કરતાં આજે અમે માતા અને પુત્રી આ સ્થાનમાં આવી પહોંચ્યાં છીએ. આ ઉપવનના દ્વારપર આવતાં હું તુપાતુર થઈ અને તેથી મારી માતા મારા માટે પાણી લાવવાને ગઈ છે. પાછળથી ઉપવનનાં દ્વાર સહજ હસ્ત-સ્પર્શથી બિધડી જતાં મેં કૌતુકથી તેમાં પ્રવેશ કર્યો, પણ પછીથી દ્વાર વસાઈ જતાં મારાથી બહાર નીકળી શકાયું નહિ અને એટલામાં આપ અહીં આવી પહોંચ્યા.” આ પ્રમાણેની તે નવયૌવનાની સરળ અને કર-ણાપૂર્ણ કર્મકથા સાંભળીને દ્વાડિમકુમારે કહ્યું કે;—“વિધાતા પુરુષ તારા જાગ્યેમાં લખ્યા પ્રમાણેનો મૃત વરરાજા હું પોતે જ છું અને તેટલા-માટે તારે મારી સાથે લગ્નસંબંધ કરવો જ જોઈએ. ચાલ આવ મારી સાથે મારા મહાસપ્તમાં.” કુમારના આ ઉદ્ગાર સાંભળીને તે સુંદરી આશ્ચર્યથી કહેવા લાગી કે;—“તમે આમ મારી સાથે વાર્તાલાપ કરતા બિલા છો છતાં તમને મૃત વરરાજા કેવું કહી શકે એમ છે વારુ? મૃત મનુષ્યો જોણતા હશે ખરાં કે? તમારું આ કથન અસત્ય છે.” એના ઉત્તરમાં દ્વાડિમકુમાર જોલ્યો કે;—“આ રહસ્ય પછીથી તારા જાણવામાં આવશે; હમણાં તો તું મારી સાથે આવ.” યુવતી કુમારની આજ્ઞા

પાછળથી સહજ સ્વભાવે નવયૌવના બાળાએ ઉપવનના દ્વારને જરા ધક્કેલું અને તેમ કરતાંની સાથે જ તે દ્વાર બિધડી-ગયું. દ્વાર બિધડવાથી તે નવયુવતીએ ઉપવનમાં પ્રવેશ કર્યો, અને ત્યાં એક મહાસપ્તેના જ્ઞેવામાં આબું. તે પાછી બહાર આવતી હતી, પણ એટલામાં ઉપવનનાં દ્વાર પોતાની મેળે જ વસાઈ ગયાં અને તેથી તેનાથી બહાર નીકળી શકાયું નહિ. એ પછી નિશાનો આરંભ થતાં રાજકુમાર શુવતો થયો અને ઉપવનમાં ભ્રમણ કરતાં ઉપવનનાં દ્વાર પાસે એક મનુષ્યાકૃતિ તેના જ્ઞેવામાં આવી. તે તેના નિષ્ટમાં ગયો અને જ્યેષ્ઠ તે તે એક દેવાંગનાતુલ્ય સૌન્દર્યવતી સ્ત્રીની આકૃતિ હતી, એમ તેના જાણવામાં આવ્યું. દાદિમકુમારે તેના ત્યાંના આગમનના કારણની પૃચ્છા કરતાં ઉત્તરમાં તે યુવતીએ પોતાના ભાગ્યને જે અસ્પૃષ્ઠ ઇતિહાસ હતો, તે સમસ્ત તેને કહી સંભળાવ્યો. અર્થાત્ તે અત્યંત નમ્રતાથી કહેવા લાગી કે;—“વિધાતા પુરુષ મારા મામા થાય છે અને તેમણે મારા જન્મ-સમયે મારા ભાગ્યમાં એવો લેખ લખ્યો છે કે, મૃત પતિ સાથે મારા લગ્નસંબંધ થશે. મારા ભાગ્યમાં આવેલ અશુભ લેખ લખાયાથી મને જ્ઞેધને મારી માતાને લેશ માત્ર પણ આનંદ થતો નથી અને તેના પોતાના હૃદયમાંથી હર્ષનો સર્વથા અસ્ત જ થઈ ગયો છે. હું યૌવનકાળને ગ્રાસ થતાં એ અશુભ ઘટનાને ટાળી દેવામાટે મને સાથે લઈને મારી માતાએ ગૃહનો ત્યાગ કર્યો છે અને અનેક સ્થાનોમાં પ્રવાસ કરતાં કરતાં આજે અમે માતા અને પુત્રી આ સ્થાનમાં આવી પહોંચ્યાં છીએ. આ ઉપવનના દ્વારપર આવતાં હું તૃપાતુર થઈ અને તેથી મારી માતા મારા માટે પાણી લાવવાને ગઈ છે. પાછળથી ઉપવનનાં દ્વાર સહજ હસ્ત-સ્પર્શથી બિધડી જતાં મેં કોતુહલી તેમાં પ્રવેશ કર્યો. જ્યેષ્ઠ મારા વસાઈ જતાં મારાથી બહાર નીકળી શક્યાં નહોતાં તથા પગનાં તળિયાંને અડી આવી પહોંચ્યા.” આ પ્રસંગે અને પગના અંગૂઠાને રંગવામાટે શ્યામપૂર્ણ કર્મકથા સ્મૃતિઓની એક પોટલી બાંધી લીધી. એ પોટલીને ભાગ્યમાં હાથમાં લઈને પોતાના જે બાળકો સાથે તે રાજમહાસયનાં મુખેપાસે આવીને બેસી રહી. તેણે પોતાને હજમણ તરીકે બાળતાથી અને માનીતી રાણીને મળવાની પોતાની ઇચ્છા દર્શાવી. માનીતી રાણીએ તરત તેને પોતા પાસે બોલાવી અને તેના જે બાળકોને જોતાં તે હાથે જ તે માનીતી રાણીને પોતાના પુત્ર દાદિમકુમારની સ્મૃતિ યર્ષ આવી. તેણે કહ્યું કે, “આ જન્મે બાળકો મારા કુમારની પ્રતિમા જ છે !” પોતાના ખેત્રાવશ પુત્રસ્તનના સ્પર્શથી તેનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુનો પ્રવાહ વહી નીકળ્યો; છતાં એ જન્મે બાળકો તેના પોતાના

નથી. એ પછી દાડિમકુમારે પોતાના મરણ સાથે જોડાયેલા સંયોગોની સર્વ કથા પોતાનાં માતાપિતાને કહી સંભળાવી અને રાજ્યએ અત્યંત ક્રોધાપમાન થઇને અણુમાનીતી રાણીને પોતા સમક્ષ બોલાવી મગાવી. એ પછી તેણે એક માણસની ઊંડાઇને એક મોટા ખાડા જમીનમાં ખોદાવ્યો, તેમાં અણુમાનીતી રાણીને ઉભી ને ઉભી ઉતારવામાં આવી, ત્યારપછી તેની આસપાસ તીક્ષ્ણ કાંટા બરવામાં આવ્યા અને ઉપરથી ધૂળ વાળીને તે કુદાને જીવતી ને જીવતી જ દાટી દેવામાં આવી. કુમાર દાડિમકુમાર પોતાની પત્ની અને પોતાના બાળકો તેમ જ માતાપિતાસાથે આનંદમાં કાળ પીતાડવા લાગ્યો અને પિતાના પરસોડવાસ પછી રાજ્ય તથા સિંહાસનનો સ્વામી પણ તે જ થયો.

કૃષીરચંદ

એક રાજપુત હતો અને એક પ્રધાનપુત્ર હતો. તે ઉભય મિત્રો હતા અને તેમનો પરસ્પર અત્યંત સ્નેહભાવ હતો. તેઓ સાથે જમતા, સાથે રમતા, સાથે વામતા અને સાથે જ સૂતા તથા બેસતા હતા. એવી રીતે એક બીજાના સહવાસમાં તેમનાં ધણાં વર્ગો વીતી ગયાં અને ત્યારપછી તેમના મનમાં અન્ય બુદ્ધિમાં પ્રવાસ કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ. એ ઇચ્છાના પરિણામે એક સારો દિવસ જોઇને તેઓ પ્રવાસમાટે બહાર નીકળ્યા. એક રાજપુત અને અન્ય પ્રધાનપુત્ર હોવાથી જો કે તેઓ ધનાઢ્ય અને સાધનસંપન્ન હતા, તોપણ તેમણે એક પણ અનુચરને પોતાની સાથે લીધો નહોતો; તેઓ બન્ને એકલા જ અત્યારુદ્ધ યજ્ઞને પ્રવાસમાટે નીકળ્યા હતા. તેમના અશ્વો જોમ દેખાવમાં અત્યંત સુંદર હતા તે જ પ્રમાણે ચાલવામાં તેઓ પક્ષી સમાન હોવાથી તેઓ પક્ષિ-રાજના નામથી ઓળખાતા હતા. રાજપુત અને પ્રધાનપુત્ર ઠેઠલાક દિવસ પર્યન્ત પ્રવાસમાં આગળ વધતા જ રહ્યા અને ચાલતાં ચાલતાં તેઓ ધણાંક મેદાનો, નગરો, પુરો, ગ્રામો, જલહીન અને વૃક્ષહીન રહ્યા તેમ જ સિંહ અને વ્યાધના નિવાસસ્થાનરૂપ નિખિડ અરણ્યોમાંથી પસાર થયા. એક દિવસ નિશાના સમયમાં તેઓ એક એવા સ્થાનમાં આવી લાગ્યા કે, જ્યાં મનુષ્યવસતિનું કશું પણ ચિન્હ દેખાતું નહોતું અને નિશાદેવીના અંધકારનો વિશેષ અને વિશેષ અધિકાર વિસ્તરતો જતો હતો. તેઓ એક વિશાળ વૃક્ષ તળે આવીને અધપરથી ઊતર્યાં, અધોને વૃક્ષના થડ સાથે બાંધી દીધા અને ત્યાર પછી તેઓ પોતે વૃક્ષપર ચઢીને તેની પશ્ચાંત્થ ધન શાખાઓપર જઇને બેસી ગયા. એ વૃક્ષ એક તળા-

વના તીરપર જ ઉગેલું હતું અને તે તળાવનું પાણી કાકના નેત્ર સમાન સ્વચ્છ હતું. રાજપુત્ર અને પ્રધાનપુત્ર વૃક્ષપર બની શકે તેટલા આરામથી બેઠા; કારણ કે, એ વૃક્ષપર જ તેમને આજની યુગસમાન આખી રાત પીતાડવાની હતી. નિર્જનતાની ભયંકરતાને ન્યૂન કરવામાટે તેઓ કેટલીક વાર અત્યંત મંદ સ્વરથી એક બીજા સાથે વાર્તાલાપ કરતા હતા, તો વળી કેટલીકવાર અત્યંત મૌનને ધારણ કરી લેતા હતા. છેવટે તેઓ નિદ્રિત થવાની તૃપારીમાં હતા એટલામાં એક મહાભયંકર દશ્ય અચાનક તેમના જોવામાં આવ્યું અને તેમાં તેમનું ધ્યાન આકર્ષાયું.

તળાવના મધ્યભાગમાંથી અનેક પ્રવાહોના એકત્ર ધસારા જેવો ધ્વનિ અચાનક સંભળાયો અને ત્યારપછી જળના તલભાગમાંથી એક મહાભયંકર રાક્ષસના આકારનો નાગ બિજળીને બદલ નીકળતો દેખાયો. પ્રથમ તો કેટલીવાર સૂધી તે ત્યાં જ ડાહલતો રહ્યો, ત્યારપછી તરીને તીર-પ્રાંતમાં આવ્યો અને છેવટે આમતેમ ભ્રમણ કરવા લાગ્યો. પરંતુ સર્વથી વિશેષ જે વસ્તુએ હિભયભિત્રોનાં નેત્રોનું આકર્ષણ કર્યું, તે વસ્તુ તે નાગના મસ્તિષ્કમાં શોભી રહેલું મહાતેજસ્વી મણિ રત્ન હતું. એ માણિ-કથનો અમકાટ હજાર હીરા જેટલો હતો અને તેના પ્રકાશથી તળાવ, તીરપ્રાંત અને આસપાસનો અન્યભાગ આદિ પ્રકાશિત થઈ ગયાં હતાં. નાગે પોતાના મસ્તિષ્કમાંથી તે મણિને કાઢીને પૃથ્વીપર નાખી દીધું અને ત્યારપછી તે ભક્ષના શોધમાં આગળ ચાલ્યો ગયો. વૃક્ષપર બેઠેલા બન્ને મિત્રોએ આશ્ચર્યકારક તેજસ્વી અને આસપાસની સર્વ વસ્તુઓને પ્રકાશિત કરનાર માણિક્યની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી. પૂર્વે તેમણે એવી વસ્તુ કદાપિ જોઈ નહોતી; તેમણે માત્ર એટલું સાંભળ્યું હતું ખરું કે, એવા નાગમણિનું મૂલ્ય સપ્ત રાજ્યોના મૂલ્ય જેટલું હોય છે. પરંતુ અહીં કાળમાં જ તેમનો આનંદ શોકના સ્વરૂપમાં બદલાઈ ગયો; કારણ કે, તે ભયંકર નાગ વિલક્ષણ ધ્વનિ કરતો તે વૃક્ષની નીચે આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં જ બે અથો આંધ્રિકા હતા તેમને એક પછી એક કરીને ક્ષણ-માત્રમાં સ્વાદા કરી ગયો, એટલે કે, આખાને આખા જ ગળી ગયો. આ દશ્યને જોઈને તેમને એવો ભય થવા લાગ્યો કે, હવે આપણે પણ એના ભક્ષ થઈ જઈશું; પણ એટલામાં તેમના સદ્ભાગ્યના યોગે તે ભયંકર નાગ ત્યાંથી પાછો વળ્યો અને ચાલતો ચાલતો ઘણો છેટો નીકળી ગયો. પ્રધાનપુત્રે તેને દૂર નીકળી ગયેલો જોઈને મનમાં વિચાર કર્યો કે, જો આ અમૂલ્ય અને તેજસ્વી મણિ આપણા હાથમાં આવી જાય તો સારું. તેણે એમ સાંભળેલું હતું કે, એ નાગમણિના પ્રકાશને દેવળ ગાયના છાણથી અથવા તો ઘોડાની લાલ્થી જ ઢાંકી

ચકાવ છે; એ વિના અન્ય દાર્ઢ વસ્તુ તેના પ્રકાશને આજ્ઞા કરી શકતી નથી. હવે ગાયનું જાણુ તો ત્યાં નહોતું, પણ ધોડાની લાદ હતી. એટલે પ્રધાનપુત્ર તૃક્ષપરથી નીચે જતથો, તેણે ધોડાની લાદને હાથમાં ઊપાડી લીધી અને તેનું તે મણિપર આચ્છાદન કરીને પાછો તે તૃક્ષપર ચડી ગયો. નાજે દૂરથી પોતાના મસ્તકમણિના પ્રકાશને અદૃશ્ય થએલો જોઈને અત્યંત ક્રોધથી તેના જ્યાં ત્યાગ કર્યો હતો તે સ્થાનપ્રતિ આવવા માંડ્યું. તેના શ્વાસોચ્છ્વાસ અને પછાડા અત્યંત ભયંકર હતા. તે, તે લાદથી દાર્ઢિલા મણિની આસપાસ ઝ્રમણ કરીને પાપાણોપર મસ્તક પછાડેના પછાડેના છેવટે મરણને શરણુ ચર્ષ ગયો. પ્રભાતમાં રાજપુત્ર અને પ્રધાનપુત્ર બન્ને તૃક્ષપરથી નીચે આવ્યા અને જ્યાં તે નાગમણિ પડ્યો હતો ત્યાં ગયા. ભયંકર નામ ત્યાં રાજના સ્વરૂપમાં પડ્યો હતો. લાદથી વચ્ચે મણિને પ્રધાનપુત્રે પોતાના હાથમાં લઈ લીધા અને બન્ને મિત્રો તેને ધોવામાટે તળાવના આરે ગયા. જ્યારે તેનાપરની બધી લાદ પાણીથી ધોવાઈને નીકળી ગઈ એટલે તે મણિ પાછો આગળની પેઠે જ નમકવા લાગ્યો. તેણે તળાવના જળમાં સર્વત્ર પ્રકાશ પાડી દીધો અને તેના ચોગે તે તળાવમાં તરતી અને વિહરતી અસંખ્ય માછલીઓના આનંદદાયક દરશને તેઓ જોઈ ચકા. પરંતુ જ્યારે તે મણિના પ્રકાશથી તેમણે તે તડાગજળના તળભાગમાં એક મહાભય મહાભયની નિરાશ દીવાલોને જોઈ એટલે તો તેમના આશ્ચર્યનો અવધિ જ થઈ ગયો. સાદસી સ્વભાવના પ્રધાનપુત્રે રાજપુત્રને દૃશ્ય કે, “ચાલો આપણે આ જળમાં ડુબાડી મારીએ અને આ જળતળમાંના મહાભયની સપર કરી આવીએ.” બન્નેએ પાણીમાં ડુબાડી મારી તે વેળાએ પેટા મણિ પ્રધાનપુત્રના હાથમાં હતો અને હાથ માત્રમાં જ તેઓ તે મહાભયના દ્વાર સમક્ષ આવીને ઊભા રહ્યા. દ્વાર ઊધાર્ડ જ હતું, અને ત્યાં માતુડી કે અમાતુડી કિંવા દેવી દેવઈ પણ વ્યક્તિ તેમના જોવામાં આવી નહિ. તેમણે દ્વારમાં પ્રવેશ કર્યો અને ત્યાં મહાભયની આસપાસ એક મુંઠર તથા મનોહર ઉદ્યાનને વિસ્તરેલું જોયું. મહાભય તે ઉદ્યાનના મધ્યભાગમાં હતું. તે ઉદ્યાનમાં જે જાતનાં પુષ્પો હતાં, તેવાં પુષ્પો રાજપુત્ર તથા પ્રધાનપુત્રે કદાપિ જોયાં નહોતાં. ત્યાં અનેક જાતિના શુભાળ, મોગરા, બેલ, મલિકા, ચંપક પુષ્પ અને અન્ય સદૃશ જાતિનાં સૌગંધપૂર્ણ પુષ્પો ખીલેલાં હતાં; એટલું જ નહિ પણ તેમાંની પ્રત્યેક જાતિનાં કુસુમોની સંખ્યા પણ ભયંકર હતી. અહીં એક સૌ શુભાળનાં વૃક્ષો હોય તો ત્યાં દેટલાક વીધાની જમીન મોગરાનાં ફૂલોથી વ્યાપ્ત અને ત્રીજે સ્થળે વળી તૃતીય જાતિનાં પુષ્પોનો ભંડાર, એ પ્રમાણેની વ્યવસ્થા હતી.

સર્વ વૃક્ષો પુષ્પથી પરિપૂર્ણ અને સર્વ પુષ્પો પ્રકુલ હોવાથી ત્યાંનો વાયુ પણ સૌગંધ્યયુક્ત થઈ ગયો હતો; અર્થાત્ તે સ્થાનને જો સૌગંધ્યની જન્મભૂમિ કહેવામાં આવે, તો તેમાં અતિશયોક્તિનો લેશ માત્ર પણ સંભવ નહોતો. તે સૌગંધ્યના સ્વર્ગમાંથી ચાલતા તેઓ તે પ્રાસાદ ભણી જવાને આગળ વધ્યા કે, જેની આસપાસ વિશાળાવૃક્ષો વિસ્તરેલાં હતાં. તેઓ તે મહાસપના દ્વાર સમીપ આવીને ઊભા રહ્યા. તે એક સ્વર્ગીય પ્રાસાદ હતો. તેની દીનાલો સોનાની હતી અને તેમાં સ્થળે સ્થળે હીરા અને માણિક્ય આદિ નાના પ્રકારનાં રત્નો જડેલાં હતાં. ત્યાં પણ તેમણે કાંઈ પણ માનુષ અથવા અન્ય જાતિની વ્યક્તિને જોઈ નહિ. તેઓ મહાસપના અંતર્ભાગમાં ગયા કે જે ભાગ નાના પ્રકારની વસ્તુઓથી સુંગારાયેલો હતો. તેમણે એક પછી એક સધળા ચોરડામાં ભ્રમણ કર્યું; પણ ક્યાંય કાંઈ માનવ પ્રાણી, દાનવ પ્રાણી કે દેવપ્રાણી તેમના જોવામાં આવ્યું નહિ. તે જાણે નિર્જન કિંવા ઉજ્જડ ગૃહ હોયની તેવો જ રંગ દેખાયો. ઉપરે એક ચોરડામાંના એક સ્વર્ણપર્વકની શાખામાં એક નિદ્રાધીનવત્ દેખાતો સુદરી તેમના જોવામાં આવી. તે લવના અતુલ લાવણ્યવતી હતી, તેની ત્વચાનો રંગ શરૂસો હતો અને વધમાં તે પોડશ-રૂપીયા બાળા હતી. રાજપુત્ર અને પ્રધાનપુત્ર આનંદથી તેના વદનચિહ્નનું અવલોકન કરવા લાગ્યા; પરંતુ અદ્ય કાળમાં જ તે સૌન્દર્યવતાર સુદરીએ પોતાનાં કમવનેત્રાને ઠાઠાં અને પોતાની સ્થામિ જે અગ્રાત પુરુષોને ઉભેલા જોઈને તે કહેવા લાગી કે;—“હે દુર્લાભી મનુષ્યો! અહીં તમે શામાટે અને કેમ આવ્યા છો? સત્વર અહીંથી ચાલ્યા જાઓ. આ એક સમર્થ નાગનું નિવાસસ્થાન છે કે જેણે મારાં માતા, પિતા, બ્રાતા અને અન્ય સંબંધિ જનોનો નાશ કરી નાખ્યો છે. અમારા કુટુંબમાંથી માત્ર મને એકલીને જ તેણે છોડતી રહેવા દીધી છે. જો તમારા ૮૬-વર્ષમાં છોડવાની આશા હોય, તો આ ક્ષણે જ અહીંથી પમાયન કરી જાઓ; નહિ તો જો તે નાગ અહીં આવી લાગશે, તો તમે જન્મેને પળમાત્રમાં જ ત્રાસ કરી જશો.” પ્રધાનપુત્રે તે સુદરીની એ કથા સાંભળીને તે નાગનો કેવી રીતે અંત આની ગયો હતો, તેના મણિ તેમના અધિકારમાં કેવી રીતે આવ્યો હતો અને તે મણિના પ્રકાશથી તેઓ તે જગતજગત પ્રાસાદમાં કેવી રીતે આવી પહોંચ્યા હતા, એ વિશેનો સમસ્ત વૃત્તાંત તેને કહી સંભળાવ્યો. એ વૃત્તાંત સાંભળીને પોતાને તે માનવ-જાતિના ધનુ નાગના અત્યાચારમાંથી છોડવવામાટે તે સુદરીએ તેમને આજાર માન્યો; એટલું જ નહિ, પણ તેમને તે પ્રાસાદમાં જ સદાને માટે વસવાનો અને પોતાને ત્યાગીને દૂર ન થવાનો અતિશય આગ્રહ

કર્મો. રાજપુત્ર અને પ્રધાનપુત્રે તેની એ પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરી લીધો. તે રાજકુમારીના સૌન્દર્યથી મુગ્ધ થએલા રાજપુત્રે થોડા દિવસ પછી તેની સાથે લગ્નસંબંધ કરી લીધો; એટલે કે, એ લગ્ન ગાંધર્વ વિધિથી જ કરાયા; કારણ કે, પુરોહિતનો અભાવ હોય ત્યાં લગ્નના એ વિધિનો જ કાર્યોને આશ્રય લેવો પડે છે. અસ્તુ.

તે રાજનંદિની જેમ સૌન્દર્યમાં અત્યંતિક દત્તી, તેવી જ તે માયાણ અને મળતાવડા સ્વભાવની હોવાથી તેના સદવાસમાં રાજકુમારને અવર્ણનીય આનંદની પ્રાપ્તિ થતી હતી; તેમ જ પ્રધાનપુત્રની પત્ની જો કે પૃથ્વીપદપર તેને ઘેર હતી, તો પણ પોતાના મિત્રના આનંદને જોઈને તેને પણ અનિચય આનંદ થતો હતો. એવી રીતે મુખ્ય અને આનંદમાં જ તેમનો દેહલોક સમય વીતી ગયો અને ત્યાર પછી રાજકુમારના મનમાં પોતાના દેશમાં પાછા જવાની ઇચ્છા થઈ આવી અને ત્યાં તે રાજકુમારીને સાથે લઈને ધામધૂમથી જવાની આવશ્યકતા હોવાથી એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી કે, તે જૂનિગર્ભમાંથી પ્રથમ પ્રધાનપુત્રે પૃથ્વીપદપર જવું, ત્યાંથી તેણે રાજ પામે જવાને પ્રયાણ કરવું અને ત્યાંથી અનુચરો, અધ્યો અને ગજરાજોને તે દપતીના સત્કારમટે તળાવના તીરપ્રાંતમાં લઈ આવવા. હવે જળાગમમાંથી બહાર નીકળવામાટે નાગમણિની આવશ્યકતા હોવાથી રાજકુમાર પણ પ્રધાનપુત્રની સાથે તળાવના તીરપ્રાંત પર્યન્ત આવ્યો અને ત્યાંથી પ્રધાનપુત્રને પ્રણામ સહિત વિદાય કરીને તે પાછો પોતાની પ્રિયતમાના ગ્રાસાદમાં આવી લાગ્યો. ત્યાંથી પ્રયાણ કરવા પૂર્વે પ્રધાનપુત્રે આગમરનાં સાધનો સહિત તળાવના તીરપ્રાંતમાં પોતાના આવવાનો દિવસ નક્કી કરીને તે દિવસે રાજકુમારને તેની પત્ની સહિત નાગમણિની સદાપનાથી તીરપ્રાંતમાં આવવાનું કહી રાખ્યું હતું.

તાથી ભૂમિતલપર આવી પહોંચી. ત્યાં કાંઈ પણ મનુષ્ય તેને જોઈ નહિ. તળાવમાં સ્નાન કરનારાની સમગ્રગાઠે પગથિયાંવાળો જે ઘાટ બાંધેલો હતો તેનાં પગથિયાંપર તે જોડી. ત્યાં શરીર તથા કેશ આદિને ચોળીને તેણે સ્નાન કર્યું અને ત્યારપછી તીરપ્રાન્તમાં ભ્રમણ કરીને ત્યાંના નૈસર્ગિક દૃશ્યની તે પોતાના મનમાં અત્યંત પ્રશંસા કરવા લાગી. એ પછી તે પાછી પોતાના પ્રાસાદમાં આવી અને જોયું તો તેનો પતિ અઘાપિ ગાઠ નિદ્રામાં જ પડ્યો હતો. જ્યારે તે જાગૃત થયો, ત્યારે રાજકુમારીએ તેને પોતાના સાહસકર્મ વિશે કાંઈ પણ જણાવ્યું નહિ. બીજે દિવસે એ જ વેળાએ જ્યારે તેનો પતિ મધ્યાહ્ન ભોજન પછી નિદ્રાવશ થયો, તે વેળાએ પાછી ને પૃથ્વીપટપર ગઈ અને કાંઈ પણ મનુષ્યની દૃષ્ટિએ પગા વિના પાછી પોતાના પ્રાસાદમાં આવી પહોંચી. જે વારના સાહસમાં વિજય મળવાથી અને કર્યું પણ વિદ્ય ન આવવાથી તેની છાતી કાંઈક દદ મઈ ગઈ અને તેથી તેણે ત્રીજાવાર પૃથ્વીપટપર જવાનું સાહસ કર્યું. એ વેળાએ એવો બનાવ બન્યો કે, જે રાજની રાજ્યસીમામાં તે તળાવ આવેલું હતું તે રાજનો કુમાર મૃગયામાં અરણ્યમાં આવ્યો હતો અને તે, તે તળાવથી થોડા જ અંતરપર છાવણી નાખીને પડ્યો હતો. તે રાજકુમારના અનુચરો મધ્યાહ્ન ભોજનમાંટે રસોઈ બનાવવાના બ્યવસાયમાં રોકાયેલા હતા, તે વેળાએ રાજકુમાર તળાવના તીરપ્રાન્તમાં ભ્રમણ કરીને પોતાના સમય વીનાડી રહ્યો હતો અને ત્યાં પાસે જ એક વૃદ્ધ સ્ત્રી કાઢને એકત્ર કરવાના અને વૃક્ષની શાખાઓને ઈંધનમાંટે ચક્રવવાના કાર્યમાં નિમગ્ન થયેલી દેખાતી હતી. અર્થાત્ જે વેળાએ તે રાજકુમાર અને તે વૃદ્ધ સ્ત્રી તળાવના નિકટમાં જ હતાં, તે વેળાએ જ રાજકુમારી તળાવના જળમાંથી બહાર નીકળી. તેણે જળમાંથી પોતાના મસ્તકને બહાર કાઢ્યું, આસપાસ દૃષ્ટિપાત કર્યો અને ત્યાં એક પુરુષ તથા એક સ્ત્રીને જોતાં જ તે પાછી જળમાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ. પરંતુ એટલા સમયમાં રાજકુમાર તેમ જ કાઢને એકત્ર કરતી વૃદ્ધ સ્ત્રીએ તે રાજકુમારીના સૌન્દર્ય-દર્શનનો લાભ લઈ લીધો. તેના અદૃશ્ય થવા પછી પણ રાજકુમાર તો જળપર જ પોતાની દૃષ્ટિને ઝિયર કરીને જોતો રહ્યો; કાગળુ કે, આવી લાવણ્યમયી લલના કોઈ વાર પણ તેના જોવામાં આવી નહોતી. જે દેવકન્યાઓ વિશે તેણે કેટલાક યંચોમાં વર્ણનો વાંચ્યાં હતાં, તેવી એક દેવકન્યા સમાન જ તે રાજકુમારી દેખાઈ. દેવાંગનાઓના વિષયમાં તેણે એમ સાંભળ્યું હતું કે તેઓ કેટલીકવાર વિહાર કરવામાં પૃથ્વીપર આવે છે, પરંતુ તેઓ કોઈક વાર જ મનુષ્યની દૃષ્ટિએ પડે છે અને તેથી તેણે એમ જ ધારી લીધું કે, એ પણ દેવકન્યા જ હશે અને પૃથ્વીપટપર

વિહારમાં જ આવેલી હોવી જોઈએ. જે કે રાજકુમારીનું અલૌકિક સૌન્દર્ય એકે દાસ્ય જે દાસ્ય પર્યન્ત જ તેના જોવામાં આવ્યું હતું, છતાં તેનું તેના મનમાં એવું તો પ્રબળ પરિણામ થઈ ગયું કે તેના યોગે તેનું મન સર્વ પ્રકારે અસ્વસ્થ થઈ ગયું. તે અલૌકિક નારીમર્તિને પુનઃ જોવાની આશાથી દીર્ઘકાળ પર્યન્ત તે જળમાં પોતાની દષ્ટિને સ્થિર રાખીને તળાવના તીરપ્રાંતમાં ઉભો રહ્યો; પરંતુ તેની એ આશા ફળીભૂત થઈ નહિ; કારણ કે, રાજકુમારી પુનઃ દષ્ટિગોચર ન થઈ. રાજકુમાર તેના પ્રેમથી ગાંઠો બની ગયો. તે ઉન્માદમાં જ બળડવા લાગ્યો કે;—“હજી હમણું જ અહીં હતી અને એટલીવારમાં ક્યાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ વારુ?” ન્યાં સૂધી તેને શોધવાને આવેલા તેના અનુચરોએ આવીને તેને લાંથી બળાકારે ખસેડ્યો નહિ, ત્યાં સૂધી તે પોતાની મેળે લાંથી એક ગાંઠ પથ્ર ખસ્યો નહિ. તેને બ્યારે તેના પિતાના મહાલયમાં ઘૂંસવામાં આવ્યો, તે વેળાયે તે એવો તો ઉન્માદને વશ થઈ ગયો હતો કે, તે પાંડો શુદ્ધિમાં આવશે, એવી ઠાપને પણ આશા નહોતી. તે ઠાપની સાથે કાંઈ પણ બિલતો નહોતો, કિંતુ આખો દિવસ રજા જ કરતો હતો અને રાતે સૂતો પણ નહોતો. પ્રતિક્ષણે તેના મુખમાંથી જે શબ્દો નીકળતા હતા તે માત્ર એ જ કે;—“અરે હજી હમણું જ અહીં હતી, અને એટલીવારમાં તે ક્યાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ વારુ?” રાજા-તેના પિતા-ને આ બદનાથી શોકનેા કેવો આઘાત થયો હતો, એની સહજમાં જ કલ્પના કરી શકાય એમ છે. તે, તેના પુત્રની મનસ્થિતિ શા કારણથી આટલી બધી બદલાઈ ગઈ હતી, એની કશી પણ કલ્પના કરી શક્યો નહિ. “અરે હજી હમણું જ અહીં હતી અને એટલીવારમાં તે ક્યાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ વારુ?” એ તે રાજકુમારના મુખમાંથી વારંવાર નીકળતા શબ્દો રાજાને કાંઈ રહસ્ય સમાન લાગતા હતા; કારણ કે, તે એ શબ્દોના અર્થને સમજી શકતો નહોતો. તેમ જ તેના અનુચરો પણ એ એકવિશે કશે પ્રકાશ પાડી શકતા નહોતા. રાજ્યના સર્વ ઉદ્દૃષ્ટ વૈદ્યોને બિલાવીને તેમનો અભિપ્રાય લેવામાં આવ્યો, પણ તેનું પણ કશું જાણવાયોમ કિંવા લાલકારક પરિણામ આવ્યું નહિ. તે વૈદ્યો અથવા ધર્મંતરિપુત્રો રાજકુમારના ઉન્માદના નિદાનને જ જાણી શકતા નહોતા, તો પછી તેના ઉપચાર તો તેઓ ક્યાંથી જ કરી શકે વારુ? વૈદ્યોએ રાજકુમારને અનેક પ્રશ્નો પૂછ્યા, પણ તે સર્વનું એ જ નિષ્પત્તિ ઉત્તર મળ્યું કે;—“અરે હજી તો હમણું જ અહીં હતી અને એટલીવારમાં તે ક્યાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ વારુ?”

પોતાના મુત્રના શુદ્ધિશ્રેયના કારણથી અત્યંત વિડંબનામાં આવી પડેલા અને શોકાતુર થયેલા રાજાએ રાજધાનીમાં પડેા વગડાવીને એમ

જાહેર કરાવી દીધું કે, “જે કાંઈ પણ રાજકુમારના પ્રમાદના કારણેને દર્શાવી શકશે અને તેના ઉન્માદને મટાડી દેશે, તે પુરુષને અર્ધ રાજ્ય અને રાજકુમારીનો હસ્ત આપવામાં આવશે.” એ પડો રાજધાનીના પ્રત્યેક ભાગમાં વગાડવામાં આવ્યો, પરંતુ રાજકુમારના ઉન્માદના કારણેને કાંઈ પણ જાણતું ન હોવાથી તેને કાંઈએ પણ હસ્તસ્પર્શ કર્યો નહિ. અંતે એક વૃદ્ધ સ્ત્રીએ તે પડાને હસ્તસ્પર્શ કર્યો અને કહ્યું કે:—“હું રાજકુમારના ઉન્માદના કારણેને તો વ્યક્ત કરીશ જ, પરંતુ તે સાથે તેના એ રોગનું નિવારણ પણ કરી નાખીશ.” એ વૃદ્ધ સ્ત્રી તે બીજી કાંઈ નહિ, પણ જે વેળાએ રાજકુમારની દષ્ટિ રાજકુમારીપર પડી, તે વેળાએ તથાવના તીરપ્રાંતમાં કાઢોને એકત્ર કરતી ખેડી હતી તે જ વૃદ્ધ સ્ત્રી હતી, અને તેથી તે રાજકુમારના ઉન્માદના કારણેને સારી રીતે જાણતી હતી. તે ડોશીના ચસ્કેલા મગજનો કૃષ્ણચંદ નામનો એક દોકરો હતો અને તેથી લોકો તે ડોશીને કૃષ્ણરાની મા કહીને બોલાવતા હતા. તે ડોશીને જ્યારે રાજ પાસે લાવીને હાજર કરવામાં આવી, તે વેળાએ રાજ અને તેની વચ્ચે નીચે પ્રમાણેના વાર્તાલાપ થયો:—

રાજાએ કહ્યું કે:—“પડાને હસ્તસ્પર્શ કરનારી સ્ત્રી તું છે, એટલે મારા કુમારના ઉન્માદનું કારણ શું છે, તે તું જાણે છે ખરી કે?”

“ન્યાયાવતાર ! હું રાજકુમારના ઉન્માદના કારણેને સારી રીતે જાણું છું; પણ જ્યાં સુધી મારા હસ્તે રાજકુમારના એ ઉન્માદરોગનું નિવારણ નહિ થઈ જાય, ત્યાં સુધી હું એ કારણેને વ્યક્ત કરીશ નહિ.” કૃષ્ણરાની માએ ઉત્તર આપ્યું.

“તું મારા પુત્રના રોગનું નિવારણ કરી શકીશ, એનો મને વિશ્વાસ કેમ આવે? કારણ કે, જ્યાં મોટા મોટા વૈદ્યરાજે પણ હારી ગયા છે, ત્યાં તારું શું ગળું?” રાજાએ સંશય દર્શાવ્યો.

“અત્યારે તમારે મારા વચનમાં વિશ્વાસ રાખવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી, મારા રાજનું કિન્તુ જ્યારે રાજકુમાર મારા હાથે સાજા નરવા થાય ત્યારે જ મારા વચનમાં વિશ્વાસ લાવજો. મહારાજા ! કેટલાક બેદો એવા હોય છે કે, જે અમારા જેવી વૃદ્ધ સ્ત્રીઓના જાણવામાં જ હોય છે; અને સારા સારા પંડિતો તે બેદને જરા પણ જાણતા નથી.” કૃષ્ણરાની માએ ગંભીરતાથી કહ્યું.

“વાર; ત્યારે તારામાં જે સામર્થ્ય હોય તે અમને જતાવી દે. પણ ગજકુમારને તું કેટલાક સમયમાં સાજો કરીશ વાર ?” રાજાએ તેની પ્રશ્નને આધીન થઈને કહ્યું.

“અત્યારે જ સમયની સીમા બાંધી શકાય તેમ નથી; પરંતુ આપ ધર્મવતારની સદાયતાથી આ કાર્યનો હું અત્યંત શીઘ્રતાથી આરંભ કરી દઈશ.” ડોશીએ ઉત્તર આપ્યું.

“તને મારી શી સદાયતા ભેદશે તે જણાવી દે.” રાજાએ આતુરતાથી કહ્યું.

“જે તળાવના તીરપ્રાંતમાં પ્રથમ રાજકુમારને હિન્દુમતી બાંધાઈ હતી, તે તળાવના તીરપ્રાંતમાં સર્વથી પ્રથમ તો મને એક પર્ણકુટ્ટી કૃપા કરીને બંધાવી આપો; કારણ કે થોડા દિવસ મારો તે પર્ણકુટ્ટીમાં રહેવાનો વિચાર છે. એ ઉપરાંત તે પર્ણકુટ્ટીથી એક સો વારના અંતરપર ફેટલાક અનુચરોને તૈયાર રાખવાની વ્યવસ્થા પણ આપે કરી આપવાની છે કે જેથી કામ પડતાં મારાથી તેમને તરત બોલાવી શકાય અને ભેદતી સદાયતા લઈ શકાય.” ફકીરાની માએ સદાયતાની માગણી કરી.

“બાહુ સારું; આ પ્રમાણેની વ્યવસ્થા સત્વર જ કરી આપવામાં આવશે. એ ઉપરાંત અન્ય કશી આવશ્યકતા છે કે ?” રાજાએ કહ્યું.

“અત્યારે એ ઉપરાંત ખીજી કશી પણ તૈયારીની આવશ્યકતા નથી. પરંતુ જે શર્તથી રાજકુમારને હિન્દુમુક્ત કરવાના કાર્યનો ભાર હું મારા શિરપર લઉં છું, તે શત મારે આપ શ્રીમાતૃને અત્યારે જ જણાવી દેવી ભેદએ કે જેથી પાછળથી કાંઈ પણ વાંધા કે વિવાદ ઉપસ્થિત ન થવા પામે. રાજકુમારને જે કાંઈ પણ આ રોગથી મુક્ત કરે તેને આપે અર્ધ રાજ્ય અને પોતાની રાજકુમારીનો હસ્ત આપવાનું વચન આપેલું છે. પણ હું પોતે પણ એક અખળા હોવાથી આપની પુત્રી સાથે મારાથી પરણી શકાય તેમ ન હોવાથી મારી માત્ર એટલી જ પ્રાર્થના છે કે, જે મારા ઉપચારથી રાજકુમાર રોગમુક્ત થઈ જાય, તો મારો પુત્ર ફકીરચંદ આપની કન્યા સાથે પરણશે અને અર્ધ રાજ્યને સ્વામી પણ તે જ થશે.” આ શર્ત આપને માન્ય છે કે કેમ, એ જણાવવાની કૃપા કરશો.” ફકીરાની માતાએ યોગ્ય શર્ત રજૂ કરીને કહ્યું.

“એ શર્તને માન્ય રાખવામાં મને કશો પણ વાંધો નથી.” રાજાએ પોતાની અનુમતિ દર્શાવી.

અલ્પ સમયમાં જ તે તળાવના તીરપ્રાંતમાં એક કાચું ઝુપડું બાંધીને તૈયાર કરવામાં આવ્યું અને ફકીરાની મા ત્યાં રહેવામાટે ગઈ. ત્યાંથી થોડાક અંતરપર નોકરોના રહેવામાટેનું સ્થાન પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું કે જે નોકરોને રાજાએ તે જ્યારે માગે ત્યારે તેને ભેદતી સદાયતા આપવાની આજ્ઞા આપી દીધી હતી. ફકીરાની માતાએ એવો

સખ્ત હુકમ ફર્માવી દીધો હતો કે, તેના પોતાના વિના અન્ય કાઈ પણ મનુષ્યે તે તળાવના નિકટમાં આવવું નહિ. ચાલો ત્યારે આપણે ફકીરાની માતાને તેના કાર્યમાં નિમગ્ન રહેવા દઈને જૂગર્ભાના મહાલયમાં રાજપુત્ર તથા રાજકુમારી કેવી અવસ્થામાં છે અને શું કરે છે, એનું અવલોકન કરીએ.

ત્યારથી રાજકુમારીએ પૃથ્વીપટપરના પોતાના હેલ્લા ગમનસમયે માનવજાતિનાં દર્શન કર્યા હતાં, ત્યારથી પછી તેણે ઊપર જવાના વિચારને પોતાના મનમાંથી કાઢી નાખ્યો હતો. પરંતુ સાધારણતઃ 'પુરવી કરતાં સ્ત્રીઓનાં મન અધિક ચંચળ હોય છે અને આપણી તે રાજકુમારી સ્ત્રીજાતિના સ્વભાવના એ નિયમના અપવાદરૂપ તો નહોતી જ. એટલે એક દિવસ તેનો પતિ નિત્યના નિયમ પ્રમાણે મધ્યાહ્ન ભોજન પછી નિદ્રાવશ થયેલો હતો, તે વેળાએ નાગમણિને પોતાના હાથમાં લઈને તે મહાલયમાંથી બહાર નીકળી અને આગળ પ્રમાણે બાલ્ય જગતમાં આવી પહોંચી. જેવો તળાવના જળના મધ્યમાં કાંઈક ખજાજાટ થયો કે તરત તે વેળાએ તળાવના તીરે બેઠેલી ફકીરાની મા દોડીને પોતાની ઝુપડીમાં ચાલી ગઈ અને અંદર છુપાઈને ઝુપડીની ચટાઈઓની બાંધેલી દીવાલમાંનાં છિદ્રોમાંથી સાંતી ચર્પાને જેવા લાગી. રાજકુમારી આસપાસમાં કાઈ પણ માણસને ન જોવાથી તીરપ્રાંતમાં આવી અને ત્યાં જોસીને પોતાના શરીરને સ્નાનથી શુદ્ધ કરવામાટે યોજવા લાગી. એ ક્ષણે ડોશી પોતાની ઝુપડીમાંથી બહાર નીકળી આવી અને રાજકુમારીને સંબોધીને અત્યંત મૃદુ તથા આકર્ષક સ્વરથી કહેવા લાગી કે,—"આવ, મારી પુત્રી, મારી સૌન્દર્યદેવી, અહીં મારી પાસે આવ એટલે હું તને નુવડાયું." એમ કહીને તે ડોકરી રાજકુમારીની પાસે આવી લાગી. રાજકુમારીએ તેને પોતાના જેવી એક સ્ત્રી જાણીને નિકટમાં આવવા દીધી અને તે નુવડાવવા બેઠી તોપણ રાજકુમારી કાંઈ ખોટી નહિ. ડોશીએ રાજકુમારીનું માથું ધાતું તેના હાથમાંના નાગમણિને બેઈ લીધો અને તેથી કહ્યું કે,—"જ્યાંસુધી તું સ્નાનના કાર્યથી મુક્ત થાય, ત્યાં સુધી આ તારા હાથમાંના મણિને અહીંમૂકી દે." રાજકુમારીએ ભોજાલાવથી મણિને નીચે મૂક્યો અને તે ક્ષણે જ ફકીરાની માએ તેને પોતાના અધિકારમાં લઈ સાદલાના છેડામાં બાંધીને કમરે જોસી દીધો. હવે રાજકુમારીના જટકી જવાની ઘટના અશક્ય હોવાથી તેણે રાજના અનુચરોને બોલાવ્યા અને તેમણે ત્યાં આવીને ફકીરાની માની આજ્ઞા થતાં જ રાજકુમારીને તત્કાળ પોતાની બંદિની બનાવી લીધી.

ફકીરાની મા એક અદ્ભુત જગદેવીને પકડી લાવી-છે, એ વાતો

જ્યારે લોકોના અશુભમાં આવી, ત્યારે તેમના આનંદનો અવધિ થયો અને તેઓ એ જગદેવીના દર્શનમાટે અત્યંત આતુર બની ગયા. સમસ્ત નગરનાં સ્ત્રીપુરુષો તે જગવાસિની મુંડરીના અવધીકનમાટે આનીને એકઠા થઈ ગયાં. જ્યારે એ જગદેવીને રાજમહાલમાં લાગીને ઉન્મત્ત થયેલા રાજકુમાર સમક્ષ ઉભી રાખવામાં આવી, એટલે તેને ભેતાં જ તે પોકાર કરીને બોલવા લાગ્યો કે—“મને મારી વસ્તુ મળી, મને મારી વસ્તુ મળી !” અર્થાત્ તેના શુદ્ધિરૂપ સૂર્યપર જે ઉન્માદનો મેવ છાપ્યો હતો તે તાકાળ દૂર થઈ જવાથી તેના શુદ્ધિસૂર્યનો પ્રકાશ પૂર્વવત્ વિસ્તરતો દેખાયો. તેનાં જે નેત્રો આત્માર સુધી અનિમેષ અને નિસ્તેજ દેખાતાં હતાં, તે નેત્રો હવે શુદ્ધિના અગ્નિથી પ્રજ્વલિત થઈ શ્વેદાં દેખાયાં અને તેની જે જિભડા, “હજી તો હમણું જ અર્ધો હતો અને એટલી રાગમા તે ક્યાં અદસ્ય થઈ ગઈ?” એ વિના અન્ય કોઈ પણ સમ્બંધે ઉચ્ચારતી નહોતી, તે જિહ્વાએ હવે અન્ય સમ્બંધોનાં પણ ઉચ્ચાર કરવા માંડ્યો, એટલે કે, તે પાછો શુદ્ધિમા આવી ગયો. રાજાના હૃદયમાં જે આનંદ થયો, તે રાજદોષડે વર્ણવી શકાય તેવો નહોતો. નાગરિકોના હૃદયનો પણ અવધિ થયો અને તેઓ કૂકીરાની માતાના શિરપર ધન્યવાદની વૃદ્ધિ વર્ણવતા તે જગદેવી સાથે રાજકુમારના લગ્નોત્સવના આનંદને સત્વરે જોવાની અભિલાષા રાખવા લાગ્યા. પરંતુ રાજકુમારીએ કૂકીરાની માતા દ્વારા રાજાને એમ જણાવ્યું કે—“મેં એક વર્ષ પર્વન્ત મારા જન્મગર્ભમાં વસતા સ્વામી વિના અન્ય કોઈ પણ પુરુષના મુખને ન જોવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે અને તેટલામાટે એક વર્ષ પર્વન્ત મારાથી તમારા પુત્ર સાથે લમસમધ કરી શકાશે નહિ.” રાજકુમારીની આ વાર્તાથી જો કે રાજકુમાર કાંઈક નિરાશ તો થયો, છતાં પણ તેણે તે સોન્દર્યદેવીના વચનનો સ્વીકાર કરી લીધો અને એક વર્ષ પર્વન્ત થોભી જવાની એમ ધારીને અનુમતિ આપી કે, “ધીરજનાં ફળ મીઠાં હોય છે અને હિતાવળથી આંખા પાકતા નથી.” અસ્તુ.

એ કહેવાની આવશ્યકતા તો છે જ નહિ કે, રાજકુમારી પોતાના દિવસો અત્યંત શોક તથા નાના પ્રકારના તર્ક વિતર્કોમાં વીતાડવા લાગી અને તેનાં સર્વ સુખોનો સર્વથા લોપ થઈ ગયો. પોતાના પતિને જન્મગર્ભમાં લાગીને પૃથ્વીપટપર જવાની ઇચ્છાને પોતાના મનમાં ઉપખવનાર સ્ત્રીજાતિના ચંચળ સ્વભાવને તે અતિશય ધિક્કારવા લાગી અને પોતાની મૂર્ખતા વિશે વારંવાર પથાપાપ કરવા લાગી. તેના પતિ જળના તળભાગમાં એકથો જ છે, એ વાર્તાનું જ્યારે તેને સ્મરણ થઈ આવતું હતું, ત્યારે તેના કમલનેત્રોમાંથી અગિરજ અશ્રુધારા વહી નીકળતી હતી.

તેના હૃદયમાં પત્તાવનની ઇચ્છા વારંવાર થઈ આવતી હતી, પરંતુ તેને સમ દુર્ગના મધ્યમાંના એક મહાસયમાં રાજેશી હોવાથી તેની એ ઇચ્છાની સફળતા થવાનો લેશ માત્ર પણ સંભવ નહોતો. છતાં ધારો કે, તે એ મહાસયમાંથી અને નગરમાંથી બહાર નીકળી પણ જાય, તો પણ તેથી શો લાભ થવાનો હતો? કારણ કે, નાગમણિ, તેની પાસે ન હોવાથી તે પોતાના પતિ પાસે પહોંચી શકે તેમ તો હતું જ નહિ. મહાસયમાંની સ્ત્રીઓએ તથા કૃષ્ણરાની માતાએ તેના મનને ફેરવવાના અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ તેમના તે સર્વ પ્રયત્નો સર્વથા વ્યર્થ જ થયા. તેને કાંઈ પણ વસ્તુથી આનંદ મળતો નહોતો, તે કાંઈની સાથે કાંઈ પણ બોલતી નહોતી અને દિવસ તથા નિશાનો કાળ કેવળ રાવામાં જ વીતાયા કરતી હતી. તેની પ્રતિજ્ઞાના વર્ષના અંતનો આરંભ થવા માંડ્યો હતો, છતાં તેની નિરાશાના અંતનો લેશ માત્ર પણ આરંભ થયો નહોતો. કાંઈપણ પ્રકારે એ લમસમારંભ તો થયો જ જોઈએ, એવી રાગની ધારણા હોવાથી રાગએ પોતાના જ્યોતિર્વિદોને બોલાવ્યા અને તેમની સહાયતાથી લમ-માટેના શુભ દિવસ તથા શુભ ઘટિકાનો નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો. કંટો-છંદો રાત અને દિવસ પોતાના મીઠાઈ બનાવવાના કાર્યમાં રોકાયેલા રહેવા લાગ્યા, દૂધ દહિના વ્યાપારીઓએ મહાસયમાં દહિનાં તળાવો બરવાનો ઇચ્છારો રાખી લીધો, લમપ્રસંગે આતશબાહના દેખાવો કરવામાટે દારૂ બનાવવાનું કામ મોટા પાયાપર ચાલવા લાગ્યું, મહાસયના દ્વારપર બાંધેલા માચડાપર બેસીને ગાયકો નોખત અને શરણાઈઓ વગેરે મધુરાં વાદ્યો વગાડવા લાગ્યા અને સમસ્ત નગરમાં રાજકુમારના લગ્નની ધામધૂમ આશી રહી.

હવે આપણે આપણી કથાના ઉપનાયક પ્રધાનપુત્રનો કાંઈક વિચાર કરવો જોઈએ કે જે પોતાના મિત્ર રાજકુમારને જુસ્મંતર્ગત મહાસયમાં રાજકુમારીના સહવાસમાં મૂકીને તેમને ધામધૂમથી ત્યાંથી લઈ જવા-માટે પોતાના નગરમાંથી અશ્વ, ગજ, રથ, પાલખી તથા અનુચરો આદિ સાધનોને લાવવામાટે રવાના થયો હતો. આ સર્વ તૈયારી કરવામાં તેનો કેટલાક મહિનાનો કાળ વીતી ગયો અને જ્યારે સમજી તૈયારી થઈ ગઈ ત્યારે પોતાની સાથે અશ્વ, ગજ અને અનુચરોના બધા સમુદાયને લઈને તેણે તે તળાવના તીરપ્રાંતમાં જવામાટેના પોતાના પ્રવાસનો આરંભ કર્યો. તે નિમત્ત કરેલા દિવસથી બેત્રણ દિવસપૂર્વે સમજી તૈયારી સાથે તળાવના તીરપ્રાંતમાં આવી પહોંચ્યો. એ તળાવની પાસે જ આવેલા એક આશ્રવનમાં અનુચરો અને અશ્વ તથા ગજ આદિના નિવાસની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી તેમ જ ત્યાં તંબૂઓ બાંધી કરીને ઝાવણી

ખનારી દેવામાં આવી, અને ત્યાર પછી પ્રધાનપુત્ર નિરંતર પોતાની દૃષ્ટિને તળાવના નિરીક્ષણમાં જ લીન રાખવા લાગ્યો. જે નિયત દિવસ હતો તે પણ જાગ્યો અને છેવટે તે દિવસનો સૂર્ય અસ્તાચક્રમાં ચાલ્યો ગયો, તોપણ જળના તલપ્રદેશમાં વસતાં રાજકુમાર અને રાજકુમારીએ આવવાનાં કશાં પણ ચિન્હો દર્શાવ્યાં નહિ. રાજપુત્રની વાટ જોવામાં પ્રધાનપુત્રે ખીજ પછી જે ત્રણ દિવસ વીતાડી દીધા, છતાં પણ તળાવમાંથી કોઈ બહાર નીકળ્યું નહિ. ત્યારે રાજપુત્ર અને તેની પત્નીની ધી અવસ્થા થઈ હશે વારુ? તેઓ મૃત્યુને આધીન તો નહિ થયાં હોય? જે નાગ મૃત્યુને વશ થયો હતો તેના સાથી કોઈ ખીજ નાગે તે ઉભયને મારી તો નહિ નાખ્યાં હોય? અથવા તો કોઈ પણ રીતે તેમણે નાગમણિને ખોઈ તો નહિ નાખ્યો હોય? કિંવા તેઓ સયરમાટે અહીં પૃથ્વીપટપર બહાર નીકળતાં પકડાઈ તો નહિ ગયાં હોય? આવા પ્રકારની કલ્પનાઓ અને તર્કવિતર્કો પ્રધાનપુત્રના મનને અસ્વસ્થ કરવા લાગ્યાં. તેની ચિંતા અને તેના શોકનો અવધિ થયો. જે સમયથી તે એ તળાવના તીરપ્રાન્તમાં આવ્યો હતો ત્યારથી નિરંતર ત્યાંથી નિકટમાં જ આવેલા એક નગરમાંથી આવતો વાઘોનો ધ્વનિ તેનાં શ્રવણોમાં આવીને અઘડાયા કરતો હતો. અર્થાત્ તેણે એ વાઘધ્વનિ શા કારણથી થતો હતો, એ વશે ત્યાંથી આવતા જતા લોકોને પૂછ્યું અને એ પૃચ્છાના પરિણામે તેના જાણવામાં આવ્યું કે, તે રાજ્યના રાજાનો કુમાર એક અલૌકિક સ્ત્રી સાથે પરણવાનો હતો કે જે સ્ત્રી અત્યારે તે જે તળાવના તીરપ્રાન્તમાં જાવણી નાખીને પજો હતો તે તળાવના જળમાંથી જ નીકળી હતી અને આ લગ્નસમારંભ એક ધિ દિવસમાં જ મોટી ધામધૂમ સાથે થવાનો હોવાથી જ એ વાઘધ્વનિ થતો હતો. આ સમાચાર સાંભળીને પ્રધાનપુત્રે પોતાના મનમાં અનુમાન કરી લીધું કે, સરોવરમાંની જે સુંદરી સાથે તે રાજ્યના રાજકુમારનો લગ્નસંબંધ થવાનો હતો, તે સુંદરી તેના પોતાના મિત્ર રાજપુત્રની પત્ની વિના અન્ય કોઈ પણ હોઈ શકે જ નહિ. આ કારણથી તેણે એ ઘટનાના રહસ્યને જાણવા માટે અને જો બની શકે તો તે સરોવરની સુંદરીને સંકટમાંથી ઉદ્ધારવા માટે નગરમાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે પોતાના અનુચરોને અશ્વો તથા હાથીઓને લઈને પાછા ધર બાણી ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા આપી દીધી; અને તે પોતે તે રાજાના નગરમાં આવીને ત્યાં એક ધાણણના ગૃહમાં રહેવા લાગ્યો.

મધ્યાહ્ન સમયે ભોજન લીધા પછી કિંચિત્ વિશ્રાંતિ લેવામાટે પ્રધાનપુત્ર બેઠો હતો એટલામાં ગૃહસ્વામી વિષ્ર તેની પાસે આવ્યો અને તેથી

પ્રધાનપુત્રે તેને પૂછ્યું કે;—“અહીં જે અમુક નિયત સમયે નગરમાં વાઘ-
ધ્વનિ સંભળાયા કરે છે, તેનો શો હેતુ છે વારુ?” પ્રધાનપુત્રના એ
પ્રશ્નથી આશ્ચર્યચકિત થઈને બ્રાહ્મણ સ્હામો પૂછવા લાગ્યો કે;—“તમે
વિશ્વના કયા ભાગમાંથી આવ્યા છો વારુ કે જેથી આ વાઘધ્વનિનું કારણ
અઘાપિ તમારા જાણવામાં આવ્યું જ નથી? અહીંના એક નિકટના
વનમાંના એક સરોવરમાંથી એક અત્રૌકિક લાવણ્યવતી સુંદરી નીક-
ળેલી છે અને પરમ દિવસે અમારા રાજાના કુમાર સાથે તે સુંદરીનો લમ-
સંબંધ થવાનો હોવાથી એ આનંદને દર્શાવવામાટે જ આ વાઘો વાગ્યા
કરે છે અને તેમનો ધ્વનિ જ તમારા સાંભળવામાં આવ્યા કરે છે.”

“ઐં આ ઘટનાવિશે કાંઈ પણ સાંભળ્યું નથી. હું એક અત્યંત
દૂરના દેશમાંથી અહીં આવ્યો છું અને મારા દેશ સુધી અઘાપિ આ
ઘટનાના સમાચાર પહોંચ્યા નથી. કૃપા કરીને મને આ ઘટનાનું વિસ્તાર-
પૂર્વક વર્ણન કરી સંભળાવશો, તો આપનો મારાપર મોટો ઉપકાર થશે.”
પ્રધાનપુત્રે કહ્યું.

“કેટલાક સમય પૂર્વે અમારા રાજાનો પુત્ર વનમાં મૃગયામાટે ગયો
હતો અને અહીંથી પાસે જ આવેલા એક વનમાં એક તળાવના તીરે
પોતાની ડાવણી નાખીને તે રહ્યો હતો. એક દિવસ રાજપુત્ર તે તળા-
વના તીરપ્રાંતમાં વિચરતો હતો એટલામાં એક અત્રૌકિક સુંદરી અથવા
તો જળદેવીને તેણે તળાવના મધ્યભાગમાંથી બહાર નીકળેલી જોઈ. તે
જળદેવીએ ક્ષણ કે બે ક્ષણ આમ તેમ દષ્ટિપાત કર્યો અને ત્યાર પછી
તત્કાળ તે જળના ગર્ભમાં પાછી અદશ્ય થઈ ગઈ. રાજાનો પુત્ર કે
જેણે તેના સ્વર્ગીય સૌન્દર્યનું સંપૂર્ણ નિરીક્ષણ કરી લીધું હતું, તે
તેનામાં અતિશય મોહમુગ્ધ થઈ ગયો અને તેના મનોવિકાર એટલી
બધી પ્રબળ થયો કે છેવટે તેથી તેની જીવિતો લોપ થતાં તે ઉન્માદને
વશ થયો અને ઉન્માદની અવસ્થામાં જ અત્યુચરો તેને ઘેર લઈ આવ્યા.
તે ઉન્માદમાં રાત અને દિવસ જે શબ્દો ઉચ્ચારતો હતો તે માત્ર એટલા
જ હતા કે;—“અરે હજી તો હમણું જ તે અહીં હતી અને એટલી
વારમાં તે ક્યાં અદશ્ય થઈ ગઈ વારુ?” પોતાના પુત્રને એ ઉન્માદ-
રોગથી મુક્ત કરવામાટે રાજાએ પોતાના રાજ્યમાંના સર્વ ઉત્કૃષ્ટ વેદીને
બોલાવ્યા; પરંતુ તેમના સર્વ ઉપચારો નિષ્ફળ જ નીવળ્યા. છેવટે રાજાએ
એવા આશયનો પડો વગડાવ્યો કે, જે કાંઈ પણ રાજકુમારને તેના
ઉન્માદરોગથી મુક્ત કરશે, તેને અર્ધરાજ્ય આપવામાં આવશે એટલું જ
નહિ, પણ રાજકુમારી સાથે તેના લગ્નસંબંધ પણ કરી આપવામાં આવશે.
એક વૃદ્ધ સ્ત્રી કે જે નગરમાં કૃષ્ણરાની માના નામથી સાધારણતઃ ઓળ-

ખાપ છે, તેણે એ પડને રપસ દર્પો અને રાજના પુત્રને રાગમુક્ત કરવાને તે પોતે સમર્થ છે, એમ દર્શાવ્યું. જે તળાવના તીરમાં તમા રાજકુમાર ઉન્મત્ત થઈ ગયો હતો. ત્યાં એ ફફીરાની માતામાટે એક ઝૂપડી બાંધવામાં આવી અને તેની પશુફફીથી ઘોડા અંતરપર તેને આવરવડતાની વેળાએ સદાપતા આપનામાટે મોકલેલા અનુચરોના નિવાસમાટેની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. ત્યારપછી બનાવ એવો બન્યો કે, તે જગદેવી જળમાંથી બહાર આવી, ફફીરાની માતાએ અનુચરોની સદાપતાથી તેને પકડી લીધી અને અનુચરો તેને પાલખીમાં બેસાડીને રાજમહાલમાં લઈ આવ્યા. તે જળદેવીને જોતાં જ રાજકુમારના ઉન્માદનો લોપ થયો અને તે પાછો તત્કાળ શુદ્ધિમાં આવી ગયો; અને હદાચિત્ત તે વેળાએ જ જળદેવી સાથે તેનો લગ્નસંબંધ થઈ ગયો હોત; પણ જળદેવીએ એની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે, એક વર્ષ પર્યન્ત પોતાના જળના તલભાગમાં વસતા પોતાના પતિ વિના અન્ય કોઈ પણ પુરુષના સુખને જોતું નહિ અને તેથી એ લગ્ન તે વખતે થતાં અટકી જ્યાં હતાં. હવે તે એક વર્ષના અવધિનો અંત થતા આવ્યો છે અને જે વાદ્યોને ખર્ચ તમારા સાંભળવામાં આવ્યા કરે છે, તે રાજના મહાલમાંથી જ આવે છે; કારણ કે, પરમ દિવસે એ લગ્નસમારંભ થવાનો છે. સંક્ષેપમાં એ કથા આ પ્રમાણેની છે.” બ્રાહ્મણે એ પ્રમાણેના વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો.

“ખરેખર આ એક અત્યંત આશ્ચર્યકારક કથા છે. પણ હા, ફફીરાની મા અથવા તો ફફીરચંદ પોતે રાજની પુત્રીના હસ્તને અને અર્ધ રાજ્યને એ કાર્યના ધનાગમાં મેળવી તો ચૂક્યો હશે જ, ખરું કે નહિ?” પ્રધાનપુત્રે વિશેષ બેદને નાણવાના ઉદ્દેશથી પૂછ્યું.

“નહિ, અઘાણિ એ વિધિ થયો નથી; કારણ કે, ફફીરચંદ હજી હાથમાં આવ્યો નથી. તે એક અડધા ગાંડો અથવા તો બિસ્ફુલ ગાંડો જોવા ઉઠે છે, અને તે આજે એક વર્ષથી ક્યાંક આસ્યો ગયો છે. તે ક્યાં છે અને ક્યાં નહિ, એની કામને કરી પણ ખબર નથી. તેના એ સ્વભાવ જ થઈ ગયો. કે, ધણીકવાર તે લાંબા વખત સુધી ક્યાંક આસ્યો જાય છે, પાછો ઘેર આવે છે અને પાછો અદરશ થઈ જાય છે. પરંતુ તેની માતા એમ ધારે છે કે, હવે તે ચોડા વખતમાં જ પાછો ઘેર આવવો જોઈએ.” બ્રાહ્મણે ખુલાસો કરી સંભળાવ્યો.

“તે ફફીરચંદનો રંગ, અક્કર અને દેખાવ કેવા છે? અને જ્યારે તે ઘેર પાછો આવે છે ત્યારે શો વ્યવસાય કરે છે વારુ?” પ્રધાનપુત્રે એક વિશિષ્ટ ઉદ્દેશથી પોતાની અશ્વપરંપરાને આગળ લંબાવીને પૂછ્યું.

એના ઉત્તરમાં આહણે જણાવ્યું કે:-“જે કે તે વયમાં તમારા કરતાં કાંઈક ન્હાનો છે, છતાં તેની ઉંચાઈ લગભગ તમારા જેટલી જ છે. તે પોતાની કમરે એક ન્હાનું પંચિયું વીંટાળે છે, આખા શરીરે ભભૂત ચોળે છે, વૃક્ષની સાખાઓને પોતાના હાથમાં ધારણ કરે છે અને પોતાની માતાની પર્ણકુટીના દ્વારમાં જઈને ‘ધૂપ, ધૂપ, ધૂપ!’ એવી રીતે ઘોડતો નાચ્યા કરે છે. તેના શબ્દોચ્ચાર અત્યંત અસ્પષ્ટ છે અને જ્યારે તેની માતા તેને એમ કહે છે કે:-‘ફકીર! હવે ઘોડા દિવસ તું મારી સાથે રહે!’ એટલે તેના તત્કાળ તે એવો જ જવાબ આપે છે કે:-‘નહિ, હું રહેવાનો નથી, હું રહેવાનો નથી!’ અને જ્યારે તેની ‘હા’નો જવાબ આપવાની ઇચ્છા હોય છે, ત્યારે તે ‘હુમ’ એટલે જ શબ્દ ઉચ્ચારે છે અને તેના તેની ધારણા પ્રમાણેનો અર્થ ‘હા’ થાય છે. આહણે ફકીર વિશેનો જે બેદ હોતો તે પ્રધાનપુત્રને કહી સંભળાવ્યો.

આહણે સાંચેના એ સંવાદથી પ્રધાનપુત્રના હૃદયમાં એક પ્રકારના નવીન પ્રકાર પડવા માંડ્યો. સર્વ વસ્તુસ્થિતિ તેના ધ્યાનમાં આવી ગઈ. તેણે પોતાના મનમાં જણી લીધું કે, પાતાળમાંના મહાલયમાંથી એકઠી રાજકુમારી જ સાહસ કરીને બહાર આવેલી હોવી જોઈએ અને તેથી નાગમણિ તેની પાસે જ હશે; મારો મિત્ર રાજપુત્ર સાથે ન હોવાથી તે એકઠી જ બંદિની થઈ હશે અને ત્યાર પછી તે નાગમણિ ફકીરની માના હાથમાં ગયો હશે. અર્થાત્ મારો મિત્ર રાજપુત્ર જળતળમાંથી બહાર આવવાનું સાધન તેની પાસે ન હોવાથી એકલો જ ત્યાં બંદિવાન જેવી અવસ્થામાં પડેલો હોવો જોઈએ. પોતાના મિત્રની અત્યંત નેરાશ્ચ-જનક અને દુઃખદાયક અવસ્થાના વિચારથી પ્રધાનપુત્રના હૃદયમાં શોકની જ્વાળા ઉદ્ભવવા લાગી. રાત્રિનો ધણો ખરો ભાગ તેણે જાગરણમાં વિચાર કરી કરીને જ પીતાડી દીધા. તેણે મનમાં વિચાર કર્યો કે, શું મારા મિત્રનો તેના અત્યારના સ્થાનમાંથી ઉદ્ધાર કરવો, એ કાર્ય સર્વથા અશક્ય જ છે? એ કાર્ય પણ હિપાયથી ફકીરની મા પાસેનો નાગમણિ મારા હાથમાં આવી જાય, તો પછી એ અસક્યના દેટથીવાર ટકી શકે એમ છે વારુ? ત્યારે શું જે ફકીરચંદના સત્વર આવવાની તેની માતા આદા રાખે છે, તે ફકીરચંદનો પોતાનો જ વેદ ભજવીને મારાથી એ કાર્યમાં વિજય ન મેળવી શકાય કે? અને બહુધા એ જ યુક્તિથી હું અહીંના રાજાના મહાલયમાંથી મારા મિત્રની પત્નીને પણ અવસ્ય છોડવી સકીશ. અર્થાત્ વળતે દિવસે ફકીરચંદની ભૂમિકા ભજવવાના દંઠ નિશ્ચયપર તે આવી લાગ્યો. પ્રમાતમાં તે આહણના શબ્દમાંથી નીકળી ગયો, ગામની બહારના નિર્જન ભાગમાં આવી પહોંચ્યો, ત્યાં તેણે પોતાનો હમેશનો

પોસાક કાઢી નાખ્યો, ત્યાર પછી ગોઠણ સૂધી પણ બાગે જ પડ્યો. એવું એક ન્હાનું પંચિયું પહેરી લીધું, શરીરે નિશ્ચિતનો લેપ કર્યો, એક વૃક્ષની બે શાખાઓને તોડીને હાથોમાં ધારણ કરી લીધી અને એવી રીતે નવા રૂપમાં આગ્યા પછી તે ફફારાની માતા જે પર્યુ-કુટીમાં વસતી હતી તે પર્યુકુટીના દાર સમક્ષ આવીને ઉભો રહ્યો. તેણે ત્યાં આગ્યા પછી ધૂપ ધૂપ ધૂપના ધ્વનિ સહિત અતિશય ભયંકર સ્વરૂપના નૃત્યથી પોતાના કાર્યનું મંગલાર્થરણ કર્યું. આ નૃત્યે ફફારાની માનું આકર્ષણ કર્યું અને તે પોતાના પુત્રને આવેલો ધારી દારમાં આવીને કહેવા લાગી કે:—“મારા દીકરા ફફારા, તું આગ્યો કે? આવ, મારા બહાલા દીકરા, આવાં છેવટે ઈશ્વરે આપણુપર કૃપા કરી અને આપણે મળ્યા!” એના ઉત્તરમાં વેશધારી ફફારચંદે માત્ર એટલા જ શબ્દોનો ઉચ્ચાર કર્યો કે:—“હુમ્” અને ત્યાર પછી હાથમાંની ડાળીને ઉછાળીને વળી તે આગળ કરતાં પણ અધિક ભયંકરતાથી નૃત્ય કરવા મંડી ગયો. એક તો ફફારાની મા આંખે જોણું જ દેખતી હતી અને તેમાં વળી ભયંકર અંધકાર વ્યાપી ગયો હતો, એટલે, તે પ્રધાનપુત્ર અથવા વેશ-ધારી ફફારચંદેને જોળખી રાકી નહિ. એથી એ આગંતુકને ઉદ્દેશીને તે કહેવા લાગી કે:—“અરે જો બેટા ફફારા! હવે તું અહીંથી ચાલ્યો જઈશ, ખરો કે? જો વારંવાર તું આમ કર્યાં કરીશ, તો પછી હું તને ઘરમાં પેસવા પણ નહિ દઉં, સમજીને?”

એના ઉત્તરમાં વેશધારી ફફારાએ માત્ર “ના, ના”નો ઉચ્ચાર જ કર્યો અને વળી પાછો તે ધૂપ ધૂપ ધૂપના ધ્વનિ સાથે ભયંકર પ્રકારનું નૃત્ય કરવા લાગ્યો. આ જોઈને ફફારાની માએ તેને પ્રસન્ન કરવાના અશ્વસથી તેને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“ભાઈ ફફારા! હવે તું ચોગ્ય વયનો થઈ ચૂક્યો છે અને પ્રસંગ પણ સારો જ મળ્યો છે, મારે તારાં લગ્ન સત્વર કરી નાખવાં જોઈએ. વારુ, તારો પોતાનો એ વિષયમાં શો અભિ-પ્રાય છે? લગ્ન કરવામાં તો તું રાજી છે ને?”

વેશધારી ફફારચંદે પુનઃ “હુમ્” શબ્દોનો ઉચ્ચાર કર્યો અને ધૂપ ધૂપના ધ્વનિ કરીને એક વિચિત્ર પ્રકારના નૃત્યનો આરંભ કરી દીધો. આ જોઈને ફફારાની માએ વિચાર્યું કે, વિવાહની વાતો સાંભળીને મારા ફફારાને અતિ આનંદ થયો છે, અને તેથી જ એ આવા પ્રકારની એટાઓ કરી રહ્યો છે. ત્યાર પછી ફફારાની માએ તે વેશધારી ફફારાને રાજકન્યાની સાથે તેનાં લગ્ન દેવી રીતે ચલાવ્યાં છે અને તેને અર્ધ રાજ્ય મળવાનું છે, આદિ સર્વ વર્ણાત સંજ્ઞાઓ. ત્યાર પછી ગીધરાંની એક પોટલીમાંથી એક મણિ ખદાર કાઢીને નવીન વેશધારી

ફકીરાના હાથમાં આપીને તે બોલી કે;—“બેટા ફકીરા! હું તને જે મણિવિશેની વાર્તા કહેતી હતી, તે મણિ આ જ છે. જે તો ખરો કે, એ કેવો સુંદર, મુશોલિત અને કીમતી જથ્થા છે! વારુ. હજી તે પાતાલ-વાસિની રાજકન્યાને તો જોઈ જ નથી, પણ જ્યારે જશે ત્યારે તારું મન આગ બાગ થઈ જશે. જે હાલ તરત તારે તેને જોવી હોય, તો મારી સાથે રાજમહાલયમાં આવ; હું તને તેની આગળ તેડી જઈશ.”

એના પ્રત્યુત્તરમાં વેશધારી ફકીરચંદે “હૂમ્ હૂમ્” શબ્દનો ધ્વનિ કરીને એક બાજુ પડેલા એક વજ્રને પોતાના શરીરપર ઢાંકી દીધું અને પેલા મણિને તેમાં ગુપ્ત રીતે છુપાવી દીધા. ફકીરાની માથે વિચાર્યું કે, મારા દીકરાએ સાવચેતીથી મણિને પોતાના વજ્રમાં બાંધી રાખ્યો છે, એટલે હવે તેની ગાંડાઈ દૂર થઈ છે અને તેની શુદ્ધિમાં કાંઈક સુધારો થવા લાગ્યો છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ફકીરાની મા પોતાના મનમાં ને મનમાં અત્યંત પ્રસન્ન થવા લાગી અને ત્યાર પછી પોતાના વેશધારી પુત્રને સાથે લઈને રાજમહાલય તરફ જવાને વિદાય થઈ.

રાજમહાલયમાં તે વખતે ફકીરાની માતાની સારી પ્રતિષ્ઠા હતી અને રાજસભામાં પણ તેનું સારું સન્માન થતું હતું; કારણ કે, થોડા દિવસમાં તેના પુત્ર ફકીરા સાથે રાજકન્યાનાં લગ્ન થવાનાં હતાં. ફકીરાની માતાએ રાજમહાલયના 'દ્વાર પાસે આવીને કહ્યું કે;—“હું પાતાલવાસિની રાજકન્યા પાસે મારા પુત્રને લઈ જવા માગું છું, માટે મારી સાથે એક પ્રહરીએ આવીને તેના અંતઃપુરનો માર્ગ બતાવવો.” આ સાંભળીને એક પ્રહરી ફકીરાની માતાને તથા તે ગુપ્તવેશધારી ફકીરાને પાતાલ-વાસિની રાજકન્યાના અંતઃપુરમાં લઈ ગયો. વેશધારી ફકીરાએ ત્યાં આગળ જઈને જોયું તો, ખરેખર પાતાલવાસિની કન્યા જ ત્યાં બેઠેલી હતી. આ સમયે કન્યા બેઠી બેઠી રહ્યા કરતી હતી, અને ત્યાંથી ધૂટવાનો અથવા ઊગરવાનો વિચાર કરી રહી હતી. ફકીરાની માતાએ રાજકન્યાની સાથે કેટલીક વાર સુધી વાર્તાલાપ કર્યો પછી વેશધારી ફકીરાને કહ્યું કે;—“ચાલ બેટા, હવે આપણે આપણા ઘર તરફ જઈએ. હવે વિશેષ વિલંબ કરવાથી, માર્ગમાં કદાચિત્ કાંઈક વિઘ્ન આવી પડવાની સંભાવના રહે છે; કારણ કે અંધકાર ધીમે ધીમે વધતો જ નામ છે, માટે ચાલ આપણે સત્તર ચાલ્યાં જઈએ.”

વેશધારી “નાના” શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરીને ફરીવાર ધૂપ ધૂપ કરતો નાચવા લાગ્યો. ફકીરાની માથે ધાર્યું કે, મારા ફકીરાની ઇચ્છા અહીં જ રહેવાની છે, તેથી નાના કહી રહ્યો છે. આમ ધારીને તેણે એક પ્રહરીને કહ્યું કે;—“મારો ફકીરો હમણાં અહીં જ રહેવાનો છે,

માટે જ્યાં સૂધી તેની ઇચ્છા હોય, ત્યાં સૂધી રહેવા દેજો. હું અત્યારે મારા ઘર તરફ જાઉં છું.”

આમ કહીને ફકીરાની મા ત્યાંથી પોતાને ઘેર ચાલી ગઈ, એટલે વેશધારી ફકીરાએ કેટલીક વાર સૂધી ગાંડાઈનો રોળ બતાવીને પછીથી પોતાના મૂળ સ્વરૂપને ધારણ કર્યું. ત્યાર પછી ઘણી જ રાત્રિ વીતી ગઈ અને મહાલયમાર્ના સર્વજનો નિદ્રાવશ થયાં એટલે વેશધારીએ પાતાલ-વાસિની કન્યા પાસે જઈને કહ્યું કે:—“રાજકન્યા! હું જ તમારા તે રાજપુત્ર સ્વામીનો મિત્ર પ્રધાનપુત્ર છું અને આ સ્થળમાંથી તમારો ઉદ્ધાર કરવામાટે જ આવા વિચિત્ર વેશને ધારણ કરીને અહીં આગ્યો છું; તમે મને ઓળખો છો, ખરું કે?”

વેશધારી ફકીરાની આવી આશ્વાસનજનક વાર્તા સાંભળીને પાતાલ-વાસિની રાજકન્યાની આંખોમાંથી દડદડ આંસુ વહેવા લાગ્યાં અને તેનું મલિન મુખ વિશેષ મલિનતાને ધારણ કરવા લાગ્યું. કેટલીકવાર સૂધી આંસુ વહાવ્યા પછી તે બોલી કે:—“બન્ધુ મંત્રિપુત્ર! આજે તમે મારાપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે, પરંતુ જો આજ રાત્રે તમે મારો ઉદ્ધાર નહિ કરી શકો તો, પ્રભાત ઘટાંની સાથે જ આ દેશના રાજકુમાર સાથે મારો લગ્નસંબંધ થઈ જશે અને તમારા મિત્રની પત્ની અન્યના હાથમાં ચાલી જશે. મારી સર્વ શુભ ધારણાઓ ધૂળમાં મળશે અને મારે મારા પ્રિયતમનો ત્યાગ કરીને અન્ય પુરુષની પત્ની થઈને રહેવું પડશે; એટલું જ નહિ, પણ કદાચિત્ વિપ ખાધને પણ મારે મરવું પડશે.”

આ સાંભળીને મંત્રિપુત્રે તેને શાન્ત કરવાના હેતુથી કહ્યું કે:—“પ્રિયભગિની! આમ વૃથા શોક કરવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી, ભગવાન તમારી લજ્જાનું રક્ષણ કરશે અને પ્રભાત પૂર્વે જ આ સ્થાનમાંથી તમારો ઉદ્ધાર થઈ જશે. હું મારાથી બળતા સર્વ પ્રયત્ન કરી ફકીરા, એટલે હવે તમારે ભય રાખવાનું પ્રયોજન નથી.”

આમ કહીને તે પાતાલવાસિનીના અંતઃપુરમાંથી ચાલ્યો આવ્યો અને મહાલયમાંથી બહાર નીકળવાના મુખ્ય દરવાજા આગળ આવી લાગ્યો. તેને આટલી ઓડી રાત્રે દરવાજા બહાર જતો જોઈને દરવાજે પૂછ્યું કે:—“અરે બો, તું કોણ છે? આટલી બધી રાત્રે મહાલયની બહાર કેમ જાય છે.”

વેશધારી ફકીરાએ હિતર આપ્યું કે:—“હું એક જરૂરી કામમાટે બહાર જાઉં છું અને હમણાં જ પાછો ચાલ્યો આવું છું.” આમ કહીને તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અને અલ્પ સમયમાં જ દ્વાર આગળથી આંટા મારીને પાતાલવાસિની રાજકન્યાના અંતઃપુરમાં આવી પહોંચ્યો. આ

પ્રમાણે પાંચ સાત વખત તેણે આવજાવ કરવા માંડી એટલે દારપાને વિચાર્યું કે:-“આ ગાંડા કૃષ્ણરાએ તો હવે અંત લીધો, એ તો આખી રાત આવ જાવ કરીને કોષ્ટને પણ જંપવા દે તેવો નથી; માટે તે ભને ગમે તેમ કપા કરે, પણ હવે આપણે તો ઊંઘી જઈએ. એની પંચાતમાં ને પંચાતમાં મેં તો અડધી ઊંઘ પણ જોઈ નાખી, માટે હવે ચાલ સત્વર ઊંઘી જાઉં.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને દારપાણ સૂવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

રાત્રિ જ્યારે લગભગ ત્રણેક પ્રહર વીતવા આવી ત્યારે વેશધારી કૃષ્ણરા જોઈ આવ્યો કે, મહાલયમાંના સર્વ પ્રહરીઓ અને દારપાણો નિદ્રાદેવીને વશ થઈને ઘોર ઉંઘમાં નસકોરાં ઢરડતા ઊંઘી રહ્યા છે, એટલે, ન્હાસી જવાના માર્ગમાં આ સર્વ લોકો કોઈ પણ પ્રકારની બાધા નાખી શકે તેમ નથી અને આવો અવસર પણ પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી, એમ ધારીને તે કન્યા પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે:-“પાતાલવાસિની રાજકન્યા, ચાલો હવે આપણે અહીંથી છટકી જઈએ; ધારણ કે આવો સુયોગ વારંવાર મળવો કઠિન છે. માટે હૈયામાં હામ બીડો અને મારી સાથે આવવામાટે સત્વર તૈયાર થાઓ. તમે તમારા સ્ત્રીવેશનો ત્યાગ કરીને હમથાં જ આ પાસે પડેલા પુરુષના પોશાકને ધારણ કરો.”

આ સાંભળીને રાજકન્યાએ પશ્ચિમ બાજુના દરવાજાની રક્ષા કરનાર દારપાણના જેવા પોશાકને તરત જ પોતાના શરીરપર ધારણ કરી લીધો અને મસ્તકપર પાંચડી બાંધી લીધી. ત્યાર પછી મંત્રિપુત્રે કહ્યું કે:-“ચાલો ત્યારે હવે મારી પાછળ પાછળ ચાલ્યાં આવો.” એમ કહીને તે ચાલવા લાગ્યો અને રાજકન્યા પણ તેની પાછળ પાછળ ચાલી નીકળી. મહાલયમાંથી નીકળતી વેળાએ ભયને લીધે રાજકન્યાનું હૃદય થરથર કંપતું હતું. ત્યાર પછી ફેટલીકવારે વેશધારી કૃષ્ણરા અથવા મંત્રિપુત્ર કન્યાને લઈને નગરની બહારના ભાગમાં આવી પહોંચ્યો અને તે સરોવર તરફ જવા લાગ્યો. ત્યાં આગળ જઈને તેણે પોતાના વસ્ત્રમાં છુપાવેલા મણિને બહાર કાઢ્યો અને ત્યાર પછી તેના પ્રકાશને તે તથા તેની સાથેની રાજકન્યા જળમાં ફેંકી મારીને પાતાળમાં રાજમહાલયનાં દાર પાંચે જઈ પહોંચ્યાં અને છેવટે રાજપુત્ર જ્યાં આગળ રોદન કરતો બેઠો હતો, ત્યાં આવીને હાજર થયાં. રાજપુત્ર પોતાના મિત્રને તથા તે રાજકન્યાને જોઈને કહ્યો જ પ્રસન્ન થયો, જાણે તેના હાથમાં આકાશનો ચંદ્રમા આવી લાગ્યો! કન્યા રાજપુત્રના પગ પકડીને પુષ્કળ રડવા લાગી અને તેની આશા વિના પાતાળમાંના રાજમહાલયનો ત્યાગ કરીને સરોવરના તીરપ્રાંતમાં જવાથી જે વિષમ પરિણામ આવ્યું હતું તેની ક્ષમા માગવા લાગી.

ત્યાર પછી તેઓ દેટલાક દિવસ સુધી અત્યંત આનંદ ઉત્સવ ઉત્સવતાં પાતાળપુરમાં જ રહ્યાં. રાજપુત્ર અને પાતાલવાસિની રાજપુત્રી, મંત્રિપુત્રનો પણો જ ઉપકાર માનવા લાગ્યા અને તેને અનેક પ્રકારના ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા. એક દિવસ રાજપુત્ર અને મંત્રિપુત્ર ઉભય આનંદપૂર્વક વાર્તાલાપ કરી રહ્યા હતા, તે સમયે રાજપુત્રે પોતાના મિત્ર મંત્રિપુત્રને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:-“બાઈ! તે મારાપર જે એક મહાન ઉપકાર કર્યો છે, તેના બદલામાં હું તારી સાથે સદાને માટે મિત્રતાના સૂત્રમાં બંધાવા માગું છું. આજથી આપણે બન્ને મિત્ર નહિ પણ બન્ધુ જ છીએ, એમ આપણે બન્નેએ માનવાનું છે. તારા લીધે જ હું આ મહાલયમાં છૂટી શક્યો છું, જો તું અહીં ન આવ્યો હોત, તો આજે મારું મૃત્યુ પણ થઈ ચૂક્યું હોત; માટે હવેથી હું તારી સત્તાદ સિવાય એક પગલું પણ નહિ ભરું.”

ત્યાર પછી તેઓ ત્રણેએ પોતાના દેશ તરફ જવાને નિશ્ચય કર્યો. રાજપુત્ર, મંત્રિપુત્ર અને રાજકન્યા તે મહિને હાથમાં લઇને તે રાજમહાલયમાંથી સરોવરના તીરે આવી પહોંચ્યાં. તે વખતે ત્યાં આગળ દાદી, ઘોડા, રથ અને ગાડાં આદિ કંઈ નહોતું; કારણ કે, મંત્રિપુત્રે પ્રથમથી જ તે સર્વને પોતાના દેશમાં મોકલાવી દીધા હતાં. એટલે કાંઈ પણ પ્રકારનું વાહન નહિ મળી શકવાથી તેઓ ત્રણે પગે ચાલીને જ દેશ તરફ જવાને રવાના થયાં. પાતાલવાસિની કન્યાને પગે ચાલવાથી થઈ જ દુઃખ થતું હતું; છતાં પણ તે ધીમે ધીમે ચાલી જતી હતી. આ પ્રમાણે ચાલતાં ચાલતાં એક દિવસ તેઓ એક અતિ મોટા વટવૃક્ષ પાસે આવી પહોંચ્યાં, તે વખતે સન્ધ્યા પણ થઈ ચૂકી હતી અને ત્યાં આગળ કાંઈ પણ મનુષ્ય વસતું હોય તેવાં ચિન્હો જણાતાં નહોતાં, તેથી તેમણે ત્યાં આગળ જ રાત્રિ ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો. મંત્રિપુત્રે કહ્યું:-“તમે બન્ને ઊંઘી જાઓ, હું અત્યારે તમારી રક્ષા કરવામાટે જાગતો રહીશ.” એમ કહીને તે જાગવા લાગ્યો અને રાજપુત્ર તથા રાજકન્યા નિદ્રાને આધીન થયાં.

તેઓ જ વૃક્ષ નીચે ઉતર્યા હતાં, તે વૃક્ષની એક ડાળીપર એક પક્ષી અને પક્ષિણીનો એક માળો હતો. રાત્રિના બે પ્રહર વીતી ગયા હતા, તે સમયે રાજપુત્ર અને રાજકન્યા બન્ને ઊંઘતાં હતાં અને મંત્રિપુત્ર જાગતો જાગતો તે પક્ષીઓ વચ્ચે ચાલતા સંવાદને સાંભળતો હતો. પક્ષી પોતાની પત્ની પક્ષિણીને સંજોગીને કહેવા લાગ્યો કે:-“પક્ષિણી! મંત્રિપુત્ર તો અનેક કષ્ટ વેડીને રાજપુત્રને જયાવી લાવ્યો, પરંતુ છેવટ

“તે તેની રક્ષા કરી શકશે નહિ.”

પક્ષિણીએ પૂછ્યું:—“કેમ નહિ કરી શકે વારુ?”

પક્ષીએ ઉત્તર આપ્યું:—“રાજપુત્રપર અનેક આપત્તિઓ આવવાની સંભાવના છે; કારણ કે રાજ્ય પોતાના પુત્રને તથા પુત્રવધૂના પોતાની રાજધાની તરફ આવવાના સમાચાર સાંભળીને એક મોઢું લસકર તથા હાથી ઘોડા આદિનું સામૈયું મોકલાવશે અને જ્યારે રાજકુમાર તે હાથીની અંખાડીપર આરોહણ કરશે કે તરત જ તે અંખાડીપરથી નીચે પડીને મરણ પામશે.”

પક્ષિણીએ પૂછ્યું:—“અને જો, કદાચિત્ કોઈ રાજપુત્રને હાથીપર ચઢવા જ ન દે તો, તેના પ્રાણ બચી શકશે ખરા કે?”

પક્ષીએ ઉત્તર આપ્યું:—“હા, તેમ કરવાથી તેની રક્ષા થઈ શકશે, પરંતુ તેના ઉપર ખીજ પણ એક આપત્તિ આવવાની છે. રાજપુત્ર જ્યારે પોતાની રાજધાનીના સિંહદ્વારમાં પ્રવેશ કરીને રાજમહાલય તરફ જશે કે, તરત જ તે દ્વાર દૂરી પડીને રાજકુમારના મસ્તકપર ઢળી પડશે અને તેથી થોડા જ વખતમાં રાજકુમારનું મૃત્યુ થશે.”

પક્ષિણીએ પૂછ્યું:—“કદાચિત્ કોઈ રાજપુત્રને સિંહદ્વારમાં પ્રવેશ કરવા ન-દે, કિંવા રાજપુત્રના ત્યાં જવા પહેલાં જ તે સિંહદ્વારને તોડાવી નાખવામાં આવે, તો તેની તે આશ્વત્થ અળગી થઈ શકે ખરી કે?”

પક્ષીએ ઉત્તર આપ્યું:—“હા, તેમ કરવાથી તે આશ્વત્થમાંથી પણ તે બચી શકે તેમ છે, પરંતુ એક ખીજ આપત્તિ પણ તેના માથે આવવાની છે. રાજપુત્ર મહાલયમાં ગયા પછી, જ્યારે એક મોટા મત્સ્યના માંસનો આહાર કરશે, ત્યારે તે મત્સ્યના એક હાડકાનો કટિા રાજપુત્રના ગળામાં ખૂંચી જશે અને તેના યોગે તે તરત જ મરણ પામશે.”

પક્ષિણીએ પૂછ્યું:—“વારુ, કદાચિ કોઈ રાજપુત્રના જાણીમાંથી મત્સ્યના તે માંસનો આહાર કાઢી લઇને પોતે જ આરોગી બન, તો રાજપુત્રનું મૃત્યુ થતું અટકી શકે કે નહિ?”

પક્ષીએ ઉત્તર આપ્યું:—“હા, તેમ કરવાથી તે વિદ્ય પણ દૂર થઈ શકે તેમ છે અને તેથી કદાચિત્ તેના જીવનની રક્ષા થવાનો પણ સંભવ છે. પરંતુ, આ દંપતીપર ખીજ પણ એક આપત્તિ આવવાની છે અને તે આપત્તિ ભયંકર છે. રાજપુત્ર અને તેની વધૂ જ્યારે પોતાના શયનગૃહમાં નિદ્રાવશ થશે, ત્યારે વધૂના નાકમાંથી એક સર્પ બહાર નીકળી આવશે અને તે સર્પના દંશથી રાજપુત્રના શરીરમાં સર્વત્ર વિપનો સંચાર થશે તથા તે વિપનો સંચાર થવાથી તત્કાળ તેનું મૃત્યુ થશે.”

પક્ષિણીએ પૂછ્યું કે:—“કદાચિત્ તે સર્પને કોઈ મારી નાખે, તો રાજકુમારનું જીવન બચી શકે ખરું કે?”

પક્ષીએ ઉત્તર આપ્યું:—“જયી શકે ખરું, પરંતુ જે વ્યક્તિ રાજ-પુત્રને બચાવશે, તે જો આપણી વચ્ચે થવી વાર્તા સાંભળીને, ખીજ દેશને કહી દેશે, તો તરત જ તે વ્યક્તિ પત્થર થઈને પૃથ્વીપર ટળી પડશે.”

પક્ષીણીએ પૂછ્યું:—“વારુ ત્યારે તેને બચાવવાનો કાંઈ પણ ઉપાય છે ખરો કે?”

પક્ષીએ ઉત્તર આપ્યું:—“હા, એક ઉપાય છે ખરો, પરંતુ તે ઉપાયને યોજવામાં ભયંકર જોખમ સમાવયું છે. આ વૃક્ષ તમે સૂતેલી કન્યાના ગર્ભમાંથી જે પ્રથમ પુત્રસંતાનનો ઉદ્ભવ થશે, તે પુત્રને કાપી નાખીને તેના રક્તથી જો તે પત્થરને પલાળવામાં આવશે તો, તે પત્થર પ્રથમ જેવો પુરુષ હશે, તેવા જ પુરુષના રૂપમાં પરિવૃત્ત થઈ જશે.”

આ પ્રમાણે પક્ષી પક્ષીણીનો વાર્તાલાપ ચાલી રહ્યો હતો, તે વેળાએ રાત્રિ લગભગ બીની જવા આવી હતી. પણ પક્ષીઓનો અથવા વિદુઓનો કસરવ સાંભળીને રાજપુત્ર તથા રાજકન્યા નિદ્રામાંથી જાગૃત થયાં અને ત્યાર પછી પુનઃ પોતાના પ્રવાસમાં આગળ વધવા લાગ્યાં. કેટલેક દૂર ગયા પછી તેમણે જોયું કે, હાથી ઘોડા અને રથ આદિનું રાજકુમારના પિતા તરફથી કેટલાક સૈનિકો અને સામંતો સાથે લઈને રહામા આવેલા હતા. તેમાંના એક રાજકુમાર પાસે આવીને વંદન કર્યા પછી કહ્યું કે:—“યુવરાજ બહાદુર, રાજ સાહેબે આપ રાજધાની તરફ પધારવાના છે, એવા સમાચાર સાંભળીને હાથી, ઘોડા અને સામંતો સહિત મને આપને સન્માનપૂર્વક રાજધાનીમાં લઈ જવામાટે મોકલ્યો છે. આ અંબાડીવાળો હાથી આપને માટે છે, આ અશ્વ મંત્રિપુત્રને માટે તથા આ પાલંખી રાજકન્યાને માટે મોકલવામાં આવ્યાં છે.” અનુચરની આ વાર્તા સાંભળીને મંત્રિપુત્રે રાજપુત્રને ઉદેશીને કહ્યું કે:—“ભાઈ! મને આજે હાથીપર બેસવાની બધી જ ઇચ્છા થઈ આવી છે, માટે તમે મારા અશ્વપર બેસો અને મને ત્યારા હાથીપર બેસવા દો.” આમ કહીને તરત જ તે હાથીની અંબાડીપર ચડી બેઠો. આ જોઈને રાજપુત્રને લણું જ આશ્ચર્ય થયું, પરંતુ તે પોતાના મુખમાંથી એક પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યા વગર પોતાના મનમાં જ વિચારવા લાગ્યો કે:—“મંત્રિપુત્ર મારો મિત્ર છે અને તેણે મારાપર અનેક ઉપકાર કર્યા છે, માટે મારે પણ તેની ઇચ્છાને પૂર્ણ કરવી જોઈએ.”

ત્યાર પછી રાજકુમાર પોતાના સૈનિકોને સાથે લઈને રાજધાની તરફ ચાલવા લાગ્યો. કેટલીક વાર પછી તેઓ બધા રાજધાનીના સિંહ દાર આગળ આવી પહોંચ્યા. એટલે, મંત્રિપુત્રે હાથીપરથી ઉતરી પડીને

રાજકુમાર પાસે જઈને કહ્યું કે:—“ભાઈ! મારી ઇચ્છા એવી છે કે, તમે આ સિંહદ્વારમાં પ્રવેશ કરો, તે પહેલાં જ આ સિંહદ્વારને તોડાવી નાખો. તમારે મારી આ વાચનાનો સ્વીકાર કરવો જ પડશે; માટે એ સિંહદ્વારને સત્વર તોડાવી નાખો અને પછી તમે આનંદથી રાજધાનીમાં પ્રવેશ કરો.”

મંત્રિપુત્રની આ વાર્તા સાંભળીને રાજપુત્ર મનમાં ને મનમાં અતિ ખિન્ન થયો. પરંતુ તે ખિન્નતા પોતાના હૃદયમાં જ છુપાવી રાખીને તેણે મંત્રિપુત્રને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—“વારુ, ભાઈ, હું તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે જ કરીશ; પ્રથમ સિંહદ્વારને તોડાવી નાખીશ અને ત્યાર પછી જ રાજધાનીમાં પ્રવેશ કરીશ.”

આમ કહીને રાજપુત્રે તરત જ રાજધાનીના સિંહદ્વારને તોડાવી નાખ્યું અને ત્યાર પછી તેણે પાતાલવાસિની રાજકન્યા સાથે પોતાના રાજમહાલય પ્રતિ પ્રયાણ કર્યું. આ વેળાએ ખૂબ ધામધૂમ થવા લાગી. પાતાલવાસિની કન્યાનું રૂપ જોઈને સર્વ જનો આશ્ચર્યચકિત બની ગયા. રાજયનાં આગ્રાહવૃદ્ધ સ્ત્રીપુરુષો સર્વ તેની મુંદરતાને જોઈને આનંદથી ઉન્મત્ત બનીને વાહ વાહના પોકારો કરવા લાગ્યાં અને વર વહૂને પુષ્કળ ધન્યવાદ આપવા લાગ્યાં.

રાજમહાલયમાં પહોંચ્યા પછી કેટલીકવારે રાજપુત્ર અને મંત્રિપુત્રને જમવામાટે બોજનગૃહમાં બોલાવવામાં આવ્યા. મંત્રિપુત્ર પોતાના મિત્ર રાજપુત્રની જોડે જ જમવા બેઠો, એટલે, જોઈ શક્યો કે, રાજપુત્રના બાણમાં એક મોટા મત્સ્યનું માંસ પડેલું હતું. આથી તેણે તેના બાણમાંથી તે મત્સ્યને પોતાના બાણમાં મૂકીને કહ્યું કે:—“ભાઈ! આજે આ મત્સ્ય મને ખાવા ઘો; કારણ કે, ઘણા દિવસથી મને તે ખાવાની ઇચ્છા થઈ હતી, પરંતુ કેટલાક પ્રતિકૂળ સંયોગોને લીધે તે મળી શક્યું નહોતું અને આજે સ્વાભાવિક જ મળી આવ્યું છે, માટે પ્રથમ મને જ ખાવા ઘો.”

આમ કહીને તે, તે મત્સ્ય ખાવા લાગ્યો. રાજપુત્ર પોતાના મિત્રના ખાવા કુલ્યવહારને જોઈને સ્તબ્ધ બની ગયો. તે મનમાં ને મનમાં પુનઃ વિચારવા લાગ્યો કે:—“આ મિત્રે મારાપર અનેક ઉપકાર કર્યા છે એ ખરું, પરંતુ તેથી શું તેણે વારંવાર આ પ્રમાણે અસભ્ય વર્તન ચત્તાવતું જોઈએ? કોઈ પણ વિષયની અમુક મર્યાદા હોવી જોઈએ. હવે જો મંત્રિપુત્ર મારી સાથે આવું કોઈપણ અયોગ્ય આચરણ કરશે, તો મારે તેને સખ્ત ઠપકો આપવો પડશે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને રાજપુત્રે પોતાનો કોપ દખાવી દીધો.

બોજનદિવા સમાપ્ત થયા પછી મંત્રિપુત્રે રાજકુમારને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—“ભાઈ! બહુ દિવસના પગે ચાલીને કરેલા પ્રવાસથી હું બહુ જ થાકી ગયો છું, માટે હવે હું મારે ઘર જઈને જરા આરામ લઈશ અને કાલે પ્રજાતમા પાછો તમને આવી મળીશ. આજે બપોરે અથવા રાત્રે મારાથી અહીં આવી શકાશે નહિ.”

રાજકુમાર તેના વ્યવહારથી અતિ ક્રોધાવધાન થયો હતો. એટલે તેણે બીજીવાર જમવા આવવાનું તેને આમંત્રણ પણ આપ્યું નહિ. આથી મંત્રિપુત્ર સમગ્ર શક્યો કે રાજકુમાર તેના પર ક્રોધાવધો હોવો જોઈએ, પરંતુ તેને શાન્ત કરવાનો ઉપાય રહ્યો જ નહોતો; એટલે તે કંઈ પણ બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણ વિના પોતાના ઘર તરફ જવાનું પહોંચીને ઘર ન જતાં રાજપુત્રના સપનગૃહમાં જઈને છુપાઈ રહ્યો. રાત્રે રાજકુમાર અને પાતાલવાસિની રાજકુમારી પોતાના સપનગૃહમાં સૂવામાટે ગયા એટલે મંત્રિપુત્ર તેમના પડેગ પાછળ સંતાઈ રહ્યો. કેટલોક વાર્તાલાપ કર્યા પછી રાજકુમાર અને તેની બી નિદ્રાવશ થઈને ધોરવા લાગ્યાં. એટલે મંત્રિપુત્ર હાથમાં ખુલ્લી તલ્વાર લઈને તેમના પડેગ આગળ આવી ઉભો રહ્યો. કેટલીકવાર પછી પાતાલવાસિની રાજકુમારના નાક-માંથી એક સૂતરના જેવી પાતળી વસ્તુ બહાર નીકળવા લાગી અને ધીમે ધીમે તે વસ્તુ એક મોટા સર્પના આકારમાં પરિણત થઈ ગઈ. આ જોઈને મંત્રિપુત્રે તરત જ તલ્વારવતી તેના ઢુકડે ઢુકડા કરી નાખ્યા. આ સમયે એવું બન્યું કે, તે કપાલવા સાપના રક્તનો એક ખિન્દુ રાજકુમારની છાતી પર જઈ પડ્યો. આ જોઈને મંત્રિપુત્ર ધર્મ-સંકટમાં આવી પડ્યો. રાજકુમારની છાતી પરથી સાપનું લોહી જો સત્વર લૂછી નાખવામાં ન આવે તો તેથી રાજકુમારનું મૃત્યુ થવાની સંપૂર્ણ સંભાવના હતી અને બીજી બાજુએ પરસ્પરી જ્યારે નિદ્રાવશ હોય ત્યારે તેના અંગનો સ્પર્શ કરવાથી ભયંકર પાપ લાગવાનો ભય રહેતો હતો. મંત્રિપુત્ર આવું ધર્મસંકટ જોઈને કેટલીકવાર પર્યંત વિકટ ચિન્તામાં નિમગ્ન થઈ ગયો અને ત્યાર પછી એક પ્રકારના દૃઢ નિશ્ચય પર આવીને તેણે પાસે પડેલું એક વજ્ર લઈને પોતાની આંખો બંધ કરીને રાજકુમારીની છાતી પરથી તે રક્ત લૂછવા માંડ્યું. પરંતુ એવામાં રાજકુમારના શરીર પર તેના હાથનો સ્પર્શ થવાથી તે જાગી ઉઠી અને જૂમાબૂમ કરવા લાગી. આ ધૂમરાણ સંજોગોને રાજકુમાર પણ જાગી ઉઠ્યો અને ઉઠતાની સાથે જ સેણે જોયું તો મંત્રિપુત્ર રાજકુમારની પાસે ઉભેલો હતો. આ જોઈને રાજકુમારના સર્વોચ્ચ ક્રોધની જ્વાળા સળગી ઊઠી. કેટલીક વાર પર્યંત ક્રોધક વિચાર કરીને તેણે તરત જ પોતાના હાથમાં તલ્વાર

લઈ લીધી અને મંત્રિપુત્રને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—“દુષ્ટ નરાધમ! તારી મિત્રતાનું આતું જ પરિણામ? મિત્રની પત્નીમાં કુદૃષ્ટિ રાખનાર અધમ પુરુષ! તને અહીં આવતાં લેશ પણ વિચાર ન આવ્યો, તારા હૃદયે તને મિત્રદુષ્ટ ન અટકાવ્યો? તારા આ અપરાધનું ફળ હું તને હમણાં જ ચખાતું છું, આ ક્ષણે જ તને નરકનો નિવાસી બનાવું છું.”

આમ કહીને રાજકુમાર પોતાના મિત્ર મંત્રિકુમારની ગરદન પર તત્નાર ચક્ષાવવાને તૈયાર થયો, એટલે મંત્રિપુત્રે તેનો હાથ પકડી લઈને ધણી જ નમ્રતાથી કહ્યું કે:—“અન્ધુ! મારાપર આવી અક્ષતિત શકા લાવવામાં આપની ભયકર ભૂલ થાય છે. આપનું આતું સાહસ સર્વથા અયોગ્ય છે; કારણ કે હું અહીં માત્ર આપના પ્રાણની રક્ષા કરવામાટે જ આવ્યો હતો, મારા મિત્રધર્મનો પ્રત્યક્ષ પારચય કરાવવાની ધારણાથી જ આ શયનગૃહમાં ઉપરિથત થયો હતો.”

આ સાંભળીને રાજકુમારે કમ્પાયમાન શરીર અને કમ્પિત સ્વરથી કહ્યું કે:—“મંત્રિપુત્ર! તું તદ્દન જૂડી અને બનાવટી વાતો કહીને મને છેતરવા જ માગે છે, તારા પ્રાણની રક્ષામાટે કેવળ અસત્ય અથવા મિથ્યા ભાષણનો જ વ્યવહાર કરી બતાવે છે. પાતાળપુરમાંથી નીકળ્યા પછી તારી કુદ્ધિ છેક બ્રહ્મ થઈ ગઈ છે અને તારું આચરણ ભયાનકતાના રૂપમાં પરિણત થઈ ગયું છે. માર્ગમાં તે જે પ્રકારનું વર્તન ચલાવ્યું છે, તેપરથી તારા સર્વ અપરાધોનું મને સંપૂર્ણ જ્ઞાન થઈ ગયું છે. પિતાશ્રીએ મારામાટે હાથી મોકલ્યો, તેનો માસિક પણ તું જ થઈ પડ્યો; મારા સન્માનમાટે સિંહદ્વારને શુંગારવામાં આવ્યું હતું, તેને પણ તે જ તોડાવી નાખ્યું છે; મારા ભાણામાંથી મત્સ્યને ખૂંચવી લઈને તું જ આરોગી ગયો છે અને છેવટે મારા અંતઃપુરમાં આવવાનું સાહસ પણ કરી ચૂક્યો છે. અન્ય સર્વ બાબતો મારાથી સહી શકાઈ હતી, પરંતુ તારું આ દુષ્ટ આચરણ મારાથી સહી શકાતું નથી. તારી આ અમર્યાદાનો આધાત મારાથી નથી ખમી શકાતો. તે મારા શયનગૃહમાં ચોરની પેઠે આવવાનું સાહસ શામાટે કરી બતાવ્યું? અરે અધમ! મારી પત્નીના શરીરને સ્પર્શ કરવામાં પણ તને લેશ માત્ર લજ્જા ન આવી? તારી દાનત પ્રથમથી જ બગડેલી હતી, તેનો આજે મને સંપૂર્ણ સાક્ષાત્કાર થયો છે, તારી અધમતાનો આજે અવધિ થયો છે!”

“રાજકુમાર! મારી ભાવના પવિત્ર હતી કે અપવિત્ર હતી, તે તો કેવળ ભગવાન જાણે છે. બાઈ! મારા હૃદયમાં અઘાપિ કુવાસનાનો સંચાર થયો નથી અને ચવાનો પણ નથી. મેં આ સર્વ કાર્યો શા ઉદ્દેશથી કર્યા છે, તે વાતો આપને ન જણાવવામાં પણ એક વિશિષ્ટ કારણ સમાવ્યું છે.”

“જ્યાં સુધી તું પ્રમાણપૂર્વક તે વાર્તા મને નહિ સંભળાવે, ત્યાં સુધી મારો સંદેહ દૂર થશે નહિ અને તારા પ્રત્યેના મારા તિરસ્કારનું ખંડન થઈ શકશે નહિ. માટે જે સાચી વાર્તા હોય તે જણાવી દે અને મારા આ કોપને શમાવી દે.” રાજકુમારે પોતાના કોપને ચઢવ શાંત કરીને કહ્યું.

“પરંતુ બાઈ, જે હું એ વાર્તા આપને વિદિત કરીશ, તે મારે તરત જ પત્થર ધધને પૃથ્વીપર પડવું પડશે, મારા આ જીવનનો અંત આવશે અને મારા કુટુંબને શોકનો ભયંકર આઘાત થશે.” મંત્રિપુત્રે તે વાર્તા ન જણાવવાનું સ્પષ્ટ કારણ દર્શાવ્યું.

“શું તું મને એક મૂર્ખ જ ધારે છે? તારી બનાવટી વાર્તાથી મને હેતરવા માગે છે? જે તારે તારા જીવનને મરણના મુખમાંથી બચાવવું હોય અને તારી કીર્તિને કલંકિત થતી અટકાવવી હોય, તો તારા તે જીવિત મને સત્વર જણાવી દે અને તારાપર થયેલા આક્ષેપનું નિવારણ કરી બતાવ.” રાજકુમારે પુનઃ કોપના આવેશમાં આવીને કહ્યું.

રાજકુમારને બહુ બહુ સમજાવ્યા છતાં જ્યારે તેણે પોતાના દુરામદનો ત્યાગ ન કર્યો ત્યારે મંત્રિપુત્રે લાચારીથી પેલા વૃક્ષપરના પક્ષી અને પક્ષિણીનો જીવિત કહી સંભળાવવાનો આરંભ કર્યો અને અનુક્રમે સર્પસંહાર સૂધીના બનાવો કહી સંભળાવ્યા. જ્યારે હાથીપર ચઢવાનો જીવિત કહી ત્યારે મંત્રિપુત્ર કમ્મર સૂધી પત્થર બની ગયો! ત્યારે તેણે કહ્યું કે; “આમ જુઓ બાઈ! હું મારા પગથી તે કમ્મર પર્યન્ત પત્થર બની ગયો છું, માટે હવે વિશેષ જીવિત જણાવવાની ઉત્સુકતા ન રાખો; કારણ કે, જે હું સર્વ જીવિત કહી સંભળાવીશ તો મારું આખું શરીર ખાવાણું બની જશે.”

રાજકુમારે પોતાના મિત્રની તે વાર્તા ન સાંભળતાં બાકીનો સર્વ જીવિત જણાવવામાટે તેને અતિશય આગ્રહ કર્યો અને તેથી મંત્રિપુત્રે પોતાના વર્ણનને લંબાવ્યું. જ્યારે તેણે સિંહદારને તોડી નાખવાની વાર્તા કહી ત્યારે તે, પોતાની છાતી સૂધી પત્થર બની ગયો અને ત્યાર પછી જ્યારે મત્સ્યનો આહાર કરવાનો જીવિત સંભળાવ્યો એટલે તે ગળા સૂધી પત્થર બની ગયો. છેવટે નિરાશ થઈને મંત્રિપુત્રે કહ્યું કે;—“રાજકુમાર! તમને શું હજી પણ મારાપર વિશ્વાસ નથી આવતો? હવે મારું જીવન જવાની તૈયારીમાં છે, માટે તમારી જિજ્ઞાસુ વૃત્તિને શાન્ત કરો. જુઓ બાઈ! હું મારા ગળા સૂધી પત્થર બની ગયો છું, એટલે હવે વિશેષ વાર્તા જણાવવાની તમારી જે ઇચ્છા હોય તેને અટકાવો. જે હું હવે તમારા શપથરૂઢમાં આવવાનું કારણ કહી સંભળાવીશ, તો મારો જીવ

જતો રહેશે. શું હજી પણ તમે તે વાતો સાંભળવા માગો છો, મારા પરનો તમારો સંદેહ હજી પણ દૂર થયો નથી ?”

મંત્રિપુત્રની કરુણાયુક્ત કથા સાંભળવા છતાં રાજપુત્રનું સંકાપી હ્રાસ્ય બરેલું હૃદય, કશું પણ ન પીગળ્યું. તેણે પોતાના દુરાગ્રહને અચળ રાખીને કહ્યું કે:—“મંત્રિપુત્ર ! તારે તારા બચાવની ખાતર અને મારા સંદેહને દૂર કરવામાટે મને તારો સર્વ વૃત્તાંત જણાવવો જ પડશે. નહિ તો હું એમ જ ધારીશ કે, તું મારા અપનગ્રહમાં અશ્લીલભાવથી જ પ્રવેશ કર્યો હતો. માટે તારા જીવનની રક્ષામાટે તારે જે કંઈ જણાવવું હોય તે સત્વર જણાવી દે.”

રાજપુત્રની રાયપૂર્ણ વાતો સાંભળીને મંત્રિપુત્રે અત્યંત નમ્રતાથી કહ્યું:—“ભાઈ ! તમે બ્યારે તમારા દુરાગ્રહનો ત્યાગ નથી જ કરતા, ત્યારે હું હવે મારા જીવનની આશાનો ત્યાગ કરીને તમને બંધી હકીકત જણાવી દઉં છું. પરંતુ આટલે સુધી મારું શરીર પત્થર બની ગયું છે, તેમ છતાં પણ તમને મારાપર વિશ્વાસ આવતો નથી, એ જોઈને મને ઘણી જ અભયમળી થાય છે. હજી પણ હું તમને વિનંતિ કરીને કહું છું કે, તમે તમારા આ દુરાગ્રહનો ત્યાગ કરો.”

“મંત્રિપુત્ર ! જીવનની આટલી બધી આશા ! તું તારા જીવનને જોડતું અમૂલ્ય ધારે છે, તેટલું તારી કીર્તિનું મૂલ્ય નથી માનતો, એ તારો મહા ભયંકર પ્રમાદ થાય છે. જે તું સાચો જ હોઈશ, તો ઈશ્વર તારી ગમે તે રીતે રક્ષા કરશે જ. માટે મરણના બળને વિસારી દે અને સાચો વૃત્તાંત જણાવવામાટે સત્વર તત્પર થા.” રાજકુમારે પોતાના હઠાગ્રહને આલૂ જ રાખ્યો.

“વારુ ભાઈ, ત્યારે હું મારો વૃત્તાંત આ ક્ષણે જ જણાવી દઉં છું, પરંતુ તે પહેલાં તમને એક વાતો જણાવી દેવાનું ઉચિત ધારું છું કે, કદાચિત્ મારા મૃત્યુ પછી જે તમને કંઈ પચાતાપ થાય તો, મને પુનઃ જીવિત કરવાનો ઉપાય આ પ્રમાણેનો છે. મારા મૃત્યુ પછી, તમારે ત્યાં જે પ્રથમ પુત્રસંતાન થાય, તેને જન્મતાંની સાથે જ કાપી નાખીને તેના રક્તથી મારા આ શરીરનો જે પત્થર થાય તે પત્થરને રંગવાથી હું તરત જ જીવિત થઈ ચક્રીશ. તમારા પુત્રના રક્તનો મારા શરીરને સ્પર્શ થશે કે, તરત જ હું પ્રથમ જે સ્થિતિમાં હતો તે સ્થિતિમાં આવી ચક્રીશ.” આમ કહ્યા પછી મંત્રિપુત્રે જેવી રાજકન્યાના નાકમાંથી નીકળેલા સર્પની અને તેને કાપી નાખવાની વાતો કહી સંભળાવી કે, તહાજ તેના શરીરનો બાકી રહેતો બાગ પત્થર થઈને, ધન દઈને પૃથ્વીપર પડી ગયો ! તે સમયે રાજકન્યાએ જોયું તો ચૂકદાનીમાં એક

કપાપલા સર્પના ઠક્કા તેના જોવામાં આવ્યા. મંત્રિપુત્રનો સર્વ જ્ઞાતિ સત્ય નીવડવાથી તેમના ઉદ્ધર્મા સંદેહનો અંશ માત્ર પણ રહ્યો નહિ. પરંતુ પોતાના પરમ પ્રિય અને સહાયક મિત્રનું આવી રીતે મૃત્યુ થયેલું જોઈને રાજકુમાર તથા રાજકન્યા અત્યંત પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા અને તેમના દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ.

ફેટલાક માસ વીત્યા પછી રાજકન્યા ગર્ભવતી થવાનાં ચિન્હો દેખાવા લાગ્યાં. એ વેળાએ રાજકુમાર અને તેની પત્નીએ નિશ્ચય કર્યો કે, તેમને ત્યાં પુત્ર જન્મતાંની સાથે જ, તેને કાપી નાખીને, તેના રક્તવડે મંત્રિપુત્રના શરીરને ફરીને તેને પત્થરમાંથી પુનઃ મૂળ સ્થિતિમાં લાવવો જોઈએ. આમ દૃઢ નિયય કરીને તેમણે તે પત્થરને પોતાના ઘરના એક ખૂણામાં મૂકી રાખ્યો. ફેટલાક માસ પછી પાતાલવાસિની રાજકુમારીના ગર્ભમાંથી એક અતિ સુંદર પુત્રરત્નનો જન્મ થયો. પુત્ર ધણો જ રૂપસુંદર અને દેખાવડો હોવા છતાં પણ રાજકુમારે તેના તરફ લેશ માત્ર પણ દયા દર્શાવ્યા વગર પોતાના પ્રિય મિત્રના જીવનની રક્ષામાટે, તીક્ષ્ણ તલ્વારવડે તેના બે ટુકડા કરી નાખ્યા અને ત્યાર પછી તે છોકરાનું લોહી મંત્રિપુત્રના શરીરપર રેડી દીધું. તરત જ તે ખાપાણુશરીર અદૃશ્ય થયું અને મંત્રિપુત્ર પુનઃ પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં આવી ગયો. તેને પુનરુજ્જીવન પ્રાપ્ત થયેલું જોઈને રાજકુમાર તથા પાતાલવાસિની રાજકન્યા અતિ પ્રસન્ન થયાં. પોતાના પુત્રના મૃત્યુનો લેશ માત્ર પણ શોક દર્શાવ્યા વિના તેઓ મંત્રિપુત્રની સાથે પ્રસન્નતા-પૂર્વક વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યાં. પરંતુ મંત્રિપુત્રને આવા સુક્રમાર અને સુંદર પુત્રરત્નનું મરણ થયેલું જોઈને અત્યંત ખેદ થવા લાગ્યો અને તેથી તે તેને બચાવવાના વિચારો કરવા લાગ્યો.

મંત્રિપુત્ર જાણતો હતો કે તેની સ્ત્રી કાળીમાતાની અનન્ય ભક્ત છે, તેથી કદાચિત્ તે આ જાણકની રક્ષા કરી શકશે. આથી તેણે વિચાર્યું કે, તેની સ્ત્રીને કાળીમાતાના મંદિરમાં મોકલીને રાજકુમારના પુત્રની રક્ષા કરાવવી જોઈએ. આ વખતે મંત્રિપુત્રની પત્ની તેના પિયરમાં હતી એટલે મંત્રિપુત્ર પોતાના મિત્રના પુત્રને એક પોટકામાં બાંધીને પોતાના સસરાને ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. તેના સસરાના ઘરની સ્લાબે એક આંખાવાડિયું હતું, ત્યાં આગળ જઈને મંત્રિપુત્રે એક વૃક્ષની શાખામાં રાજકુમારના પુત્રના શબને લટકાવી દીધું અને ઘણી જ સાવધાનીથી છુપાવી દીધું કે, જ્યાં બીજું કોઈ પણ તેને જોઈ શકે નહિ.

આ પ્રમાણે બ્યવસ્થા કર્યા પછી તે પોતાની પત્નીને જઈ મળ્યો. મંત્રિપુત્રની સ્ત્રી પોતાના પતિને ઘણી મુદ્દને મળેલો જોઈને અતિ

પ્રસન્ન થઈ, પરંતુ તેના સ્વામી તેની સાથે કાંઈ પણ વાર્તાલાપ ન કરતાં ભયંકર ચિંતામાં નિમગ્ન થઈ ગયો. આ જોઈને તે શોકાતુર થઈ અને વિચારવા લાગી કે; તેના સ્વામી સર્વદા તેની સાથે મંધુર વાર્તાલાપ કરતો હતો અને આજે આર્ચુ મૌનવ્રત ચામાટે ધારી રહ્યો હશે? આવા વિચારમાં ને વિચારમાં તે દિવસે દિવસે શ્રદ્ધાવા લાગી. તેની આંતરી સ્થિતિને જોઈને મંત્રિપુત્રે પોતાના મિત્રના બાળકને શ્રવિત કરવાની તથા પોતાની ચિન્તાની સર્વ વાર્તા તેને કહી સંભળાવી. મંત્રિપુત્રની સ્ત્રી તે સર્વ વાર્તા સાંભળી લીધા પછી ત્યાંથી બહાર ચાલી ગઈ.

મંત્રિપુત્ર પણ તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો. કાળી માતાના મંદિર પાસે આવીને તેણે જોયું તો, તેની સ્ત્રી કાળીનાં ચરણોમાં પોતાનું મસ્તક નમાવીને એવી પ્રાર્થના કરતી તેના જોવામાં આવી કે:-“દે પાપોદ્ધારિણી! જનતાપદારિણી! મહિષાસુરમર્દિની! દયાવતી કાળી માતા! તારી આ દીન સેવિકા પર દયા કરીને તેના એક મનોરથને પૂર્ણ કર. માતા! મારા એક દુઃખને દૂર કર!”

આવી કરુણાયુક્ત પ્રાર્થના ‘સાંભળીને’ લગવતી ‘કાળી માતાએ પ્રસન્નતાપૂર્વક કહ્યું કે:-“મારી પ્રિયતમા સેવિકા! આજે તું શા હિંદે-શથી મારી પાસે આવી છે? તું તારા સ્વામીનાં દર્શન કરવાની ‘અશુદ્ધિવસથી’ ગિરસાસા રાખતી હતી, તેના મેળાપ તો મેં તને કરાવી આપ્યો છે, તો પછી આજે વળી એવું તે શું દુઃખ આવી પડ્યું છે, કે તું આ પ્રમાણે મારું રટણ કરી રહી છે?”

આ સાંભળીને મંત્રિપુત્રની સ્ત્રીએ કહ્યું કે:-“કાળી માતા! મારા સ્વામી આભ્યા છે એ ખરું, પરંતુ તેઓ અહીં આવીને મારી સાથે વાર્તાલાપ પણ કરતા નથી અને એક ભયંકર ચિન્તામાં રાત્રિ દિવસ નિમગ્ન રહ્યા કરે છે; માટે કૃપા કરીને તેમના હૃદયની તે ચિન્તાને પર-દરો અને મારા પ્રિયતમ પતિને મારા પ્રત્યે સ્નેહભાગેશી ધરાવે તેવી પ્રેરણા કરો.”

“બેટા! પ્રથમ તું તારા સ્વામીને તેના દુઃખનું કારણ પૂછી આવ અને ત્યારપછી મારી પાસે આવીને તેના મનની સર્વ સ્થિતિ મને જણાવ એટલે હું તરત જ તેનાં તેમ જ તારાં સર્વ દુઃખોને દૂર કરીશ.” કાળી માતાએ કહ્યું.

મંત્રિપુત્ર અદશ્ય રહીને આ સર્વ વાર્તાલાપ સાંભળતો હતો, એટલે તરત જ ત્યાંથી તે પોતાના, શયનમંદિરમાં આવીને સૂઈ ગયો. ત્યાર પછી બીજે દિવસે જ્યારે તેને તેની સ્ત્રીએ પૂછ્યું કે:-“પ્રિય પ્રાણુ-ધાર! તમે નિત્ય આમ ચિંતાતુર ચામાટે રહો છો? આપને આ પ્રમાણે

શોકમગ્ન બેઠને મારું હૃદય પણ દુઃખિન થયા વિના રહેતું નથી, માટે કૃપા કરીને આપને જે કંઈ દુઃખ ક્રિયા ચિંતા હોય તે જણાવી દો એટલે ભગવતી કાળીનું સ્મરણ કરવાથી તે સર્વ દૂર થઈ જાય. આપ આવી રીતે દુઃખમાં ને દુઃખમાં દિવસો ગાળો અને હું સુખમાં રહું, એ મારાથી બેઠ શકાતું નથી. હું તો આપના મુખે સુખી અને આપના દુઃખે દુઃખી છું; માટે આપ સત્વર આપના દુઃખનું કારણ જણાવી દો.”

પોતાની પત્નીની વિનયયુક્ત વાર્તા સાંભળીને મંત્રિપુત્ર અતિ પ્રસન્ન થયો અને તેની આવી સ્વામિભક્તિને જોઈને તે તેને ધન્યવાદ આપને કહેવા લાગ્યો કે:—“પ્રિયતમા પ્રાણેશ્વરી! આજે તારા મુખમાંથી નીકળતી આ રાજસુધાની ધારાનું પાન કરીને હું પૂર્ણ તૃપ્ત થયો છું. તારી આવી અનુપમ સ્વામિભક્તિ જોઈને મારા આનંદનો અવધિ થયો છે. પરંતુ, પ્રિયે! એક દારુણ દુઃખિતાએ મારા હૃદયને હવ્યમઆવી દીધું છે અને તે સાથે જ મેં હાથમાં લીધેલા એક કાર્પના બોજાએ મને છેક શાન્તશૂન્ય બનાવી દીધો છે.” આમ કહીને તે મંત્રિપુત્રે પોતાના પરમ મિત્ર રાજકુમારનો તથા તેના બાળકનો સર્વ વૃત્તાંત તેને કહી સંભળાવ્યો. મંત્રિપુત્રની પત્નીએ પોતાના પતિના મુખમાંથી નીકળતી સર્વ વાર્તાને એકાગ્ર ચિત્તે સાંભળી લીધી અને તે દિવસે રાત્રે જ તે પુનઃ કાળી માતાના મંદિરમાં જઈને શાન્ત ચિત્તે તેનું સ્મરણ કરતી કહેવા લાગી કે:—“હે જગજ્જનનિ! માયાળુ કાળી માતા! તારી આ દીન સૈવિકાનું દુઃખ ભાંગવા તૈયાર થા, તારા કહેવા પ્રમાણે હું મારા સ્વામી પાસેથી તેમના દુઃખનું સર્વ કારણ જણી આવી છું; માટે હે માતા! મારા તથા મારા સૌભાગ્યના આધારરૂપ મારા પતિ દેવના દુઃખને દૂર કર, તેમના હૃદયની જ્વાળાને શાંત કર.”

આ સાંભળીને કાળી માતાએ કહ્યું કે:—“પ્રિય પુત્રી! તારા પતિને શું દુઃખ છે વારુ?”

માતાના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મંત્રિપુત્રની પત્નીએ, મંત્રિપુત્ર, રાજકુમાર અને રાજકુમારના પુત્રનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો.

કાળી માતાએ એક મનથી તેની વાર્તા સાંભળી લીધી અને ત્યાર પછી જણાવ્યું કે:—“વારુ બેટા! તે મરેલા બાળકને સત્વર મારી પાસે લાવ, હું તેને પુનઃ સંજીવન કરી આપું છું. બાળકના સંબંધમાં તું લેશ પણ ચિંતા રાખીશ નહિ, તે જીવિત થવાનું જ છે. જ્યારે તે જીવિત થશે એટલે તારા પતિનું સર્વ દુઃખ અને સર્વ ચિંતાઓ દૂર થશે અને ત્યાર પછી તે તારા પ્રત્યે પ્રથમ પ્રમાણેનો જ સદ્ભાવ રાખશે.”

બીજે દિવસે રાત્રે મંત્રિપુત્રની સ્ત્રી મરેલા બાળકને કાળીના મંદિરમાં લઈ ગઈ અને ત્યાંથી તેને સંજીવન કરાવીને પાછી પોતાને ઘેર

આવી પહોંચી. આ જોઈને મંત્રિપુત્રનાં આનંદની સીમા ન રહી. તરત જ તે પોતાની પત્ની તથા તે સંજીવન થએલા બાળકને પોતાની સાથે લઈને રાજપુત્રની પાસે આવી પહોંચ્યો. પોતાના પુત્રને પુનઃ પ્રાપ્ત કરી શકવાથી રાજકુમારને અત્યંત આનંદ થયો અને તેના સહા-રંભમાં તેણે એક ઉત્સવ ઉજવવાની યોજના કરી. તેવી જ રીતે પાતા-લવાસિની રાજકન્યા પણ અત્યંત પ્રસન્ન થઈ. આ સમયે તેને કેટલો આનંદ થયો હશે તેનું વર્ણન કરવાની શક્તિ અમારી આ ક્ષુદ્ર લેખિ-નીમાં નથી. આ સર્વ થટનાં બંદી ગયા પછી તેઓ સર્વ અતિશય આનંદ-પૂર્વક પોતાનો ગૃહસંસાર ચલાવવા લાગ્યા.

હરિદ્ર બ્રાહ્મણ

અથવા

પશુ પિતા નર પશુ !

એક ગામમાં એક ગરીબ બ્રાહ્મણ પોતાની સ્ત્રી તથા ત્રણ સંતાનો સાથે રહેતો હતો. તે બ્રાહ્મણ કદાપિ અસત્ય અથવા મિથ્યા સંભાષણ કરતો નહિ તેમ જ પારકી વસ્તુને હરામખોરીથી પ્રાપ્ત કરવાની ખોટી આકાંક્ષા પણ રાખતો નહિ. કેવળ યજ્ઞમાનને ત્યાંથી લેમ અથવા મરણના પ્રસંગે યજ્ઞમાનવૃત્તિ કરવાથી મળતા અન્ન વસ્ત્ર અને દ્રવ્યદ્વારા તે પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો હતો, પરંતુ વારંવાર લેમના અથવા મરણના પ્રસંગો જોઈને ત્યાં આવના નથી, તેથી તે બિચારા બ્રાહ્મણને તથા તેના કુટુંબને ધણીકવાર બૂખના કડાકા વેડવાનો તથા વસ્ત્રના અભાવે નગ્ન રહેવાનો વખત પણ આવી જતો હતો.

હમેશાં એક હજાર વાર દુર્ગાદેવીના નામનો જપ કર્યા પછી જ તે બ્રાહ્મણને અન્ન જળ લેવાનો નિયમ હતો. પરંતુ તેની સ્થિતિ બહુ જ ખરાબ હતી. શિક્ષા માગીને તે જેમ તેમ પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો હતો. પણ કેટલીકવાર એવો વખત પણ આવી જતો કે, તેનાં છોકરાં ઉંપાંને દુકડો રોટલો પણ મળતો નહિ. પોતાનાં સંતાનોને અન્નનો પોકાર કરતાં તથા બૂખે ટળવળતાં જોઈને બ્રાહ્મણની છાતી ફાટી જતી હતી તેમ જ તેની ધરવાણીનાં મેણાં ટોણાં તો તેને માટે વજ્રના આપાત સમાન જ થઈ પડતાં હતાં.

બ્રાહ્મણ આવાં ભયંકર સંકટોને સહન ન કરી શકવાથી એક દિવસ પોતાના ગામથી બહુ જ દૂર આવેલા એક જંગલમાં જઈને દુર્ગા માતાનું સ્મરણ કરતો કહેવા લાગ્યો કે;—“હે દુર્ગામાતા ! જગજગનનિ ! દુઃખદમની ! તું મારા આ ભયંકર દુઃખને દૂર કર. હવે મારાથી આ

જુખનું દુઃખ વેડી ચકાતું નથી, માટે હે દયાળુ દેવી! તારા આ દીન મેવકપર જરા દયા કર. માતા! હું બારા પોતામાટે તારી પાસે યાચના કરતો જ નથી; પરંતુ મારાં નાનાં નાનાં બાળકોની પીડા અને દુઃખ હવે મારાથી દેખી ચકાતાં નથી, તેમનો કકળાટ મારાથી હવે સહી ચકાતો નથી. માટે હે જનની દુર્ગે! આ દુઃખમાંથી મારો ઉદ્ધાર કર, અન્ન અને વસ્ત્રના અભાવને દૂર કર.”

જે સમયે બ્રાહ્મણ દુર્ગાદેવીની આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી રહ્યો હતો, તે સમયે કૈલાસપતિ મહાદેવ અને ભગવતી દુર્ગા એટલામાં જ બ્રમણુ કરી રહ્યા હતા; એટલે બ્રાહ્મણનો કરુણ સ્વર સાંભળીને ભગવાન મહાદેવે દુર્ગાને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—“દેવી દુર્ગે! તમારું નામ જાણને, આમ જુઓ કોઈક રડી રહ્યું છે. જરા જુઓ તો ખરાં કે એ રડનાર વ્યક્તિ કોણ છે અને શા કારણથી રડી રહી છે?”

દુર્ગાએ પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું કે:—“પ્રભો! તે મારો એક ગરીબ અને દરિદ્ર બ્રાહ્મણ ભક્ત છે. બ્રાહ્મણ અતિ દરિદ્ર છે. નિત્ય તે મારા નામનો એક હજાર વાર જપ કર્યા પછી જ અન્ન જળને મહણુ કરે છે, મારામાં તેનો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, એટલે તે પોતાનું દુઃખ દૂર કરવાની આશાથી જ અહીં આવેલો છે, માટે આપણે તેના દુઃખનું સત્વર નિવારણ કરવું જ જોઈએ.”

આ સાંભળીને મહાદેવે કહ્યું:—“ભત્રે, ભગવતી, જો તમારી એવી જ પ્રવ્રજા છે, તો ચાલો આપણે તેની પાસે જઈને, તેના દુઃખને દૂર કરવાનો યત્ન કરીએ.” એમ કહીને ભગવાન મહાદેવ તથા દેવી દુર્ગા ઉભય તે બ્રાહ્મણ પાસે આવીને કહેવા લાગ્યાં કે:—“અરે બ્રાહ્મણ! તું આમ રડે છે શામાટે? તને શું દુઃખ છે, વારુ? કહે જોઈએ કે, તને શું જોઈએ છે?”

બ્રાહ્મણે અચાનક આવા શબ્દો સાંભળવાથી પોતાની બંધ આંખોને ઉઘાડીને જોયું તો, પોતાની સ્થાને જ શિવ તથા દુર્ગાને ઉભેલાં જોયાં. એટલે તરત જ તે સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા પછી હાથ જોડીને બોલ્યા:—“માતા દુર્ગા અને પિતા મહાદેવ! હું અત્યંત ગરીબ અને દરિદ્ર હોવાથી મારાં ઈર્ષા છોકરાં જુખના દુઃખમાંથી મુક્ત થઈને સુખથી ખાતાં પીતાં થાય, તેવી વ્યવસ્થા કરવાની આશાથી જ આપની પાસે આવ્યો છું. માટે દીનવત્સલ દેવ! આપે મારા તે દુઃખનું નિવારણ કરવું જ જોઈએ.”

બ્રાહ્મણની નર્તતા તેમ જ દીનતાયુક્ત પ્રાર્થના સાંભળીને દુર્ગાદેવીને દયા આવી, એટલે તેમણે બ્રાહ્મણના હાથમાં એક હાલ્દી આપીને કહ્યું

કે.-“મારા પ્રિય પ્રાહણ લોક, આ હાંધુ હાલ તરત તું લઈ જા
આથી તારા કુટુંબની ભૂખનું નિવારણ થશે અને તારો અન્નનો અભાવ
પણુ યાદ્યો જશે. આ હાંધલાને ઉધું કરીને હલાનીશ એટલે, તેમાંથી
ધણો જ સુદર સ્વાદિષ્ઠ મીઠા ભાત નીકળશે અને તેથી તું તારા કુટુંબનું
સુખરસ સારી રીતે ચલાવી શકીશ.”

પ્રાહણે દુર્ગાના ચરણોમાં મસ્તક નમાવી તે હાંધું લઈ લીધું અને
ત્યાર પછી કેટલીક વારે જોયું તો, ભગવાન મહાદેવ અથવા તો દેવી
દુર્ગા આદિ કોઈ પણ દેખાયું નહિ. ત્યાં તેણે કેવળ પોતાને, એકવાને જ
ઉભેલા જોયા!

પોતાનું કાર્ય સફળ થયેલું જોઈને પ્રાહણને અતિ આનંદ થયો.
ત્યાર પછી તે દેવીએ આપેલા હાંધલાને સાથે લઈને પોતાના ઘર તરફ
જવાને વિદાય થયો. કેટલેક દૂર ગયા પછી માર્ગમાં એક નદી આવી,
એટલે પ્રાહણે સ્નાનાદિ ક્રિયાને સંપૂર્ણ કરીને હાંધલામાંથી કાંઈક મીઠા
ભાત ખાઈને પોતાની ભૂખને ટાળવાનો વિચાર કર્યો. નદીમાં સ્નાન કર્યા
પછી તેણે એક હજાર વાર દુર્ગાના નામનો જપ કર્યો અને ત્યાર પછી
હાંધલાને ઉધું વાળીને જરાક હલાબ્યું એટલે તેમાંથી અતિ સુદર મીઠા
ભાત નીકળી પડ્યો. પ્રાહણ તરત જ તે આરોગવા લાગ્યો અને વચ્ચે
વચ્ચે પોતાના મન સાથે જ કહેવા લાગ્યો કે.-“અહા! કેવો સુદર
મીઠા ભાત! કેવો વ્યભકારિક મીઠા સુખધ!”

આવા ઉદ્ગારો કાઢતા કાઢતા પ્રાહણે પેટ ભરીને જમી લીધું
અને તે પાછો આગળ ચાલવા લાગ્યો. ચાલતા ચાલતા એક ગામમાં
આવી પહોંચ્યો, ત્યારે સધ્યા થઈ ચૂકી હતી એટલે, પ્રાહણે વિચાર્યું
કે, “આજે હવે ઘેર પહોંચવું અસભવિત છે; કારણ કે, માર્ગમાં વાષ,
વરુ આદિ જંગલી પશુઓનો ભય છે અને ગરિ પણુ અંધારી છે.
માટે અત્યારે તો ગમે તેમ કરીને અહીં જ રાત ગાળી નાખની ઉચિત
છે.” આમ ધારીને તે પ્રાહણ તે ગામના એક મોદીની દુકાન આગળ
આવી લાગ્યો. ત્યાં આવીને પ્રાહણે કહ્યું કે.-“મોદી મહાશય! મારે
ખીજ કોઈ જથ્થાસ જોઈતી નથી, માત્ર જળપાન કરીને જ રાત વીતીડવાની
મારી ઇચ્છા છે; માટે મને કેવળ એક લોટો પાણી જ લાવી આપો.”

પોતાને ત્યાંની કોઈ પણ વસ્તુ વેચાનાની નથી, એમ જાણીને
મોદીએ ઉદાસીન થઈને તે પ્રાહણને પાણીનો એક લોટો લાવી આપ્યો.
ત્યાર પછી પ્રાહણે એક બાજુએ બેસીને પેલા હાંધલામાંથી મીઠા ભાત
બહાર કાઢીને ખાવા માંડ્યો અને પછી જળપાન કરીને તે એક જગ્યાએ
જઈને સુખે સૂઈને આરામ લેવા લાગ્યો.

ખીંચી જાવું જોઈએ, તે મોંઘી ધણો જ ચાલ્યા હોયોયી નેણે દૂર ખેંચી જાયું કે, આઠણના હાલ્લામાંથી વગર મેલનતે મીઠા ભાત નીકળી પડે છે. ત્યારે તે વિચારવા લાગ્યો કે:—“આ હાલ્લામાંથી સ્વાભાવિક જ ભાત નીકળી શકે છે, તેથી જ આ આઠણે મારી દુકાનેથી ખાવાની વસ્તુઓ લીધી નથી; માટે, એ હાલ્લાને મારે દાર્દ પથુ રીતે મેળવવું જોઈએ.” આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી, જ્યારે આઠણ હેઠળ ઘી ગયો, ત્યારે મોંઘીએ ધીરથી આઠણના તે હાલ્લાને ઉપાડી લઈને તેની જગ્યાએ તેવા જ પ્રકારનું એક ખીંચું હાલ્લું લાવીને મૂકી દીધું.

આઠણ સીધા સાદા અને સરળ પ્રકૃતિનો માણસ હતો, તેથી આ સર્વ ઘટનાના રહસ્યને તે જાણી શક્યો નહિ. પ્રભાતમાં ઉઠ્યામાંથી બહાર નીકળીને સાથે જ તે હાલ્લું લઈને તે પોતાના ગામ તરફ જવાને રવાના થયો. ત્યાર પછી ઘેર આવીને તે પોતાની ધણીઆણીને કહેવા લાગ્યો કે:—“જાણી, આટલા દિવસે માતા દુર્ગાએ પ્રસન્ન થઈને આપણી જૂખના સર્વ દુઃખને દૂર કર્યું છે. ભગવાન મહાદેવે અને માતા દુર્ગાએ દયા કરીને મને આ હાલ્લું આપ્યું છે. આ હાલ્લું અતિ ચમત્કારિક છે; કારણ કે, હું વાળીને હાલ્લાવાળી સાથે જ આમાંથી ધણો જ સુદર મીઠા ભાત બહાર નીકળી આવે છે.”

આ સાંભળીને આઠણીએ કહ્યું કે:—“તમે આવી મશ્કરી તે શું કરતા હો? આજું જૂનું ન બોલતા હો તો, તમને શી હાનિ થાય વારુ? ક્યાં છે, તમારું તે ચમત્કારિક હાલ્લું. જરા બતાવો તો ખરા.”

આઠણ હાલ્લાને હાથે વાળીને ખૂબ હલાવવા લાગ્યો, પરંતુ તેમાંથી મીઠા ભાત નીકળ્યો નહિ.

આઠણીએ કાપાયમાન થઈને કહ્યું કે:—“દુઃખને લીધે તમારું મસ્તક ખરાબ થઈ ગયું હોય, એમ જણાય છે; નહિ તો આવી તદ્દન નાપ્રમાદાર વાર્તા તમે કહો પથુ ખરા કે?”

આઠણીનાં તિરસ્કારયુક્ત વાક્યો સાંભળીને આઠણનું હૃદય હેઠ નિરાશ બની ગયું અને પોતાના મસ્તકપર જાણે વજ્રાધાત થયો. “યની! એવો ભાવ દર્શાવીને તે તત્કાળ પોતાના ઘેરથી પુનઃ આવી નાહ્યો. ત્યાર પછી ચાલતાં ચાલતાં તે જંગલમાં આવીને ફરીવાર દુર્ગા માતાના નામનો જપ કરવા લાગ્યો. આઠણને એકાગ્ર ચિત્તથી પોતાનું સ્મરણ કરતો જોઈને ભગવાન મહાદેવ અને દેવી દુર્ગા તે સ્થાનમાં આવી લાગ્યા.

ત્યાર પછી કેટલીક વારે મહાદેવે કહ્યું કે:—“ભગવતી દુર્ગા! આજે તમારો તે આઠણ ભક્ત અહીં આવીને તમારા નામ સ્મરણમાં લીન થઈને છે, તેને જરા પૂછો તો ખરાં કે, તે પુનઃ અહીં ચામટે આગ્યો છે?”

દુર્ગા દેવીએ ઉત્તર આપ્યું કે:-“કેલાસપતિ મહાદેવ! એ પ્રાક્ષણ અતિ સરળ હૃદયનો છે અને તેથી એને કાષ્ટએ છેતરી લીધા હોય તેમ જણાય છે. આપ સર્વજ્ઞ છો, એટલે મારે વિશેષ કહેવાની કાંઈ જરૂર નથી, છતાં પણ એટલું તો કહેવું જ બેઠ્ઠાએ કે, આ મૃત્યુ લોકમાં ઠગ અને લુચ્ચા લોકોના હાથે ગિયારા સરળ માણસો હમેશાં ઠગારી જતપ છે અને તેની જ રીતે આ પ્રાક્ષણની દશા થઈ હોય, તો તે સર્વથા સંભવિત જ છે.”

ભગવાન શિવે પ્રસન્ન ચિત્તે કહ્યું કે:-“ભલે ત્યારે, તેના દુઃખનું નિવારણ કરો.”

મહાદેવજીની આ વાર્તા સાંભળીને દેવી દુર્ગાને અત્યંત આનંદ થયો, અને તરત જ તેમણે પ્રાક્ષણ પામે જઈને પૂછ્યું કે:-“અરે, ઓ પ્રાક્ષણ! આજે વળી તું અહીં શામાટે આવ્યો છે? તારા દુઃખને દૂર કરવાનો યોગ્ય માર્ગ મેં તને બતાવ્યો છે, છતાં તું આજે આવી કંઠાસ સ્થિતિમાં કેમ જણાય છે?”

પ્રાક્ષણે રડતાં રડતાં પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત દુર્ગામાતાને કહી સંભળાવ્યો. એટલે દુર્ગાદેવીએ કહ્યું કે:-“પ્રાક્ષણ! તું તદ્દન સીધા સાદો અને સરળ પ્રકૃતિનો પુરુષ છે, એટલે તારું હાંદલું કાણ લઈ ગયું છે, તેની પણ તને હજી ખબર પડી શકી નથી. ભાઈ! સંસારમાં ડગલે ને પગલે સાવધ રહેવાની જરૂર છે. જો જરાક ગફલત કરી કે, તરત જ પ્રપંચી-ઓના સપાટામાં સપડાઈ જતું પડે છે, માટે હવેથી બરાબર સાવચેતી રાખજે. સાંભળ ત્યારે, તારું હાંદલું તું જો મોઢીને ત્યાં તું ઉતર્યો હતો, તે જ મોઢીએ લઈ લીધું છે, માટે હવે બીજવાર તેનાથી ચેતનો રહેજે. ‘! આજે હું તને આ બીજું હાંદલું આપું છું અને એને બરાબર સંભાળજે. ફરીવાર એ પણ ન ચોરાઈ જાય, એની ખાસ કાળજી રાખજે.”

આમ કહીને દુર્ગાદેવીએ તેના હાથમાં એક હાંદલું આપ્યું અને ત્યાર પછી તેઓ ભગવાન મહાદેવ સહિત અંતર્યામી થયાં.

પ્રાક્ષણને ફરીવાર હાંદલું મળવાથી અતિ આનંદ થયો અને તે તરત જ તે હાંદલું લઈને ત્યાંથી પોતાના ઘર તરફ જવાને વિદાય થયો. આસતતાં આસતતાં પાછો તે પૂર્વોક્ત નદી આગળ આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આવીને તેણે સ્નાનાદિ ક્રિયા કરીને એક હજાર વાર દુર્ગાના નામનો જપ કર્યો અને ત્યાર પછી મીઠાભાત મેળવવાની આશાથી તે હાંદલાને ઉધું કરીને હલાવવા લાગ્યો, એટલે તેમાંથી પાંચ છ દેવોએ બહાર નીકળીને પ્રાક્ષણના શરીરપર અચ્છી રીતે મારનો સપાટો ચલાવવા માંડ્યો. આથી પ્રાક્ષણ તો ગસરાઈને કહેવા લાગ્યો કે:-“અરે બાપરે! મારી નાખ્યોરે!

હાપ! હાપ! આ ની પીડા આની પડી! અરે છોડો, બાઈ છોડો, મને ગરીબને ન મારો. માતા દુર્ગા તમોને શાપ દેશે, મારી નાખશે! માટે બાઈ, મને ન મારો, ન મારો.”

પરંતુ દેવો તેને કાંઈ સહજમાં છોડી દે તેના નહોતા. અર્થાત્ તેઓ બ્રાહ્મણના જોતવા તરફ કાંઈ પણ ધ્યાન આપ્યા વિના બ્રાહ્મણના શરીરમાં દરતામાં દરવા લાગ્યા. આ વેળાએ બ્રાહ્મણના મનમાં એક પ્રકારનો વિચાર ઉદ્ભવતા તેના પરિણામે તેણે તરત જ તે દાંત્રીને ઉલટાની દીધું, અને તેથી દૈત્યવેદો ત્યાંથી અદ્યત્ન ધર્ષ ગયા. આથી બ્રાહ્મણ સમગ્ર શક્યો કે, “માતા દુર્ગાએ આ વખતે તે દુષ્ટ મોદીને માટે જ આવી વ્યવસ્થા કરી રાખી છે, માટે હવે મારે તેને ત્યાં જ જવું જોઈએ તે મારો જોડો જોવો પાછો છે તેની જ તેના માટે આ રાક્ષા પણ તાજો છે. ભગવતી દુર્ગાએ ઘાટ તો ઠીક ઘડી આપ્યો છે, માટે માટે પણ હવે તેને ઉચિત શિક્ષા આપવી જ જોઈએ.”

આ પ્રમાણે દૃઢ નિશ્ચય કરીને બ્રાહ્મણ ત્યાંથી તે મોદીની દુકાન તરફ રવાના થયો. મોદીએ આ વખતે પણ બ્રાહ્મણનો સારો સત્કાર કર્યો. બ્રાહ્મણે જરા વાર આરામ લીધા પછી મોદીને પણ મારના સપાટામાં લાવવાના ઉદ્દેશથી તેને સંબોધીને કહ્યું કે, “મોદી બાઈ! મારા આ દાંત્રીના જરા ધ્યાન રાખજો, હું હમણાં જ નદીએ સ્નાન કરીને પાછો આવું છું.” આમ કહીને બ્રાહ્મણ ત્યાંથી નીકળીને સહજ દૂર આવેલા એક મકાનમાં મોદીનો તમારો જોવામાટે સતાર્ધ ગયો.

ખીજી બાજુએ મોદીએ વિચાર્યું કે, “પ્રથમના હાલ્લામાંથી મીઠા-ભાત નીકળતા હતા, તો આ હાલ્લામાંથી અવરજ સહેરા* જ નીકળશે.” આમ ધારીને તે તરત જ તે દાંત્રીને ઉધું વાળીને દવાવવા લાગ્યો કે, તરત જ પાંચ સાત દૈત્યોએ બહાર આનીને મોદીને સારી રીતે ખીટવા માગ્યો. કોઈ લતાપ્રદાર કરવા લાગ્યા તો કોઈ દીકા પારુથી જ મોદીના શરીરને ફૂંછુ કરવા લાગ્યા. આવો અસહ્ય માર ન સહી રાક્ષાથી મોદી બરાડા પાડતો અને પેઠિપેઠ મૂકતો કહેવા લાગ્યો કે, “ઓ બાપરે! મારી નાખ્યોરે! હાપ હાપ મારી નાખ્યો રે! કોઈ બચાવો-બચાવો!”

મોદીના ચીતકાર સાલજીને તેની આ તથા ઈયાં છોકરાં “શુ થયું, શુ થયું?” કહેતાં કહેતાં દોડી આવી. દેવો તેમને પણ ખૂબ મારવા લાગ્યા, એટલે બ્રાહ્મણ ધીમે ધીમે તે તરફ આવવા લાગ્યો. બ્રાહ્મણને

* સહેરા-પેડા જેવો એક મીઠો પદાર્થ વિશેષ નિવરણમાટે બંગાળાની ભૂતી વાર્તાઓના પ્રથમ ખંડના ૩૬ મા પૃષ્ઠની દીપ્પલી જુઓ.

છેક પોતાની નજીક આવેતો જોઈને મોઢી તેના પગ પકડીને રડતો રડતો કહેવા લાગ્યો કે:-“બહાદર ! મારી રક્ષા કરો. આ હુદ દાનવોના સપાટામાંથી મારો બચાવ કરો. હું તમને તમારું મીઠાભાતવાળું હાંદ્યું આ ફાલે જ આપી દઉં છું. પણ હવે મારાથી આ માર સહન થઈ શકતો નથી. માટે મારો જલદી છૂટકો કરો.”

આ સાંમગીને મોઢીની સ્ત્રી તથા છોકરાં પણ કકળાટ કરતાં કહેવા લાગ્યાં કે:-“ઓ મહારાજ ! આ દેવોએ તો અમારા પ્રાણ કાઢી નાખ્યારે, રક્ષા કરો-બચાવો ! અમે હવે કદાપિ આતું ખોટું કામ નહિ કરીએ, પણ અત્યારે તો અમારા જીવ જતા અટકાવો-અટકાવો.”

મોઢી તથા તેના કુટુંબનો હાહાકારજનક કરુણ સ્વર સાંમગીને પ્રાણશુ બોલી ઉઠ્યો કે:-“જેયું મોઢી મહારાજ ! અનીનિતું કેતું ભરંકર પરિશ્રામ મળે છે તે ? પણ જાઓ, હવેથી કાસ્ટી સાથે પણ આવી ફગાયાજી કરશો નહિ. લાવો મારું હાંદ્યું આપી ઘો, એટલે હું તમને આ દેવોના મારથી બચાવું છું.” આમ કહીને પ્રાણશુ તે દેવોના હાંદ્યાને ઉઘાટાવી દીધું, એટલે દેવો ત્યાંથી તરત જ અદૃશ્ય થઈ ગયા.

પ્રાણશુના આ કાર્યથી સર્વને અનિ આશ્ચર્ય થયું અને મોઢીએ કમ્પનાં કમ્પનાં મીઠાભાતનું હાંદ્યું લાવીને પ્રાણશુના હાથમાં આપ્યું. પ્રાણશુ બરાબર પરીક્ષા કરીને તે હાંદ્યું લઈ લીધું.

ત્યાર પછી બન્ને હાંદ્યાને પોતાની સાથે લઈને પ્રાણશુ બારોબાર પોતાના ઘર તરફ જવાને રવાના થયા. ઘેર આવ્યા પછી પોતાની પત્ની તથા છોકરાં ઉપાં આદિ સર્વને બોલાવીને તે કહેવા લાગ્યો કે:-“તમે સર્વ અહીં આવો અને ધરમાંનાં બધાં હાંદ્યાં કુલ્લાંને પણ અહીં લેતાં આવો.”

આ સાંમગીને પ્રાણશુ બોલી ઉઠી કે:-“વારંવાર આવી ગાંડાઈ કરો, તે ઠીક નહિ. ધરમાંનાં સવળાં હાંદ્યાં કુલ્લાંને એક જગાએ એકઠાં કરવાથી શો લાભ થાય તેમ છે ? અને લાગે છે કે, આજે તમે મીઠાભાતનાં હાંદ્યાંને બદલે સન્દેશનું હાંદ્યું લાવ્યા હશે, તેથી જ આટલા બધા ફગાયાજી જણાવ્યા છે. પણ જો જો કે, પ્રથમના જેવું જ કદાચિત્ત ન બની જાય. આવ્યા છો તો હસતા હસતા પરંતુ પાછા જતું પડે નહિ ક્યાંક ખસતા ખસતા !”

પોતાની પત્નીની ઠંડી મસ્કરી સાંમગીને પ્રાણશુ મહારાજ જરા ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરીને તથા આંખો લાજ્યોળ કરીને કહેવા લાગ્યા કે:-“પ્રાણશુ ! તું તારી મસ્કરીને જરાવાર બાજુએ રાખ અને જો તારું સારું ઇચ્છતી હોય તો, મેં કહ્યું તે લાવી આપ.”

બ્રાહ્મણ મહારાજને જરા રોષમાં આવેલા જોઈને, બ્રાહ્મણીને કાંઈક વિશ્વાસ થવા લાગ્યો કે:—“આ વખતે મહારાજ કાંઈક પરાક્રમ કરીને આપ્યા હોય તેમ જણાય છે, જૂનના દુઃખને ટાળવાનો ઉપાય શોધતા આપ્યા હોય તેમ દેખાય છે.” આમ ધારીને તેમ જ બ્રાહ્મણના લયને લીધે તેણે ધરમાંના સર્વ વાસણ ફૂસણ અને હાંધાં આદિ લાવીને તેની ઓગળ મૂક્યાં. ત્યાર પછી બ્રાહ્મણે લાવેલા હાંધાંને ઉધું વાળીને હલાવવા માંડ્યું; એટલે તેમાંથી ધીમે ધીમે સોનાના જેવા સુંદર મીઠા ભાત નીકળવા માંડ્યો. તે ભાતનો સુગંધ અતિ મધુર હતો! તેનાં છોકરાં છંપાં તો તે ખાઈને ખુશ ખુશ થઈ ગયાં અને કહેવા લાગ્યાં કે:—“આવો ભાત તો અમે અમારા આખા જન્મારામાં પણ ખાધા નથી.”

બ્રાહ્મણીએ તો ધરમાંનાં તમામ વાસણ ફૂસણ અને હાંધાં વગેરેને તે ભાતથી ભરચક ભરી દીધાં. ત્યાર પછી બીજે દિવસે તે બ્રાહ્મણે મીઠા ભાતની એક દુકાન માંડી. જોતજોતાંમાં બ્રાહ્મણના તે ભાતની ખ્યાતિ દેશોદેશમાં થવા લાગી. ત્યાર પછી જે ત્રણ વર્ષ જતાં ન જતાં તો તે બ્રાહ્મણ એક ગરીબમાંથી અમીર થઈ પડ્યો. નાની જેવી જૂપડીમાંથી રાખના મહાલય જેવા મકાનનો માલિક થઈ ગયો. અને તેની પ્રતિષ્ઠા પણ જામી ગઈ. તે જર, જેરુ અને જમીન તરફથી સારું સુખ મેળવવા લાગ્યો તથા મોટા મોટા ધનવાનોને ત્યાં પેતાનાં સંતાનોને વસાવી શક્યો.

ત્યાર પછી એક દિવસ એકું બન્યું કે, બ્રાહ્મણ અમુક એક કાર્ય-વશાત્ દુકાનમાંથી બહાર ગયો, તે વેળાયે, દુકાનનો ભાત ખૂટી પડ્યો. એટલે બ્રાહ્મણી હાંધાંને ઉધું વાળીને હલાવવા લાગી. બ્રાહ્મણીએ જૂસથી દૈત્યવાળા હાંધાંને હલાવી દીધું, એટલે, તેમાંથી પાંચ સાત દૈત્યો બહાર આવીને તેને જોશુમારે માર મારવા લાગ્યા. માર ખાઈ ખાઈને બ્રાહ્મણી તો છેક અધમૂર્છ બની ગઈ. એવામાં અચાનક બ્રાહ્મણ પાછો ઘેર આવી લાગ્યો અને આવીને જોયું તો, સર્વનાશ થયેલો જણાયો! તરત જ તેણે તે દૈત્યના હાંધાંને ઊલટાવી દીધું અને ત્યારે જ બ્રાહ્મણીના શરીરમાં કાંઈક શ્વાસ આવ્યો. આ ઘટનાથી જે હાંધાંને સાથે રાખવાથી કદાચિત્ પરિણામ બચંકર આવશે, એમ ધારીને તેણે તે દૈત્યનાં હાંધાંને એક જૂઠા ધરમાં છુપાવી રાખ્યું. ત્યાર પછી બ્રાહ્મણના દિવસો સુખમાં વીતવા લાગ્યા. તે એક અમીરના જેવા બાદશાહી ઠાઠમાંથી રહેવા લાગ્યો અને દેશના સર્વ લોકોનો પરિચિત થઈ પડ્યો.

પરંતુ ઠાઈના દિવસ એક સરખી રીતે સુખમાં કે દુઃખમાં વીતતા જ નથી. આજે જે અતિ સુખી હોય છે, તે કાલે માર્ગનો ભીખારી

બની જાય છે અને જે આજે ફકીર હોય છે, તે કાલે અમીર બની જાય છે. સંસારનું સૂત્ર જ એવા પ્રકારનું પરિવર્તનશીલ હોવાથી તે બ્રાહ્મણની સુખાવસ્થામાં પણ એક એવા જ પ્રકારનું વિદ્ય ઉપરિચિત થયું અને તે એ કે, તે દેશના રાજાએ કાઠના મુખથી સાંભળ્યું કે, 'તે બ્રાહ્મણની પાસે એક અદ્ભુત હાંફું છે અને તે હાંફાને ઉઠું કરીને હલાવવાથી તેમાંથી અતિ મુંદર મીઠા બાત નીકળે છે.'

એ સાંભળીને રાજાએ બ્રાહ્મણને બોલાવીને કહ્યું કે;—“મહારાજ! હું તમને ઘણું જ દ્રવ્ય અને જમીન આપવા ધારું છું અને તેના બદલામાં તમારી પાસેથી મીઠાબાતનું હાંફું મેળવવાની આશા રાખું છું. કહો ભેદએ કે, તેમ કરવામાં તમને કંઈ હરકત છે ખરી?”

બ્રાહ્મણે ઉત્તર આપ્યું કે;—“હા, મહારાજાધિરાજ! મને સાચે સાચું દક્ષ હરકત છે. મને એ બાળતમાં દાખા કરો; કારણ કે, મારા કુટુંબના ગુજરાનનો તેમ જ મારી ઉત્પત્તિનો આધાર માત્ર એ હાંફું જ છે. વળી તે દેવતાનું આપેલું દાન હોવાથી, હું ખીજા કાઠને પણ તે આપી શકું તેમ નથી.”

રાજાએ અત્યંત આમ્રક કર્યો; પરંતુ બ્રાહ્મણે કેવળ “તે દેવતાનું આપેલું દાન છે, તેથી હું ખીજા કાઠને પણ આપી શકું તેમ નથી” એ જ ઉત્તર આપ્યા કહ્યું.

ત્યારે રાજાએ કોપાન્વિત થઇને કહ્યું કે;—“અરે એ તુચ્છ બ્રાહ્મણ! તું મારી આગળ પણ આટલી સીમાપર્યન્તનું સાદસ કરવાની હિંમત રાખે છે અને રાજાની આજ્ઞાની અવગણ કરે છે? હું આ દેશનો રાજા છું—માલિક છું, તો પણ તને વિનંતિ કરીને કહું છું કે, તે હાંફું હાલ તરત મને આપ. પરંતુ જ્યારે તું તે વિનંતિનો સ્વીકાર નથી કરતો, ત્યારે છેવટે મારે બળાત્કાર જ કરવો પડશે. તું મારા રાજ્યમાં વસે છે, તેથી હું ગમે તે રીતે તે હાંફાને પ્રાપ્ત કરી શકવાને સમર્થ છું, માટે હજી પણ કહું છું કે, માનપૂર્વક માની જા અને ધનામને સ્વીકારીને તે હાંફું ખુશીથી આપી જા. જો હું તે હાંફું બળપૂર્વક લઈ જઈશ, તો તારાથી શું થઈ શકશે વારુ! માટે હજી સારા નરસાને વિચાર કરીને, તારા બાવિ માર્ગને સુધારી લે અને રાજાના પ્રેમને સ્વીકારી લે. જો હું ધારીશ તો તારા ધનને, કુટુંબને અને તારા પ્રાણને પણ પાપમાલ કરી શકીશ, માટે હજી સારાસારી રાખીને જ મને તે હાંફું આપી દે.”

આ સાંભળીને બ્રાહ્મણે અતિ કરુણ કંઠે કહ્યું;—“મહારાજ! આપ આપની ઇચ્છા થતાંની સાથે જ ગમે તેમ કરી શકવાને સમર્થ છો.

આ રાજ્યમાં આપના કાર્યમાં બાધા નાજે તેવું ટાઈ નથી, એ ખરું છે, પરંતુ સર્વમાં જે દેવતાઓ વિરાજે છે, તેઓ તો સર્વનું શુભ જ ઇચ્છે છે. તેમની દષ્ટિમાં રાજા કે રંક, અમીર કે દુકીર આદિ સર્વ સમાન જ છે. તેઓ જ ન્યાય અને અન્યાયનો વિચાર કરનાર છે. આપ રાજા, ન્યાયપતિ અને ધર્માવતાર જ જે આપની રાંકડી પ્રજાપર અનાયાર, અત્યાચાર, અધર્મ અને અન્યાયની ધારા ચલાવશો, જે આપ રક્ષક છતાં લશ્કરના સ્વરૂપને ધારણ કરશો, દેવ યજ્ઞને દાનવની બુદ્ધિને ધારશો, પોષક યજ્ઞને શોષક બનશો, તો પછી અમે સાધારણ લોકો આપને શું કહી શકવાના હતા? પણ ઈશ્વર તો તેનું તેનું જ માર્કું પરિણામ આપશે. મને મારી નાખશો, મારા દેહના ટુકડા કરી નાખશો, તો પણ હું તમને તે દેવે આપેલું દાન તો નહિ જ આપી શકું! કદાચિત્ આપ તેને મેળવવામાટે મારું ખૂન કરશો, તથાપિ આપની આકાંક્ષા પરમાત્મા કદાપિ પૂર્ણ નહિ જ થવા દે. પ્રભુ! ગરીબની હાથ લેતો તો ભગિણીમાં ભગવાન આપને પણ તેવા જ પ્રસંગમાં લાવી ચૂકશે. ધર્મનો ત્યાગ કરીને અધર્મના માર્ગનું અવલંબન કરતાં અવસ્ય અનિષ્ટ પરિણામને જ ભોગવવું પડશે. આપ રાજા છો, દૈવતાના રક્ષક પિતા છો એટલે આતું અયોગ્ય આચરણ આદરવું એ આપના માટે સર્વથા અકલ્યાણકારક છે.”

બાલજીની વાર્તા સાંભળીને રાજાએ લાલચોળ આંખો કરીને કહ્યું કે:—“કમ, રે દુષ્ટ બાલજી! નાના મુખમાંથી માટી વાર્તા કરતાં તને લેશ માત્ર પણ શરમ નથી આવતી? આ વિશાળ રાજ્યના સ્વામી સન્મુખ આવી લાંબી લગારી ચક્ષાવર્તા તને જરા પણ બ્લીક નથી લાગતી? તારી આટલી બધી ગર્વિષ્ઠતા? તારો આટલો બધો ઉન્માદ? તને તારા હૃદયનો પણ ભય નથી? પોતાના રાજાની મર્યાદા ભંગવવાનું તને કાંઈ પણ જ્ઞાન નથી? હજી પણ જરા સંભાળીને બોલ, તારી જિન્હાને મર્યાદામાં રાખીને બોલ! આંડાલ! મેં તને અહીં કાંઈ ઉપદેશ આપવામાટે બોલાવ્યો નથી, તારી ભ્રમિત બુદ્ધિના પરિચય મેળવવા તોડાવ્યો નથી. જે હજી પણ હું મારી યાચનાનો સ્વીકાર કરીશ. તો મારો કૃપાપાત્ર યજ્ઞશ, અને અમૃત્ય પારિતાપિકને પ્રાપ્ત કરી શકીશ. કહે બેઈએ કે, હવે શા વિચારપર આવ્યો, મારી આંધાનું પાલન કરવાના કે મારા દોષને આધીન યજ્ઞને નરકગામી થવાના?”

“રજેશ્વર, કૌપાયમાન થવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી; કારણ કે, હું મારા નિશ્ચયથી જરા પણ ડગવાનો નથી. તમારે મને મારી નાખીને ને હાલ્લું લઈ લેવું હોય તો આનંદથી લઈ લ્યો, પરંતુ મારી જીભથી

તે દેવતાએ આપેલું દાન 'લઈ જાઓ' એમ કહેવાય તેમ નથી." બ્રાહ્મણે પોતાના આગ્રહને અચળ રાખીને જ ઉત્તર આપ્યું.

આ સાંભળીને રાજાએ પોતાના એક અનુચરને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:-
 "રામસિંહ ! આ બ્રાહ્મણને અહીં જ પહેરેગીરાના સખ્ત પહેરાનીએ બેસાડી રાખો અને તમે આઠ દશ સૈનિકો તેના ઘર આગળ જઇને તે હાલ્લાને લૂટી લાવો. કદાચિત્ બ્રાહ્મણની સ્ત્રી અથવા સંતાનો હાંફતું આપવામાટે કાંઈ આનાકાની કરે, તો તે સર્વને મારી ફૂટીને અહીં લઈ આવો. જાઓ, મારી આ આગ્રહનું સત્વર પાલન કરો !"

રાજાનો હુકમ મળતાંની સાથે જ આઠ દશ સૈનિકો બ્રાહ્મણના મર તરફ એકદમ રવાના થયા, અને એક કલાકમાં તો તેઓ મીઠા ભાતના હાંફલાંને લઇને પાછા ચાલ્યા આવ્યા. આ જોઇને રાજા ખુદ જ આનંદિત થયો અને હાંફલાંને ઉંધું વાળીને ભાન કાઢવાનો પ્રયોગ કરવા માટે હલાવવા લાગ્યો, કે તરત જ તેમાંથી સુંદર ભાત નીકળવા માંડ્યો. આ જોઇને રાજાના આનંદનો અવધિ થયો. તે બ્રાહ્મણના મુખ તરફ જોઇને કહેવા લાગ્યો કે:-
 "હે બ્રાહ્મણ ! હવે તારા મુખમાંથી આકાશ પાતાળને એક કરનારી મોટી મોટી વાતો ક્યાં ચાલી ગઈ? તારું સર્વ શુભાન હવામાં ઉડી ગયું કે શું? રાજાની આગ્રહનું અપમાન અને અનાદર કરવાથી કેવું ભયંકર પરિણામ આવે છે, તેનો તને કાંઈ પણ ખ્યાલ આવે છે ખરો કે? લોકમાન્યતા ખરી જ છે કે, બ્રાહ્મણો હમેશાં પાછળ મતિના જ હોય છે. બોલ હવે તારાથી અને તારા દેવતાઓથી મારું શું અનિષ્ટ થઈ શકે તેમ છે? મારો વાળ પણ વાંકા કરવાનું આ જગતમાં કયો નરખુંગવ સામર્થ્ય ધરાવે છે?"

આ સાંભળીને બ્રાહ્મણે અત્યંત નમ્રતાપૂર્વક પોતાના ખત્તે કમળેડીને કહ્યું કે:-
 "ધર્માવતાર ! મને મારા અપરાધની પૂર્ણ શિક્ષા મળી ચૂકી છે, માટે હવે મને આ પહેરામાંથી મુક્ત કરો. હું હવે કદાપિ આપની નો અનાદર નહિ કરું, રાજાની પ્રમળ સત્તા સમક્ષ મારા દુરાદિ ધરું. કૃપાનાથ ! હવે મને મારા ઘર તરફ

તારી તે ઉન્નતતાને વાગી નાખવાનો યોગ્ય ઉપાય હમણા જ શોધી કાઢ્યો. હજી તે મીઠા ભાતવાળા હાલ્તાની કથા જ જાણી છે, પરંતુ દેવના હાલ્તાની કથાને જાણી શક્યો નથી! માટે જરા તેમના હાથની પ્રસાદી આપી જે અને તારા રાજગણને અમતમાં મૂકી જે ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને બ્રાહ્મણ ત્રણ આઠ દિવસ સૂધી બુધ ચંદ્રને ઘેરી રહ્યો અને ત્યાર પછી એક દિવસ પ્રભાતમાં દેવના હાથમાં લઈને રાજસભામાં આવી લાગ્યો. રાજા એ વેળાએ પોતાના મિત્રો સાથે વાર્તાનાપ કરતો બેઠો હતો, તે બ્રાહ્મણના હાથમાં ખીજી એક હાલ્તું જોઈને અતિ આશ્ચર્ય પામ્યો. ત્યાર પછી કટલીન્વાર સૂની શાન્ત ઘેરી રહ્યા પછી રાજાએ કહ્યું કે - ‘કેમ શું લાગ્યા છે, સહ દેવ? આ હાલ્તું વળી ક્યાંથી લાગ્યા? મને જણાય છે કે, આમાંથી તો સીરો, પુગી અને પકવાન નીકળતા હશે, ખરું કે નહિ, મહારાજ!’

રાજાનો પ્રશ્ન સાંભળી લીધા પછી બ્રાહ્મણે પોતાનું મનન ખજવાળતા ખજવાળતા ઉત્તર આપ્યું કે - “રાજન્! આપની ધારણા અક્ષરશઃ ખરી છે જે આપ આજ્ઞા આપો તો, હું આપને તરત જ આનો પ્રયોગ કરી બતાવવાને તયાર છું આ હાલ્તું પ્રથમના હાલ્તા કરતા અધિક ઉત્તમ છે!

હજી બ્રાહ્મણની વાર્તા પૂરી થતા ન થતા તો, રાજાએ તેના હાથ માંથી એકદમ તે હાલ્તું લઈ લીધું અને પછી મીઠા ભાતવાળા હાલ્તાની પેઠે ઉંડું વાળીને હલાવવા માંડ્યું. એટલે તેમાંથી મીઠાભાતને બદલે અથરા તો રાજાએ ધારેલી મિઠાઈને બદલે, પાંચ સાત કદાવર લેતો બહાર નીકળી આવ્યા અને રાજા, તેના મિત્રો અને અનુચરોપર એકદમ મારનો સપાટો ચનાવવા લાગ્યા. આ સમયે બ્રાહ્મણ એક બાજુએ ઘેરીને દુર્ગાદેવીના નામનો એકાગ્રચિત્તે જપ કરવા લાગ્યો અને ખીજી બાજુએ દેવોએ પણ પુરજેશ આવીને કટાક્ષ રાજા તથા તેના નોકર ચાકરોપર તડામાર પીટ ચનાવવા માડી રાજા માર ખાઈ ગ્રામ્યને અધમ્મો ચર્ષી જના આવ્યો અને અનુચરો પણ પોકાર કરી કરીને કહેવા લાગ્યા કે, “હાયરે! મારી નાખ્યા, પીગી નાખ્યાગે! કાઠ બચાવો, આ દેવોના સપાટામાંથી બચાવો!”

આ સાંભળીને બ્રાહ્મણ દુર્ગાદેવીનું સ્મરણ કરતો કરતો તેને સખો ધીમે કહેવા લાગ્યો કે - ‘હે જગજ્જનનિ! પતિતોદ્ધારિણિ! હું અવિદારિણિ, દુર્ગાદેવિ! અને દેવીના દાસ તરીકે નિયુક્ત થયેલા પ્રિય દાનવ ગણો! આ અધર્મી રાજાને અને તેની હામા હા મેળવનારા તથા ‘હાહ હા’નો મત્ર લણનારા આ પિરાય અનુચરોને ખૂન પીટવા માડો અને

તેમના દુષ્કર્મની તેમને પૂરતી સજા આપો. રાજા મારું હાલું લઈ ગયો છે, તે મને પાછું મળે એવી બ્યવસ્થા કરી આપો.”

મારના સખ્ત આધાતથી રાજા જમીનપર ગળડી પડીને તરફડવા લાગ્યો. તેની આવી સ્થિતિને જોઈને તેના સૈનિક તથા સામંતો એકદમ ત્યાં દોડી આવ્યા એટલે દૈત્યોએ તેમનાપર પણ અચ્છી રીતે તાડન-વિધિ ચલાવવા માંજો અને તેમનાં અસ્ત્ર શસ્ત્ર છીનવી લઈને પુષ્કળ પ્રહાર કરવાનો આરંભ કર્યો. તેઓ સર્વ સારી રીતે મેશીપાક જમ્યા, અને તેમનો ગર્વ ગળી જતાં હાથ જોડી જોડીને કહેવા લાગ્યા:—“અરે યો દૈત્યો! અમને ન મારો, હવે અમે કદાપિ આવું અથોગ્ય કામ નહિ કરીએ. આવો, આવો, કાઈ આ દુઃખમાંથી અમારો ઉદ્ધાર કરો.” આમ કહેતા કહેતા તેઓ પણ ધીમે ધીમે ધરણીપર પડીને મૃત્તિજત થવા લાગ્યા. આ વખતે આહ્વાણના મુખમાંથી એક પણ શબ્દ નીકળતો નહોતો પરંતુ તે વારંવાર પોતાના મનમાં જ કહ્યા કરતો હતો કે:—“જય મા, દુર્ગા માતાનો જય! દીન જનની રક્ષા કરનારી ભગવતી મૈયા દુર્ગાનો જય!” આમ કહીને તે મનમાં ને મનમાં ધીમું ધીમું હસ્યા કરતો હતો.

રાજાએ જોયું કે, આહ્વાણને સંતુષ્ટ કર્યા વિના આ આપત્તિમાંથી મારો ઉદ્ધાર થઈ શકે તેમ નથી, એટલે તેણે આહ્વાણનાં ચરણોમાં પોતાનું મસ્તક નમાવીને અતિથય નમ્રતાથી કહ્યું: “હે બ્રહ્મદેવતા! આ આપ-ત્તિમાંથી અમોને ઉગારો, તમારા દૈત્યોને તમારી પાસે જોલાવો. મને મારા દુષ્કર્મનું ફળ સારી રીતે મળી ચૂક્યું છે. મારાં હાડકાં ખૂબ જોખરાં થઈ ગયાં છે, માટે હવે ક્ષમા કરો. હું તમારું હાલું આ ક્ષણે જ આપી દેવાને તૈયાર છું. મહારાજ! આજે મં જેટલો માર આધો છે, તેટલો માર મારી આખી હાંદગીમાં કદાપિ ખાધો જ નથી. પાઠશાળામાં શુરુએ પણ મને આવો સખ્ત માર કાઈ દિવસ માયોં નથી. હવે હું જીવન પર્યન્ત તમને નહિ સંતાપું, માટે મારી રક્ષા કરો.”

રાજાની આ પ્રાર્થના સાંભળીને આહ્વાણે તરત જ તે દૈત્યવાળા હાલ્લાને ઉલટાવી દીધું એટલે સધળા દૈત્યો અદસ્ત થઈ ગયા. રાજાએ કાઈ પણ પ્રકારના વિલંબ વિના તરત જ આહ્વાણને તેનું હાલું સોંપી દીધું.

આ બનાવ બન્યા પછી કાઈ પણ મનુષ્ય આહ્વાણપર જીલમ ગુમ-રવાનું સાહસ કરી શક્યું નહિ અને તેથી આહ્વાણ પોતાની પત્ની તથા પોતાના પરિવાર સહિત અત્યંત આનંદપૂર્વક પોતાના ગૃહસંસારને ચલાવવા લાગ્યો.

હોરામણ પોપટ

એક દિવસ એક વ્યાધ એક અતિ સુર અને ન્હાના હોરામણ પોપટને પકડીને, તેની શી વ્યવસ્થા કરી એવા પ્રકારનો વિચાર કરી ગયો હતો, એવામાં તે હોરામણ પોપટ મનુષ્યના જેવી વાચાને ધારણ કરીને કહેવા લાગ્યો કે -“હે વ્યાધ ! તું મારી હત્યા ન કર અથવા તો તાર્ક સાધારણ માણસને ત્યાં મારુ વેચાણ ન કર, કિન્તુ આ દેરાના ગમ્મને ત્યાં મને વેચી નાખ એટલે એથી તને ઘણું દ્રવ્ય મળી શકશે અને તું ધનાઢ્યોની પક્તિમાં આવી જઈશ.”

હોરામણની વાર્તા સાંભળીને વ્યાધ આશ્ચર્યચકિત થયો અને તેને સમોધીને કહેવા લાગ્યો કે -“વારુ, હોરામણ ! રાજની પાસેથી મને તારુ શું મૂલ્ય ઉપજશે ? તારી કીમત ક્યા સૂધી અંકારો ? હું તેની પાસેથી તારુ કેટલું મૂલ્ય મારુ ?

હોરામણે ધણી જ શાન્તિથી ઉત્તર આપ્યું કે -“તારે તે ત્રિપથમાં કશી ચિન્તા રાખવી નહિ, હું પોતે જ મને યોગ્ય લાગશે તેટલું મૂલ્ય તને રાજ કનેથી અપાવી દઈશ”

આ પ્રમાણે વાર્તા સાંભળીને વ્યાધ દૃઢ નિશ્ચય કરીને હોરામણ પોપટને સાથે લઈને રાજ પાસે જવામાંટે રવાના થયો. કેટલાક દિવસ સૂધી અનેક દૃષ્ટો વેડીને તે વ્યાધ એક દિવસ રાજની રાજસભામાં આવી પહોંચ્યો. રાજએ વ્યાધના હાથમાંના તે સુર પક્ષીને જોઈને પોતાના સમાસદાને કહ્યું કે -“અહા ! આમ તો જુઓ, આ વ્યાધના હાથમાં કેવું મનોહર પક્ષી છે ?”

આ સમયે વ્યાધે રાજને પ્રશ્ન કરીને કહ્યું -“મહારાજ ! આ પક્ષીને વેચવાના ઉદ્દેશથી જ હું આપની પાસે આવ્યો છું”

રાજએ પૂછ્યું કે -“વારુ વ્યાધ, તું આ પક્ષીનું શું મૂલ્ય લેવા માટે છે ?”

વ્યાધે કર જોડીને ઉત્તર આપ્યું કે -“મહારાજાધિરાજ ! હું એનું મૂલ્ય આકવાનું યોગ્ય ધારતો નથી, માટે કૃપા કરીને આપ આ પક્ષીને જ પૂજી જુઓ, એટલે તે પોતાનું ખરું મૂલ્ય જણાવી દેશે”

આ સાંભળીને રાજ આશ્ચર્યચકિત થઈને બોલી ઉઠ્યો કે -“શું પક્ષી પોતાની મેળે જ પોતાનું મૂલ્ય જણાવી શકે ખરું કે ? સર્વથા ન માની શકાય તેવી વાર્તા !”

વ્યાધે પુનઃ વિનંતિ કરીને કહ્યું કે -“કૃપાનાથ ! આપ તેને એક-વાર પૂછી જુઓ તો ખરા”

ત્યારે રાજાએ પોતાની ઉત્સુકતાને વધારીને તે પોપટને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે, -“હીરામણુ પક્ષી! કહે જોઈએ કે તારું મૂલ્ય કેટલું છે વારુ?”

રાજાની વાર્તા સાંભળીને હીરામણુ પોતાના પગ નમાવીને રાજાને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે -“મહારાજ! મારું મૂલ્ય એક હજાર સોના મહોર છે.”

રાજા આટલા બધા મૂલ્યની વાર્તા સાંભળીને ઘણો જ અનુમન થયો અને આશ્ચર્યપૂર્વક બોલી ઉઠ્યો કે -“કહે જોઈએ હીરામણુ, કે તારું મૂલ્ય આટલું બધું મોટું કેમ જણાવે છે વારુ? તારામા એવી તે શી કરામત છે કે, તું તારી કીમત એક હજાર સોના મહોરની આઠી બતાવે છે? જો હું તારું આટલું બધું મૂલ્ય આપીશ, તો તું મારું શું કામ કરી આપીશ અથવા તો મારા શા ખપમાં આનીશ?”

હીરામણુ ઉત્તર આપ્યું કે -“રાજા! મારું મૂલ્ય વધારે છે, એમ ધારીને આપ વૃથા રોકા કરશો નહિ, કારણ કે, મારામા એટલું દૈનત હશે ત્યારે જ હું મારી આટલી મોગી કીમત આજતો હોઈશ. પ્રથમ આપ આ વ્યાધને એક હજાર સોના મહોર આપવાની આજ્ઞા આપી દો, પછીથી હું આપના શા ખપમાં માગીશ અથવા આપનું કયું કાર્ય મળીશ, તે થોડા દિવસમા જ જણાવી દઈશ.”

રાજા હીરામણુ પોપટને જોઈને અત્યંત પ્રસન્ન થયો હતો તેમ જ તેને તે અતિ પ્રિય થઈ પડ્યો હતો, તેથી તેણે તરત જ વ્યાધને એક હજાર સોના મહોર આપીને તેને ખરીદી લીધો. વ્યાધને એક હજાર મહોર મળી કે, તરત જ તે પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યો ગયો, પરંતુ પોતાના પ્રિય પક્ષીને પોતાથી ભિન્ન થઈને જોઈને તે દુઃખિત થયા નિના ગયો નહિ. હીરામણુ પોપટને પણ અનેકનાર ભૂખના ઠડાકા કરવા પડતા હતા, તે રાજાના રાજમહાનયમા આવ્યાથી દૂર થયો, એમ ધારીને તેને અત્યંત આનંદ થયો અને તેનું સંકળનું દુઃખ દૂર થઈ ગયું.

રાજા હીરામણુને એક સોનાના પાજરામા પૂરી રાખીને તે પાજરાને હમેશા પોતાની પાસે જ રાખવા લાગ્યો. હીરામણુ અને રાજા વચ્ચે અનેકવાર વાર્તાવિનોદ પણ થયા કર્યો હતો, તે વખતે હીરામણુ રાજાની સર્વ વાર્તાઓનું યોગ્ય ઉત્તર આપ્યા વિના રહેતો નહિ અને અમુક પ્રસંગે તે રાજાને ઉપદેશ પણ આપ્યા કરતો હતો. અનેક પ્રમાણના શાસ્ત્રોની વાર્તાઓ અને મધુર મધુર ગાયનો પણ તે રાજાને ગાર્વ સંભળાવતો હતો. આ સર્વ જોઈને રાજા અત્યંત પ્રસન્ન થયો અને વિચારવા નાગ્યો કે -“હીરામણુ પક્ષી જેવું સુર છે તેવું જ ગુણમાં પણ અનુપમ છે, માટે મારે તેને મારાથી કદાપિ વિખૂટો ગાળવો જોઈએ

નહિ." આમ ધારીને રાજા તેને સર્વદા પોતાની પાસે જ રાખવા લાગ્યો.

જ્યારે રાજાએ હીરામણુ પોપટને ખરીદીને પોતાના મહાનયમા રાખ્યો, ત્યારે તેના અત પુરમાં છ રાણીઓ વસતી હતી, પરંતુ એ છ રાણીઓમાંથી કોઈને પેટે એક પણ પુત્ર કિંવા પુત્રીનો જન્મ થયો નહોતો, અથવા જો દુકામાં કહીએ તો તે છ રાણીઓ વાઝપીઓ હતી. રાજાએ હીરામણુને ખરીદીને પોતાના મહાનયમા લાવ્યા પછી, તેના નેહના સપર્કમાં જોડાઈને નવું રાણીઓના મહાનયમા જન્મનું તદ્દન બંધ કરી દીધું. રાણીઓએ વિચાર્યું કે, “આ પીટયો હીરામણુ પોપટ કોણ જાણે કયાથી આવી ચટયો છે કે, જેણે રાજાને અમારા અત પુરમાં કિંવા રાખનમદિરમાં આવતા પણ અટકાવી દીધા છે, માટે તે રચાને તો મારી જ નાખવો જોઈએ. જ્યાં સુધી એ સાવ આડેથી અગત્ય નહિ થાય, ત્યાં સુધી આપણા મહાનયમા મહારાજાની પધ રાખણી થઈ શકે નહિ, માટે જેમ બને તેમ જાત્ર એ પીટયા પોપટને દુકા કરી નાખવો જોઈએ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે ત્રણે રાણીઓ પોપટને મારી નાખવાનો સુયોગ મળતા સુધી ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં બળતી બેગી રહી. ટ્રેલાક દિવસ પર્યન્ત તેમણે પોપટને પાગ પાડનારી રાહ જોયા કરી, પરંતુ તેણે કોઈ પણ અવસર મળી શક્યો નહિ, કાગણુ કે રાજા હીરામણુને સર્વદા પોતાની પાસે જ રાખતો હતો.

એવામાં એક દિવસ એવું બન્યું કે, રાજાને અચાનક શિકારમાં જવું પડ્યું અને તેથી રાણીઓ જાણી ગઈ કે, રાજા શિકારે ગયા છે, તે વાઈ એક બે દિવસમાં પાછા ફરી શકે તેમ નથી, કિન્તુ તેમને રાજા-ધાનીમાં આવતા ઓછામાં ઓછા છ સાત દિવસ લાગવાના છે. અર્થાત્ આવો અવસર મળે તો જોઈને તે છ રાણીઓએ મરનત કરીને હીરામણુ પોપટને મારી નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો અને ત્યાર પછી તેઓ બધી એકઠી થઈને હીરામણુને મારી નાખવામાં રાજામહાનયમા જ્યાં હીરામણુનું પાજરું રાખવામાં આવતું હતું, ત્યાં આગળ જઈ પહોંચી

આ સમયે જાણે હીરામણુ રાણીઓના આગમનનો આશય સમજી ગયો હોયની! તેથી રીતે તેમના આવર્તાની સાથે જ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણની બાળથીના તેમ જ હરિ નામના મધુર કીર્તનોને પોતાના મધુર કંઠથી ગાવા લાગ્યો, તેમ જ તે સર્વ ક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી રાણીઓનો યોગ્ય સત્કાર કરતો કહેવા લાગ્યો કે, “પધારો માનવતી મહારાણીઓ! મારી પૂજ્ય માતૃશ્રીઓ, આવો, પધારો અને આ મહાનયને આપના પાદસ્પર્શથી પવિત્ર થના ઘો.”

હીરામણુની આવી વિવક્ષણુ લીલા જોઈને, જે રાણીઓ તેને મારવા-
માટે આવી હતી, તેમના હૃદયમાં દયાનો સંચાર થયો અને તેના મધુર
વિનોદ સાંભળીને સર્વ જણીઓ એક પ્રકારના મોહના યોગે સર્વથા
મુગ્ધ થતી ગઈ. એટલે તે દિવસે તો તેઓ પોતાની પાપટ્તિને છુપા-
વીને શાન્ત રીતેજ ત્યાંથી પોતપોતાના અંતઃપુરમાં ચાલી ગઈ.

ત્યાર પછી ખીજે દિવસે રાણીઓના હૃદયમાં પુનઃ હીરામણુને
મારી નાખવાની કુવાસનાનો ઉદ્ભવ થયો એટલે સર્વેએ મળીને તેના
પાંજરા પાસે જવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તે સાથે એવો સંકલ્પ પણ
કરી લીધો કે, કદાચિત્ આજે હીરામણુ પુનઃ પોતાનું ગાયન સંભળાવે
તો તેથી મોહમુગ્ધ ન થતાં તરત જ તેનો અંત લાવી દેવામાટે, તેની
છબને ખેંચી કાઢવી. આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી રહ્યા પછી તેઓ સર્વ
હીરામણુ પોપટના પાંજરા પાસે આવીને કહેવા લાગી કે;—“હીરા-
મણુ! તને સર્વ સામાન્ય લોકો મહા બુદ્ધિમાન અને અલૌકિક શક્તિ-
સંપન્ન પક્ષી તરીકે વખાણીને તારી અતિશય પ્રશંસા કરે છે; તેથી
આજે અમે પણ તારા તે ચાતુર્યનું નિરીક્ષણ કરવામાટે અહીં આવ્યાં
છીએ, તો કહે જોઈએ વારુ, કે અમે જ રાણીઓમાંથી કયી રાણી
સર્વના કરતાં સુંદરી અને બુદ્ધિમતી છે, તથા કયી રાણી સર્વના કરતાં
કુરૂપા અને નકારી છે?”

હીરામણુ રાણીઓના હૃદયની રૂપાપિટ ભાવનાને પ્રથમથી જાણી
ચૂક્યો હતો તેમ જ આજે વળી તેમાં વિશેષ વધારો થયો એટલે
તે પોતાના આંતરિક ભાવને દર્શાવી રાખીને બોલ્યો કે;—“મારી પૂજ્ય
માતૃશ્રીઓ! આપનું કથન યથાર્થ છે અને હું તમારામાંની કયી રાણી
સર્વોત્કૃષ્ટ છે તેમ જ કયી રાણી સર્વથી નિકૃષ્ટ છે, એમ કહેવાને સર્વથા
શક્તિમાન છું; પરંતુ તે કહેતાં પહેલાં કોઈને મારું ન લાગે એટલામાટે,
મને તે સંબંધી કાંઈક વિચાર કરવાનો થોડોક સમય આપો; કારણ કે,
તમારામાંની કયી રાણી કેટલી રૂપવતી છે અને કયી રાણી કેટલી મુશ્કે-
લતી છે, તેનો વિચાર કરવાનો અમુક અવકાશ મળ્યા વિના જિતા-
વળથી ન્યાય આપી દેવાનું મને યોગ્ય લાગતું નથી. તેમ જ તે જાનતનો
વિચાર કરવામાટે તમારે મને આ પાંજરામાંથી મુક્ત પણ કરવો જોઈશે,
કારણ કે, તેમ કર્યા વિના આ વિવક્ષણુ પ્રશ્નનું ઉત્તર આપવામાટે જે
જે વિચારો કરવાની અગત્ય છે, તે વિચારો મારા મગજમાં આવી
શકશે નહિ અને તેથી યોગ્ય ઇન્સાફ આપવામાં મને વિઘ્ન આવી નહીં.
માટે જો તમે મને આ પાંજરામાંથી મુક્ત કરવાનું વચન આપો, તો જ
હું તમારો ન્યાય કરવાની હા પાડી શકું તેમ છું.”

આ સમયે રાણીઓએ જે ઓરડામાં હીરામણનું પાંજરું પડેલું હતું તે ઓરડાનાં સર્વ બારી બારણાં બંધ કરી દીધાં અને પછીથી હીરામણને પાંજરામાંથી મુક્ત કરીને કહ્યું કે:-“હીરામણ, તને હવે તારા કહેવા પ્રમાણે મુક્ત કરવામાં આવ્યો છે, માટે હવે કહે જેમને છે, અમારામાંની કયી રાણી સર્વથી વધારે સુંદર છે?”

હીરામણે જોયું કે, રાણીઓએ ઘરનાં બારી બારણાં બંધ કરીને તેના ઘાટ ધડવાનો ઠીક ઉપાય યોજી કાઢ્યો છે, માટે હવે તેમના દાસ-માંથી કોઈ પણ રીતે છટકી જવું જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કરતો કરતો તે ગભરાઈ ગયો, એવામાં તેની દૃષ્ટિ ઘરમાં પાણી જવાની એક મોરીપર પડી. તે મોરીમાંથી હીરામણ જેવું ન્હાનું પક્ષી સહેલાઈથી નીકળી શકે તેમ હતું. એ જોઈને તેના મનમાં અત્યંત આનંદ થયો. ત્યાર પછી રાણીઓએ જ્યારે સર્વથી સુંદર રાણી કયી છે, એવા આશ-યનો પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે પ્રત્યુત્તરમાં તેણે જણાવ્યું કે:-“અરે ઓ રાણીઓ! તમે તે તમારા રૂપનો શો ગર્વ કરતી હશો? તમારામાં તે એવું શું રૂપ છે કે, તમારી પ્રશંસા મારા જેવું પ્રવીણ પક્ષી કરી શકે? સાત સમુદ્ર અને તેર નદીઓને પેલે પાર જે કન્યા વસે છે, તે કન્યા એવી તો સુંદર છે કે, તમારામાંની કોઈ પણ રાણી તેના ચરણની રજ તુલ્ય પણ થઈ શકે તેમ નથી.”

હીરામણની આ વાર્તા સાંભળીને રાણીઓ ક્રોધથી કમ્પી ઉઠી અને તેને એકદમ મારી નાખવાને તૈયાર થઈ ગઈ, એટલે હીરામણ પેક્ષી ખુદ્દી મોરીમાંથી બહાર નીકળીને ઉડી ગયો.

રાજાએ શિકારમાંથી આવીને જોયું તો તે હીરામણને ઉડી ગયેલો જોયો. આ જોઈને તે ધણો જ બચ્ચ બની ગયો અને નોકર ચાકરોને વારંવાર હીરામણના સમાચાર પૂછવા લાગ્યો. પ્રત્યુત્તરમાં બધાએ એકજ પ્રકારનો જવાબ આપ્યો કે:-“મહારાજ! હીરામણ કયા કારણથી અહીંથી ઉડી ગયો અથવા શી રીતે છટકી ગયો, એ અમે લોકો કોઈ પણ જાણત જ નથી.”

નોકરોના મુખથી કોઈ જાણવાજોગ સમાચાર ન મળવાથી રાજાએ છેવટે પોતાની જ્યે રાણીઓને જોલાવીને હીરામણના ન્હારી જવાના સમાચાર પૂછી જોયા; એટલે રાણીઓએ પણ પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું કે; “મહારાજ! અમે તમારા હીરામણના સંબંધમાં શું જાણીએ વારુ? શું તમે કોઈ અમને તમારો હીરામણ સોંપી ગયા હતા, જે અમે તે ક્યાં અને શા કારણથી ન્હારી ગયો તે તમને કહી શકીએ?”

આ પ્રમાણે રાજમહાલયમાંનાં તમામ સ્ત્રી પુરુષોને હીરામણના

સમાચાર પૂછી જોવા છતાં જ્યારે ઇચ્છિત પરિણામ કાંઈ પણ ન આવ્યું, ત્યારે રાજા અત્યંત શોકાતુર બની ગયો અને સર્વદા “હાપ હીરામણ, હાપ હીરામણ”નું રટણ કરવા લાગ્યો. રાજા એક પ્રકારના ઉન્માદ રોગને આધીન થઈ ગયો અને રાજ્યના કામકાજમાં કાંઈ પણ લદ્દપ આપ્યા વિના નિરંતર ચિન્તામગ્ન અવસ્થામાં રહેવા લાગ્યો. રાજાની પ્રકૃતિમાં આવું વિચિત્ર પરિવર્તન થયેલું જોઈને રાજ્યના મંત્રીઓ આદિ અતિશય ચિન્તાતુર થયા અને રાજાને પુનઃ શુદ્ધિમાં લાવવામાટે નાના પ્રકરના યત્નો કરવા લાગ્યા. આ પ્રભાણે ચાર પાંચ દિવસ વીતી ગયા. છતાં રાજાની પ્રકૃતિ લેશ માત્ર પણ સ્વસ્થ થઈ નહિ, એટલે મંત્રીઓએ એક પ્રકારનો નવીન પ્રયત્ન કરી કહ્યો કે, “જો બલ્કિ રાજાના હીરામણ પોપટને લાવી આપશે, તેને રાજદરબાર તરફથી ત્રણ દળાર રૂપિયા ઇનામ આપવામાં આવશે.” આ આશયનો એક પ્રયત્ન કરી કાઢીને આખા રાજ્યમાં દંડેરો પીટાવવામાં આવ્યો. એટલે એક દિવસ હીરામણે શું કર્યું કે, રાજાના મહાલયની છેક નજીકમાં આવેલા એક કઠિયારાના છાપરાપર બેસીને તે કઠિયારાને બોલાવીને કહ્યું કે:—“અરે બો કઠિયારા! હું પોતે જ રાજાનો પ્રિય પોપટ હીરામણ છું, માટે તું મને અહીંથી પકડીને રાજા પાસે લઈ જા, એટલે રાજા તારાપર પ્રસન્ન થઈને તને હરાવેલું ત્રણ દળાર રૂપિયાનું ઇનામ આપી દેશે. આથી તું એક ગરીબમાંથી તવંગર બની જશે અને તારા ઘરમાંથી જૂખનું દુઃખ દૂર થશે.”

આ સાંભળીને કઠિયારાએ હીરામણને પકડી લીધા અને ત્યાર પછી તેને પોતાની સાથે લઈને તે કઠિયારો રાજાના રાજમહાલયમાં જઈ પહોંચ્યો. રાજાને હીરામણ મળવાથી જાણે આકાશને ચંદ્રમા મળ્યો હોયની! તેવો આનંદ મવા લાગ્યો. તેની અસ્વસ્થ પ્રકૃતિ સ્વસ્થ બની ગઈ અને પ્રથમની પેઠે જ સાવધ થઈને તેણે પેલા કઠિયારાને મંત્રિઓએ હરાવેલા ઇનામના ત્રણ દળાર રૂપિયા આપી દીધા. એટલે કઠિયારો ત્યાંથી હીરામણનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનતો આલ્યો ગયો.

કઠિયારાના આલ્યા જવા પછી રાજાએ હીરામણને ન્દારી જવાનું કારણ પૂછી જોયું; એટલે હીરામણે પ્રત્યુત્તરમાં રાણીઓનાં સર્વ કારસ્થાન જણાવી દીધાં. હીરામણના મુખથી સંઘળો જતાં સાંભળીને રાજા કમ્પી ઉઠ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે:—“પ્રિય હીરામણ! રાણીઓને તારે માટે આવાં કારસ્થાનો રચવાનું શું પ્રયોજન હશે વારુ?”

હીરામણે પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું કે:—“મહારાજા! આપની આ છગે રાણીઓ મૂળ રાક્ષસીઓ છે, પરંતુ તેમણે પોતાની માયાથી મનુષ્યના

જેવું સ્વરૂપ ધારણ કરીને આપની રાણીઓના પદને ગ્રાસ કર્યું છે; માટે તો આપ તેમને સત્વર મહાલયમાંથી વિદાય નહિ કરો, તો આપના રાજ્યનું ધણું જ અઠલ્યાણ થશે અને કદાચિત્ આપનું જીવન પણ નેપથ્યમાં આવી પડશે.”

હીરામણની વાર્તાએ રાજના મનમાં પૂરતી અસર કરી દીધી અને તેથી તરત જ રાજાએ એક મોટો ખાડો ખોદાવીને, તેમાં જોયે રાણીઓને દટાવી દીધી! આમ કરવાથી તે રાક્ષસી રાણીઓ થોડા સમયમાં જ મરણ પામી.

રાણીઓને દટાવી દીધા પછી ત્રણ માસે રાજાએ એક દિવસ હીરામણને ઉદ્દેશીને પૂછ્યું કે:—“વારુ, હીરામણ, તે એક દિવસ મારી મૃત રાણીઓને કહ્યું હતું કે, ‘સાત સમુદ્ર અને તેર નદીઓને પેલે પાર જે એક કન્યા વસે છે, તેના રૂપની આગળ તમારું રૂપ સંકડે પા ટકે પણ નથી!’ તો તે કન્યાને મારાથી ગી રીતે મેળવી શકાય અથવા તો તે કન્યાની પાસે કેવી રીતે જઈ શકાય તેમ છે વારુ?”

હીરામણે પ્રત્યુત્તર આપ્યું કે:—“રાજધિરાજ! હું આપને તે સંબંધી સંધળી દહીકત કહી શકું તેમ છું, તેમ જ હું આપને સાત સમુદ્ર અને તેર નદીને પાર વસતી તે કન્યા પાસે લઈ જઈ શકું તેમ છું, પરંતુ તે સર્વ ક્યાં પહોંચાં તમારે મારા કહેવા પ્રમાણે જ વર્તવું પડશે. જો આપ મારા કહેવા પ્રમાણે વર્તશે તો તે કન્યાને કદાચિત્ આપની રાજરાણી પણ બનાવી શકશે. મહારાજ! તે કન્યા અતિ રૂપવતી અને શુણ્ણવતી છે, એટલે જો આપ તેને મેળવી શકશે તો આપના મહાલયની શોભામાં પણ વૃદ્ધિ થશે.”

ત્યારે રાજા બોલ્યો કે:—“હીરામણ! તું જે પ્રમાણે કહીશ, તે પ્રમાણે હું સર્વદા વર્તતો રહીશ. પરંતુ હવે આપણે તે રૂપવતી રમણીને મેળવવામાટે શો ઉપાય કરીએ તો તે સત્વર મળી શકે અને આપણા આ રાજરાણીહીન રાજમહાલયની શોભાને વધારી શકે વારુ?”

હીરામણ પોપટે કહ્યું કે:—“મહારાજ! આપણને માત્ર એક પક્ષિ-રાજ અથવા જ જરૂર છે. જો તે અશ્વ મળી શકશે તો તે સાત સમુદ્ર અને તેર નદીઓને ઓળંગીને તે કન્યાની પાસે જતાં આપણને લેઈ પણ વિલંબ લાગશે નહિ, અને ત્યાં પહોંચ્યા પછી તે કન્યાને ઉપાડી લાવવામાં કશી પણ અડચણ આવશે નહિ. માટે જેમ અને તેમ તે પક્ષિરાજ અશ્વ મળે તેવી વ્યવસ્થા સત્વર કરો.”

હીરામણની એ નવીન વાર્તા સાંભળીને રાજા બોલ્યો કે:—“હીરામણ! હું તો પક્ષિરાજ અશ્વને ઓળખતો પણ નથી, તો પછી તે અશ્વને કેવી

રીતે મેળવી શકું ? મારી અશ્વશાળામાં અનેક અશ્વો છે, માટે તું મારી સાથે ચાલ અને જો તે અશ્વશાળામાં કોઈ પક્ષિરાજ અશ્વ હોય તો તેને શોધી કાઢ.”

રાજાની આજ્ઞા સાંભળીને હીરામણ રાજાની સાથે અશ્વશાળામાં ગયો અને ત્યાં જઇને લિલ્લ લિલ્લ અશ્વોનું ચથાર્ય નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો. તેણે સમસ્ત અશ્વોનું નિરીક્ષણ કરી લીધા પછી એક મુડદાલ અશ્વને જોઇને કહ્યું કે:—“મહારાજ ! આપે મને મોટા મોટા અશ્વ ખતાવ્યા ખરા, પરંતુ આ મુડદાલ અશ્વ વિના બીજો કોઈ પણ અશ્વ પક્ષિરાજ અશ્વ નથી. આ અશ્વના યોગે જ આપણું કાર્ય સફળ થશે, એવી મારી દૃઢ માન્યતા છે; માટે એને જ તૈયાર કરવાની અશ્વપાળને આજ્ઞા આપી દો.”

રાજા હીરામણની આવી વાર્તા સાંભળીને અતિ ખિન્ન થયો અને ટાપના આવેશમાં આવીને કહેવા લાગ્યો કે:—“હીરામણ ! તું મારી પણ મશ્કરી કરે છે કે ? જો તેમ ન હોય તો, તું અનેક સારા સારા અશ્વોને ત્યાગીને આવા એક મુડદાલ અશ્વને જ પક્ષિરાજના નામથી ઓળખાવે ખરા કે ? તું મારી અશ્વશાળામાં સારામાં સારા ગણાતા અશ્વોમાંથી કોઈ પણ અશ્વ પક્ષિરાજ અશ્વ ન હોય, એ વાર્તા સંભવે પણ ખરી કે ? જો અશ્વોને જોવામાટે દેશદેશના રાજાઓ પણ આકાંક્ષા રાખે છે, તે અશ્વોને તું એક તુચ્છકારી કાઢીને આવા એક નછના અશ્વને આટલું બધું મહત્ત્વ આપે છે, એથી મને જણાય છે કે, તું અવશ્ય મારી મશ્કરી જ કરે છે. હું સર્વથા મૂર્ખ હોવાથી જ તારા વિશ્વાસપર રહીને તારા કહેવા પ્રમાણે મેં મારી સર્વ નિર્દોષ રાણીએને મરાવી નાખી. જા, હીરામણ ! તું હવે મારી પાસેથી ચાલ્યો જા. તારું આતું વિચિત્ર વર્તન જોઇને મને હવે તારા પ્રતિ તિરસ્કાર થવા લાગ્યો છે અને કદાચિત્ તે તિરસ્કારના યોગે તારું મૃત્યુ પણ થઈ જશે, માટે તું અહીંથી ચાલ્યો જા.”

રાજાની રોષપૂર્ણ વાર્તા સાંભળીને હીરામણે અતિ નમ્ર સ્વરથી કહ્યું કે:—“મહારાજ ! આપ આમ કોપાયમાન ન થાઓ. કોઈ પણ કાર્ય કરવામાં આતું સાહસ ન કરો. આપે મારી સાથે પ્રથમથી જ શરૂ કરી છે કે, તું જો પ્રમાણે કહીશ તે પ્રમાણે હું કરતો આવીશ, છતાં પણ મારી સાથેની પ્રનિશાનો ભંગ કરીને આપ આમ કોપાઓ છો રામાટે ? મહારાજ ! આપને આ શોભે છે ખરું કે ? હું જે કહું છું, તે ખરું જ કહું છું. આ મુડદાલ અશ્વ જ પક્ષિરાજ અશ્વ છે ! આપના અશ્વ પાળોમાંથી કોઈ ખરા અશ્વને જાણતું હોય, તેમ જણાતું નથી, તેથી જ

રત્નને છોડીને સર્વ કાચનો આદર કરી રહ્યા છે. ખરો પક્ષિરાજ અશ્વ હોય છે, તે સહજ કૃષાંગ જ હોય છે, એટલે આ અશ્વને દુર્બળ ધારીને જ તમારા અશ્વપાળોએ એને ખાવા પીવાનું આપ્યા વિના જ આવો મુડદાસ બનાવી દીધો છે. આપ આ પક્ષિરાજના પરાક્રમને પાછળથી જ જોઈ શકશો કે એના યોગે તમને કેવો અલભ્ય લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. જો આપને વિશેષ ખાતરી કરવી હોય તો આ અશ્વની દોઈ સારા અશ્વપાળના હાથ નીચે બરાબર સંભાળ રખાવી જુઓ અને એને યોગ્ય ખોરાક મળે તેવી વ્યવસ્થા કરાવી આપો, એટલે આપ જોઈ શકશો કે, કેવળ ૭ માસના અવધિમાં જ આ અશ્વના ચહેરા કેવો બદલાઈ જાય છે. આ દુર્બળ અશ્વ તેટલી મુદતમાં નો મહાન માતંગ જેવો બની જશે.”

રાજા બોલ્યો કે:-“વારુ ત્યારે હીરામણ, તું જે પ્રમાણે કહે છે, તે પ્રમાણેની વ્યવસ્થા કરવાની હું આજે જ અશ્વપાળને આજ્ઞા આપી દઉં છું.”

ત્યાર પછી તે અશ્વને એક ઘણા જ સારા મકાનમાં લઈ જવામાં આવ્યો અને નિત્ય તેને સારો સારો ખોરાક અપાવા લાગ્યો. ૭ માસ સુધી રાજાએ પોતે તે અશ્વની સંભાળ લીધા કરી, એટલે અશ્વનું રૂપ સર્વથા બદલાઈ ગયું. તે મુડદાસ અશ્વ એક મદોન્મત માતંગ જેવો બની ગયો. એ જોઈને રાજા હીરામણની ધણી જ પ્રસંસા કરવા લાગ્યો તેમ જ તેને પોતે આપેલા કપડાનો પથાત્પ કરવા લાગ્યો.

અશ્વને યોગ્ય રૂપમાં આવેલો જોઈને હીરામણે રાજાને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:-“મહારાજ! હવે આ અશ્વ આપણા કાર્યને માટે યોગ્ય બની ગયો છે. હવે આપ એક ખીજું કામ કરો અને તે એ કે, સોનીની પાસે એક શેર ચાંદીના બરાબર સરખા કકડા તૈયાર કરાવી લ્યો.”

રાજાએ હીરામણના કહેવા મુજબ ચાંદીના કકડા તૈયાર કરાવી લીધા. ત્યાર પછી એક દિવસ હીરામણે મોટે મળસંકે ઉઠીને રાજાને કહ્યું કે:-“મહારાજ! આપ એક સારો ચાખૂક હાથમાં લઈને પક્ષિરાજ અશ્વની પીઠપર બેસી જાઓ અને ચાંદીના કકડાને એક ખંચીમાં નાખીને અશ્વની ચર્દન આગળ ખાંધી દો. ત્યાર પછી હું જ્યારે આપના ખભાપર બેસી જાઉં, ત્યારે આપ અશ્વને એક ચાખૂક મારીને કહેજો કે, ‘અશ્વ, જો તું ખરો પક્ષિરાજ અશ્વ હોય, તો સાન સમુદ્ર અને તેર સરિતાઓને પેલે પાર જે સુંદરી રાજકન્યા વસે છે, તેની પાસે અમને પહોંચાડી દે.’ પરંતુ મહારાજ! આપ પ્રથમથી જ સાવચેત રહેજો કે જો અશ્વને એકવાર ચાખૂક મારવા કરતાં વધારે વાર ચાખૂક મારશો તો આપણો સર્વ પરિશ્રમ નિષ્ફળ નીવડશે અને ધારેલી

ધારણા ધૂળમાં મળશે. જે ઈશ્વરની કૃપા હશે, તો આપણે એ સૌન્દર્ય-શાલિની મનોહર રાજકન્યાને લઈને સત્વર પાછા આપણી રાજધાનીમાં આવી પહોંચીશું. માટે મહારાજ, આપ કાંઈ પણ પ્રકારની ચિન્તા ક્યાં વિના જ મારા કલા મુજબ સર્વ તૈયારી શીઘ્ર કરી લેવો; કારણ કે, વિગેષ વિવંશ કરવાથી સારા કાર્યમાં અનેકવાર વિઘ્ન પણ આવી પડે છે.”

હીરામણીની આગા પ્રમાણે રાજા અશ્વની પીઠપર સ્વાર થયો કે, તરત જ હીરામણી તેની કાંધપર ચઢી બેઠો અને રાજાએ પણ અશ્વને એકદમ ચાબૂક મારીને કહ્યું કે:—“પ્રિય પક્ષિરાજ અશ્વ! જે તું ખરો પક્ષિરાજ હોય તો સાત સમુદ્ર અને તેર નદીઓને પેલે પાર વસતી સુંદરી રાજકન્યા અત્યારે જ્યાં હોય, ત્યાં અમને પહોંચાડી દે.”

રાજાની આગા ચર્તાની સાથે જ અશ્વ સડસડાટ કરતો આકાશ માર્ગે ઉડવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે ચાલતાં ચાલતાં તે અશ્વ, રાજા અને હીરામણી પોપટ આદિ સર્વ, સાત સમુદ્ર અને તેર નદીઓને ઓળંગીને, તે રાજકન્યાના મહાલય આગળ જે એક મોટું વૃક્ષ આવેલું હતું, તે વૃક્ષ તળે જઈ પહોંચ્યા.

તે સમયે સંધ્યા ધર્ધ ચૂકી હતી અને લગવાનું સૂર્ય નારાયણ પૂર્વાચલની પ્રદક્ષિણા કરીને પોનાની પશ્ચિમાવધૂને પ્રસન્ન કરવાના ઉદ્દેશથી અસ્તાચલમાં પ્રયાણ કરવાની તૈયારી કરી રવાના હતા. આ વેળાએ રાજાએ હીરામણીની ઈચ્છાનુસાર પોતાના અશ્વને વૃક્ષતળે બાંધી દીધો અને પછી પોતે તે વૃક્ષપર જઈને છુપાઈ રહ્યો. ત્યાર પછી હીરામણી શું કર્યું કે, ઘોડાની ગર્દનપર બાંધેલી ખેન્ડીમાં ચાંદીના જે કકડા હતા તે કકડાને વૃક્ષના તળિયાથી, તે પરમ સુંદરી રાજકન્યાના સયનમંદિર સૂધીમાં જે જે માર્ગો, ધરો અને ગલીઓ આવતી હતી તે જાંધી જગ્યાએ વેરતો વેરતો તે છેક રાજકન્યાના દાર સૂધી જઈ પહોંચ્યો. કકડા વેરતાં વેરતાં રાત્રિ લગભગ વીતી જવા આવી. પ્રભાત થતાં જ રાજકન્યાની દારીએ મહાલયના દાર ઉઘાડીને જોયું તો, ચાંદીના કકડા પડેલા જણાયા. એટલે તેણે તરત જ રાજકન્યા પાસે જઈને તેને તે વાર્તા જણાવી દીધી. રાજકન્યાએ પણ આવીને જોયું તો, ત્યાં ચાંદીના કકડા તેવી જ સ્થિતિમાં પડેલા જણાયા. એ જોઈને રાજકન્યા એક નેતરની છાંય મંગાવીને તે ચાંદીના કકડા વીણવા લાગી. કકડા વીણતાં વીણતાં તે પરમ સુંદરી કન્યા જોવી તે વૃક્ષ તળે આવી લાગી કે, તરત જ હીરામણી બહુ જ ધીમેથી રાજાના કાન પાસે જઈને કહ્યું કે:—“મહારાજ! હવે આપણે આ કન્યાને લઈને સત્વર આપણા દેશ તરફ નહાસી જવું જોઈએ; કારણ કે, તે વારંવાર કાંઈ આ પ્રમાણે ગદાર નીકળતી નથી, માટે

આત્મારે જે આમૃત્ય પ્રસંગ મળ્યો છે, તેનો સદુપયોગ કરી લેવો જ લાભદાયક જણાય છે. આપ એને આપના ઝાળામાં બેસાડીને તરત જ પશ્ચિરાજ અશ્વપર સ્વાર થઈ જાઓ અને પછી તેની પીઠપર આબૂક મારીને કહો કે:—‘હે પશ્ચિરાજ અશ્વ! જો તું ખરેખરો પશ્ચિરાજ અશ્વ હોય, તો આ સુંદરીની સાથે મને નિર્વિદ્ધ મારી રાજધાનીમાં પહોંચાડી દે.’ પરંતુ જો જો આ કાર્ય અતિ સાવચેતીથી કરવાનું છે, જો તમે વૃક્ષપરથી નીચે ઉતરવામાં જરા પણ પ્રમાદ કરશો અને આ વાર્તા રાજકન્યાના જાણવામાં આવી જશે, તો આપણી જમી બાણ ઉધી વળી જશે અને આત્માર સૂધી કરેલી તમામ મહેનત પાણીમાં જશે. માટે ધીમેથી આ વૃક્ષપરથી ઉતરીને પ્રથમ એ કન્યાને પકડી લ્યો અને પછીથી મેં કહ્યું છે, તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરો એટલે આપણને કશીયે અડચણ આડે આવશે નહિ.”

રાજા હીરામણની વાર્તા સાંભળીને તરત જ વૃક્ષપરથી નીચે ઉતરી આવ્યો અને રાજકન્યાને ઘોડાની પીઠપર બેસાડીને પોતે પણ ચઢી બેઠો. એ જોઈને હીરામણ રાજના ખજાનર બેસી ગયો એટલે રાજાએ પશ્ચિરાજ અશ્વને આબૂક મારીને જે પ્રમાણે હીરામણે તેને શિખવી રાખ્યું હતું તે પ્રમાણે કહ્યું કે:—‘હે પશ્ચિરાજ અશ્વ! તું જો ખરો પશ્ચિરાજ અશ્વ હોય, તો અમે સર્વને લઈને સાવર સાત સમુદ્ર તેમ જ તેર નદીઓને ઝાળંગીને અમારા રાજમહાલય’ આગળ પહોંચાડી દે.”

રાજાની આજ્ઞા ધર્તાની સાથે જ પશ્ચિરાજ અશ્વ વાલુની પેરે સડસડાટ કરતો આકાશ માર્ગે ઊડી નીકળ્યો અને વિદ્યુદ્વેગે ચાલવા લાગ્યો. પરંતુ એવામાં રાજાને દુર્ભતિ સૂઝવાથી અશ્વ બરાબર વેગપૂર્વક ચાલતો નથી, એમ ધારીને તેણે જેવો અશ્વને બીજી વાર આબૂકનો સપાટો લગાવ્યો કે, તરત જ તે અશ્વ ઉપરથી નીચે આવીને પૃથ્વીપર પહોંચી ગયો.

અશ્વ જે સ્થળે આવીને પહોંચ્યો હતો તે સ્થળે એક મહા ભયંકર જંગલ આવેલું હતું. તેથી લાં સિંહ, ચીત્તા, બાઘ અને શૂભાક્ષ આદિ દ્વિસ પશુઓના વિકટ ચીતારો સંભળાતા હતા. આ જોઈને રાજા તથા નવીન રાજકન્યા ભયભીત થવા લાગ્યાં. તેમની આવી રીતિ જોઈને હીરામણ રાજાને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો કે:—“મહારાજ! આપે આ શું કર્યું? મેં તમને પ્રથમથી જ ચેતાવી દીધા હતા કે, અશ્વને જો બીજા આબૂક મારશો તો વિકટ સંકટમાં આવી પડશો, છતાં પણ આપે તે વાર્તાનું વિસ્મરણ કરીને આવા સંકટને વૃથા બહોરી લીધું.”

આ સાંભળીને રાજાએ પૂછ્યું કે:—“હીરામણુ! મારાથી ભયં-
કર અપરાધ થઈ ગયો છે, પરંતુ હવે આપણે શું કરવું? આપણાથી
હવે શી રીતે રાજધાનીમાં નિર્વિઘ્ન પહોંચી શકાશે?”

“પ્રભો! હવે તો મને કાંઈ પણ ઉપાય જણાતો નથી. ફરીવાર
આ અશ્વને છ માસ સૂધી યોગ્ય ખોરાક આપ્યા વિના તે આપણા
ઉપયોગમાં આવી શકે, તેમ જણાતું નથી. માટે પ્રથમ તેને સાંજે
કરવાનો યોગ્ય ઉપાય કરવો જોઈએ; કારણ કે જ્યાં સૂધી અશ્વ સારો
નહિ થાય, ત્યાં સૂધી આપણાથી એક ડગલું પણ આગળ ભરી શકાશે
નહિ.” રાજાના પ્રશ્નનું હીરામણુ અત્યંત ગંભીરતાપૂર્વક ઉત્તર આપ્યું.

તેમની આ પ્રભાણેની વાતચીત થતી હતી, તે વેળાએ તે દેશનો
રાજપુત્ર પોતાના અનેક અનુચરો સાથે અચાનક ત્યાં આવી લાગ્યો.
આ સમયે તે અશ્વપર સ્વાર થઈને નીકળ્યો હતો અને તેના અનુચરો-
માંના કેટલાક અશ્વારૂઢ થયેલા હતા તેમ જ કેટલાક પગે ચાલતા
આવતા હતા. રાજપુત્ર તે જંગલમાં કેવળ શિકાર કરવાના ઉદ્દેશથી જ
આવ્યો હતો.

તે રાજકુમાર કેટલીક વાર પછી પેલી રૂપવતી રાજકન્યા તથા
રાજ પાસે આવીને કુશળ સમાચાર પૂછવા લાગ્યો અને તે કન્યાનું
અનુપમ રૂપ જોઈને તે મુગ્ધ બની ગયો. તે પોતાના મનમાં જ તે
કન્યાની સાથે લગ્ન કરવાનો સંકલ્પ કરીને રાજ પાસેથી તેની યાચના
કરવા લાગ્યો.

રાજાએ કહ્યું કે:—“હું આ કન્યાને સાત સમુદ્ર અને તેર નદીઓ
ઓળંગીને તેમ જ અનેક સંકટો વેડીને લાગ્યો છું; માટે હું તમને તે
આપી શકીશ નહિ. વળી, એક મનુષ્ય મહા પરિશ્રમથી કાંઈ અક્ષય
વસ્તુ લાવે, અને તે વસ્તુનો ભોક્તા કાંઈ બીજો જ પુરુષ બની જાય,
તે કાંઈ પણ રીતે ઉચિત ગણાય ખરું કે? આ કન્યાપર મારો જ
અધિકાર છે અને તેથી હું એને તમોને સોંપવાની સાફ ના પાડું છું.”

રાજાની વાર્તા સાંભળીને રાજપુત્ર બોલ્યો કે:—“અરે ઓ પાપાતમા!
તું કેટલી સાથે આ વાર્તા કરે છે, તેનો વિચાર કર. આ રાજકન્યાને
તરત જ મારે આધીન કર અને જો તેમ કરવાની ઇચ્છા ન હોય, તો
યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થા. યુદ્ધમાં જોનો વિજય થશે, તે જ આ કન્યાનો
સ્વામી ગણાશે અને જોનો પરાજય થશે તે હાથે હાથે ચાલ્યો જશે.
માટે મેં કહેલી એ વાર્તાઓમાંની કાંઈ પણ વાર્તાને સ્વીકાર કર.”

આ પ્રમાણે રાજા અને રાજપુત્ર વચ્ચે વિવાદ થવા લાગ્યો અને
એ વિવાદના પરિણામે તેઓ બન્ને પરસ્પર ભયંકર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા.

આ સમયે પેની રૂપવતી રાજકન્યા એક બાબુએ ઉઘી ઉઘી રાજ-
કુમાર અને રાજ વચ્ચે થતા યુદ્ધને જોઈ ગઈ હતી અને ભગવાનને
પ્રાર્થના કરીને કહેતી હતી કે - 'હા દીનદયાળુ ભગવાન! આ યુદ્ધમાં,
મને અહીં વર્ષ આવનાર રાજનો જ વિજય કરાવજે અને મને આ
પ્રમાથ રાજપુતના હાથમાં જ ના દઈશ નહિ''

તે કન્યા આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી રહી હતી અને રાજની છત
થતી જતી હતી એવામાં રાજકુમારના બે ભાઈઓ આવી ચઢ્યા,
અને રાજકુમારને સન્દર્ભ પડેલા જોઈને તેઓ પણ રાજની માથે યુદ્ધ
કરવા લાગ્યા એક તો રાજએ આખા દિવસમાં અનાદાર ક્યાં નહેતો,
તેમ જ ધણા અમથથી યુદ્ધ કરી કરીને યાગી ગયો હતો, તેમાં વળી
પણ જણાએ સાથે મળીને તેના પર આક્રમણ કર્યું, તેથી તે મિથારો
એકલો શુ કરી શકે? છેવટે એ આગતુક રાજકુમારનો જય થયો અને
જાનને પગાંજિત થયું પડ્યું

યુદ્ધમાં વિજય પામ્યા પછી તે રાજકુમારે, રાજને જીવથી ન મારી
નાખતા, તેની બંને આંખો દાડીને તેને આધગો બનાવી દીધો અને
પેની રૂપવતી રાજકન્યાને પોતાની સાથે નંદને ત્યાંથી આસ્થો ગયો તેણે
ત્યાંથી વિદાય થતી વેળાએ રાજકન્યાના કહેવાથી પોતાના અનુચરોને
પેલા પક્ષિરાજ અશ્વને પણ પોતાની અશ્વશાળામાં લઈ જવાની આજ્ઞા
આપી હતી, તેથી અનુચરો તે અશ્વને લઈને આસ્થા ગયા હવે માન
તે સ્થાનમાં તે અધ રાજ અને હોમમથ પોપટ જ રહી ગયા

બીજી બાબુએ રાજપુત પેની રાજકન્યાને રાજમહાનયમાં લઈ
જઈને કહેવા લાગ્યો કે - 'રાજકન્યા' તમારે હવે ભગવાનું કાર્ધ
કારણ નથી, માગ આ મહાનયમાં રહીને તમે આનંદથી તમારી ઇચ્છામાં
આવે તેના ભોગ ભોગવો અને મારી રાણીના પદને પ્રાપ્ત કરો તમારે
હવે મારી સાથે લગ્ન કરવું પડશે''

તે કન્યાની ઇચ્છા પેના રાજની સાથે જ લગ્ન કરવાની હતી,
તેથી તેણે રાજપુતના પ્રથમ ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે - 'રાજપુત' હું
એક વર્ષ સૂધી કાષ્ઠની સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છતી નથી, કારણ કે મેં
એક વ્રત લીધું છે, તે વ્રત જ્યાં સૂધી પૂરું ન થાય ત્યાં સૂધી મારાથી
લગ્ન કરી શકાય તેમ નથી માટે એક વર્ષ પર્વન્ત તમે લગ્નની વાર્તાને
સભારગો પણ નહિ એક વર્ષ પછી જ્યારે મારું વ્રત પૂરું થશે ત્યારે
હું, આનંદથી તમારી સાથે લગ્ન કરીશ પરંતુ તે એક વર્ષ સૂધી મારે
એક જ મકાનમાં રહેવું પડશે, માટે મને તેવા મકાનની સગવડ
કરાવી આપો કે જ્યાં કાર્ધ પરપુત્રનો સચાર માન પણ ન થઈ શકે

વળી હું મારા આ અન્ધને પણ મારી સાથે જ રાખીશ; કારણ કે, એ અન્ધ મને અતિ પ્રિય છે અને હું એની હમેશાં સંભાળ લીધા કરું છું, તેથી મારા વિના એ કોઇનો આપેલો ખોરાક પણ ખાતો નથી.”

આ સાંભળીને રાજપુત્રે કહ્યું કે:—“વારુ, તમારી ઇચ્છાનુસાર સર્વ વ્યવસ્થા કરી આપવામાં આવશે, પરંતુ એક વર્ષ પછી તમારે મારી સાથે જ લગ્ન કરવાં પડશે.” આમ કહીને રાજપુત્રે તે રાજકન્યાને માટે એક અતિ સુંદર મહાલય બંધાવી આપ્યું, એટલે રાજકન્યા પોતાના અન્ધ સાથે તે મહાલયમાં વસવા લાગી. રાજકન્યા જાણતી હતી કે, પશ્ચિરાજ અન્ધને છ માસ સુધી સારી રીતે ખવડાવવાથી તે બળવાન થઈ શકશે અને રાજને લગ્નને તેની રાજધાનીમાં સત્વર પહોંચી શકશે; આમ ધારીને તે રાજ તેને સારો સારો ખોરાક ખવડાવવા લાગી તથા કાળજીપૂર્વક તેની સંભાળ લેવા લાગી.

જેમ જેમ દિવસો વીતવા લાગ્યા તેમ તેમ રાજકન્યા વિચારવા લાગી કે:—“રાજની અને તે હીરામણ પોપટની રી દશા થઈ હશે! હવે શો ઉપાય કર તો હીરામણ પોપટ મને મળી શકે અને રાજને લગ્નને તેમની રાજધાનીમાં પહોંચી શકાય?” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે કન્યા પોતાના મહાલયની અગારીપર રોજ સહવારે, બપોરે અને સાંજે, ચોખ્ખા, ચણાની દાળ, મટર આદિ પક્ષીઓના ખાવાનો ખોરાક નાખવા લાગી. એથી અનેક પક્ષીઓ આવી આવીને તે ખોરાક ખાવા લાગ્યાં અને તે રાજકન્યા દૂર ઉભી રહીને તે સર્વને જોવા લાગી કે, તે તેમાં રાજનો હીરામણ પોપટ આવ્યો છે કે નહિ!

આ તરફ રાજ તો અંધ થઇને તે જંગલમાં પળો રહેતો હતો અને હીરામણ જંગલમાંથી પાકાં પાકાં મિષ્ટ વનફળો લાવીને તેને આપ્યા કરતો હતો અને ખોરાકથી રાજ પોતાનું પોષણ કરતો હતો. રાજ દિવસે દિવસે સુકાતો જતો હતો અને તેથી હીરામણ ધણે જ ઉદાસ થઇને, રાજના ઉદારનો વિચાર કર્યાં કરતો હતો. આ પ્રમાણે લગભગ એક માસ વીતી ગયો. ત્યાર પછી એક દિવસે તે જંગલનાં સર્વ પક્ષીઓએ મળીને હીરામણને કહ્યું કે:—“અરે ઓ હીરામણ! તું તો રાજને માટે જ વ્યગ્ર થઈ રહ્યા છે, પરંતુ સારો ખોરાક ક્યાંથી મળી શકે છે, તેની તો તું ઠાંઈ ખમર જ રાખતો નથી. આ દેશના રાજના મહાલયની પાસેના એક મહાલય જેવા મકાનમાં એક પરમ દયાવતી કન્યા વસે છે. તે રોજ સવાર સાંજ અમારે માટે અનેક પ્રકારના સારા સારા ખાવાના પદાર્થો નાખે છે. અમે આજે દિવસ ત્યાં આગળ જ રહીને ખોરાક ખાઈએ છીએ અને સંધ્યા સમયે પાછાં અહીં આવ્યાં

આરીએ ડીએ મટે હીરામણ! અમે કરીએ છીએ કે, તું પણ આમારી સાથે પા આગળ આનંદો જા"

પક્ષીઓના મુખથી આ વાર્તા સાંભળીને હીરામણે વિચાર્યું કે - "એ રાજમહા ૧૫ જેવા મહાનર્મી વસંતી પરમ દયાવતી કન્યા, બીજી કોઈ નહિ, મિત્ર સાત સમુદ્ર અને તેર સરિતાઓને પેલે પાર રહેનારી રાજકન્યા જ દેવી ભેગાઓ અને તેણે મને મેળવવામાટે જ આ પ્રમાણેની વ્યવસ્થા કરેલી હશે, માટે માટે એકનાર તો ત્યા જઈને સર્વ સમાચાર નર્મ આપના ભેગાએ"

આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને હીરામણ એક દિવસ તે જગતના બીજા પક્ષીઓની ભેડે તે રાજમહાનય તરફ ગયો. ત્યા જઈને તેણે તે કન્યાને ભેટા તો સાથે જ એકાગ્રી લીધી ત્યાર પછી કાંઈક વિચાર કરીને હીરામણ તં રૂપવતી રાજકન્યા પાસે જઈને બોલ્યો કે - "દે રાજ કન્યા! શું તમે આ મહાનયમા જ રહો છો?"

રાજકન્યાએ ઉત્તર આપ્યું કે - "હા, મારે શું કામ છે નાર?"

હીરામણે કહ્યું કે, - "હું એક ખાસ કારણસર જ અહીં આગે છું, પરંતુ તમે મને જોગબી શકો છો ખરા કે?"

રાજકન્યાએ ઉત્તર આપ્યું કે - "હા, હું તને ધણી જ સારી રીતે જોગબુ છું, તું હીરામણ પોપટ કે નહિ?"

હીરામણે કહ્યું - "હા, હા, હું હીરામણ જ છું"

આ સાંભળીને રાજકન્યા ધણી જ પ્રસન્ન થઈ અને પુનઃ પૂછવા નાગી કે - "હીરામણ! તારા રાજના શા સમાચાર છે? અત્યારે તેઓ ક્યા રહે છે અને તેમના ખાવા પીવામાટેની તો તો વ્યવસ્થા કરી આપી છે?"

રાજકન્યાના પ્રશ્નના ઉત્તરમા હીરામણે રાજની સ્થિતિનો સર્વ વર્તમાન કહી સંભળાવ્યો, અને ત્યાર પછી તેઓ બન્ને રાજના ઉદ્ધારનો વિચાર કરવા લાગ્યા. કન્યાએ હીરામણને રાજની આખી સારી ચવાનું આશય લાવવામાટે કહ્યું કે, "મારા પિયરમા એક ઔપધ છે અને તે ઔપધથી રાજની આખી સત્તર સારી થઈ જશે, માટે બગ જર સલામતપૂર્વક તે ઔપધને લઈ આવીને રાજની આખી સારી કરવાનો પ્રયત્ન કરજે" આ પ્રમાણે સંતાદ મસનત કર્યો પછી હીરામણે રાજ પાસે આવીને બધી બખીકત કહી સંભળાવી અને ત્યાર પછી તે સાત સમુદ્ર અને તેર નદીઓને પેલે પાર આવેના રાજકન્યાના મહાનયમા રાજની આખી સારી કરવાનું ઔપધ લાવવામાટે ગયો. સાં મહાનયની સ્થાને જ એક મોટું વૃક્ષ હતું તે વૃક્ષ પર એક પક્ષી

અને એક પત્નિણી રહેતા હતાં, તેની હગાર લઇને હીરામણુ રાજ પામે આવી લાગ્યો અને રાજ્યએ તે હગાર આંખોપર ચોપડી જે તરત જ તેની આંખો સારી થઈ ગઈ.

રાજા જ્યારે સર્વથા નીરાશ થયો, એટલે તેણે પોતાના રાજકીય પોશાકનો ત્યાગ કરીને એક સાધારણ અનુચરના જેવા પોશાકને ધારણ કરી લીધો અને દાદી મૂંછ તથા મસ્તકપરના વાળને મૂંડાવી નાખ્યા તથા ફાટયાં 'તૂટયાં' અને મલિન વસ્ત્રો પહેરવામાં પણ તેણે જરાએ આનાકાની કરી નહિ. મસ્તકપર એક અતિ મલિન કમાલ બાંધી દીધો. રાજાનો આવો વેશ જોઇને તેના અનુચરો વિના ખીલું કોઈ પણ મનુષ્ય તેને ઓળખી શકતું નહોતું. ખીલું બધાં માણસો તેને એક સાધારણ અનુચર જ ધારતાં હતાં. આવો વેશ ધારણ કરીને રાજ્યએ તે રાજકન્યાના મહાસભમાં જઈને નોકરી કરવાની ઇચ્છા જણાવી. રાજકન્યાએ અને હીરામણુ પોપટે પ્રથમથી જ આ સર્વ વિષયમાં સંલાહ કરી રાખી હતી અને તેથી તે કન્યાએ તરત જ રાજાને નોકરીમાં રાખી લેવાનો સ્વીકાર કર્યો.

ખીલું બાળુએ તે કન્યા ઘોડાને રાજ સારો સારો ઘોરાક ખવડાવવા લાગી તથા ખાંચે ચાકરી કરવામાટેની પોતાના અનુચરોને કહિન આગ્રા આપી દીધી. આ પ્રમાણે સર્વ વ્યવસ્થા થઈ રહ્યા પછી જોત જોતાંમાં જ માસ પીતી ગયા.

ત્યાર પછી એક દિવસ હીરામણુ પોપટે કહ્યું કે:—“મહારાજ! હવે આ પક્ષિરાજ અશ્વ ચાલવાને શક્તિમાન થઈ ચૂક્યો છે, માટે આપણે જેમ અને તેમ જલ્દી આ સ્થળેથી ન્હાસી જવાની જરૂર છે; કારણ કે, આ કન્યાને આપણી પાસેથી બળાત્કારે છીનવી લેનાર રાજકુમાર આપણી અહીંની હાજરીની વાર્તા જાણી જશે, તો પછી મહાભયકર વિધિ આવી પડશે.”

જ્યારે હીરામણુ રાજાને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે વાર્તા કરી રહ્યો હતો, તે જ સમયે ત્યાં પેલી રૂપવતી રાજકુમારી ત્યાં આવી પહોંચી અને કહેવા લાગી કે:—“હીરામણુ! હવે વિલંબ કરવાની શી આવશ્યકતા છે? આ સ્થળે હવે વૃથા સમય ગાળવો એ મને તો કોઈ પણ પ્રકારે ગ્રેયિત લાગતું નથી. આ પક્ષિરાજ અશ્વ પણ પૂર્ણ બળવાન થઈ ગયો છે, માટે આપણને અહીંથી ન્હાસી જવામાં કોઈ પણ વિધન આવી શકશે નહિ.”

રાજકન્યાની આ વાર્તા સાંભળીને રાજાએ અને હીરામણુ સાથે ઘોડા જ સમયમાં ન્હાસી છૂટવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એક દિવસ ઇષઃકાળમાં જ્યારે રાજમહાલયનાં સર્વ મનુષ્યો ઘેર નિદ્રામાં સ્થિત રહ્યાં હતાં અને મનુષ્યના જાગ્રત યવાનો કાંઈ પણ સ્થળે સંચાર પણ સંભળાતો નહોતો, ત્યારે રાજ, રાજકન્યા, હીરામણ અને પશ્ચિરાજ અથવા આદિ સર્વ મહાલયના ચોક્કમાં આવીને ઊભાં રહ્યાં અને ત્યાર પછી રાજ તથા રાજકન્યા પશ્ચિરાજની પીઠપર સ્વાર થઈ ગયાં, એટલે હીરામણ પણ રાજના ખભાપર બેસી ગયો.

સર્વ પ્રકારની તૈયારી થઈ ચૂકી એટલે રાજએ પશ્ચિરાજ અથવાની પીઠપર આબૂકે મારીને કહ્યું કે:—“હે અથ! જો તું ખરો પશ્ચિરાજ અથ હોય, તો અમને અમારી રાજધાનીમાં પહોંચાડી દે.”

રાજની આ આંખ સાંભળતાંની સાથે જ પશ્ચિરાજ અથ સડ-સડાટ કરતો આકાશમાં ઉડતો ઉડતો ચાલવા લાગ્યો. જોત જોતાંમાં તે જરાબર મધ્યાન્હ સમયે રાજના રાજમહાલય આગળ આવીને ઉભો રહ્યો અને ત્યાર પછી રાજ તે રાજકન્યાને લઈને રાજમહાલયમાં ગયો અને તેની સાથે લગ્ન કર્યાં. રાજના લગ્નસમયે ઘણી જ ધામધૂમ કરવામાં આવી. લગ્નનું કાર્ય સમાપ્ત થયા પછી રાજ તે રાજકન્યાની સાથે સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યો અને હીરામણ પોપટ પણ તેની પાસે જ રહી ગયો.

૧૭

ઉદારાત્મા બ્રહ્મરાક્ષસ

એક અતિ હરિદ્ર બ્રાહ્મણ અને તેની સ્ત્રી ઘણી જ મુસ્કેલીથી પોતાનો ગૃહસંસાર ચલાવતાં હતાં. બ્રાહ્મણ હંમેશાં શિક્ષા માગીને જ કાંઈ અન્ન વસ્ત્રઆદિ મેળવતો હતો, તેમાંથી તે ઘણા જ સંકેતથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતો હતો. જે ગામમાં તે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો તે ગામના એક બ્રાહ્મણને ત્યાં એક દિવસ એક જમીનદાર આમનો નવીન અધિકારી થઈને આવ્યો અને તેની પાસે તે બ્રાહ્મણ શિક્ષા મેળવવાની આશાથી જઈ પહોંચ્યો.

બ્રાહ્મણ જમીનદારની જાણે રહેતો તે વેળાએ ત્યાં અગત્ય તે અગત્ય મુખ્ય મુખ્ય પટેલીઆ તથા અન્યાન્ય મોટા મોટા માણસો બેઠેલા હતા અને તેઓ સર્વ એક પ્રકારનો કોલાહલ મચાવી રહ્યા હતા. આમ થવાનું કારણ શું હોતું જોઈએ, એ વિષયની બ્રાહ્મણ જરાબર તપાસ કરવા લાગ્યો, અને તેથી થોડા જ વખતમાં જણી શક્યો કે, તે ગામની ઉત્તર દિશામાં જે એક મોટું વૃક્ષ આવેલું હતું, તે વૃક્ષમાં એક બંધાનકે જૂન વસતો હતો. દિવસની વેળાએ એકતો ત્યાં બળદ ચારવામાટે જતા હતા, એ ખરું, પરંતુ રાત્રે ત્યાં કાંઈ પણ મનુષ્ય જઈ શકતું નહોતું. જો

કાઈ માણસ તે તરફ જવાનું સાહસ કરતું હતું, તો તે કાં તો મરણને આધીન થતું હતું અને કાં તો ઉન્માદ રોગના વ્યાધિની તેને બાધા થતી હતી.

કેટલાક દિવસ પહેલાં એક ગામના ગોવિંદ નામક એક બ્રાહ્મણે રાત્રિના ભયાનક સમયે ત્યાં જવાનું સાહસ કર્યું હતું; પરંતુ તે પાછો અવિત અવસ્થામાં પોતાને ઘેર આવી શક્યો નહોતો; કારણ કે પેલા ભૂતે તેને મારી નાખ્યો હતો.

તે ભયંકર બનાવ બન્યા પછી રાત્રિને વંખતે ત્યાં જવાનું સાહસ કાઈ પણ મનુષ્ય કરી શકતું નહોતું. બ્રાહ્મણ જે જમીનદાર પાસે ગયો હતો, તે જમીનદાર તરફ વળ્યો હતો. તે આ ગામમાં પ્રથમ કદાપિ આવ્યો નહોતો. તેથી તે ભૂતવાળા વૃક્ષની વાતો સાંભળીને બેચેન થઈને કહે:—“જે કાઈ મનુષ્ય રાત્રે એકલો જઈને તે ભૂતવાળા વૃક્ષની એક ડાળી તોડીને મારી પાસે લઈ આવશે, તેને હું એક સો વીધા જમીન ભેટ આપીશ, તેમ જ તે જમીનનો કર અને દાણ આદિ સર્વ માફ કરીશ. માટે જેનામાં આટલું ઇનામ મેળવવાનું સામર્થ્ય હોય, તેણે આજે રાત્રે જ જઈને તે વૃક્ષની એક ડાળી લઈ આવવી. પરંતુ ડાળી લેવા જતી વખતે બીજા કાઈ પણ મનુષ્યને સાથે લઈ જવાની સખ્ત મનાઈ કરવામાં આવે છે, માટે ડાળી લેવા જનાર મનુષ્યે એકલા જ જવાનું છે.”

એક સો વીધા જમીન કાઈ પણ પ્રકારના કર કે દાણ વગર પ્રાપ્ત કરવાનો સોમ તો ધણા માણસોને ઘેર આવ્યો, પરંતુ રાત્રે એકલા જઈને તે ભૂતવાળા વૃક્ષની ડાળી ભાંગી લાવવાનું સાહસ લગભગ કાઈ નાથી પણ ઘેર શક્ય નહિ. જમીનદાર સન્મુખ બેળી થએલી સમા- માધી કાઈ પણ મનુષ્ય ઇનામ મેળવવાની આશાથી હતું થયું નહિ. ત્યારે આપણો તે ગરીબ બ્રાહ્મણ વિચારવા લાગ્યો કે:—“હું તો એક પ્રકારના દુઃખથી પીડાઈ રહ્યો છું, માટે આ ભયંકર દુઃખને સહન કરવા કરતાં તે ભૂતના હાથથી મરણ પામવું એ જ મારા માટે વિશેષ હિતા- વહ છે. કદાચિત્ ભૂતના પંજમાંથી બચીને તે વૃક્ષની ડાળ ભાંગી આવીશ, તો કાઈ પણ પ્રકારની મેહનત વગર જ એક સો વીધા જમીન મેળવી શકીશ અને મારા આ ભૂખતા દુઃખને દૂર કરી શકીશ અને જે મરણ પામીશ તો મહા ભયંકર દુઃખમાંથી છૂટકો પામીશ. ભૂતના હાથથી મરવામાં મને શું નુકસાન થવાનું છે? આજે પણ મરવાનું છે અને જે દિવસ પછી પણ મરવાનું જ છે, તો પછી મરણનો વૃથા ભય રાખીને અવિષ્ણની આશાનો શમાટે ત્યાગ કરવો? જે ભૂતવાળા

વૃક્ષની ડાળી લાવીશ તો જમીનદાર થઈ પડીશ અને ભૂતના હાથે મરણ પામીશ તો જમતની જંગમમાંથી છુટકા પામીશ, માટે એક વાર યત્ન તો કરવો જ. ભગવાન યત્નનું ફળ અવશ્ય આપે છે જ.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે બ્રાહ્મણે જમીનદારને કહ્યું કે:—
“જમીનદાર મહારાજ ! જે આપ આજા આપના હો, તો હું તે ભૂતવાળા વૃક્ષની ડાળી લાવી આપવાને તૈયાર છું; કારણ કે મને ભૂતનો અથવા મૃત્યુનો ભય છે જ નહિ. હું અત્યારે ભૂખમરાશી મૃત્યુના મુખમાં આવી પડ્યો છું, તેથી જોલા મોહું પણ મારું મૃત્યુ થવાનું જ છે, માટે કૃપા કરીને મને તે સ્થાનમાંથી ડાળી લઈ આવવાની આજ્ઞા આપો.”

બ્રાહ્મણની વાર્તા સાંભળીને જમીનદારે કહ્યું કે:—“વારુ, મહારાજ ! ત્યારે તમે આજે રાત્રે એકલા જઈને તે ભૂતવાળા વૃક્ષની એક ડાળી લાગી લાવજો. જ્યારે તમે તે ડાળી લાવીને મારા હાથમાં આપશો, તેમ જ મારી ખાતી થશે કે તે ડાળી તમે એકલા જઈને લઈ આવ્યા છો, એટલે હું તમને તરત જ મારા જણાવ્યા મુજબ એક સો વીધા જમીન ધનામ આપીશ.”

બ્રાહ્મણનું આવું સાદસ જોઈને ત્યાં એકત્ર થએલા સર્વ જનો અશ્વર્ય-ચકિત થઈ ગયા અને તેમાંના કેટલાક તો એમ પણ કહેવા લાગ્યા કે:—“આ બ્રાહ્મણની ડાળી ચસકી ગઈ લાગે છે અથવા તો લોભને લીધે બ્રાહ્મણનું ચિત્ત ભ્રમિષ્ટ થઈ ગયું છે; નહિ તો કાંઈ હાથે કરીને મરણના મુખમાં ભય ખરો કે ?”

વળી કેટલાક ઇર્ષાળુ બ્રાહ્મણો તો પોતાના જાતભાઈને કદાચિત્ત તેટલું મોટું ધનામ મળી જશે તો તે બ્રાહ્મણ ધનાઢ્ય બની જશે એમ ધારીને તેને કહેવા લાગ્યા કે:—“અરે ઓ શુદ્ધિદીન બ્રાહ્મણ ! હાથે કરીને શા સાફ મરવા ભય છે ? જે સ્થાનમાં જતાં મોટા મોટા વીર પુરુષો પણ ભયભીત થાય છે, ત્યાં જવાનું તું સાદસ કરે છે, એથી તારી મૂર્ખતાનો સંપૂર્ણ પરિચય થઈ જાય છે. પણ હજી જરા વિચાર કરી જો.”

પરંતુ બ્રાહ્મણ તે તરફ કાંઈ પણ લક્ષ્ય આપ્યા વિના પોતાના દૃઢ વિચારને વળગી રહ્યો અને ત્યાર પછી લાંથી પોતાના ઘર તરફ જવાને વિદાય થયો.

ઘેર આવીને બ્રાહ્મણે પોતાની પત્નીને સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભ-જાળ્યો. બ્રાહ્મણી તે વાર્તા સાંભળીને બ્રાહ્મણને કહેવા લાગી કે:—
“મહારાજ ! આપ આવું સાદસ ન કરો. જે કાર્ય કરતાં સર્વ જનો ભયભીત થાય છે અને મૃત્યુના ભયથી કંપી જાય છે, તે કાર્યમાં હસ્તાક્ષર

કરવો એ આપના જેવા સુચ પુરુષનું કર્તવ્ય નથી. કદાચત ન કરે નારાયણ ને તે ભૂતના હાથે આપનું મૃત્યુ થાય, તો પછી મારા ભાગ્યમાં વૈધવ્યનો મહા દુઃખદ પ્રસંગ આવી લાગે અને તેના યોગે મારે માર્ગની બીખારણુ પણ બનવું પડે. માટે પ્રાણનાથ ! જે કાર્ય કરવામાં મૃત્યુ જ આગળ આવીને ઉભું રહ્યું છે, તે કાર્યને હાથમાં ધરવું એ મને તો કાઈ મણુ પ્રકારે ઉચિત લાગતું નથી. ભગવાન આપણને બટકું રાંટનો આપે છે તેથી અસંતુષ્ટ થઈને આખા રાટલાની આશા રાખવી અથવા તો તે પ્રાપ્ત કરવામાટે ગજા ઉપરાંતના પત્નો કરવા એ કેવળ મનુષ્યનો પ્રમાદ છે. પ્રભો ! આપ એ મહત્ત્વાકાંક્ષાનો ત્યાગ કરો અને ઈશ્વરે આપેલા દાણ રાટલાથી સંતોષ માનો. આપણને ઇનામ મેળવવાની કાંઈ આવશ્યકતા નથી, ભાગ્યમાં લખાયું હશે તો દીનદયાળુ ઈશ્વર પોતાની મેળે જ આપણને તેથી પણ વિશેષ સાધન આપી રહેશે, માટે આપ આપની આવી દુરાશાને ત્યાગી દો.”

પરંતુ બ્રાહ્મણે તેની જીની વાર્તા તરફ કાંઈ લક્ષ્ય જ આપ્યું નહિ અને એક દિવસ રાત્રે તે બ્રાહ્મણે જંબી રહ્યા પછી તેને કાંઈ પણ જણાવ્યા વિના જ તે ભૂતવાળા વૃક્ષ તરફ જવાને પ્રયાણ કર્યું. જતી વેળાએ તેણે પોતાના હૃદયને ધણું જ કઠિન કરી લીધું, તથા ભૂતના બચનો ત્યાગ કરીને તે ઇનામની આશાના વિચારો કરતો કરતો ચાલવા લાગ્યો. પરંતુ જતાં જતાં તે પેલા ભૂતવાળા વૃક્ષથી લગભગ એક રાશ વા દૂર આવેલા એક બકુલ વૃક્ષ આગળ આંચો એટલે બચથી વિદ્યુત્ત યઈ ગયો અને તેના સવર્ગિમાં કમ્પ થવા લાગ્યો. તેને જણાવા લાગ્યું કે, જાણે તે ભૂતવાળા વૃક્ષમાંથી ભૂતો અહીં આવીને તેના પ્રાણુ લેવામાટે તૈયાર થઈ રહ્યાં છે. પણ તે વિચારને જરાતરા દબાવીને તે બે ચાર ડગલાં આગળ વધ્યો અને તેવામાં તેને કાંઈક વ્યક્તિનો ભયંકર ચીત્કાર સંભળાયો. આથી તે વિચારો ચરચર કમ્પવા લાગ્યો અને દુર્ગાદેવીના નામનો જપ કરવા મડી ગયો.

‘તે બકુલ વૃક્ષમાં એક દયાળુ અક્ષદૈત્ય રહેતો હતો એટલે તે અક્ષદૈત્યે આવી ભયાનક રાત્રે તે બ્રાહ્મણને પોતાના આશ્રયસ્થાનમાં આવેલો જોઈને કહ્યું કે:—“અરે ઓ બ્રાહ્મણ ! તું ડરે છે શામાટે ? તારે આ પ્રમાણે ચરચર કમ્પવાનું શું પ્રવોજન છે ? તું આવી ભયાનક રાત્રે આના નિકટ સ્થાનમાં શામાટે આંચો છે અને તારે આમ ભયભીત થઈ જવાનું શું કારણ છે ? તું મારો લેશ માત્ર પણ ભય રાખીશ નહિ; કારણ કે હું તને કાંઈ પણ અડચણ કરું તેમ નથી. તું અહીં શા ઉદ્દેશથી આંચો છે ? હું અક્ષદૈત્ય છું અને તને સહાયતા કરવાની

કહ્યો રાખું છું; માટે તારે મને જે કાંઈ કહેવું હોય તે આનંદથી કદી સંભળાવ.”

બ્રાહ્મણે પ્રથમથી જ સાંભળ્યું હતું કે તે બ્રહ્મદેવ અત્યંત દયાળુ છે અને દુઃખી મનુષ્યોને સદાયતા કરવામાં તે સર્વદા તત્પર રહે તેવા છે તેથી બ્રાહ્મણ વિચારવા લાગ્યો કે:—“જો હું આ બ્રહ્મદેવને સંતુષ્ટ કરી શકીશ તો મારું કાર્ય અવસ્ય સફળ થશે જ અને પેલા ભૂતવાળા વૃક્ષપરની એક ડાળી ભાંગવાના કાર્યમાં પણ મને યોગ્ય સદાયતા આપશે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે બ્રાહ્મણ પેલા બ્રહ્મદેવને સંબોધીને કહેવા લાગ્યો કે:—“મહારાજ, હું આ ભૂતવાળા વૃક્ષની એક ડાળી તોડી લેવાના ઇરાદાથી જ અહીં આવ્યો છું અને એ ડાળીપર મારી ભવિષ્યની સર્વ આશાઓ અવસંખી રહેલી છે. જો હું એ ડાળી તોડીને મારા ગામમાં આવેલા એક જમીનદાર પાસે લઈ જઈશ તો તેથી મને એક મોટું ઇનામ મળશે તથા મારા ભાગ્યમાં લખાયેલું બધુંકર ભૂખનું દુઃખ તથા દરિદ્ર્યની પીડા મટી જશે. હું ધણી જ ગરીબ હાલતમાં આવી પડેલો એક દરિદ્ર બ્રાહ્મણ છું અને મને મારા પોષક પૂરતું આન પણ મળતું નથી. આ વૃક્ષની ડાળી ભાંગીને તે જમીનદાર પાસે લઈ જવાથી મને એક સો વીધા જમીન કોઈ પણ પ્રકારના કર કે દાણ વગર ઇનામમાં મળી શકે તેમ છે. પરંતુ બદ્ધ પુરુષ! આવી અધારી રાત્રે તે બધુંકર ભૂતવાળા વૃક્ષ સમક્ષ જવાનું સાદસ મારાથી થઈ શકતું નથી, તેથી મારી આશાનો કદાચિત્ ભંગ થશે એમ ધારીને હું આ પ્રમાણે કલ્પના કરી રહ્યો છું; પણ જો આપ કૃપા કરીને મારા આ કાર્યમાં યોગ્ય સદાયતા આપશો તો હું આપના એ મહાન ઉપકારનું વિશ્વમરણ કદાપિ યવા દઈશ નહિ.”

આ વાર્તા સાંભળીને તેમ જ બ્રાહ્મણના નમ્રતા આદિ સદ્ગુણોને જોઈને તે બ્રહ્મદેવે કહ્યું કે:—“પ્રિય બ્રાહ્મણ, તારે બધ રાખવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી. હું મારાથી બનશે ત્યાં સુધી તારા કાર્યમાં સદાયતા આપવામાં પાંચી પાની કરીશ નહિ. તારી આર્જવતાયુક્ત વાણી સાંભળીને મારા મનમાં દયાનો આવિર્ભાવ થયો છે, માટે હવે તારે કરી પણ ચિન્તા કરવી નહિ. હવે તારું કાર્ય પૂર્ણ થવામાં લેશ માત્ર પણ અડચણ આવે તેમ નથી. માટે જ તું તે ભૂતવાળા વૃક્ષ તળે જઈને ઉભો રહે અને હું પણ તારી પાછળ પાછળ તે સ્થાનમાં આવી પહોંચું છું. પરંતુ ત્યાં જતાં પહેલાં મારી એક સૂચના સાંભળતો જ અને તે એ કે ત્યાં જઈને તું સ્થિર ચિત્તે ઉભો રહેજે; કદાપિ તને કોઈ ડરાવા આવે તો પણ તું તારા હૃદયની સ્થિરતાનો ત્યાગ કરીશ નહિ.”

બ્રાહ્મણ જાણતો હતો કે એ બ્રહ્મદેવના પ્રભાવથી તે ભૂતવાળા વૃક્ષમાં વસતાં સકળ ભૂતો તેથી ધણાં જ લય પામે છે અને તેનું યોગ્ય સન્માન પણ જાળવે છે. આમ ધારીને તેમ જ બ્રહ્મદેવની સાંત્વના-યુક્ત વાર્તા સાંભળીને બ્રાહ્મણના મનમાં સાહસનો ઉદ્ભવ થઈ આવ્યો અને તેથી તે પેલા ભૂતવાળા વૃક્ષ તળે જઈને ઉભો રહ્યો.”

કેટલીક વાર સૂંધી કાંધક વિચાર કર્યા પછી તે બ્રાહ્મણ જોવો તે ભૂતવાળા વૃક્ષની એક નાની જેવી ડાળીપર આધાત કરવા ગયો કે તરત જ કોઈ અદૃશ્ય સ્થાનમાંથી “હાઉ હાઉ” અને “ખાઉ ખાઉ” ના વિકટ શબ્દો કરતાં કેટલાંક ભૂત અને પિશાચોએ ત્યાં આગળ આનીને તેને ઘેરી લીધા. તેમના ભયંકર ચીતકારો, મુખના વિચિત્ર હાવભાવો, નેત્રના વિપ્રમ કટાક્ષો અને ભયસૂચક શબ્દો આંખનીને બ્રાહ્મણનો જીવ સૂકાઈ ગયો અને તે ભયથી ચરચર કંપવા લાગ્યો. આ સમયે તે દુર્ગામાતાનું સ્મરણ કરવાની ઇચ્છા કરવા લાગ્યો, પરંતુ તેનાથી તેમ થઈ શક્યું નહિ. ભૂતો પણ તેને મારી નાખવામાટે વિગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરીને તેની પાસે આવવા લાગ્યાં અને બ્રાહ્મણના જીવનની અંતિમ ઘટિકાને સમય ઉપરિચિત થયો. એ સમયે અચાનક અંતરિક્ષમાંથી કોઈ વ્યક્તિનો “સખૂર-સખૂર”નો ભયાનક શબ્દ સંભળાવા લાગ્યો.

સહસા આવો વિલક્ષણ બનાવ બનેલો જોઈને ત્યાં આગળ ઉપરિચિત થએલાં સર્વ ભૂતો અને પિશાચો સ્તંભિત થઈ ગયાં અને બ્રાહ્મણના ભયથી વિહ્વળ થયેલા હૃદયમાં પુનઃ શાન્તિનો સહજ સંચાર થયો. આ સમયે તે ‘સખૂર’ શબ્દનો વિચાર કરનાર પેલા બ્રહ્મદેવ તે સ્થાનમાં આવી લાગ્યો અને સર્વ ભૂતોને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો કે— “અરે એા ભયંકર નામધારક ભૂતો અને પણ વૃત્તિના પિશાચો ! આ નિર્દોષ અને નિરાધાર બ્રાહ્મણપર અત્યાચાર ન કરો, દુઃખથી પીડાયેલા પુરુષને અધિક પીડા ન આપો. આ બ્રાહ્મણ બિચારો અતિ ગરીબ અને કુમાલ છે, માટે તેનાપર જરા દયા લાવો. જો આજ રાત્રે તમે આ સાધનહીન અને સંપત્તિહીન બ્રાહ્મણને તમારા આ ભૂતવાળા વૃક્ષના નામથી ઓળખાતા વૃક્ષપરથી એક ડાળી ભાંગીને લઈ જવા દેશો તો તે બિચારો તે ડાળી એક જગીનદારને બતાવી શકશે અને તેના પ્રતાપે તેને એક મોટું ઇનામ મળશે. માટે મારી આજ્ઞાથી તેને આ વૃક્ષપરથી એક ડાળી ભાંગવા દો. તમારી માત્ર એક થોડી જ કૃપાથી તે બિચારાનું દુઃખ દૂર થાય તેમ છે, તો પછી તેટલી ઉદારતા દર્શાવવામાં કૃપણતા શામાટે દર્શાવો છો ?”

આમ કહીને તેણે પેલા બ્રાહ્મણને બોલાવીને કહ્યું કે—“આવ,

છઠ્ઠા રાખું છું; માટે તારે મને જે કંઈ કહેવું હોય તે આનંદથી કહી સંભળાવ.”

બ્રાહ્મણે પ્રથમથી જ સાંભળ્યું હતું કે તે બ્રહ્મદેવ અત્યંત દયાળુ છે અને દુઃખી મનુષ્યોને સહાયતા કરવામાં તે સર્વદા તત્પર રહે તેવો છે તેથી બ્રાહ્મણ વિચારવા લાગ્યો કે:—“જે હું આ બ્રહ્મદેવને સંતુષ્ટ કરી શકીશ તે મારું કાર્ય અવરમ સફળ થશે જ અને પેલા ભૂતવાળા વૃક્ષપરની એક ડાળી ભાંગવાના કાર્યમાં પણ મને યોગ્ય સહાયતા આપશે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે બ્રાહ્મણ પેલા બ્રહ્મદેવને સંબોધીને કહેવા લાગ્યો કે:—“મહારાજ, હું આ ભૂતવાળા વૃક્ષની એક ડાળી તોડી લેવાના ધરાદાથી જ અહીં આગ્યો છું અને એ ડાળી પર મારી ભવિષ્યની સર્વ આશાઓ અવલંબી રહેલી છે. જો હું એ ડાળી તોડીને મારા ગામમાં આવેલા એક જમીનદાર પાસે લઈ જઈશ તો તેથી મને એક મોટું ઇનામ મળશે તથા મારા ભાગ્યમાં લખાયેલું લયંકર બૂખતું દુઃખ તથા દારિદ્ર્યની પીડા મટી જશે. હું ઘણી જ ગરીબ હાલતમાં આવી પડેલો એક દરિદ્ર બ્રાહ્મણ છું અને મને મારા પોષણ પૂરતું અન્ન જ મળતું નથી. આ વૃક્ષની ડાળી ભાંગીને તે જમીનદાર પાસે લઈ ત્યાર પછી પેલા જમીનદારની પાસેથી મારા પ્રકારના કર કે દાણ વગર પુરોપાને સાથે લઈને તે જમીનદાર પૂર્વકથિત ભૂતવાળા વૃક્ષની ડાળીને અને ત્યાં જઈને ભેંધું તો, બ્રાહ્મણે તેને જે ડાળી બતાવી હતી તે ડાળી તે વૃક્ષપરથી જ કાપેલી જણાઈ આવી. એ ભેંધને જમીનદારના મનની સહાઈ શંકાઓનું નિવારણ થઈ ગયું અને તેના હૃદયમાં ભેદ માત્ર પણ રહેલું રહ્યું નહિ. એટલે તે જમીનદારે પોતાના કહેવા પ્રમાણે એક સી વીધાના વિસ્તારવાળી અતિ ઉત્તમ જમીન કાંઈ પણ પ્રકારના કર કે દાણ લેવાની શર્તે ક્યાં વગર જ તે બ્રાહ્મણના નામ પર લખી આપી.

અચાનક આટલી મોટી જમીન મળવાથી બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણીના આનંદનો અવાધ થયો. બ્રાહ્મણ વિચારવા લાગ્યો કે:—“જમીનદારે આપેલી જમીનમાં અત્યારે ઘણું જ સારું અનાજ પાક્યું છે માટે જો તે અનાજને એક જ દિવસમાં કાપી લેવામાં નહિ આવે તો સહજો પાક બગડી જશે.”

બ્રાહ્મણના મનમાં અનાજ કાપી લાવવાની ઇચ્છા તો થઈ આવી, પરંતુ તેને કાપી લાવવામાં શી બધા સ્થિતિ કરવી જોઈએ તેના કાંઈ પણ ઉપાય તેનાથી જોખી શકાયો નહિ; કારણ કે અનાજ કાપતી વખતે મજૂરની જરૂર તો અવશ્ય પડે જ અને તે મજૂરને મજૂરીના પૈસા

બ્રાહ્મણ જાણતો હતો કે એ અહરૈત્યના પ્રભાવથી તે જૂતવાળા વૃક્ષમાં વસતાં સકળ જૂતો તેથી ધણું જ લય પામે છે અને તેનું યોગ્ય સન્માન પણ જાળવે છે. આમ ધારીને તેમ જ અહરૈત્યની સાંત્વના-યુક્ત વાત્તાં સાંભળીને બ્રાહ્મણના મનમાં સાહસનો ઉદ્ભવ થઈ આવ્યો અને તેથી તે પેલા જૂતવાળા વૃક્ષ તળે જઈને ‘ઉભો રહો.’

કેટલીક વાર સૂંધી કાંધક વિચાર કર્યા પછી તે બ્રાહ્મણ જેવો તે જૂતવાળા વૃક્ષની એક નાની જેવી ડાળીપર આધાત કરવા ગયો કે તરત જ કાંઈ અદૃશ્ય સ્થાનમાંથી “હાઉ હાઉ” અને “ખાઉ ખાઉ” ના વિકટ શબ્દો કરતાં કેટલાંક જૂત અને પિશાચોએ ત્યાં આગળ આવીને તેને ઘેરી લીધા. તેમના લયંકર ચીત્કારો, મુખના વિચિત્ર હાવભાવો, નેત્રના વિષમ કંદાક્ષો અને લપસાયક શબ્દો મ્હાંભળીને બ્રાહ્મણનો છવ્વ સૂકાઈ ગયો અને તે લયથી ચરચર કરવા લાગ્યો. આ સમયે તે દુર્ગામાતાનું સ્મરણ કરવાની ઇચ્છા કરવા લાગ્યો, પરંતુ તેનાથી તેમ થઈ શક્યું નહિ. જૂતો પણ તેને મારી નાખવામાટે ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરીને તેની પાસે આવવા લાગ્યાં અને બ્રાહ્મણના જીવનની અંતિમ ઘટિકાનો સમય ઉપરિચિત થયો. એ સમયે અચાનક અંતરિક્ષમાંથી કાંઈ વ્યક્તિનો “સખૂર-સખૂર”નો લપાનક શબ્દ સંભળાવા લાગ્યો. આજ સજ્જિ અનાજ ગાળના સહસ્રક આપે સારાં કકરાવેલાં દાતરડાં આ જૂતવાળા વૃક્ષ તળે મૂકી જઈ અને તારા ધરની આસપાસની જગામાં તે કાપેલાં ડુંડાં રાખવાનું એક સારું ખજું તૈયાર કરાવી રાખજો એકલે હું તારી જમીનમાં ઉભેલા પાકને સત્વર કાપી આપવાની સર્વ વ્યવસ્થા કરી આપીશ. તું કાંતે સહવારના પહોરમાં જ તારા તે ખજામાં તારી જમીનનો સર્વ પાક આવેલા ભેઈ શકીશ. માટે જા, મારા કલા પ્રમાણે સર્વ બંદોબસ્ત કરી નાખ.”

અહરૈત્યની આવી અપૂર્વ ઉદારતા જોઈને બ્રાહ્મણ અત્યંત પ્રસન્ન થયો અને પછી અહરૈત્યનો આભાર માનીને પોતાના ઘર તરફ વિદાય થયો. ઘેર આવ્યા પછી તેણે પોતાના આડોશીપાડોશીને ત્યાંથી એક એ કકરાવેલાં દાતરડાં બેળાં કરી લીધાં અને પોતાના અંતઃકર્ણમાં ‘જાણુ માટીથી લીંપી ગુંપીને એક સારું ખજું તૈયાર કરી લીધું. આ પ્રમાણે સર્વ વ્યવસ્થા કર્યા પછી તે બ્રાહ્મણ પેલા જૂતવાળા વૃક્ષ નીચે એક એ દાતરડાં મૂકી આવ્યો.

રાત્રિનો સમય થવા આવ્યો એટલે પેલા અદારાક્ષસે પોતાનાં સો જૂતોને બોલાવીને કહ્યું કે:-“અરે એ જૂતો; આમ જુઓ, આ એક એ દાતરડાં તૈયાર રાખવામાં આવ્યાં છે, તે લઈને તમે બધાંએ પેવા

બ્રાહ્મણની એક સો વીધા જમીનમાં ઉમેલો સર્વ પાક કાપીને તેના ધરના આંગણમાં તૈયાર કરાવેલા ખજામાં રાખી આવવાનો છે, માટે તમે બધાં આજે રાત્રે જ મારા કહેવા પ્રમાણે સર્વ બંદોબસ્ત કરી આવજો. જે જે દે, કાંઈ કામ બાકી ન રહી જાય. જે કાંઈ પણ જૂત મારી આણનો અનાદર કરશે, તેને મારો સખ્ત ગુન્હેગાર ગણીને પાણી જ ભરંકર સજા કરવામાં આવશે.”

“જેવી આજી” એમ કહીને એક એક જૂતે એક એક દાતરડું લઈ લીધું અને ત્યાર પછી તેઓ સર્વ એકઠાં મળીને બ્રાહ્મણની પાકવાળી જમીન તરફ અનાજ કાપવામાટે રવાના થયાં. એક સો વીધા જમીનમાં ઉમેલો પાક કાપવામાટે એક સો જૂનો નીમાઈ ગયાં અને એક એક જૂત એક એક વીધા જમીનનું ધાન્ય કાપવા લાગ્યું.

એક દિવસમાં એક સાધારણ ગ્રામ્યજન જેટલું કામ કરી શકે છે, તેનાથી એક હજાર ગણું કામ માત્ર એક જ જૂત કરી શકે છે; એટલે જોતજોતામાં સમસ્ત પાક કપાઈ ગયો અને તેજ રાત્રે તે સમગ્રો પાક તે સો જૂતોએ મળીને પેલા બ્રાહ્મણના આંગણમાં તૈયાર કરેલા ખજામાં લાવીને રાખી દીધો. જ્યારે બ્રાહ્મણનું કાર્ય પૂર્ણ થયું, ત્યારે પણ રાત્રિ હગલગ એ પ્રહર જેટલી બાકી રહી હતી, એટલે જૂતડાં ત્યાંથી પોતાનું કાર્ય પતાવીને તરત જ પોતપોતાના આશ્રમસ્થાન તરફ ચાલ્યાં ગયાં. સવારે જ્યારે બહેલા ઉડીને બ્રાહ્મણે જોયું તો, તેનું ખળું કાપેલા અનાજના ડુંડાંથી ભરપૂર ભરેલું જણાયું.

ત્યાર પછી બ્રાહ્મણ ધીમે ધીમે ધરબાર તૈયાર કરાવવા લાગ્યો. નવીન ધર બંધાઈ રહ્યા પછી, બ્રાહ્મણે તે ધરમાં વાસ્તુ કરવાના હિતસામાં કેટલાક બ્રાહ્મણોને જમાડવાનો વિચાર કર્યો અને તેથી પુનઃ તે બહુલવાળા બ્રહ્મદેવના નિવાસસ્થાન પાસે જઈને તે બ્રહ્મદેવને જોડાવવા લાગ્યો. કેટલીકવાર પછી બ્રહ્મદેવે આવીને કહ્યું કે:—“કેમ બ્રાહ્મણ! આજે વળી મારું શું કામ પડ્યું છે?”

પ્રત્યુત્તરમાં તે બ્રાહ્મણે દર્શાવ્યું કે:—“દિવતા! આપની કૃપાથી હું આવી સારી સ્થિતિમાં આવી શક્યો છું, ગરીબમાંથી તવંગર બન્યો છું અને માર્ગના બીખારીમાંથી મહાલય તુલ્ય મકાનનો નિવાસી થઈ શક્યો છું; પરંતુ મહાશય! હવે હું મારા ધરમાં વાસ્તુ કરવાનો તથા કેટલાક બ્રાહ્મણોને જમાડવાનો વિચાર કરું છું. માટે આપે આ વિષયમાં મને યોગ્ય સહાયતા કરવી પડશે.”

બ્રાહ્મણની વાર્તા સાંભળીને બ્રહ્મદેવે પ્રસન્નતાપૂર્વક જણાવ્યું કે:—
“બ્રાહ્મણ મહારાજ! હું તારાપર પ્રસન્ન છું, તેથી તારે કાંઈ પણ પ્રકા-

તેનો ભય કે સંકોચ રાખવાનું કાંઈ કારણ નથી. તું તારે નિશ્ચિત રહે, હું તને સર્વ વસ્તુઓ મેળવી આપીશ. તું પ્રથમ અહીંથી જઈને તારા ઘરમાં એક સારું ભંડારગૃહ તૈયાર કરાવી રાખ અને ઉપયોગી વસ્તુઓ મૂકવાની જગા જરાખર કરાવી રાખ, એટલે, પોતાની મેળે જ તે ભંડાર ભરપૂર ભરાઈ જશે અને તારી ઈચ્છા પ્રમાણે તું બ્રાહ્મણોને જમાડી શકીશ.”

બ્રહ્મદેવની પોતા પ્રતિ આટલી બધી સ્નેહની લાગણી જોઈને બ્રાહ્મણ અત્યંત આનંદિત થયો અને સાર પછી તેનો હૃદયપૂર્વક આભાર માનીને તથા પ્રણામ કરીને તે પોતાના ઘર તરફ જવાને વિદાય થયો.

ઘેર આઠ્ઠા પછી બ્રાહ્મણે બ્રહ્મદેવના કહેવા પ્રમાણે કામકાજની ચીજો રાખવાની એક સારી જગા તેમ જ એક ભંડારગૃહ તૈયાર કરાવી રાખ્યા અને સાર પછી તે નિદ્રાવશ થયો. સહવારમાં બહેણ ઉડીને તેણે જોયું તો બ્રહ્મદેવના કહેવા પ્રમાણે દહિના હાંફાનાં હાંફાં ભરપૂર ભરેલાં જ્યાં તેમ જ ખીર, સદેશ, શીરો, પૂરી, દહલો, આદિ મિષ્ટ પદાર્થોની કડાઈઓ ભરેલી જોઈ. તે ઉપરાંત ઘી, સાકર અને તેલ આદિ ખાદ્યોપયોગીય વસ્તુઓથી તેણે તે આખા ભંડારગૃહને ભરપૂર ભરેલું જોયું.

આ સર્વ વસ્તુઓને જોઈને બ્રાહ્મણ સમગ્ર શક્યો કે, “આ સર્વ કાર્ય મારાપર અતિ સ્નેહ ધરાવનાર તે પ્રહારાક્ષસનાં જ છે; તેણે જ મારાપર દયા કરીને મારા શુભ કાર્યને સંપૂર્ણ કરવામાટે આ સર્વ વ્યવસ્થા કરી આપેલી છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે બ્રાહ્મણ પેલા પ્રહારાક્ષસનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીને તેને વારંવાર ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો.

ત્યાર પછી તેણે પોતાના ગામની આસપાસ દશ કોશ સૂધીમાં આવેલા સર્વ ગામોના બ્રાહ્મણોને જમવામાટે નિમંત્રિત કર્યા. બ્રહ્મ-રાક્ષસે ભંડારમાં ભરી આપેલી સર્વ વસ્તુઓને તેણે પોતાને માટે લેશ પણ ઉપયોગ કર્યા વિના ત્યાં આવેલા સર્વ બ્રાહ્મણોને જ ખવડાવી દેવાનો વિચાર કર્યો. તે સ્વાદિષ્ટ ભોજનની ઉત્તમતા ધણી જ અધિક હતી, તેથી આગતુક બ્રાહ્મણો તેના ધણી જ પ્રસન્નતાપૂર્વક આહાર કરવા લાગ્યા. જ્યારે સર્વ બ્રાહ્મણો જમી રહ્યા ત્યારે, આપણા બ્રાહ્મણે બ્રહ્મદેવને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—“હિ દેવતા! હું આપની સાથે બેસીને જ ભોજન કરીશ, એમ ધારીને મેં હજી ભોજન કર્યું નથી; માટે આવો આપણે બન્ને સાથે જ જમી લઈએ. આપ કૃપા કરીને આ અધમની આટલી માન્યતા સ્વીકારો.”

બાહ્યે જ્યારે અર્ધત્યને જોજન કરવાની યાચના કરી, ત્યારે અર્ધત્ય દાનર દતો. પરંતુ તે જ્યારે તે અર્ધત્યને માટે બોજન લઇને પાછો આવ્યો ત્યારે તેણે આવીને જ્યેષ્ઠ તો ત્યાં તે તેને દેખાયો નહિ. આ જોઇને બાહ્યે આશ્ચર્યચકિત થયો અને ચારે તરફ જોવા લાગ્યો, એવામાં આશ્ચર્ય માગેથી એક પુષ્પરથ આવેલો તેને દેખાયો. તે રથનો સારથી અર્ધત્યને ઉદ્દેશીને ઢહેવા લાગ્યો કે:—“ચારે આ અર્ધ-ત્ય! તારો દરે આ મૃત્યુચોકમાંથી ઉદ્ધાર થયો છે. તે અર્ધત્યને માટે સલાવતા કરી છે, તેથી તે પુષ્પથી તને મુક્તિનો લાભ મળ્યો છે; માટે આવ આ પુષ્પરથ પર ચઢીને મારી સાથે સ્વર્ગમાં આવ્યો આવ.”

સારથીની વાર્તા સાંભળતાંની સાથે જ તે અર્ધત્ય પુષ્પરથમાં ઘેરીને સ્વર્ગમાં આવ્યો થયો અને ત્યાર પછી આશ્ચર્ય પથ પોતાના પરિવાર સહિત મુખથી રહેવા લાગ્યો.

બે ચોર અને તેમના બે પુત્રો

એક ગામમાં બે ચોર બાઈઓ રહેતા હતા અને તેઓ ચોરી કરી-ને જ પોતાનો ગૃહસંસાર ચલાવતા હતા. તે ગામના સધળા માણસો તે બંને બાઈને પાકા ચોર તરીકે જ જાણતા હતા. ગામમાં નાની મોટી જે કંઈ ચોરી થાય, તેમાં લોકો તેમના પર જ સંકા લાવતા હતા. તેઓ ચોરી કરતા તો પથુ લોકોની શકા તેમના પર રજા કરતી અને ચોરી ન કરતા તો પથુ તેમના પર અજાબાર થયા વિના રહેતો નહિ. એથી તે બંને ચોર બંધુઓએ વિચાર્યું કે, દરે આપણું આ ગામમાં રહેવું કાર્ક પથુ પ્રકારે હિતાવહ અથવા સહીસલામત નથી. આવો વિચાર કર્યા પછી તેમણે ચોરીના ધંધાનો ત્યાગ કરીને આબજ્ઞહાર મનુષ્યના જેવું કાર્ય કરીને પોતાનો ગૃહસંસાર ચલાવવાનો નિશ્ચય કર્યો.

આ પ્રમાણે દૈનિક નિશ્ચય કરીને તે બંને બાઈઓ નોકરી કરવાના નિશ્ચયથી વિદેશમાં આવ્યા ગયા. કેટલોક દૂર આવ્યા પછી એક ગામના એક બાહ્યને ત્યાં તેમણે નોકરી રહેવાનું નકી કર્યું. બાહ્યે તેમને નોકરીમાં રાખતી વેળાએ કહી દીધું કે:—“તમે બંને આ પ્રમાણે કામ કરવું પડશે. તમારામાંના એક આ બગીચામાંના આ ચંપાના વૃક્ષને રોજ પાણી પાવું પડશે; અને જ્યાં સુધી એ ચંપાનું આમણું જળથી ભરાઈ જાય નહિ, ત્યાં સુધી પાણી પાવાનું કામ બંધ કરી રાહાશે નહિ; તથા બીજા એકને મારા આ બગીચાને બીકમાં ચારવા જવા પડશે અને જ્યારે તે પૂરા ધરાઈ રહે, ત્યારે પાછા બર આગણે લાવવા પડશે.”

બ્રાહ્મણની આ વાર્તા સાંભળીને મોટા ચોરે વૃક્ષોને પાણી પાવાનું કામ શરૂ કર્યું અને નાના ચોરે બ્રાહ્મણના બગીચાને ચારવાનું કાર્ય પસંદ કર્યું. મોટા ચોરે ધાર્યું હતું કે, બહુ બહુ તો જે ચાર કળશિયા અથવા તેથી વિશેષ છ કળશિયા પાણી રેડાથી ચંપાના વૃક્ષનું આમણું ભરપૂર ભરાઈ જશે; પરંતુ તેની તે ધારણા વૃથા નીવડી અને તેને મહા આશ્ચર્ય-અદિત થવાનો પ્રસંગ આવી લાગ્યો. તે બિચારો સવારથી તે ઠંઠ સાંજ સુધી તે આમણાંમાં લેશ માત્ર પણ આરામ લીધા વગર પાણી રેડ્યા કરતો હતો, પરંતુ તેમ કરવા છતાં પણ તે આમણું પૂરું ભરાતું નહોતું. આથી તે ચોર વિચારવા લાગ્યો કે:—“ઓપ બાપ રે! આ વૃક્ષને કેવું લાયકર છે કે, હું આખો દિવસ પાણી રેડ્યા કરું છું. છતાં ધરાતું જ નથી અને આમણાંને પૂરું ભરાવા પણ દેતું નથી! આવું તો મેં કદાપિ જોયું નથી. ખરેખર આ ઝાડમાં કંઈક જાદુ જ છે.”

સવારથી સાંજ સુધી જળ સીંચી સીંચીને, બિચારો મોટા ચોર છેક થાકી ગયો હતો; એટલે સંધ્યા ચતાની સાથે જ તે તો પેલા બ્રાહ્મણના ઘર આગળ આવીને ઉઠી ગયો. બીજા બાળુએ, નાના ચોર બગીચાને બીડમાં ચારવા ગયો, એટલે બગીચો તાડૂકતા તાડૂકતા અને ફૂટતા ફૂટતા તેના હાથમાંથી ધૂરીને નહાસી ગયા. નાના ચોર પણ તે બગીચાની પાછળ પાછળ દોડવા લાગ્યો. બગીચો કોઈના ખેતરમાં, તો કોઈના બગીચામાંથી ફૂટતા ફૂટતા આગળ વધવા લાગ્યા તથા તેમાં વાવેલા પાકને કચડીને ખાતા ખાતા દોડવા માંડ્યા. એ જોઈને ખેતર તથા બાગના માલિકોએ પેલા નાના ચોરને પોતાના પાકનું થયેલું તુકસાન ભરી આપવાની માગણી કરી, પરંતુ તે બિચારો પાસે એક પાઈ પણ ન હોવાથી તેઓ સર્વેનો પુષ્કળ માર ખાઈને તેને ખૂબ ઓખરા થવાનો પ્રસંગ આવી લાગ્યો. એક બાળુએ બગીચોનો અત્યાચાર અને બીજા બાળુએ લોકોની માળાગાળી તથા મારામારી સહન કરીને તે બિચારો અધમુએ ચર્ચી ગયો! તેની આવી દુઃખમય અવસ્થાને જોઈને આસપાસના કેટલાક ખેડુતોએ મળીને તેના બગીચાને પકડી આપ્યા, એટલે નાનો ચોર બગીચાને સાથે લઈને સંધ્યા સમયે પેલા બ્રાહ્મણના ઘર તરફ પાડો ચાલ્યો આગ્યો.

રાત્રે વાળુપાણી કરી રહ્યા પછી બન્ને ચોર ભાઈઓ વચ્ચે વાતો-લાપ થવા લાગ્યો. મોટો ભાઈ બોલ્યો કે:—“ભાઈ! આતો ધરના જગ્યા વનમાં આગ્યા તો વનમાં લાગી આગ, એવો ઘાટ જન્મે છે. આજની નોકરીએ તો મારા આતરડાં જ નીચોવી નાખ્યાં છે. પણ તારી નોકરી કેવીક છે?”

ત્યારે નાના ભાઈએ પૂછ્યું કે:—“પ્રથમ તમારી નોકરી કેવીકે છે, તે તો કહો. તમારી નોકરીમાં એવું તે શું કુઝ છે, કે આવાં વચને ઉચ્ચારો છો?”

મોટા ભાઈએ પોતે કરેલી શૂલને સુધારવાના ઉદ્દેશથી સહજ દસીને ઉત્તર આપ્યું કે:—“ભાઈ! હું તો સહજ મજાક કરું છું, મારા જેવી સુખની નોકરી મળવી મુશ્કેલ છે. સવારથી તે સાંઝ સૂધીમાં માત્ર એકાદ બે ઘડા પાણી રેડીને બાકાનો આખો વખત સૂઈ રહેવાનું મળે છે. બગીચાની શીતળ હવા મળે છે અને કદાચિત્ ભૂખ લાગે તો પાકાં પાકાં મિષ્ટ ફળો પણ મળી શકે છે, એટલે આપણને તો આ નોકરીમાં પુરતો આનંદ છે. પણ તારી નોકરી સુખની છે કે કુઝની છે, તે તો જરા જણાવ.”

આ સાંભળીને નાનોભાઈ બોલ્યો કે:—“મોટાભાઈ! મને જેવી નોકરી મળી છે, તેવી નોકરી તમને તો શું પરંતુ ફાઈ સારામાં સારા ભાગ્યશાળી પુરુષને પણ મળી શકે તેમ નથી. હું જે બળદોને ચારવા જાઉં છું, તે બળદો તો બિચારા સાક્ષાત્ ગરીબ ગાયો જેવા છે. એવા સોળ બળદો મેં આજ સૂધી આ દુનિયામાં ફાઈ પણ સ્થળે જોયા હોય, તેમ જણાવું નથી. તેને બીડમાં ચારવા લઈ જાઉં છું, એટલે તેઓ એક વડના વૃક્ષની આજુબાજુમાં ચરવા માંડે છે, અને ઘેર આવવાનો વખત થાય એટલે વગર બોલાવ્યા મારી પાસે આવી પહોંચે છે. ભાઈ! જ્યાં સૂધી તે ચર્ચા કરે છે, ત્યાં સૂધી મને સુખેથી પગપર પગ ચઢાવીને બેસી રહેવાનું તેમ જ નીરાંતે ઉઠવાનું પણ મળી શકે છે. બળદોની શાંતિની આ વાર્તા હું તમને હમણાં કહી સંભળાવું છું, તે અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે.”

તેના મોટા ભાઈએ વચ્ચે જ આતુરતાથી પૂછી બોલ્યું કે:—“શું કહે છે, કહે તો ખરો; તારા બળદોની શાંતિની વાર્તા સાંભળવાની મને પ્રબળ ઇચ્છા થઈ આવી છે, માટે સત્વર કહી સંભળાવ.”

ત્યારે નાનો ભાઈ કહેવા લાગ્યો કે:—“સાંભળો ત્યારે. આજે દિવસે હું જ્યારે બળદોને લઈને પેલા વડવાળા બીડમાં જઈ પહોંચ્યો, ત્યારે મેં બળદોને ચરવામાટે એમના એમ છૂટા ચૂકી દીધા અને હું તે વડના વૃક્ષ તળે જઈને સુખેથી ઉઠવા લાગ્યો, એવામાં સાંઝ પડી ગઈ અને હું બળદ ન્હાસી ગયા હશે એમ ધારીને બેબાકળો થઈ ઊઠ્યો અને બાલણના ભયથી ગભરાવા લાગ્યો, પરંતુ મેં જ્યારે બરાબર જાગૃત થઈને બોલ્યું, તો બળદો મારી પાસે આવીને જ ઉભેલા જણાયા. આ બોલેને હું ઘણો જ રાજ થયો અને પછીથી ધીમે ધીમે બળદોને ચારતો

ચારતો ઘર આંગણે આવી લાગ્યો. કહો ભેંધએ ભાઈ કે, આવા શાંત બળદો તમે કાઈ પણ સ્થળે ભેંયા છે ખરા કે ?”

આ સાંભળીને મોટો ભાઈ બોલ્યો કે:—“ભાઈ! જે તારી ઈચ્છા હોય તો કાલે આપણી નોકરીની અદલાબદલી કરીને આપણ બન્ને એક ખીજના સુખનો અનુભવ કરી ભેંધએ. હું ધણા દિવસથી જંગલમાં ગયો નથી, એટલે મને બળદ ચારવામાટે જવા દે અને તું આ બગીચામાં ચંપાના વૃક્ષને પાણી પાવાનું જહાનું કાઢીને પાકાં પાકાં ફળોને ખાઈજે. જે તને ત્યાં નહિ ફાવે, તો વળી પાછા આપણે પોતપોતાની નોકરી સંભાળી લઈશું.”

મોટા ભાઈનો પ્રબંધ પસંદ પડવાથી તેમ જ ભાવતું હતું ને વેલે બતાવ્યું એવો પ્રસંગ મળવાથી નાનો ભાઈ બોલી બેઠ્યો કે:—“મોટા ભાઈ! તમે કહો છો, તેમ કરવામાં મને કરી પણ અડચણ નથી; કારણ કે, વડીલની ઈચ્છાને માન આપવું એ નાના ભાઈનું કર્તવ્ય છે. આપની ઈચ્છા બળદ ચારવા જવાની જ છે, તો ધણી જ ખુશીથી આપ તે કામને સંભાળી લ્યો અને આપનું કામ મને સોંપો. પરંતુ આપને હું એક સલાહ આપું છું, તે પ્રમાણે કરશો તો તમને સૂઈ રહેવાની ધણી જ સગવડ મળી શકશે.”

મોટા ભાઈએ ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું:—“તારી સલાહ શી છે, વારુ ?”

“આપ જ્યારે ખીડમાં બળદ ચારવા માટે જાઓ, ત્યારે સાથે એક નાનકડી ખાટલી પણ લેતા જાજે, એટલે વડજાના ઊંચડા નીચે સૂઈ રહેવામાં તમને ધણી જ સુગમતા પડશે અને આનંદથી તમારો દિવસ વીતી જશે. ખીડમાં જઈને બળદોને ધૂટા ચરવા દેજો અને સાંજે જ્યારે ઘર તરફ પાછા ફરવાનો વખત થાય એટલે ઉંઘમાંથી બહાર નીકળીને તેમની સાથે પાછા ઘેર આપ્યા આવજો.”

ત્યાર પછી નાનો ચોર બ્રાહ્મણના બગીચામાં આવી પહોંચ્યો, પણ તેણે પોતાના મોટા ભાઈને ત્યાં આગળ ભેંયો નહિ, એટલે તેની ખાત્રી થઈ ચૂકી કે, તે અવશ્ય બળદ ચારવામાટે જ ગયેલો હોવો જોઈએ. તેની એ કલ્પના સત્ય જ હતી; કારણ કે, જ્યારે તે ચોર બગીચામાં આવ્યો ત્યારે તેનો મોટો ભાઈ માથે ખાટલી ઉપાડીને બળદ ચારવામાટે જંગલમાં ચાલ્યો ગયો હતો.

કેટલીકવાર સૂઈ ઠાંઠક વિચાર કર્યા પછી નાનો ચોર પેલા ચંપાના વૃક્ષને પાણી સીંચવા લાગ્યો. પાણી સીંચતાં પહેલાં તેણે ધાર્યું હતું કે, જે ચાર ધડા પાણી રેડવાથી જ ચંપાના વૃક્ષનું ખામણું ભરપૂર ભરાઈ રહેશે અને પછીથી મને નીરતિ આરામ લેવાનો વખત મળશે; પરંતુ

કામ કરતી વેળાએ જોયું કે, ગમે તેટલું પાણી રેડવા છતાં પણ તે ખામણું ભરાતું નહોતું અને બધું પાણી ક્યાંક અદૃશ્ય થઈ જતું હતું. તે બિચારો સવારથી તે ઠંઠ સાંજ સુધી પાણી રેડી રેડીને હેરાન હેરાન થઈ ગયો અને છેવટે થાકેલો માર્યો બાંધી ગયો.

બીજી બાબતે પેલા મોટા ચોરે જંગલમાં જઈને બળદને જેવા અરવામાટે છોડી દીધા કે તરત જ તેઓ પૂર્વ પ્રમાણે દૂદતા દૂદતા અને હિંજાળા મારતા દોડવા લાગ્યા. આથી બિચારો મોટો ચોર મોટી મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યો! ખાટલી ચોરાઈ જવાના ભયથી તેને માથા-પર રાખીને તે ચોર બળદોની પાછળ દોડવા લાગ્યો! તેની આવી અવસ્થાને જોઈને આસપાસના સર્વ ખેડુતો હસવા લાગ્યા! તેમના વિકટ હાસ્ય અને ખૂમરાણુનો ધ્વનિ સાંભળીને બળદો વધારે ગભરાઈને નાચતા દૂદતા દોડવા લાગ્યા.

આ વખતે બિચારા ચોરની દશા ધણી જ દયાજનક થઈ ગઈ હતી; કારણ કે, જે લોકોનાં ખેતરોમાંથી બળદો દૂદતા દૂદતા દોડી ગયા હતા અને તેમાં ઉમેલા પાકનો કચડાણુ વાળતા ગયા હતા, તે લોકો ચોરને તેની આવી ખેદકારી જોઈને પુષ્કળ માર મારવા લાગ્યા. છેવટે અનેક લોકોની ગાળો તેમ જ અપમાન વેડીને, સંખ્યા સમયે, મહા પરિશ્રમે બળદોને પકડીને તે બિચારો બ્રાહ્મણના ઘર આગળ આવી લાગ્યો. ઘેર આવ્યા પછી હાથ પગ ધોઈને તે જ્યાં આગળ તેનો નાનો બાઈ સૂતો હતો, ત્યાં આગળ આવી લાગ્યો. ત્યાર પછી તેઓ ખત્તે બાઈ હીહીહીહી કરીને હસવા લાગ્યા. તેમના બહેના મનમાં એમ હતું કે, અમે બહેનને એક બીજાને ઠગીને સારું કામ મેળવી લીધું છે!

કેટલીક વાર પછી મોટો ચોર બોલી બેઠો કે:—“અરે બાઈ તો મને આવી વેઠ તે શાસારુ વળગાડી? આવા હરામખોર બળદ તો મેં મારા જ-મારામાં કદાપિ જોયા જ નથી. આજે તો તેમણે તોખા પોકારાવી છે! એ દુષ્ટ બળદોને લીધે આજે મારો ખરડો ખૂબ ખોખરો થઈ ગયો છે અને મારું જીવન પણ ધણી જ મુશ્કેલીથી ખચવા પામ્યું છે. વડીલ પ્રત્યેનો ધર્મ તો તે સારો જ બાળ્યો છે, ખરું ને?”

આ સાંભળીને નાના ચોરે પણ તેવી જ માર્મિકતાથી ઉત્તર આપ્યું કે:—“હા, બાઈ! બળદો તો કદાચિત્ આજે દુષ્ટ બની ગયા હશે, પરંતુ આવું અદ્ભુત ઝાડ તો મેં મારી જિંદગાનીમાં પણ જોયું નથી! નહિ નહિ તોય મેં લગભગ બસેથી ત્રણસે ડાઘ પાણી આજે તે વૃક્ષના ખામણામાં નાખ્યું હશે, પરંતુ તેમ કરવા છતાંય તેમાં પાણીનું એક ટીપું પણ રહેવા પામ્યું નથી! આજે તો પાણી પાઈ પાઈને મારી

નસેનસ દૂરી ગઈ છે, તો પણ મારાથી મારી નાકરીની શર્ત પ્રમાણે વર્તી શકાયું નથી! બાઈ! નાના બાઈ પ્રત્યે દયા દર્શાવવામાં તો આપે કશી પણ કૃપણતા દર્શાવી નથી ખરું ને?"

"શું કહે છે? તે લગભગ ખસેડોલ પાણી રેડ્યું, છતાં ખામણું ભરાયું જ નહિ? આ કેરી આશ્ચર્યની વાતો કહેવાય!" મોટા બાઈ પોતાની નિર્દોષતા બતાવવાના ઉદ્દેશથી બોલી બેઠો.

"મને તો લાગે છે કે, એ વૃક્ષની નીચે કાંઈ મોટું સરોવર હોતું જોઈએ, નહિ તો આટલું બધું પાણી ક્યાં આવ્યું જાય? ગમે તે હોય, પરંતુ આજે રાત્રે તો મારે એ વૃક્ષના ખામણાને જોઈને પૂરતી તપાસ કરવી છે. કહો બાઈ, આ બાગમાં તમારી શી સલાહ છે?" મોટા ચોર પણ તેના વિચારને મળતો ચલ્યો, અને ત્યાર પછી તે બન્ને બાઈઓ રાત્રે વાળુ કરીને તરત જ ઉઠી ગયા.

રાત્રિ લગભગ એ મહર વીતી ગઈ ત્યારે બન્ને બાઈઓએ જાગીને જોયું કે, બાઈણના ઘરનાં સઘળાં માણસો મડદાંની માફક ઉંઝી રહ્યાં છે અને સર્વત્ર અંધકારની છાયા છવાઈ ગઈ છે. એટલે તેઓ કાદાળી, રંભા અને પાવડા આદિ ઉપયોગી વસ્તુઓ લઈને પેલા ચંપાના ખામણા આગળ આવી પહોંચ્યા અને પછીથી ધીમે ધીમે તે ખામણાને જોઈવા લાગ્યા. જોઈતાં જોઈતાં કાંઈક વસ્તુ સાથે કાદાળીને આધાત થવાથી ઠણ ઠણુને અવાજ સંભળાયો. આ સાંભળીને મોટા ચોરે નાના ચોરના કાન પાસે મુખ રાખીને ઘણું જ ધીમા સ્વરથી કહ્યું કે;—"બાઈ! જો તો ખરો કે, આ અવાજ શાનો આવે છે?"

નાના બાઈએ તે જોઈલા ખાડામાં હાથ નાખીને જોયું તો એક મોટા કળશ જણાયો, ત્યાર પછી તેણે કળશમાં હાથ નાખી જોયો તો, તે આખો કળશ સોના મહોરોથી ભરપૂર ભરેલો જણાયો! નાના ચોરે તે સત્યવાત્તાને દયાવી દધને ઉત્તર આપ્યું કે;—"બાઈ! એ તો કાંઈ નથી; એક પથ્થરની સાથે કાદાળી અથડાવાથી આવો અવાજ થયો છે, બાકી વાતમાં કાંઈ માત્ર જોયું નથી. એ તો ધાર્યું હતું કે, કદાચિત્ત જગવાને પ્રસન્ન થઈને આપણને અખૂટ દોલત આપી દશે, પરંતુ અહીં તો તેને બદલે કરમમાં એક મોટા પથ્થર આવી પડ્યો ને શું? હવે આ પથ્થરને જોઈને આપણે શું કરવાના હતા? મોટે ચાલો બાઈ, આપણે સત્વર ઉઠી જઈએ, નહિ તો જો બાઈણ જાગી બેસે, તો ક્યાંક નવી ભાંયકર આફત આવી પડશે!"

નાના બાઈની આવી વાતો સાંભળીને મોટા બાઈના મનમાં રોકા થવા લાગી, પરંતુ તે વખતે તે કાંઈ પણ જોવા આપવા વિના

બને. આવો આપણે બન્ને સમાન ભાગે તે મહેરો વહેંચી લઈએ. મહેરોનો અડધો ભાગ લીધા વિના હું તમારો છૂટકો કરું તેમ નથી. માટે રાજ્ય પ્રુશીથી મારો ભાગ મને આપી દો, અને જે ભાગ આપવાની ઇચ્છા ન હોય, તો સ્પષ્ટ તેમ જ કહી દો કે, મારી ભાગ આપવાની ઇચ્છા જ નથી, એટલે પછી હું મને યોગ્ય લાગશે તે રીતે તમારી પાસેથી ભાગ મેળવી લઈશ. જે સરળતાથી નહિ માનો, તો છેવટે ડડાખાજ ચલાવીશ.”

આ સાંભળીને મોટો ચોર કહેવા લાગ્યો કે:—“ભાઈ! નાહક તું આવી જિજ્ઞાસામાટે કરે છે? હું તને ભાગ આપવાની ક્યાં ના કહું છું? આવ મારી સાથે ચાલ એટલે હું તને તારો અડધો ભાગ આપી દઉં. વ્યર્થ કાલાહલ મચાવવાથી શો લાભ? કદાચિત્ ગામનો કોઈ માણસ સાંભળી જશે તો પુનઃ વિપત્તિમાં સપડાવું પડશે; માટે કોઈ પણ પ્રકારનો વિવાદ ક્યાં વિના મારી સાથે ચાલ્યો આવ, એટલે હું તને તારો ભાગ આપી દઉં છું.”

આમ કહીને મોટો ચોર પોતાના ધરના આંગણમાં આવીને મહો-રના ભાગ પાડવા લાગ્યો. બન્ને ચોરના ભાગમાં સમાન ભાગે મહેરો વહેંચાઈ જતાં એક મહેર વધી પડી. મહેરોના ભાગ પાડતાં પાડતાં રાત્રિ ઘઈ ઘઈ હતી, તેથી વધારાની મહેરને વટાવી આવવાનો સમય રહ્યો નહોતો; એટલે વધારાની મહેર સવાર થતાં સૂઈ કાની પાસે રાખી, એમાટે બન્ને ભાઈઓ વચ્ચે ખૂબ રકઝક ચાલી. છેવટે તેઓ એવા નિશ્ચય પર આવ્યા કે, તે રાતને માટે વધેલી એક મહેર મોટા ચોરની પાસે જ રાખવી અને બીજો દિવસે સવારે મહેર વટાવીને બન્ને ભાઈ-ઓએ અડધો અડધ પૈસા વહેંચી લેવા. આ પ્રમાણે ઠરાવ થઈ રહ્યા પછી નાનો ચોર પોતાના ભાગની મહેરો લઈને પોતાને ઘેર આવી પહોંચ્યો.

નાના ચોરને આટલી બધી મહેરો લઈ આવેલાં જોઈને તેની સ્ત્રી ખૂબ લાગી કે:—“સ્વામિન્! આપ આટલી બધી મિલકત ક્યાંથી લઈ આવ્યા? ભગવાને આપણા પર દયા કરીને આ મહેરો આપી છે, એટલે હવે આપને ફરીવાર ચોરીનું કામ કરવું પડશે નહિ. હવે આપ નીરાંતે બેઠા બેઠા કોઈ સારા માણસના જેવો ધંધો ચલાવજે, એટલે ભગવાન સુખેથી આપણને અન્ન પાણી આપી રહેશે.”

આ સાંભળીને નાના ભાઈએ પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભ-ળાવ્યો અને કહ્યું કે:—“તારી એ ભયંકર ભૂલ છે, બેઠાં બેઠાં મિલકત હિંમતી દેવાથી અથવા ધંધા વગરના જેસી રહેવાથી, ભૂખે મરવાનો

પ્રસંગ આવી લાગે છે. સારા માણસના જેવો ધંધો ચલાવવાથી મારા જેવા ચોરને ખનમાન્યું ધન મળી શકતું નથી, માટે તારે એ બાબતમાં કાંઈ સલાહ આપવી જ નહિ; મને યોગ્ય લાગશે, તે પ્રમાણે હું ક્યાં કરીશ. પણ હવે એ વાર્તાને વિશેષ લંબાવવાની આવશ્યકતા નથી, માટે એ વિષયની ચર્ચા છોડી જ દે. કાલે સવારમાં મને બેઠો બેઠાડજે; કારણ કે, મારા મોટા ભાઈને ત્યાંથી મારા ભાગની અડધી મહોર લેવાની હજી બાકી રહી છે, તેથી સવારમાં બેઠા જઈને તે લઈ આવવી જોઈએ. મારો ભાઈ પાંદો બદમાશ છે, જો મારા જવામાં જરા પણ વિલંબ થશે, તો તરત જ તે ગચ્છંતી કરી જશે અને આપણો બાકીનો ભાગ લેવા રહી જશે.”

હવે ખીજી બાબતે મોટા ચોર શું કર્યું કે, પોતાની સ્ત્રી અને ધરનાં ખીજાં માણસોને શીખવી રાખ્યું કે:—“કાલે સવારે જ્યારે મારો નાનો ભાઈ મહોરનો અડધો ભાગ લેવા આવશે, તે વેળાએ હું મડદાની પેઠ, આ તુળશીના ક્યારામાં જઈને પગો રહીશ. આ વખતે તમે લોકો મારા આખા શરીર પર એક સફેદ ચાદર ઘોઢાડી દેજો અને પછીથી ખૂબ રડવા કકળવા માંડજો. મારા શબની ઉત્તરક્રિયાનો સર્વ સામાન તૈયાર કરાવી રાખજો અને ધરમાં થોડી જગા લીંપાવી રાખજો. આ જોઈને મારા ભાઈને એવી ખાત્રી થશે કે, મારું અવશ્ય મૃત્યુ જ થયું છે. તે જ્યારે આવીને મારા સમાચાર પૂછે, ત્યારે તમારે કહેવું કે, ‘કાલે રાત્રે અચાનક મારું મરણ થયું છે અને મરતી વખતે મેં તમને ખૂબ યાદ ક્યાં હતા, પરંતુ હુબાંધવશાત્ મારે મરણવશ થવું પડ્યું છે, જેથી તમને મળી શકાયું નથી અને તમારો મહોરનો અડધો ભાગ પણ આપી શક્યો નથી, તો ક્ષમા આપશો.’ આમ કહીને તમે લોકો ખૂબ રડવા માંડજો; ક્રિષ્ણે તે અર્હાંથી ચાલ્યો જશે અને આપણે તેને મહોરનો અડધો ભાગ આપવો પડશે નહિ. આ કાર્યમાં તમે ખૂબ સાવચેતી રાખજો અને પોગળ પ્રકાશી ન જાય, તેની સંભાળ રાખજો.”

સવાર યતાંની સાથે જ નાના ચોરે પોતાનો મહોરનો ભાગ લેવા માટે મોટા ચોરને ત્યાં આવીને જોયું તો, ત્યાં આગળ મહા દોલાહલ વ્યાપી ગયો હતો. ધરનાં જૈરાં ધૂમટા તાણીને રુદન કરી રહ્યાં હતાં અને ઊંધાં છાંદરાં લપેટર કકળાટ કરીને રડી રહ્યાં હતાં. એ જોઈને નાના ચોર પ્રથમ તો દિગ્મૂઢ બની ગયો, પરંતુ પછીથી, તુળશી ક્યારામાં સૂતેલા પોતાના મોટા ભાઈ પાસે જઈને તેના શરીરપરની ચાદર ઉઘાડીને જોવા લાગ્યો. કેટલીકવાર સુધી બરાબર અવલોકન કર્યા પછી તે જાણી શક્યો કે, આ સર્વ મારા મોટા ભાઈનો પ્રપંચ જ છે અને

તેણે મને મહોરનો ભાગ ન આપવાના ઉદ્દેશથી જ આવી વ્યવસ્થા કરી રાખી છે.

આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને તે કાંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વિના આંખમાંથી આંસુ લાવવાનો દોંગ કરવા લાગ્યો અને બહુનાર સૂધી જાણે કાંઈ દારુણ દુઃખથી દુભાયો હોયની એવો આડંબર કરીને શાંત ચિત્તે ઉભો રહ્યો. ત્યાર પછી કૃત્રિમ રોદન કરતો કહેવા લાગ્યો કે:— “અરે ભાઈરે તું ક્યાં ચાલ્યો ગયોરે! હાથ હાથ; ગળખ થયોરે! હવે તારા વિના તારા આ પરિવારની શી દશા થશે? અરે રામ રામ! બહુ જ ખોટું થયું! હું હવે કોની સાથે ચોરી કરવા જઈશ? કોને મારો ભાઈ કહીને બોલાવીશ? આપરે મારા ભાઈ! તું હવે ક્યારે મળશે? હવે અમારું શું થશે?” આમ કહીને કેટલીકવાર સૂધી તેણે રડારોળ કરી લીધી અને ત્યાર પછી મોટા ચોરની ઓને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—“ભાભી! ઈશ્વરે આજે આપણાપર જખરો આઘાત કર્યો છે, પરંતુ હવે તેમની આગળ આપણો કશોય ઉપાય ચાલી શકે તેમ નથી. હવે જરા શાન્ત થાઓ અને ભાઈના શબ્દને અગ્રિસંસ્કાર કરાવવાની વ્યવસ્થા કરો. તમે તો સ્ત્રીવર્ગમાં ઈર્ષ્યા, એટલે તમારાથી તે ક્રિયા થઈ શકશે નહિ; માટે હું પોતે જ સધળો બંદોબસ્ત કરી લઉંશ.”

આમ કહીને તે એક જડા દોરડાનું પિંડહું લઈ આગ્યો અને પછી તેનાથી મોટા ચોરના બન્ને પગ બાંધીને તેને બસડતો બસડતો રમશાન ધાટ તરફ લઈ ચાલ્યો. રસ્તામાં બસડાતા જવાથી મોટા ચોરનું આખું શરીર છાલાવા લાગ્યું, પરંતુ તેમ થવા છતાં પણ તે એક શબ્દ પણ બોલ્યો નહિ; કારણ કે, જો તે બોલી જઈ, તો નાના ચોરને સોના મહોરનો અડધો ભાગ આપવો પડે તેમ હતું, તેથી તે કાંઈ પણ બોલ્યા વિના, તે અસહ્ય દુઃખને પણ સહેતો સહેતો સધડાવા લાગ્યો. રમશાન ધાટપર આવીને નાના ચોરે બેસું કે, પોતાની એક મોટી બૂલ એ ચર્ષ છે કે, મોટા ચોરની ચિત્તા સળજાવવામાટે, જે અગ્નિની ખાસ જરૂર છે, તેણે પોતે બૂલી જ ગયો છે! ત્યારે તે મહા સંકટમાં આવી પડ્યો અને મોટા ચોરની શી વ્યવસ્થા કરવી, એ વિશેના વિચારમાં નિમગ્ન થઈ ગયો. કેટલીકવાર પછી તેણે એક એવી યુક્તિ શોધી કાઢી કે, મોટા ચોરના પગ સાથે બાધિલા દોરડાને એક મોટા વૃક્ષની ડાળી સાથે બાંધીને તેને અવળે મસ્તકે નીચે લટકાવી રાખ્યો. એટલે મોટા ચોરના પગ ઉપર રહી ગયા અને મસ્તક નીચે ઝૂલવા લાગ્યું. ત્યાર પછી નાના ચોર વૃક્ષની ધટામાં છુપાઈને બેસી ગયો. આ પ્રમાણે કેટલીક વાર પર્યન્ત બેસી રહ્યા પછી, ત્યાં આગળ લૂટારાનું એક ટોળું આવી

લાગ્યું. તેઓ પાગેના એક ગામમાં લૂટ ચલાવવામાટે જતા હતા, એવામાં તેમાંના એક જણની નજર પેલા ઝૂલતા મડદા તરફ જઈ પડી, એથી તરત જ તે પોતાના સાંભળીએને સંબોધીને કહેવા લાગ્યો કે:-
 “અરે બો લાઈઓ! આજે આપણે કામ સફળ થયો; કારણ કે આજે આપણને આ મડદું મળ્યું છે. મંડિત લોકો કહે છે કે, જેને મડદાના સંક્રમ થાય છે, તેનું કાર્ય સાળે સાળ આના ફોદ થાય છે, માટે આવો આમ આવો અને આ વૃક્ષપર લટકતા મડદાનું દર્શન કરતા જાઓ. એનું દર્શન કરીને જ્યારે તો આપણને સારો લાભ મળી શકશે અને જે આપણને સારી લૂટ મળી આવશે તો, વળતી વખતે આપણે એને અગ્નિસંસ્કાર કરતા જઈશું.”

લૂટારાની આ વાર્તા બંને ચોરાએ સારી રીતે સાંભળી લીધી. લૂટારાએ તે રાત્રે એક ધનાઢ્ય પુરુષના ઘરમાં લૂટ ચલાવીને ધણું દ્રવ્ય, સોના રૂપાના ધરણાં અને હીરા મોતી આદિ અમૂલ્ય વસ્તુઓ મેળવી શક્યા અને ત્યાર પછી તેઓ અત્યંત મસતક થતા થતા સ્થાન છાડીને પરાણે લાગ્યા. તેમની ધન્યતા પેલા મોટા ચોરના શખને અગ્નિસંસ્કાર કરાવીને ઘર તરફ જવાની હતી, એટલે તેમણે સ્થાનમાં એક મોટી ચિતા ખડકીને તેના ઉપર મોટા ચોરને ચૂવડાવ્યો, અને જેવા તે લોકો તેના શખને અગ્નિ લગાડવા ગયા કે, તરત જ મોટા ચોર બંધકર ચીત્કાર કરીને તેમ જ પોતાના મુખને વિચિત્ર ભાવ દર્શાવીને ચિતામાંથી બહાર ફેરી આવ્યો અને લૂટારાએ તરફ બપોરુચક શબ્દોની ગર્જના કરતો દોડવા લાગ્યો, આ સમયે પોતાને બરાબર મુખવચ્ચે મળેલા જોડને પેલા નાનો ચોર પણ વૃક્ષની ધરામાંથી બહાર નીકળી આવીને બરાબર પાડતો કહેવા લાગ્યો કે:-“કાણે છે, અમારા આ નિશાવિહારમાં વિદ્ય નાખનાર પાપાત્મા! મારો મારો દુષ્ટાને સત્વર મારી નાખો! બાળીને બરમીભૂત બનાવી દો.”

આ સાંભળીને લૂટારા તો કમ્પિ બિઠ્યા અને વિચારવા લાગ્યા કે:-
 “આ સર્વ પિશાચોની લીલા જ છે, જુવોના બંધકર ખેલો છે. હવે જે આપણે બહીથી જલ્દી છટકી નહિ જઈએ, તો આ બધાનક ભૂતો આપણને મારીને ખાઈ જશે, માટે ચાલો, હવે આપણે જલ્દી નાસી જઈએ.”

લૂટારાએ હજી આ પ્રમાણે વિચાર કરી રહ્યા હતા, એવામાં મોટા ચોર વચ્ચેમાં જ બેસી બિઠ્યો:-“નાદનો! તમે આજ પછા દિવસે અમારા સપાટામાં આવ્યા છો, એટલે અમે તમને મારીને ખાધા વિના છોડનાર નથી. જે આ સ્થળેથી એક ડગલું પણ આગળ ભરશે, તો

યાદ રાખજો કે, અહીં સમયમાં તમારું મૃત્યુ થયું જ માનજો. હવે અમે તમારો નાશ કરીશું, અને તમને મારી નાખીને તમારા રક્તનું પાન કરીશું!”

આવા ભયાનક શબ્દો સાંભળીને લૂટારાનાં કાળજી કંપવી લાગ્યાં અને તેઓ પોતે લૂટી લાવેલી સઘળી મિલકત ત્યાં આગળ જ પડતી મૂકીને “ઓય બાપરે, મારી નાખ્યારે!” એમ કહેતા કહેતા ત્યાંથી દોડી ગયા અને પોતાની પાછળ કાંઈ આવે છે કે, કેમ તે જોવાને ઉભા પણ ન રહ્યા. આ જોઈને બન્ને ચોરબંધુઓ ખૂબ હસવા લાગ્યા. ત્યાર પછી તે બન્નેએ ચોરની પડતી મૂકેલી સઘળી મિલકત, ધરણી ગાંઠા અને જર જવાહિર આદિ સર્વ સમાન ભાગે વહેંચી લીધું, અને પછી બન્ને પોત પોતાના ગૃહ પ્રતિ જવાને વિદાય થયા.

પ્રથમ મળેલી મોહોરો અને બીજી વાર લૂટારા તરફથી મળેલી અખૂદ સંપત્તિ મળવાથી બન્ને ચોર લાઘવ્ય પોત પોતાના ગૃહસંસાર વણી જ સુગમતાથી ચલાવવા લાગ્યા અને ઇચ્છાનુસાર દ્રવ્યનો વ્યય કરીને પોતાના દિવસો સુખ અને સ્વચ્છંદતાથી પીતાડવા લાગ્યા.

કેટલાક સમય વીત્યા પછી બન્ને ચોરોને ત્યાં એક એક પુત્રનો જન્મ થયો. મોટા ચોરના પુત્રનું નામ જાદૂ હતું અને નાના ચોરના પુત્રનું નામ માધૂ હતું. બન્ને ચોરોએ વિચાર્યું કે—“આ સંસારમાં આમાશ્વિકતાથી ધંધો ચલાવવાથી અથવા સારા માણસના જેવું કાર્ય કરવાથી સત્વર દ્રવ્ય મેળવી શકાતું નથી, તેમ જ અમે જ્યારે તે પ્રમાણે રત્તવાને તૈયાર થયા હતા, ત્યારે અમાને અનેક સંકટો ભોગવવા પડ્યાં હતાં, માટે આપણા છોકરાને તેવું કાર્ય ન સોંપતાં કેવળ ચોરવિદ્યામાં જ કુશળ બનાવવા એ જ સર્વ પ્રકારે હિતાવહ છે.” આમ ધારીને તેમણે પોતાના છોકરાને ચોરવિદ્યા શીખવવાનો નિશ્ચય કર્યો.

આ સમયે તેમના ગામમાં ચોરવિદ્યા શીખવનાર એક પંડિત રહેતો હતો. તે પંડિત પાસે પેલા ચોરો પોતાના બન્ને છોકરાને લઈ જઈને કહેવા લાગ્યા કે—“પંડિત મહાશય! અમારા આ બન્ને પુત્રોને આપની પાસગણમાં, પાસગણ કરો, અને તેમને ચોરવિદ્યામાં કુશળ કરી આપો. જો આપ એમને સારી રીતે ચોરી કરતાં શીખવશો, તો, અમે આપને પ્રસન્ન કરશું અને સારો પુરસ્કાર પણ આપીશું.”

પંડિતજીએ જાદૂમીના લોભથી જાદૂ અને માધૂને પોતાની પાસગણમાં લેખલ કર્યાં. કેટલાક દિવસ સુધી ચોરવિદ્યા શીખવ્યા પછી એવટે એક દિવસે પંડિત મહાશયે પોતાની શાળાના સર્વ વિદ્યાર્થીઓને બોલાવીને કહ્યું કે—“મારા સર્વ વિદ્યાર્થીઓ મેં તમને મને જેટલું આવ-

હું હું, તેટલું બધું શીખી દીધું છે, માટે હવે તમે કેટલું શીખ્યા છો, એની પરીક્ષા લેવા ધારું છું. હજમવાડમાં એક વૃદ્ધ હજમ અને તેની વૃદ્ધા સ્ત્રી રહે છે, તેના સૂતાના ધરમાંથી એક મોટું તુંબકુ આજે રાત્રે જે ચોરી આવશે, તેને પાઠશાળા તરફથી એક સારું ઇનામ આપવામાં આવશે તેમજ તેને ચાલાક ચોરની પદ્ધતિ પણ આપવામાં આવશે.”

પંડિતજીની આ વાર્તા સાંભળીને પાઠશાળાના સર્વ ચોર વિદ્યાર્થીઓએ વિચાર્યું કે, હજમના ધરમાંથી તુંબકુ ચોરી લાવવાનું કાર્ય થતું જ કઠિન છે. કારણ કે, જે રસ્તેથી તુંબકુ લેવા જવાય તેમ હતું, તે રસ્તો મહા ત્રાસજનક હતો અને તે રસ્તાપર ચઢીને હજમના ધરમાં જવાનું કાર્ય અત્યંત અચક્ર્ય હતું. હજમના ધરમાં પ્રવેશ કરતી વેળાએ પ્રથમ તેના હાપરાપર ચઢવું પડે તેમ હતું અને તેનાપર ચઢતાંની સાથે જ કડકડ શબ્દનો ધ્વનિ થવાથી તેમ જ હાપરાપરથી તેમના ખાટલાપર ધૂળ પડતી હોવાથી તે વૃદ્ધ હજમ અને તેની વૃદ્ધા સ્ત્રી તત્કાળ સાવધ થઈ જતા હતાં. એકાદ શબ્દ સંભળનારાંની સાથે જ તેમની જિંધ જડી જતી હતી. આથી પંડિતની વાર્તા સાંભળીને ટાઈ પણ વિદ્યાર્થી તેનું બતાવેલું કાર્ય કરી આવવાને તત્પર થયા નહિ. સર્વ વિદ્યાર્થીઓ પરસ્પર એક બીજાના મુખને જોવા લાગ્યા અને મનમાં ને મનમાં જ બમડવા લાગ્યા કે:-“પંડિતજીએ બતાવેલા ઇનામ અને પદ્ધતિની લાલચથી, કદાચિત્ ચોરી કરવા જઈએ પણ ખરા, પરંતુ વખતે આવા જોખમભરેલા કાર્યમાં પકડાઈ જઈએ, તો ઇનામ તો બાબૂજી રહ્યું, પણ કારાગૃહના વાસી થવું પડે, માટે તેનું ઇનામ મેજા વિના શાન્તિથી બેઠી રહેવામાં જ વિશેષ લાભ છે.”

લાગ્યો કે:-“પંડિત મહાશય! હું આપે બતાવેલું કાર્ય કરી આવવાને તૈયાર છું, પરંતુ મને એક દોરડાનું નાનું પોડકું, એક બિયાડી અને એક છરી આપવાની કૃપા કરો, એટલે હું ગમે તે ઉપાયે તે હજમ તથા તેની વૃદ્ધ સ્ત્રીની આંખમાં ધૂળ નાખીને તેના ધરમાંથી તુમકું ચોરી લાવીશ અને આપની આગાનું સંપૂર્ણ રીતે પાલન કરી બતાવીશ.”

આ સાંભળીને પંડિતજી અતિ પ્રસન્ન થયા અને જાદૂની પ્રશંસા કરતા કહેવા લાગ્યા કે:-“ધન્ય જાદૂ! હું તને અંતઃકરણપૂર્વક ધન્યવાદ આપું છું. આજે તું મારા પરિશ્રમને સફળ કરી આવવાનું અનુપમ સાહસ દર્શાવે છે, જે જોઈને મને અતિ આનંદ થાય છે. આ બધા વિદ્યાર્થીઓના કરતાં તારી શક્તિ વિશેષ છે, અને તેથી તું ધન્યવાદને પાત્ર છે. આશુ, હું તને તારી ઇચ્છાનુસાર સર્વ સાધનો લાવી આપું છું, તે લઈને તારું કાર્ય પૂર્ણ કર. જે તું તેમાં વિજય પામીશ, તો હું તને સારું ધન્યામ આપીશ.”

આમ કહીને પંડિતજીએ જાદૂના માગ્યા પ્રમાણે એક દોરડું, એક બિયાડી તથા એક સારી છરી લાવી આપીને કહ્યું કે:-“લે જાદૂ, તું તારા માગેલાં આ સાધનો લઈને ચોરી કરી આવ; પણ જો, સાંભળીને ચાલજે, કે જેથી કોઈ સંકટ ન આવી પડે.”

જાદૂ, સર્વ સાધનો મળ્યા પછી, સંધ્યાસમયે ધાયજવાડ તરફ જવાને વિદાય થયો. કેટલીક વાર સૂધી આમ તેમ ફર્યા પછી, જ્યારે જોયું કે, રાત્રિનો લગભગ એક પ્રહર વીતી જવા લાગ્યો છે, ત્યારે, તે છુપાતો છુપાતો વૃદ્ધ હજમના ધર આગળ આવીને સાંભળવા લાગ્યો કે, હજમ તથા તેની સ્ત્રી કંઈક વાર્તાલાપ કરી રહ્યાં છે. હજમ પોતાની પત્નીને ઉદ્દેશીને કહી રહ્યો હતો કે:-“આપણા ધરમાં વારંવાર ચોર લોહા આવીને ત્રાસ આપ્યા કરે છે, માટે આપણે હવે એવી કોઈ વ્યવસ્થા કરીએ કે, ચોરો અહીં આવતા જ અટકી જાય.”

આ સાંભળીને વૃદ્ધએ ઉત્તર આપ્યું કે:-“તમારી ધારણા અક્ષરશઃ સત્ય છે, એમ ક્યાં વિના તે પીટ્યાઓ આપણને જંપ વળવા દે તેમ નથી.”

કેટલીકવાર સૂધી આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરીને હજમ તથા તેની વૃદ્ધ સ્ત્રી બોલતા બંધ થઈ ગયાં. એ જોઈને જાદૂએ વિચાર્યું કે, તે લોહા હવે નિદ્રાધીન થઈ ગયાં છે. આમ ધારીને તે ધીમે ધીમે હજમના ડાપરાપર ચઢવા લાગ્યો. જાદૂ જે વખતે ડાપરાપર ચઢતો હતો તે વખતે કડકડ ચળદનો ધ્વનિ થવાથી તેજ જ ડાપરાપરથી પોતાના ખાટલાપર કેટલીક ધૂળ પડવાથી, વૃદ્ધ હજમડીની જિંબ ઉડી ગઈ અને

તેણે તરત જ પોતાના વૃદ્ધ પતિને નિદ્રાગાંધી ભયન કરીને કહ્યું કે:-
“તમે બહાર જઈને જરા ભેઈ આવો તો ! મને જાણે છાપરાપર ચોર
આગ્યો હોય, તેવો ભાસ થાય છે; માટે જુઓ તો ખરા કે, છાપરા-
પરથી કડકડ સંજનો ધ્વનિ કેમ સંભળાય છે?”

જાદૂએ વૃદ્ધની વાર્તા સાંભળીને તરત જ પોતાની સાથે રાખેલી
ખિલાડીને ખૂબ જોરથી પોતાના બંને હાથ વચ્ચે દબાવવા માંડી. અને
તેથી ખિલાડી “મીઆઈ, મીઆઈ” કરવા લાગી. આ સાંભળીને વૃદ્ધ
હજમ પોતાની પત્નીને કહેવા લાગ્યો કે:-“ધરના છાપરાપર ચોર જોર
કાઈ નથી પરંતુ એ તો ખિલાડી છે. જો સાંભળ તો ખરી કે, તે કેવો
“મીઆઈ મીઆઈ” શબ્દ કરી રહી છે. ચાલ સૂઈ જા, એ તો ઓની
મોજે ચાલી જશે. કાંઈ પણ જોયા કારણા વિના મને નાહક શામાટે
ઉંઘગાંધી ઊઠાડે છે?” વૃદ્ધ હજમ જ્યારે પોતાની પત્ની સાથે આ
પ્રમાણે વિવાદ કરી રહ્યો હતો તે સમયે જાદૂએ તેના ધરના આંત-
ર્યામાં જઈને તુંબડીના વેલાપરથી પોતાની સાથેની જરીવડે એક તુંબડું
કાપી લીધું, અને પછી પોતાની કમરપર દોરડું બાંધીને ધીમે ધીમે
હજમના છાપરાપર ચડવા લાગ્યો. આ વખતે હજમ તથા તેની સ્ત્રીના
શરીરપર છાપરાપરથી પુષ્કળ ધૂળ પડવા લાગી. એ જોઈને વૃદ્ધાએ
પુનઃ હજમને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:-“અરે આ તો અવશ્ય ચોર જ છે.
જેતા નથી કે, આ છાપરાપરથી કેટલી બધી ધૂળ ખરવા માંડી છે !
માટે, તમે એકવાર બહાર જઈને ભેઈ આવો તો ખરા.”

વૃદ્ધની આ વાર્તા સાંભળીને જાદૂએ છાપરાપરથી પેલી ખિલાડીને
નીચે ફેંકી દીધી, એથી ખિલાડીએ ભયંકર ચીતકાર કર્યો અને તે સાંભ-
ળીને વૃદ્ધ હજમ બોલી ઊઠ્યો કે:-“કાં તું કહેતી હતી ને કે, ચોર છે !
પણ આ તો ખિલાડી છે; માટે હવે શંકા લાવવાનું કાંઈ કારણ નથી.”

જ્યારે હજમના ધરમાં ખિલાડી ઉતરી પડી અને હજમ તથા
તેની સ્ત્રી તે સંબંધી વિવાદ કરવા લાગ્યા, ત્યારે જાદૂ તેના ધરના
છાપરાપરથી ધીમેથી નીચે ઉતરી આવ્યો અને પછી પંડિત મહાશય
આગળ જઈને કહેવા લાગ્યો કે:-“પંડિતજી ! આપની આજ્ઞા પ્રમાણે
આ તુંબડું ચોરી લાગ્યો છું, માટે આપનું કરાવેલું ધનામ આપવાની
કૃપા કરો.”

જાદૂને ચોરી કરી આવેલા જોઈને પંડિત મહાશય ઘણાજ પ્રસન્ન થયા
અને પોતે કરાવેલું ધનામ જાદૂના હાથમાં આપીને કહેવા લાગ્યા કે:-
“મારા જેટલા વિદ્યાર્થીઓ છે, તે સર્વ વિદ્યાર્થીઓમાં જાદૂ અતિ ચપલ
અને દક્ષ વિદ્યાર્થી છે. આજથી હું તેને “ચાલાક-ચોર”ની પદવી પ્રદાન
કરું છું.”

જાદૂનો પિતા જાદૂને ચોરવિઘામાં આવો કુશળ થએલો જાદૂને સંતુષ્ટ થયો, પરંતુ તેમ છતાં પણ તેના મનમાં એક પ્રકારનો સંદેહ રહેવા લાગ્યો. તેણે વિચાર્યું કે મારો પુત્ર ચોરવિઘામાં પૂર્ણ કુશળ થયો છે કે નહિ અથવા તે પાકો ચોર બન્યો છે કે, કેમ? એનો એકવાર પરિચય મેળવવો જોઈએ, આમ ધારીને તેણે જાદૂને બોલાવીને કહ્યું કે: “જાદૂ, જો કે તું ચોરવિઘામાં કાંઈક અંશે કુશળતા મેળવી શક્યો છે, પરંતુ તેથી હજી તું કાંઈ પાકો ચોર થઈ શક્યો નથી.”

જાદૂએ ઉત્તર આપ્યું કે:—“કેમ પિતાજી! આપ આજે અવાં વચનો શા ઉદ્દેશથી ઉચ્ચારો છો? અમારા પંડિતજીએ બતાવેલું કાર્ય કરવાનું, અમારી પાઠશાળાના કાર્ધ પણ વિદ્યાર્થીથી સાહસ કરી શકાયું નહોતું, અને તે કાર્ય મેં ધણી જ આજ્ઞાક્રીથી કરી બતાવ્યું છે, છતાં આપ આમ કેમ બોલો છો? તમારે મારી હજી વિશેષ પરીક્ષા લેવી હોય, તો હું તે પરીક્ષા આપવાને પણ તૈયાર છું.”

આ સાંભળીને જાદૂનો પિતા કહેવા લાગ્યો કે:—“જાદૂ! માત્ર એક નાનું કાર્ય કરવાથી તું આટલો બધો કુશર્ધ બન્યો છે, એ જાદૂને મને ધણી જ અજાયબી થાય છે. ચોર લોકોનાં મોટાં મોટાં કાર્યોથી અઘાપિ તું અજ્ઞાન હોવાથી જ આવો પ્રભાદ કરે છે, પરંતુ ત્યારે ચોરોના ખરા પરાક્રમની વાત તારા બધુવામાં આવશે, ત્યારે તારો સર્વ ગર્વ ગળી જશે. જો તું સાચા ચોરનું અભિમાન ધરાવતો, હોય તો, મારું બતાવેલું એક કાર્ય કરી આવવાની તું હામ બીડી શકીશ ખરો કે?”

જાદૂએ ઉત્તર આપ્યું કે:—“પિતાજી! એવું તે કયું મોટું કાર્ય છે, કે જે મારાથી ન બની શકે? આપને જે કાંઈ કાર્ય બતાવવું હોય, તે ધણી ખુશીની સાથે બતાવો, એટલે આપનો આ સેવક તે સત્વર કરી બતાવશે.”

ત્યારે જાદૂના પિતાએ કહ્યું કે:—“જો જાદૂ, ત્યારે હું બતાવું તે કાર્ય કરી આવીશ તો હું તને અતિશય ધન્યવાદ આપીશ અને જાણીશ કે, હવે જાદૂ પાકો ચોર થઈ શક્યો છે. આ દેશના રાજાની રાણીના ગળામાં સુવર્ણનો જે હાર છે, તે હાર જો તું લાવી આપીશ, તો હું જાણીશ કે, તું ચોરવિઘામાં પૂર્ણ નિપુણ થયો છે; અને એ કાર્ય કરવાથી તું સારી નામના પણ મેળવી શકીશ.”

પેતાના પત્તાની આજ્ઞા સાંભળીને જાદૂ કહેવા લાગ્યો કે:—“પિતાજી! એમાં તે શું મોટો વાધ મારવાનો હતો! આપે બતાવેલું કાર્ય તો એક નાનું બાળક પણ કરી શકે તેમ છે. જાઓ હું તમને આજથી પાંચમે દહાડે સવારમાં જ રાજરાણીના ગળાનો હાર લાવી આપીશ.”

આમ દીને બાદુએ જે ત્રણ દિવસમાં રાજમહાલયની આસપાસ ફરીને, રાજમહાલયની આંતરિક વ્યવસ્થા જુઓ છે, દુધી બાબુએ કેટલા અને કેવા પ્રકારના દરવાજા આવેલા છે, દરવાજાને કયો બાબુએથી ઉઘાડવા તથા બંધ કરવામાં આવે છે, પ્રદરીઓનો કેવોક બંદોબસ્ત રાખવામાં આવે છે, રાજરાણીનું શયનમંદિર ક્યાં આવગળ આવેલું છે અને તેના શયનમંદિરમાં અન્ય કોઈ પણ વ્યક્તિ દાખલ રહે છે કે કેમ તેમ જ રાજરાણી ક્યારે નિદ્રાવસ્થ થાય છે આદિ સર્વ બાબતોની તપાસ કરી લીધી. તપાસ કરતાં બાદુને જણાયું કે, રાજરાણીનું શયનમંદિર રાજમહાલયના એક અંતઃપુરના ત્રીજા માળપર આવેલું છે અને તે સ્થાનમાં પ્રવેશ કરતી વેળાએ એક મોટા સિંહદ્વારને અને ખીજા જે નાના નાના દરવાજાઓને ઓળંગીને જવું પડે છે. તે દરેક દરવાજાપર દશ દશ ખુશ્કા હથિયારવાળા સેનિકા રાત્રે પહેરો ભર્યા કરે છે અને પ્રતિ પ્રદર તેમનો પહેરો બદલાવા કરે છે. ખીજા દશ સેનિકા જ્યારે આવીને દાખલ થાય છે, ત્યારે જ પહેલા દશ સેનિકાને પહેરામાંથી મુક્ત થવાનો પ્રસંગ મળે છે.

આ પ્રમાણે બધી બાતમી મેળવ્યા પછી એથે દિવસે સાંજના સાત વાગ્યાને સુમારે બાદુ પોતાના શરીરને એક કાળા વસ્ત્રથી આચ્છાદિત કરીને, તથા મોટા મોટા પથારીક ખૂંટા અને એક હથોડી લઈને રાજમહાલયના સિંહદ્વાર આવગળ આવી પહોંચ્યો. ત્યાર પછી જ્યારે રાત્રિના સાત વાગી ગયા એટલે કે, ઘડિયાળમાં સાતના ટોકારા થયા. ત્યારે નિત્યના સાત વાગે પહેરો બદલાવાના નિયમ પ્રમાણે આજે પણ પહેરો બદલાઈ ગયો. દશ પ્રદરીઓ ગયા એટલે તેમની જગ્યાએ નવા દશ પ્રદરીઓ આવીને ઉભા રહ્યા. એક સાથે વીસ પ્રદરીઓ મળવાથી કાંઈક ગડગડ મચી ગઈ, અને તેનો લાભ લઈને બાદુ તે ભયાનક અંધકારમાં પોતાનું કાળું વસ્ત્ર ઓઢીને રાજમહાલયના સિંહદ્વારમાં પેસી ગયો. આવી જ રીતે પહેરો બદલાતી વખતે તે ખીજા જે દરવાજા ઓળંગીને રાજરાણીના અંતઃપુર આવગળ જઈ પહોંચ્યો. આ સમયે રાત્રિના નવ વાગી ચૂક્યા હતા અને રાજરાણીના શયનમંદિરમાં દીપકનો પ્રકાશ પૂર્ણ રીતે પ્રકાશી રહ્યો હતો તથા એક દારી રાણીના પસંગ પાસે બેસીને તેની સાથે વાર્તાલાપ કરી રહી હતી. એ જોઈને બાદુ રાણીના શયનમંદિરની સીડી પાછળ છુપાઈ ગયો અને મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે:—“સીડીનું દ્વાર તો બંધ છે, માટે ખીજા ઠોકવા વિના ઉપર ચઢી શકાશે નહિ; પરંતુ અત્યારે ખીજા ઠોકવાથી તેનો અવાજ સાંભળીને કાંઈક અહીં આવી લાગશે અને મને પકડી

પાડશે, માટે જ્યાં સૂધી રાણી અને તેની દાસી ઊંઘી ન જાય ત્યાં સૂધી મૌન ધારીને ઉભા રહેવું જ હિતાવહ છે.” આમ ધારીને તે દીવાલ સાથે શરીર અડકાડીને શાન્ત ચિત્તે ઉભો રહ્યો. ત્યાર પછી જ્યારે રાજમહાલયના ધડિયાળમાં દશના ટકોરા થયા એટલે જાદૂએ દીવાલમાં દશ ખીલા ઠોકી દીધા અને પછી દૂર જઈને ઊભો રહ્યો. ત્યાર પછી જ્યારે અગિયારના ટકોરા થયા ત્યારે તેણે ખીજા અગિયાર ખીલા દીવાલ પર ઠોકી દીધા અને છેવટે જ્યારે બાર વાગ્યા ત્યારે ખીજા બાર ખીલા દીવાલની છેક ઉપરના ભાગમાં ઠોકી દઈને જાદૂ રાજના શયનમંદિરના દ્વાર આગળ જઈને ઉભો રહ્યો. ત્યાં આગળ તેણે તે દરવાજાની તરડમાંથી બેથું કે, રાણી તથા તેની દાસી ઊંઘી ગયાં છે. આ બેઠને જાદૂએ ધીમેથી રાણીના શયનમંદિરમાં જઈને દાસીના મોઢામાં ડૂંચો દઈને તેને તસ્વારથી કાપી નાખી અને પછી દાસીના પોશાક ઉતારીને પોતાના શરીર પર ધારી લીધા. આથી તેનો સર્વ ભય દૂર થયો, એટલે તે રાણીના પલંગ પાસે જઈને સુપચાપ બેસી ગયો.

ત્યાર પછી જ્યારે તેને પૂરી ખાતરી થઈ કે, રાણી ઘેર નિદ્રામાં સૂઈ રહી છે, ત્યારે તેણે ધીમેથી રાણીના ગળામાંથી સોનાનો હાર કાઢી લીધો અને પછી ઘણી જ સાવધાનીથી તે પ્રથમ ઠોકેલા ખીલા સાથે દોરડું ખાંધીને નીચે ઉતરી આવ્યો. તે નીચે ઉતરી આવ્યો ત્યારે લગભગ સવાર થવા આવ્યું હતું, એટલે તેણે કાંઈ પણ પ્રકારનો વિલંબ કર્યા વિના રાજમહાલયમાંથી બહાર નીકળવાનો યત્ન કરવા માંડ્યો. નીચે આવીને તે જ્યારે પ્રથમ દ્વાર સમક્ષ આવી પહોંચ્યો, ત્યારે તેણે દાસીના જવો સ્વર કાઢીને એક પ્રકારીને કહ્યું કે:—“અરે આ દરવાજા! જરા દરવાજો ઉઘાડ તો, મારે રાણી સાહેબને માટે એક વસ્તુ લેવા જવાનું છે; માટે જલ્દી દરવાજો ઉઘાડી નાખ.”

આ સાંભળીને પ્રકારીએ વિચાર્યું કે:—આ દાસી તો રાણીને રાજ વાર્તા કહેવા આવે છે, તે જ હોતી બેઠબે.” આમ ધારીને તેણે તરત જ દરવાજો ઉઘાડી નાખ્યો એટલે જાદૂ બહાર નીકળી આવ્યો અને પ્રકારીને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો કે:—“હું હમણાં જ પાછો આવું છું, મારા આવર્તા સૂધી દરવાજો ઉઘાડો રાખજો, એટલે મારે વારંવાર ખૂંચો પાડવી ન પડે.” પ્રકારીએ ઉત્તર આપ્યું કે:—“તારા કતા પ્રમાણે દરવાજો ઉઘાડો જ રાખવામાં આવશે.”

આ પ્રમાણે જાદૂ રાજમહાલયના ત્રણે દરવાજાના સખ્ત પહોરામાંથી સહી સલામત છટકી આવ્યો. ત્યાર પછી વેર આવીને પોતાના આપના હાથમાં રાણીના ગળાનો સુવર્ણદાર અંગૂઠોને કહેવા લાગ્યો.

“હો પિતાશ્રી, આ રાણીના ગળામાંના સુવર્ણદાર. કેમ હવે તમારો પુત્ર ગૌરવિદ્યામાં નિપુણ થયો છે, ખરો કે નહિ? તમારું બતાવેલું મહા વિક્રમમાં વિકટ કાર્ય કરી આવવાને શક્તિવાન થઈ શક્યો છે કે કેમ? બાપુ! હવે તમારે મને ચોખ્ખા ધનામ આપવું જોઈશે.”

પેતે બતાવેલા કાર્યમાં જાદૂને વિજ્યી થયેલો જોઈને જાદૂનો પિતા અત્યંત પ્રસન્ન થયો અને તેને ધન્યવાદ આપતો કહેવા લાગ્યો કે:- “જીવતો રહે દીકરા, તે આજે ખરેખર એક મહાન ચોરના નામને શોભાવે તેવું કાર્ય કર્યું છે. તારી આવી ચાલાકી જોઈને મને અતિ આનંદ થાય છે. આજે મારો પૃથ્વી વિશ્વાસ બંધાઈ ગયો છે કે, તું મારા ચોરના નામને ઉજ્જવલ કરીને પ્રકાશમાં લાવી શકીશ તેમ જ સ્વતંત્ર રીતે ચોરી કરીને તારું શુજરાન ચલાવી શકીશ. ભાઈ! હવે મારા ઉદ્ધવને શાન્તિ થઈ છે, તેથી હું શાંતિથી મરી શકીશ. તારા વિરોધી સર્વ ચિન્તાઓનો હવે મારા મનમાંથી સર્વથા શોષ થયો છે.”

હવે બીજી બાજુએ રાણીએ સવારના પહોરમાં બેસીને જોયું તો, પોતાના શયનમંદિરમાં દાસીનું ધડ અને મરતક ઉભાય આમ તેમ છૂટાં છવાયાં રખડી રહ્યાં છે; સર્વત્ર રક્તનો પ્રવાહ ઝહેવાથી આખા શયન-મંદિરની જમીન લાલ ચોળ બની ગઈ છે. આ જોઈને રાણીનું હૃદય કંપવા લાગ્યું અને તે ભયંકર આત્કારો કરવા લાગી. રાજાએ આ ઘટના જોઈ નહોતી તેથી રાણીના આત્કારનું કારણ તેનાથી સમજી શકાયું નહિ. દેટલીકવાર રાણીએ આત્કાર કર્યા એટલે રાજા અચાનક તેના શયન-મંદિરમાં આવી ચડ્યો અને રાણીના આત્કારનું તથા દાસીના મૃત્યુનું કારણ પૂછતો કહેવા લાગ્યો કે:- “દિલી! આમ આત્કાર કરવાનું શું કારણ છે? આ દાસીની આવી દુર્દશા કયા નરાધમ પુરવે કરી વારું?”

રાણીએ ઉત્તર આપ્યું કે:- “મહારાજા! હું જ્યારે નિદ્રામાં પડી હતી, ત્યારે આ સર્વ ઉત્પાત થઈ ગયો છે, એટલે આ દાસીને દોષો મારી નાખી અથવા આવો ભવાનક કાંડ દોષો મચાવ્યો, એ સંબંધમાં હું કંઈ પણ જાણતી નથી. દાસીની આવી ભયંકર દુર્દશા જોઈને જ હું આ પ્રમાણે ઉ-માદિની બની ગઈ છું.”

રાણી જ્યારે રાજાના પ્રશ્નનું ઉત્તર આપતી હતી, તેવામાં અચાનક રાજાની દષ્ટિ રાણીના ગળા પર જઈ પડી, તેના ગળામાંના પેસા સુવર્ણદાર તેના જોવામાં આવ્યો નહિ. એ જોઈને રાજા વચ્ચે જ બોલી બેઠો કે:- “પણ તમારા ગળામાંના સુવર્ણદાર ક્યાં ગયો? શું તમે શયન કરતી વખતે તે ઉતારી નાખ્યો છો વારું?”

આ જોઈને રાણી તો દિગ્મુદ જ બની ગઈ અને દેટલીકવાર સૂધી

ચિન્તાતુર રજા પછી ઘણા જ ધીમા સ્વરથી કહેવા લાગી કે:-“રાજ-ધિરાજ! હું એ સંબંધી કશું પણ જાણતી નથી અને સૂતી વખતે મેં મારા ગળામાંથી હાર ઉતાર્યો પણ નથી. આ સર્વ જનાવ મારી નિદ્રા-વસ્થામાં જ બનેલો છે, જેથી મને કાંઈ જાન રહ્યું નથી. રાત્રિના દસ વાગ્યા સૂધી તો હું અને આ મૃત્યુવશ યચેલી દાસી વાર્તાલાપ કરતાં બેઠાં હતાં, પરંતુ ત્યાર પછી શું થયું, તેનું મને જરા પણ જ્ઞાન કે જાન છે જ નહિ!”

આ સાંભળીને રાજ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે:-“મારા આવા ચાર ચાર દારોવાળા પ્રહરીઓથી રક્ષાયલા રાજમહા-લયમાં, રાત્રિના દસ વાગ્યા પછી આવવાનું સાહસ કેનાથી કરી શકાયું હશે? વળી ત્રીજા માળપરના રાજરાણીના ચપનમંદિરમાં પેસીને દાસીનું ખૂન કરવાની તથા રાજરાણીના ગળામાંથી હાર કાઢવાની હિમ્મત ક્યા મનુષ્યથી કરી શકાઈ હશે?”

રાજએ આ પ્રમાણે વિચાર કરીને મહાક્ષયમાંનાં સર્વ મનુષ્યોને બોલાવીને ઉપર્યુક્ત બનાવના સંબંધમાં પૂછપરછ કરવા માંડી. આ વખતે રાજમહાક્ષયમાં મહાન્ કોલાહલ વ્યાપી ગયો. રાજના પ્રજના ઉત્તરમાં દરવાનોએ જણાવ્યું કે:-“મહારાજ! આજે સવારે દાસીના જેવો પોશાક પહેરીને રાજમહાલયમાંથી એક વ્યક્તિ બહાર ચાલી ગઈ છે, તેણે કદાચિત્ આતું બીપણુ કાર્ય કર્યું હોય, તો તે સર્વથા સંભ-વિત છે; માટે જેમ બને તેમ તાત્કાલિક તેને શોધી લાવવાનો ઉપાય કરવો જોઈએ. યોગ્ય તપાસ કરતાં અવશ્ય તે વ્યક્તિ પકડાઈ જશે અને પછીથી સર્વ રહસ્ય જાણવાનું સરળ થઈ પડશે.”

દરવાનોની વાર્તા સાંભળીને રાજ ઘણો જ બચ્ચ થઈ ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે:-“મારા રાજ્યમાં ચોરી કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે તેવી કોઈ પણ વ્યક્તિ વિદ્યમાન છે જ નહિ, તો પછી મારા રાજમહાલ-યના ગુપ્ત ચપનમંદિરમાં પ્રવેશ કરીને રાણીના ગળામાંથી હાર કાઢી જવાનું તથા દાસીની લયંકર રીતે હત્યા કરવાનું કાર્ય શું જેવા તેવા માણસથી કદાપિ કરી શકાય ખરું કે? નહિ, કદાપિ નહિ; કારણ કે, મારા રાજ્યમાંથી મહાન્ મહાન્ ગણાતા ચોરો અને લૂટારાનો તો મેં પ્રયત્નથી જ ખંસ કરાવી નાખ્યો છે, એટલે તેમનામાંથી કોઈ પણ વ્યક્તિ આટલું સાહસ કરી શકે જ નહિ. પરંતુ ગમે તેમ હો, પણ મારો એ નરાધમ વ્યક્તિને પકડી પાડ્યા વિના છૂટકો ચનાર નથી. માટે હમણાં જ છુપા જાસૂસો તથા સિપાહીઓની યોજના કરીને તે વ્યક્તિને પકડાવી મંગાવું છું.”

ત્યાર પછી રાજાએ ઢોરે પીટાવીને કહેવડાવ્યું કે:—“રાજાના મદાલયમાં આવીને દાસીનું ખૂન કરનાર તથા રાજરાણીના ગળામાંથી સુવર્ણનો દાર ચોરી જનાર ચોરને જે કાર્ષ વ્યક્તિ પકડી આપશે અથવા તેનો પત્તો મેળવી આપશે, તે વ્યક્તિને રાજદરબાર તરફથી દસ હજાર રૂપિયાનું ધનમ તથા એક સારા અધિકારવાળી પદવી આપવામાં આવશે.”

આ પ્રમાણે ઢોરે પીટાવ્યા પછી લગભગ સાત દિવસ વીતી ગયા, પરંતુ ચોરનો કાર્ષ પણ પત્તો મળ્યો નહિ. ત્યારે રાજાએ આજ્ઞા કરીને ફરીવાર એવો ઢોરે પીટાવ્યો કે:—“રાજરાણીના ગળામાંથી દાર ચોરી જવામાં અને શયનમંદિરમાં પ્રવેશ કરીને દાસીનું ખૂન કરવામાં તે ચોર ખરેખરી બદાદુરી દર્શાવી છે, માટે ચોરને પકડી પાડવાના ધનામને રૂઢ કરવામાં આવે છે. પરંતુ આજે, આવતી દાસી અને પરમ દિવસે ત્રણે રાત્રે રાજાને એક અનુચર સોના મોહોરની બે કાથળીઓ ઊંટપર લાદીને, માર્ગમાં ઠંકઠેકાણે ભટકવા કરશે; તે અનુચરને છેતરીને અથવા તેનાપર બળાત્કાર કરીને જે કાર્ષ ચોર સોના મોહોરની બે કાથળીઓ લઈ જશે તેને ધણા જ ધન્યવાદની સાથે સારું ધનામ પણ આપવામાં આવશે, અને રાજસભામાં તેનું યોગ્ય સન્માન કરાશે.”

આપણા પૂર્વપરિચિત જાદૂને કાને પણ આ વાર્તા જઈ પહોંચી. પ્રથમ બે રાત્રે સૂઈ રાજાને તે અનુચર ઊંટપર મોહોરની કાથળીઓ લાદીને માર્ગમાં આમતેમ અથડાયા હ્યો, પરંતુ કાર્ષ પણ વ્યક્તિથી તે મોહોરને ચોરી લાવવાનું સાદસ થઈ શક્યું નહિ, અથવા તે મોહોરની ચોરી થઈ નહિ. ત્રીજે દિવસે રાત્રિના બારેક વાગ્યાને સુમારે ઊંટપર બેઠેલા રાજાના અનુચરે જોયું કે, રસ્તાના કાંઠાપર એક સંન્યાસી ધૂણી જગાવીને બેઠેલો છે. સંન્યાસીએ મસ્તકપર મોટી જટા ધારણ કરી છે, લાંબી દાઢી વધારી છે, શરીરપર વસ્ત્ર ધારણ કરેલાં છે અને હાથમાં રદાક્ષની માળા ધારણ કરીને આઘ્રાંતરપર બેસીને સ્થિર ચિત્તથી દૃઢ આસન વાળેલું છે. એ સંન્યાસી બીજે કાર્ષ નહિ, પણ આપણો જાદૂ જ હતો. તે પેલા ઊંટવાળાને છેતરીને મોહોરની બે કાથળીઓ મેળવવા માટે જ આવો વેશ ધારણ કરીને અહીં આવ્યો હતો.

ઊંટવાળા અનુચરને પોતા તરફ આવતો જોઈને સંન્યાસી અથવા તે ગુપ્તવેપ-ધારી જાદૂ બોલી બોલ્યો કે:—“અરે ઓ ભાઈ! આમ ઊંટપર બેસીને માર્ગમાં ઠંકઠેકાણે શામાટે અથડાયા કરે છે! બિચારા નિર્દોષ ઊંટને આ પ્રમાણે કેમ દોડાવ્યા કરે છે! એવો તે કયો શેરને માથે સવાશેર છે કે, રાજાના અનુચરને દગો દધને અથવા બળાત્કાર

કરીને મોઢોરો લૂટી જવાનું સાહસ કરી શકે! આવ જરા વિશ્રાંતિ લે. અને ધૂંસપાન કરીને સહજ સ્વસ્થ થા. સંન્યાસીના વચનનો અનાદર કરીશ નહિ. તેમ છતાં બે તને મારો અવિશ્વાસ આવતો હોય, તો પછી તને મારી પાસે મોલાવવાનો હું તૃપ્તા દુરામહ કરવા ઇચ્છતો નથી.”

તે અનુચરને તે વખતે ધૂંસપાન કરવાની પ્રજ્વળ ઇચ્છા થઈ હતી, એટલે સંન્યાસીની વાર્તા સાંભળીને તે પોતાના મનમાં ને મનમાં જ વિચારવા લાગ્યો કે:—“સંન્યાસીની પાસે જઈને ધૂંસપાન કરી આવવાથી મને સહજ આરામ મળશે અને આ જિંટ તો મારા હાથમાં જ રહેશે, તેથી મોઢોરોની ચોરી થવાનો કાંઈ પણ ભય છે જ નહિ. માટે ચાલ જરા તંબાકુ પી આવું અને પછી પાછો મારા કાર્યમાં લાગી જાઉં.”

આમ વિચાર કરીને તે અનુચર જિંટપરથી નીચે ઉતરી પડ્યો અને પછી સંન્યાસીની પાસે આવીને જામે રહ્યો. સંન્યાસીએ તેને બેસવાનો ઇશારો કરીને પ્રથમ તંબાકુની એકાદ ચલમ પીવડાવ્યા પછી તંબાકુની સાથે એક પ્રકારનો કેટ્ટી પદાર્થ મેળવીને તે અનુચરના હાથમાં આપ્યો. અને અનુચરે તે ચલમના ચાર પાંચ દમ માર્યા કે, તરત જ તે બિચારો બેભાન થઈને પૃથ્વીપર પડી ગયો. ત્યાર પછી સંન્યાસીએ પોતાનો પોશાક ઉતારીને તે અનુચરના અંગપર પહેરાવી દીધો અને પોતે તે અનુચરના પોશાક ધારણ કરી લઈને જિંટપર બેસી ગયો. પછીથી તે ધીમે ધીમે પોતાના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યો. ઘેર આવ્યા પછી પ્રથમ તો તેણે જિંટને કાપી નાખ્યો અને ત્યાર પછી ઘરના આંગણમાં એક મોટા ખાડો ખોદીને જિંટને તેમાં દાટી દીધો અને પાછો તે ખાડાને માટીથી પૂરી દઈને જમીન જેની જમીન બનાવી દીધી. આ સર્વ કાર્ય કરીને તે શય્યામાં શાંતિથી સૂઈ રહ્યો. પ્રભાત થતાં રામના અન્યાય અનુચરોએ જાણ્યું કે, મોઢોરોની કાયળીઓ સહિત પેસા જિંટ ચોરાઈ ગયો હતો અને જિંટનો સ્વાર સંન્યાસીના વેશમાં એક વૃક્ષતળે જાંધી રહ્યો હતો. આ સમાચાર સાંભળીને રામ તો દિગ્ભ્રમ બની ગયો અને ચોરે આવા બધાનક કાંડને કેવી રીતે ઉપસ્થિત કર્યો, તે સંબંધી વિચાર કરવા લાગ્યો. કેટલીક વાર સૂધી વિચાર કર્યા પછી તે પુનઃ એક નવીન પ્રબંધ રચવાના નિશ્ચયપર આવ્યો અને તેણે ટુંડો પીટાવીને જણાવ્યું કે:—“જે વ્યક્તિ, રાજરાણીનો હાર ચોરનાર, દાસીનું ખૂન કરનાર અને જિંટને ચોરી જનાર ચોરને પકડી આપશે તેને રાજદરબાર તરફથી પાંચ લાખ રૂપિયાનું ઇનામ આપવામાં આવશે તથા રાજ્યના ગુપ્તચર ખાતાનો મુખ્ય અધિકારી બનાવવામાં આવશે.”

નાના ચોરનો દીકરો માધુ ચૌરવિદ્યામાં જાડના જેવો જ પ્રવીણ

ચર્ચ ચૂક્યો નહોતો, તેથી તે જાડની ઇર્ષા ક્યાં કરતો હતો. જ્યારે તેણે રાજ્યને હસ્તેલા પાંચ લાખ રૂપિયાના ઇનામની તેમ જ શુભચર વિભાગના મુખ્ય અધિકારીના પદની પ્રાપ્તિની વાતો સાંભળી ત્યારે તે મનમાં જ વિચારવા લાગ્યો કે:—“આવી મોટી ચોરી કરવાનું સાદસ જાડ વિના ખીજા કોઈ પણ ચોરથી ચર્ચ શકે તેમ નથી, તેથી જાડને જ આ ચોરી કરી હોય, તેમ સંભવે છે. જો હું જાડને પકડીને રાજ્યને આધીન કરીશ તો મને પાંચ લાખ રૂપિયાનું ઇનામ તથા ઉપર જતાં રાજ્યના શુભચર વિભાગના મુખ્ય અધિકારીનું પદ પ્રાપ્ત ચર્ચ શકશે. જો તેમ થશે તો મારી દરિદ્ર અવસ્થા દૂર થશે અને એક મહા ધનાઢ્ય પુરુષ થવાનો પ્રસંગ સહજમાં આવી મળશે. જાડ જો કે મારો બંધુ છે, તેથી તેને પકડાવીને કારાગૃહવાસી બનાવવો એ સર્વથા અપોગ્ય છે, પરંતુ જો આટલી બધી અખૂટ દોષત મળતી હોય અને વિના પ્રયત્ન એક મહાન અધિકારીનું માનવંતું પદ પ્રાપ્ત થતું હોય, તો પછી તેવા વિચારો લાવવા એ પણ એક પ્રકારની દુર્ગંજતા વિના અન્ય કોઈ જ નથી. જાડ કદાચિત્ કેદમાં જશે, તો તેથી મને પોતાને શી હાનિ થવાની હતી વારું! તેના દુઃખથી મારે શું હાજવાનું છે? મારે તો મારું કાર્ય પૂર્ણ કરીને, રાજ્યનું હસ્તેલું ઇનામ મેળવી લેવાનું છે, તોપછી વૃથા ચિન્તા કરવાનું શું કારણ છે? રાજ્યના ભસૂસને જાડનાં ધરખાર બતાવી દેશ, એટલે તેઓ પોતાની મેળે શ્રેડી લેશે, અને મને સહજમાં ઇનામ મળી જશે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને માધુ ચોરને પકડાવવાની ચિંતામાં આમ તેમ પ્રવા લાગ્યો. પરંતુ જાડ જ્યારે એલાડી અને પદ્મિ ચોર હોવાથી, સહજમાં પકડાઈ ભપ તેવો નહોતો. એ ત્રણ દિવસ સુધી તો માધુએ તેને પકડાવવામાટે ધણીયે શ્રદ્ધાં માર્યા, પરંતુ જાડનો ક્યાંય પત્તો મળી શક્યો જ નહિ.

ત્યાર પછી એક દિવસ રાત્રે માધુએ પત્તો મેળવ્યો કે, જાડ પોતાને ઘેર હાજર નથી અને તેના ઘરમાં અત્યારે માત્ર તેની સ્ત્રી તથા એક નાનો છોકરો જ છે. આ પ્રમાણે બધી બાતમી મેળવી લીધા પછી માધુએ કાંઈક દૃઢતા મલિન વસ્ત્રો ધારણ કરીને સ્ત્રીના વેપમાં જાડના ઘર આગળ જઈને ધણી જ કરુણ સ્વરથી રડવા માંડ્યું. જોડની સ્ત્રીએ તેનું રુદન સાંભળીને પૂછ્યું કે:—“અરે સ્ત્રી બાઈ! તું આમ રડે છે, શામાટે? તને શું દુઃખ થયું છે? તારે શું જોઈએ છીએ? તું અહીં શામાટે આવી છે?”

માધુએ રડતાં રડતાં જ ઉત્તર આપ્યું કે:—“સ્ત્રી દયાળુ બાઈ! મારે

ખીજું કાંઈ પણ દુઃખ નથી; પરંતુ મારો એકનો એક દીકરો આજે ઘણા દિવસથી એક પ્રકારના રાગથી પીડાયો કરે છે; અમે તેને સારો કરવામાટે અનેક ઉપાયો કર્યા, પણ તેને સારું થતું જ નથી. આથી વૈદ્યરાજેએ કહ્યું છે કે, ‘જો એ દીકરાને ઉઠતું માંસ ખવડાવવામાં આવે, તો તત્કાળ તે સ્વસ્થ થઈ શકે તેમ છે.’ પણ બાઈ! હું આખા ગામમાં ઉઠના માંસનો શોધ કરી આવી, પરંતુ ક્યાંય તે મળી શકતું નથી. મેં સાંભળ્યું છે કે, તમારે ત્યાં ઉઠતું માંસ છે, તેથી હું તમારે ત્યાં આવી છું. જો તમે કૃપા કરીને મને થોડુંક માંસ આપશો, તો મારા દીકરાનું જીવન બચી શકશે અને મારાપર તમારો મોટો ઉપકાર થશે.”

આ સાંભળીને જાડૂની વહુએ કહ્યું કે:—“ના બાઈ, મારે ત્યાં તો ઉઠતું માંસ બાંસ કાંઈ નથી. અમારે ત્યાં તે ઉઠતું માંસ ક્યાંથી હોય? મું અમે એવાં તવંગર છીએ કે, અમારે ત્યાં તે હોઈ શકે? જા, બાઈ જા; કાંઈ બીજું જગ્યાએ તપાસ કરી જો, એટલે તને તે મળી શકશે અને તારા દીકરાને ભગવાન સાંભળે કરશે.”

પરંતુ માધૂ પોતાના હકને ત્યાગે તેવો નહોતો, તેથી જાડૂની વહુનો જવાબ સાંભળીને વધારે જોરથી રડતો રડતો કહેવા લાગ્યો કે:—“અરે એ બધી બાઈ! એક માંસના ટુકડામાં તે આવો લોભ શામાટે રાખે છે? તારી એક સાધારણ ઉદારતાથી મારા પુત્રનું જીવન બચી શકે તેમ છે, તો પછી તેમ કરવામાં આટલો બધો સંકોચ કેમ કરે છે? એક મનુષ્યના જીવનની રક્ષામાટે મનુષ્યો કરોડો રૂપિયાનું દાન કરે છે, માંદા માણસની માવજતમાટે લોકો મોટાં મોટાં દવાખાનાં ખોલાવે છે, તો તું એક માંસનો કકડો આપવામાં આવી સંકુચિત થતી રાખે છે, એ જોઈને મને ખરેખર અજબથી જ થાય છે. બાઈ! મારા જેવી ગરીબડી અબળાના એકના એક બાળકને મરતો બચાવ, તારા હૃદયમાં જરા દયાને લાવ.”

માધૂનો કૃત્રિમ કરુણાલાપ સાંભળીને જાડૂની પત્નીના હૃદયમાં કરુણાનો સહજ સંચાર થયો; એટલે તેણે પોતાના આંગણમાં, જાડૂએ દોટેલા ઉઠવાળા ખાડો ખોદા પછી તેમાંથી થોડુંક ઉઠતું માંસ લાવીને તે કૃત્રિમ સ્ત્રીવેશધારી માધૂના હાથમાં આપ્યું, અને પછી પાછો તે ખાડાને ધૂળથી પૂરી દીધા. આ જોઈને માધૂ નમજી શક્યો કે, રાજના મોહારવાળા ઉઠને ચોરી લાવનાર જાડૂ વિના ખીજું કોઈ જ નથી. ત્યાર પછી તે વિચારવા લાગ્યો કે:—“હવે જાડૂને પકડાવવાનો દીક્રા અસંગ મળ્યો છે, માટે રાજની પાસે જઈને જણાવી દઉં, એટલે મને તરત જ ધનામ મળી જશે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને માધુ રાજ પાસે જઈને કહેવા લાગ્યો કે:—“મહારાજ! આપ અત્યારે જ ને મારી સાથે પચાસ હથિયારબંધ સિપાહીઓને મોકલો, તો હું ચોરને પકડી લાવીશ.”

આ સાંભળીને રાજાએ પૂછ્યું કે:—“તું ચોરને શી રીતે પકડી શકીશ? શું તું તે ચોરને જોયો છે?”

માધુએ નમ્રતાપૂર્વક ઉત્તર આપ્યું કે:—“હા મહારાજ! આપ ને મારી સાથે મેં કલા વેટલા સિપાહીઓ આપશે તો હું ક્ષણમાત્રમાં ચોરને લાવીને આપની સેવામાં રજૂ કરીશ.”

રાજાએ તરત જ માધુને પચાસ હથિયારબંધ સૈનિકો સોંપી દીધા. માધુ તે સિપાહીઓને લઈને જાદૂના ઘર આગળ જઈ પહોંચ્યો અને ત્યાર પછી તે ઘરને ચારે બાજુએથી ઘેરી લેવાની બ્યવસ્થા કરીને તેણે પોતે, કેટલાક સૈનિકોની સાથે જાદૂના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. સૈનિકોએ જાદૂના ઘરમાં જઈને બધી જગ્યાએ ખરાબર તપાસ કરવા માંડી. તપાસ કરતાં કરતાં માધુના કહેવા પ્રમાણે જાદૂના આંગણમાં ખાડો ખોદતાં પેલા કાપેલા ઉંટના ચીરોના કકડાઓ મળી આવ્યા. ત્યાર પછી ઘરમાંથી સાનામેહિરો, રાજરાણીના ગળામાંથી ચોરાયેલા સુવર્ણદાર તથા બીજા કેટલાક ચોરીનો માલ પણ પકડાઈ આવ્યો.

આ પ્રમાણે સર્વ તપાસ કરી રહ્યા પછી જાદૂને હાથ પગમાં હાથકડી નાખીને રાજાની પાસે હાજર કરવામાં આવ્યો. આ જોઈને જાદૂ વિચારવા લાગ્યો કે:—“પિત્રાર્થ બંધુ માધુના પ્રપંચથી મારી આ દશા થઈ છે, માટે ને આમાંથી મને યુક્તિ મળશે તો હું તેની સારી રીતે ખબર લીધા વિના રહીશ નહિ. પરંતુ હવે રાજાના કેાપમાંથી રક્ષા મેળવવાનો કાંઈ ઉપાય જ રહ્યો નથી, તેથી માધુને મારવાની આશા રાખવી એ કેવળ આકાશકુસુમ સમાન જ છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને જાદૂએ રાજાની સમક્ષ પોતાના સર્વ દોષોનો સ્વીકાર કરી લીધો અને પછી નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું કે:—“મહારાજ! આપ મને ફાંસીને લાકડે લટકાવો તે પહેલાં હું બીજું કાંઈ પણ માગતો નથી, પરંતુ માત્ર એટલું જ કહેવા માગું છું કે જે સાધુ પુરુષ મને પકડાવ્યો છે, તે પુરુષ મારાથી પણ વિશેષ જાણકાર ચોર છે; માત્ર હું એકલો જ ચોર નથી, પરંતુ મને પકડી લાવનાર માધુ તો ચોર હોવા ઉપરાંત બંધકર લૂટારો પણ છે. તેણે ઘણાં માણસોનાં ખૂન કર્યાં છે અને તે આપને હું પ્રમાણુ-સહિત સિદ્ધ કરી જતાવવાને તૈયાર છું.”

આ સાંભળીને રાજાએ માધુના ઘરની પણ જડતી લેવાવી, એટલે ત્યાંથી પણ ચોરીનો કેટલોક માલ મળી આવ્યો, અને તેની સાથે

જાદૂ અને માધૂના બાપ પશુ પકડાઈ ગયા. ત્યાર પછી રાજનએ જાદૂ, માધૂ અને તેમના બાપોનો ઇન્સાફ કર્યો. તે સર્વનો ચોગ્ગ ઇન્સાફ કરીને રાજનએ આજ્ઞા કરી કે:-“આ ચારે ચોરોને જૂદા જૂદા ચાર ખાડા ખોદાવીને દાટી દો!”

રાજનની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાર જૂદા જૂદા ખાડા ખોદીને ચારે ચોરોને એક એક ખાડામાં કાંટા ભરીને દાટી દેવામાં આવ્યા અને ત્યાર પછી તે રાજ્યમાંથી ચોરી થતી અટકી ગઈ અને સર્વત્ર શાંતિ વિહરવા લાગી.

રાજનન્દિની કેશવતી

એક નગરમાં એક કુશીન બ્રાહ્મણ અને તેની પત્ની વસતા હતાં અને તેમને કાંઈ ઈર્ષા-ઠોકરાં નહોતાં. બ્રાહ્મણની સ્થિતિ સારી નહોતી. પરંતુ બ્રાહ્મણ ધણે જ આજ્ઞા હોવાથી પોતાની તે દરિદ્ર સ્થિતિને સુધારવાનો અયત્ન ઉત્તરિની પ્રાપ્તિના કશાપ ઉપાય કરતો નહોતો અને તેથી તેનો તેની સ્ત્રી સાથે તેનો નિત્ય ઝગડો ચલાવતો હતો. તેની સ્ત્રી વારંવાર તેને એ દુર્દેશને મટાડવામાટે પુરુષાર્થ કરવાની શીખામણ આપ્યા કરતી હતી. પરંતુ પ્રમાદી બ્રાહ્મણ તે તરફ કાંઈ પણ લક્ષ આપ્યા વિના કેવળ આજ્ઞામાં ને આજ્ઞામાં જ પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરી રહ્યો હતો.

એક દિવસ બ્રાહ્મણીએ સાંભળ્યું કે, તેના ગામથી પાંચેક માઈ દૂર આવેલા એક રાજના કુમારના લગ્નમાં ખૂબ ધામધૂમ થવાની છે તેમ જ બ્રાહ્મણ પંડિતોને પુષ્કળ દ્રવ્ય મળી શકે તેમ છે, આ સાંભળીને બ્રાહ્મણ પોતાના બ્રાહ્મણ પતિને તે રાજ પાસે જવાનો અતિશય આગ્રહ કરવા લાગી, તથા તેને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી કે:-“પ્રિય પતિ દેવ, આપ આમ આજ્ઞામાં ને આજ્ઞામાં ક્યાં સુધી પડ્યા રહેશો! ઘરમાં આવમાટે એક દિવસનો દાણો પણ નથી ને તમે આ પ્રમાણે સસ્ત થઈને પડ્યા રહો એ કાંઈ પણ પ્રકારે ઉચિત ગણાય ખરું કે? તમે વિદ્વાન્ છે, બુદ્ધિમાન્ છો, છતાં તમારી વિદ્યા અને બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને દ્રવ્ય મેળવવાનો તથા સુખથી સંસાર ચલાવવાનો ઉપાય શામાટે નથી કરતા? આજ્ઞા એ જ મનુષ્યનો મહાન્ યત્ન છે, એ સિદ્ધાંતને વિસરી જઈને આતું દરિદ્રતામય જીવન ગાળવાતું તમને કેમ પસંદ પડે છે. જાઓ, અહીંથી પાંચ કોશ દૂર આવેલા એક રાજને ત્યાં તેના પુત્રના લગ્નનો ઉત્સવ હોવાથી બ્રાહ્મણોને, પંડિતોને અને વિદ્વાનોને પુષ્કળ દ્રવ્ય મળવાનો સંભવ છે, માટે તમે ત્યાં જઈને તમારી વિદ્યાના પ્રભાવથી દ્રવ્ય મેળવવાની

ચેપા કરો. દ્રવ્ય વિના શૂદ્ધસંસાર અસાધ્યો, એ દેવળ તમારી એક પ્રકારની મૂર્ખતા જ છે, માટે તે મૂર્ખતાનો ત્યાગ કરીને મેં બતાવેલા ઉપાયવડે મને તેટલું દ્રવ્ય લઈ આવ્યો.”

આ સાંભળીને બ્રાહ્મણે તિરસ્કારદર્શક સ્વરથી કહ્યું:—“બ્રાહ્મણી! તું વૃથા સંતોષ સામાટે કરે છે? આપણને કાંઈ સંતાન તો છે નહિ, કે જેને માટે પરિશ્રમ કરીને દ્રવ્ય મેળવવાની આવશ્યકતા હોય! લગવાનું બાળ જળ આપી રહ્યો છે, તેનાથી જ સંતોષ માની લેવો, એ સર્વથા દિવાલ છે. તૃષ્ણાના પૂરમાં તણાઈને દ્રવ્ય મેળવવામાટે ખોટાં ફાંફાં મારવાં, એ મને મિલ્કુલ પસંદ નથી. વળી હું મારી કયી શક્તિપર આધાર રાખીને પરદેશમાં અથવા પરભૂમિમાં જઈને ત્યાંનાં દુઃખો વેડી કું? ત્યાં જતાં કદાચિત્ મારું શરીર બગડી જાય, તો પછી મોટી પંચાત થઈ પડે અને મારી ચાકરી પણ કોણ કરે? આપણી ધમ્મો તો ઘેર બેઠાં બેઠાં જ ઠકડો ચોટ્યો મળે, તે બાંધને શુભરાત અસાધવાની છે; ધનાટય કે કુમેરની પદવી પ્રાપ્ત કરવાની નથી.”

પરંતુ બ્રાહ્મણીએ કાંઈ પણ રીતે પોતાના હઠાચક્રનો ત્યાગ કર્યો નહિ અને પેલા બ્રાહ્મણનો પીછો છોડ્યો નહિ. ધણીવાર સૂધી રકજક કર્યા પછી બ્રાહ્મણને ઢેલી ઢેલીને તેણે ધર બહાર કાઢ્યો. બ્રાહ્મણ અનિચ્છાથી ધર-માંથી ચાલી નીકળ્યો અને ત્યાર પછી જે બાબતે તેની આંખો તેને દોરવા લાગી તે તરફ ચાલવા લાગ્યો. તે ગામના બીજા બ્રાહ્મણો કયા માર્ગે રાજધાની તરફ ગયા છે, તેના કાંઈ સમાચાર મેળવ્યા વિના જ, આપણો કુલીન બ્રાહ્મણ એકલો જ ચાલવા લાગ્યો. ચાલતાં ચાલતાં તે ખુલ્લું દૂર નીકળી ગયો. છેવટે તે જોઈ શક્યો કે, પોતાની રહામે કોડીશોનો એક મોટો પહાડ આવેલો છે! એ જોઈને તે અત્યંત આશ્ચર્યચકિત થયો. વળી ટેટલેક દૂર ગયા પછી તેણે જોયું તો એક મોટો પેસાનો પહાડ જોયો,— પેસાના ઢગલાના ઢગલા મોટા પહાડના આકારમાં પડી રહ્યા હતા. તે જોઈને બ્રાહ્મણને અતિ આશ્ચર્ય થયો અને વળી પાછો ત્યાંથી આગળ ચાલવા લાગ્યો તો માર્ગમાં અર્ધા રૂપિયાના જ મોટા પહાડો દેખાવા લાગ્યા; તે છોડીને તે જરા આગળ ગયો તો રૂપિયાના ઢગલાના ઢગલા દષ્ટિગોચર થયા. ચક્રચક્રતા રૂપિયાપર સૂર્યનાં કિરણો પડવાથી ત્યાં ઝળહળાટ થઈ રહ્યો હતો! બ્રાહ્મણ આ સર્વ ચમત્કારોને જોતો જોતો દિનંદુર થઈને આગળ જ ચાલવા લાગ્યો. રૂપિયાનો પહાડ છોડ્યા પછી લગભગ અડધો માર્ગ દૂર આવ્યા પછી તેણે જોયું કે રહામે સર્વથી ઘણો જ મોટો એક પહાડ આવી રહ્યો હતો અને તે પહાડ તદ્દન સોનામોઢોરોનો જ બનેલો હતો. તે પર્વતના તળવિભાગમાં એક બાબ

મહાલય આવેલું હતું તે મહાલય અતિ સુંદર હતું. મહાલયના દ્વાર આગળ એક પરમા સુંદરી કન્યા બેઠેલી હતી. તે કન્યાએ બ્રાહ્મણને જોતાંની સાથે જ મહાલયમાંથી નીચે ઉતરી આવીને તેના હાથ પકડીને કહ્યું કે:—“કેમ મહાલય! આજ દિવસ સુધી તમે ક્યાં ચાલ્યા ગયા હતા? છેક બાલ્યાવસ્થામાં મારી સાથે લગ્ન કર્યા પછી મારો, ત્યાગ કરીને તમે કેમ નહાસી ગયા હતા વાર? હાથ, આજે તમે ધણા, દિવસે મારી પાસે આવી લાગ્યા છો, માટે હું હવે તમને અહીંથી જવા દેવાની નથી. પણ તમે મને જોળખી શકો છો ખરા કે? જો મને ભૂલી ગયા હો તો, હું કહું છું તે શાંતિથી સાંભળી લ્યો. હું અને તમે બન્ને છેક નાનાં હતાં, ત્યારે આપણાં બન્નેનાં લગ્ન થયા હતાં અને તે વેળાએ પુષ્કળ ધામધૂમ કરવામાં આવી હતી. શું આપણા વિવાહમાં થયેલા આનંદોત્સવને તમે છેક વિસરી જ ગયા છો! હશે, હવે એ સંબંધી વિશેષ ચર્ચા કરવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી. આજથી તમારે આ મહાલયમાં જ રહેવું પડશે અને મને પત્ની તરીકે સ્વીકારવી પડશે. હું તમારાં ચરણોની દાસી થઈ રહીશ અને તમે મારા સૌભાગ્યા ધાર મુકટમણિ થાશે. પણ આવો હવે હાથ પગ ધોધને જરા વિશ્રાંતિ લ્યો એટલામાં હું જોળનાદિની તૈયારી કરું છું.”

બ્રાહ્મણ તો એ કન્યાની વાર્તા સાંભળીને અદ્ભુત ઇન્દ્રજાલમાં આવી સપડાયો! એ કન્યાની સાથે લગ્ન કરવાની વાત તો તેણે સ્વપ્નમાં પણ સાંભળી નહોતી, તેથી, બહુ જ વિચાર કરવા છતાં, તે કાંઈ પણ પ્રકારના નિશ્ચયપર આવી શક્યો નહિ. વળી તે કન્યા જ્યારે આદર્યો બધો આગ્રહ કરીને કહે છે, ત્યારે તેના વચનમાં અવિશ્વાસ પણ શી રીતે રાખી શકાય? આમ ધારીને તે બ્રાહ્મણ પુનઃ વિચારવા લાગ્યો કે:— “કદાચિત્ત મારી રોથવાવસ્થામાં જો આ કન્યા સાથે મારાં લગ્ન થયાં હોય, તો તે સંભવિત જ છે, કારણ કે, કુદીન બ્રાહ્મણને ધણા લોકો પોતાની કન્યા પરણાવે છે અને તે નિયમને અનુસરીને આ કન્યાના પિતાએ એની બાલ્યાવસ્થામાં જ મારી સાથે એનાં લગ્ન કર્યાં હોય, તો તેમાં આશ્ચર્ય જેવું કાંઈ જ નથી. પરંતુ હવે મારે આ કન્યાની સાથે રહેવું કે કેમ એનો જરા વિચાર કરવો જોઈએ. જો હું અહીં રહીશ, તો મહાલયમાં રહેવાનું મળશે, આવી સુકુમાર સુંદરીના ઉપભોગ પ્રાપ્ત થશે, દ્રવ્યનો સર્વ અભાવ દૂર થશે અને આનંદથી મારા દિવસો વીતી જશે. પરંતુ આ રમણી પ્રપચ તો નહિ કરતી હોય! ના, ના; એને પ્રપચ કરવાનું કારણ શું? એ તો કેવળ મારો ભ્રમ જ છે. માટે તેવી સર્વ ભાવનાઓને દૂર કરવી એ જ મારા માટે વિશેષ હિતાવદ્ છે. હવે તો અહીં રહેવાથી જ મને વિશેષ મુખ મળી શકે તેમ છે!”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે પેલી કન્યા સાથે મહાલયમાં પ્રવેશ કર્યો. બાહણે જોયું કે, તે મહાલયમાં મોટા મોટા ખંડો આવેલા હતા અને તે સર્વ ખંડો વિવિધ પ્રકારની શોભાથી શૃંગારાયલા હતા, પરંતુ તે મહાલયમાં તે કન્યા વિના ખીલું કાંઈ પણ દેખાતું નહોતું.

ત્યાર પછી તે બાહણ સુખપૂર્વક તે કન્યા સાથે રહેવા લાગ્યો. હવે સત્ય રક્ત એ હતું કે, એ કન્યા એક માયાવિની રાક્ષસી હતી અને છતાં કરીને તેણે મનુષ્યનું રૂપ ધારણ કર્યું હતું. તે તે દેશના રાજા, રાણી, પ્રજા અને જીવ જંતુ આદિ સર્વને ખાઈ જઈને આનંદથી રાજ્યના રાજમહાલયમાં વસતી હતી. કેટલાક માસ સુધી બાહણની સાથે રવા પછી તે કન્યા એટલે કે, વેશધારિણી રાક્ષસીએ બાહણને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—“જુઓ મહારાજ! આપણે તો અહીં ઘણા જ આનંદમાં રહીએ છીએ; પરંતુ તમારી ખીજ સ્ત્રી બિચારી એકલી પડી પડી દુઃખ વેઠવા કરે, એ કાંઈ પણ પ્રકારે ઉચિત ગણાય નહિ; માટે તમે તમારા ગામમાં જઈને, તેને આ સ્થાનમાં લાવો. તમારે લપ રાખવાનું કાંઈ કારણ નથી, અમે બન્ને શોકથી લડીશું કે વડીશું નહિ, પરંતુ સ્નેહ સંપત્તિ વર્તીને આનંદ વિલાસમાં આપણા દિવસો વીતાડીશું; અમે બન્ને બહેનો મળીને તમારી સેવા શુભૂપા કરીશું. તમે તમે તે ઉપાયે તેને સમજાવી પટાવીને અહીં લઈ આવો, એટલે આપણે સર્વ સાથે મળીને રહીશું અને આ વિશાળ સંપત્તિ તથા વિલાસ પૈમવનો ઉપભોગ લઈશું.”

આમ કહીને તેણે પોતાની સપત્નીમાટે સારાં સારાં વસ્ત્રો અને ધરણી ગાંઠાં લાવીને બાહણના હાથમાં આપ્યાં. બાહણ તે સર્વ લઈને દેશમાંથી પોતાની સ્ત્રીને તેડી લાવવામાટે વિદાય થયો.

ખીજ બાજુએ રાજપુતના લગ્નની સમાપ્તિ થયા પછી ખીજ બાહણે જે કાંઈ મળ્યું, તે સાથે લઈને પોતપોતાના ઘર તરફ આજ્ઞા આપ્યા; પરંતુ આપણે બાહણ તેમની સાથે આવ્યો નહિ. બાહણીએ જે આર દિવસ વાટ જોવા છર્તા, જ્યારે બાહણ પાછો આવ્યો નહિ, ત્યારે ખીજ બધા બાહણની પાસે જઈને તે પોતાના સ્વામીનો શોધ કરવા લાગી તથા પોતાના સ્વામીના સમાચાર પૂછવા લાગી. એ સંભળીને બાહણીએ પ્રત્યુત્તરમાં દર્શાવ્યું કે:—“બાઈ! તારો પતિ તો અમારી સાથે આવ્યો નથી, અને અમે તેને રાજ્યના પુત્રના લગ્નોત્સવપ્રસંગે રાજમહાલયમાં જોયો પણ નથી. અમને લાગે છે કે, તે રાજધાનીના માર્ગ બૂલીને ખીજે કાંઈ માર્ગે ચલી ગયો હશે અને પછીથી કાંઈ દૂર દેશમાં આવ્યો ગયો હશે, માટે તું તેની જગ્યા તપાસ કરાવ, એટલે તે જ્યાં હશે ત્યાંથી મળી આવશે.”

બ્રાહ્મણની આવી વાર્તા સાંભળીને આપણા કુલીન બ્રાહ્મણની સ્ત્રી તો અત્યંત રડવા લાગી; અને પોતાના સ્વામીની ઇચ્છા વિરુદ્ધ, એક પ્રકારનો દુરાગ્રહ કરીને તેને પરદેશ મોકલ્યો હતો, એમ ધારીને પોતાની શુદ્ધિનો દોષ ઠાઠતી કહેવા લાગી કે:—“હાય! હું કેવી હતભાગિની છું! મેં મારા સ્વામીને બળાત્કારે રાજપુતના લગ્નમાં લક્ષ્મી મેળવવાની લાલસાથી સામાટે મોકલ્યા? મારા પ્રાણાધારની શી સ્થિતિ થઈ હશે! તેમની સેવા શુશ્રૂષા કાણુ કરતું હશે! ખરેખર મેં તેમને વિદેશ મોકલવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે; પરંતુ હવે શું કરવું? તેમને શી રીતે મેળવવા? તેમના વિના મારાથી એક પણ પશુ રહી શકતું નથી; પણ હવે તેમને પત્નો ક્યાંથી મળે? ખરેખર હું પાપીવસી છું, પતિપીડકા અધમ અબળા છું.” આ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપ કરવામાં જ બ્રાહ્મણીના કેટલાક દિવસ વીતી ગયા.

એક દિવસ બપોરે કેટલાક માણસોએ આવીને તે બ્રાહ્મણની સ્ત્રીને કહ્યું કે:—“અરે એ બ્રાહ્મણી! તું ત્યાં સંતાપ સામાટે કરે છે? આમ જો, તારા સ્વામીના જોવા જ કાંઈ એક પુરુષ, સારો અને સુશોભિત પોશાક પહેરીને તથા સારાં સારાં વસ્ત્રો અને ધરણી ગાંઠાં લઈને આ તરફ આવતો જણાય છે; માટે જરા જો તો ખરી કે, તે તારો સ્વામી છે કે બીજો કાંઈ પુરુષ છે!”

હજી આ પ્રમાણે વાર્તા થતી હતી એવામાં તે બ્રાહ્મણ તો ધરના આંગણમાં પણ આવી પહોંચ્યો, અને પછીથી બ્રાહ્મણીને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો કે:—“ઓ બ્રાહ્મણી, ક્યાં ગઈ, ઓ બ્રાહ્મણી! જરા આમ તો આવ, આજે ધણી દિવસે તારો પતિ પરદેશથી પાછો આવ્યો છે, છતાં તું તેને મળવામાટે પણ આવતી નથી! આજે હું તારી તૃષ્ણાને તૃપ્ત કરે તેરી અનેક વસ્તુઓ લઈ આવ્યો છું; માટે બહાર આવીને જો તો ખરી!”

આ સાંભળીને બ્રાહ્મણીએ તરત જ ઘરમાંથી બહાર આવીને જોયું તો, સન્મુખ જ પોતાના સ્વામીને ઉભેલો જોયો. એ જોઈને બ્રાહ્મણીએ આનંદથી હિન્મત્ત બની જઈને બ્રાહ્મણનાં ચરણોમાં પડીને પ્રણામ કર્યા, અને ત્યાર પછી તેના હાથ પગને ગરમ પાણીથી ધોઈ નાખ્યા, એટલે બ્રાહ્મણ જરા આરામ કરવા લાગ્યો. રાત્રે બ્રાહ્મણે બ્રાહ્મણીને સર્વ વાર્તા કહી સંભળાવ્યા પછી છેવટે કહ્યું કે:—“બ્રાહ્મણી! હું તને અહીંથી તેડી જવામાટે જ આવ્યો છું, માટે કાલે સવારમાં જ તારે મારી સાથે ચાલવું પડશે.”

બ્રાહ્મણી બ્રાહ્મણની આવી વાર્તા સાંભળીને કહેવા લાગી કે:—“ના, મહારાજ! હું એવા નિર્જન સ્થાનમાં આવવાનું મિલકુલ પસંદ કરતી નથી,

માટે તમે પણ ત્યાં ન જતાં, ભગવાન જે કંઈ આપે તેમાં સંતોષ માનીને અહીં જ રહો. પ્રથમ મેં હડાપદ કરીને તમને પરદેશ મોકલ્યા હતા અને તમાર પછી તમને અહીં આવવામાં વિલંબ થયો હતો, એથી મારા અંતઃકરણમાં અત્યંત પશ્ચાત્તાપ થયા કરતો હતો, માટે હવે હું તમને પણ અહીંથી જવા દેવાની નથી.”

બ્રાહ્મણે કહ્યું કે:—“બ્રાહ્મણી! આમ માનવામાં તારી ભયંકર ભૂલ થાય છે. હું તને જે સ્થળે લઈ જવા માગું છું, તે સ્થળ અતિ રમણીય અને મનોહર છે. તે સ્થાનમાં આવેલું મહાલય રાજમહાલયની સ્પર્ધા કરે તેવું સુશોભિત છે. વસુ, વજ્ર અને અલંકારોની તો ત્યાં ન્યૂનતા જ નથી; માટે તારા આ વ્યર્થ પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને મારી સાથે આસ, એટલે આપણી સર્વ દરિદ્રતા પણ માત્રમાં જ દૂર થઈ જશે. ત્યાં વસનારી સુંદરી અને રૂપવતી અને ગુણવતી છે અને તે તારા પ્રતિ અતિ સ્નેહ દર્શાવે છે, માટે કોઈ પણ પ્રકારનો સંક્રાંત રાખ્યા વિના મારી સાથે આસ.”

બ્રાહ્મણીએ બ્રાહ્મણને બહુ સમજાવીને વિશેષમાં અંતર પણ કહી દીધું કે:—“મહારાજ! એ રૂપસાક્ષીની અને ગુણવતી સુંદરી વાસ્તવિક સુંદરી નહિ, પરંતુ કોઈ રાક્ષસી અથવા માયાવિની સુંદરી જ હોવી જોઈએ; કારણ કે, રાક્ષસો આવા અનેક પ્રકારનાં જાળો પ્રસારીને અજ મનુષ્યને પોતાના પંજમાં સપડાવવાનો નિરંતર યત્ન કરતા જ રહે છે, અને તેવી જ રીતે આ સુંદરીનું પણ સમજ લેવું. ત્યાં જે વૈભવ વિલાસ અને દુર્વ્યભંડારોનો આશાસ થાય છે, તે સર્વ દેવળ માયાવી જ છે; માટે એવા ભયાનક સ્થાનમાં જવાનું સાહસ ન કરો અને મહાધનાઢ્ય પુરપ થવાની મહત્વાકાંક્ષાને ઉરમાં ન ધરો.”

પરંતુ બ્રાહ્મણે તેની વાર્તા પ્રતિ લેશ પણ લક્ષ ન આપતાં પુનઃ બ્રાહ્મણીને સંબોધીને કહ્યું કે:—“જે તારી ઇચ્છા હોય તો મારી સાથે આવ અને જે ઇચ્છા ન હોય તો અહીં પડી પડી જૂખથી સૂકાઇને મૃત્યુવશ થા. બાકી મને તો ત્યાં જ અધિક આરામ મળે છે, માટે હું તો તે સ્થાનમાં જ જઈને રહીશ !”

બ્રાહ્મણીએ વિચાર્યું કે, ‘એકલી રહીને અત્ર વજ્ર આદિની વિડંબના ભોગવવા કરતાં સ્વામી સાથે રાક્ષસીને ત્યાં જવું એ જ મારા માટે અધિક હિતાવહ છે.’ આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે પોતાના પતિ સાથે જવાને તૈયાર થઈ ગઈ. બીજે દિવસે પ્રભાતમાં જ પતિ અને પત્ની તે રાક્ષસીના મહાલય તરફ જવાને વિદાય થયાં. આલતાં આલતાં અનુક્રમે ટાડીના પહાડો, પૈસાના પહાડો, એ આનીના પહાડો, પાવડીના પહાડો, અડધા

રૂપિયાના પહાડો, રૂપિયાના પહાડો અને છેવટે સોના મોહોરોના પહાડો ઝાળંગીને તેઓ તે રાક્ષસીના મહાલયના દ્વાર આગળ આવી પહોંચ્યાં. આ સમયે રાક્ષસી મનુષ્યના વેશમાં સુસજ્જિત થઈને ત્યાં આગળ ઉભી હતી, તે બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણીને આદરપૂર્વક મહાલયના આંતરિક ભાગમાં લઈ ગઈ અને ત્યાર પછી બ્રાહ્મણીને સંબોધીને કહેવા લાગી કે:—“બહેન! આજે ધણા દિવસથી મને તમારાં દર્શન કરવાની અભિલાષા હતી, તે પૂર્ણ થવા પામી છે. તમને જોઈને મને અતિ આનંદ થયો છે. હવે આપણે સર્વ મળીને આનંદથી મનોહર મહાલયમાં રહીને નિત્ય નવીન નવીન પ્રકારના આનંદ ઉપભોગ ભોગવીશું. બહેન! સંકાય રાખવાનું કંઈ કારણ નથી. આ સર્વ ધન સંપત્તિ તમારી પોતાની છે, એમ જ માની લેજો અને મારામાં ને તમારામાં કંઈ જુદાઈ જાણશો નહિ. હું તમારી બહેન જ છું, એટલે તમારે કંઈ પણ પ્રકારની શંકા રાખવી નહિ. આપણે બન્ને બહેનો મળીને આપણા આ પતિદેવની નિત્ય સેવા કરીશું અને વૈભવ વિલાસ ભોગવીને આનંદપૂર્વક આ અરણ્યમાંના મહાલયમાં આપણા દિવસો ગાળીશું.”

બ્રાહ્મણીના મનમાં પ્રથમ જે સંદેહ હતો, તે સંદેહ રાક્ષસીની આવી મધુર તથા મિષ્ટ વાર્તા સાંભળીને નીકળી ગયો, અને તે તે રાક્ષસીને એક પૂર્ણ શુણ્વતી દેવી માનવા લાગી. મહાલયમાંની મનોહર રચના તથા વિવિધ પ્રકારની બહુમૂલ્ય વસ્તુઓ જોઈને તે બ્રાહ્મણી વિચારવા લાગી કે:—“આવું સુંદર મહાલય તો મેં મારા જન્મમારમાં પણ જોયું નથી! અહા કેવી મનોહર સુંદરતા વિસ્તરેલી છે! આટલું બધું દ્રવ્ય તો જીવન પર્યન્ત વાપરીએ તો પણ ખૂટે તેમ નથી.” આ પ્રમાણે વિચાર કરતી તે આનંદપૂર્વક પોતાના સ્વામી તથા તે રાક્ષસી સાથે એ મહાલયમાં રહેવા લાગી.

આ પ્રમાણે રહેતાં રહેતાં લગભગ પંદર સોળ વર્ષ વીતી ગયાં. એ અવધિમાં બ્રાહ્મણને ત્યાં એ પુત્રોનો જન્મ થયો. બ્રાહ્મણીના ગર્ભથી જે પુત્ર થયો તેનું નામ ચંપકદલ રાખવામાં આવ્યું અને રાક્ષસીના ગર્ભથી જે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો તેનું નામ સદસદલ રાખવામાં આવ્યું. રાક્ષસીનો પુત્ર સદસદલ બ્રાહ્મણીના પુત્ર ચંપકદલ કરતાં લગભગ એક વર્ષ મોટો હતો. સદસદલ અને ચંપકદલ બંને અતિશય સુંદર અને દેખાવડા હતા, તો પણ ચંપકદલ કરતાં સદસદલ વિશેષ સુંદર અને દેખાવડો હતો. તે બંને બાંધઓ બહુ જ સ્નેહસંપન્ન વર્તતા હતા. તે બંને બાંધઓ હમેશાં એ પક્ષિરાજ અશ્વપર આરુઢ થઈને પાસેની પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરવા જતા હતા. બ્રાહ્મણને બીજું કંઈ કામકાજ કરવું પડતું

ન હોવાથી સુસ્ત થઇને બેઠી રહેવામાં તેને બેચેની થવા કરતી હતી. ધંધા વગરનો બેસી રહેવાથી તે છેક કંટાળી ગયો હતો. એથી તે સમયને પીતાડવામાટે, હરિણ, સસલાં, ધુવડ આદિ અન્યાન્ય પશુ પક્ષીઓના સિકાર કરવા લાગ્યો. આઠણુ રાજ સંઘ્યા સમયે સિકાર કરેલાં પશુ પક્ષીઓને ઘેર લઈ આવતો અને આઠણુ તે રાંધીને સર્વને ખવડાવતી હતી. રાક્ષસી આટલા દિવસ સુધી આઠણુની સાથે રહેવાથી કાંઈક મુશ્કેલી ગઈ હતી અને તેનો રાક્ષસી સ્વભાવ લગભગ ગદ્ગદ થઈ ગયો હતો; પરંતુ હવે કાચા માંસને ભેળવે તેની લોભવૃત્તિનો પુનઃ ઉદય થવા લાગ્યો. પ્રથમ તો કેટલાક દિવસ સુધી તે પોતાની તે બગ્ગત થયેલી લોભવૃત્તિને દબાવી શકી, પરંતુ એક દિવસ તે તેને ન દબાવી શકવાથી છુપીરીતે એક હરિણનું કાચું માંસ ખાવા લાગી. આઠણુએ રાંધતાં રાંધનાં આવીને ભેળું તો ત્યાં હરિણનું કાચું માંસ બિસ્ફુલ દેખાયું જ નહિ. એ ભેળને તે વિચારવા લાગી કે:—“હજી હમણાં જ હું આ સ્થળે હરિણનું માંસ મૂકીને રસોડામાં ગઈ, એટલામાં તે કાણ ખાઈ ગયું! અવશ્ય આ રાક્ષસીના રૂપમાં રહેલી રમણી જ તે ખાઈ ગયેલી હોવી ભેળભે.”

કેટલાક દિવસ પૂર્વે જ આઠણુના મનમાં સંદેહ થયો હતો કે તેની શોક્ય કાઈ વેપધારિણી રાક્ષસી જ હોવી ભેળભે અને અત્યારે હરિણના માંસને અદૃશ્ય થયેલું ભેળવે તેનો તે સંદેહ વૃદ્ધિગત થયો. પરંતુ તે દિવસે તે આઠણુએ આ ઘટનાની કાંઈને પણ જાણ થવા દીધી નહિ.

કાચું માંસ ખાતાં ખાતાં રાક્ષસીની લોભવૃત્તિ ધીમે ધીમે વૃદ્ધિગત થવા લાગી. આઠણુએ ભેળું કે હવે દિન પ્રતિદિન કાચું માંસ આપું થતું જતું હતું અને ત્યાર પછી તેણે નજરો નજર ભેળું કે તે રાક્ષસી શોક્ય એક જગ્યાએ છુપી રીતે હરિણનું માંસ ખાતી બેઠી હતી. તે દિવસે આઠણુથી શાંત ન રહી શકવાથી પોતાની શોક્યને બાલાવીને કહેવા લાગી કે:—“બહેન! હું થોડી વાર પહેલાં હરિણનું કેટલુંક કાચું માંસ રાખીને, રસોડામાં ગઈ હતી, એવામાં અહીંથી કાઈ તે માંસને ચોરી ગયું છે. આ પહેલાં પણ એક બે વાર એવું બન્યું હતું અને તેથી મને સંકેત થાય છે કે, એ માંસ કાઈ લઈ જતું હોતું ભેળભે!”

રાક્ષસીએ ઉત્તર આપ્યું કે:—“બહેન! તું મને આ પ્રશ્ન સામાટે પૂછે છે? મને શી ખબર કે, અહીંથી કાણ માંસ લઈ જાય છે! શું તું મને પોતાને જ માંસની ચોરનારી ધારે છે! ભે એમ ધારતી હોય, તો તેમાં તારી લપંકર જૂસ થાય છે.”

આ સાંભળીને આઠણુ કહેવા લાગી કે:—“ત્યારે શું તમે મને બૂઠી પાડવા માગો છો! મેં આજે તમને મારી નજરે કાચું માંસ ખાતાં જોયાં છે, છતાં આ પ્રમાણે અસત્ય સામાટે બોલો છો!”

રાક્ષસીએ કહ્યું કે:—“સારું, જ્યારે તું આટલી બધી આગળ વધીને ચાલવા લાગી છે, ત્યારે બેઈ લેજો કે, કાચે તારી કાણુ રક્ષા કરી શકે છે! કાલના પ્રાતઃકાલિક સૂર્યનાં દર્શન ન કરી શકવાના તારા હુભાંગ્યને કાણુ અટકાવી શકે છે?” આમ કહીને રાક્ષસી લાઝચોળ આંખો કરીને બ્રાહ્મણીના મુખને જોવા લાગી. બ્રાહ્મણીએ જોયું કે, “રાક્ષસીને ચીડવીને મેં સારું કામ કર્યું નથી. કાલે અવશ્ય મારું મૃત્યુ થશે.” આ પ્રમાણેના વિચારમાં ને વિચારમાં રાત્રિ આવી પહોંચી, એટલે બ્રાહ્મણી બ્રાહ્મણ પાસે જઈને દિવસે બનેલી બધી બીના તેને કહી સંલગાવવામાટે અત્યંત અધીર થઈ ગઈ; પરંતુ રાક્ષસીએ તે રાત્રે બ્રાહ્મણને પોતાની પાસેથી બિંદુલ ખસવા દીધા નહિ. બ્રાહ્મણીએ આખી રાત ઉઝગરામાં જ ગાળી અને પ્રભાતમાં વહેલી અંપકદલને ઉઠાડીને તેણે બધી વાર્તા કહી સંલગાવી અને ઉવટે જણાવ્યું કે:—“આજે સવારમાં જ આ દુષ્ટા રાક્ષસી મારું તથા તારા પિતાનું લક્ષણ કરી જશે અને જો તું પાડશાળામાંથી અહીં આવીશ, તો તે પાપીયસી તારું પણ લક્ષણ કરશે!” અર્થાત્ હું તને જણાવી દઉં છું કે, સવાર થતાં પહેલાં જ તું તારા પક્ષિરાજ અશ્વપર ખેસીને પાડશાળામાં ચાલ્યો જા, અને આ સુવર્ણના પાત્રમાં હું મારા રતનનું દૂધ આપું છું, તે દૂધને પણ સાથે જ લેતો જા. હમેશાં તું એ દૂધને સંભાળ્યા કરજો અને જ્યારે તે દૂધ લાલ થવા માંડે ત્યારે જાણજો કે તારા પિતાપર કાર્ષ સંકટ આવી પડ્યું છે અને જ્યારે એ દૂધ તદ્દન રાતું થઈ જાય ત્યારે જાણી લેજો કે તારી આ માતા પણ અનિવાર્ય આપત્તિમાં આવી પડી છે. હવે તું પાડશાળામાંથી આ તરફ ન આવતાં જે બાજુએ તને વારી ખુદ્દિ દોરી જાય, તે મારું ચાલ્યો જજો.”

પ્રભાત થતાંની સાથે જ સદસદલ અને અંપકદલ ઉભય બાંધવો પક્ષિરાજ અશ્વપર ખેસીને પાડશાળામાં જવાને વિદાય થયા. માર્ગમાં અંપકદલ પોતાની માતાએ આપેલા દૂધને જોતો જોતો ચાલવા લાગ્યો. આ તરફ સવાર થવા પડી રાક્ષસીએ બ્રાહ્મણને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—“મહારાજ! ચાલો આપણે જરા સરોવરમાં સ્નાન કરી આવીએ. હું ધણા દિવસથી સરોવર બાજુ ગઈ નથી, માટે ચાલો આજે જરા જઈ આવીએ.”

રાક્ષસીની વાર્તા સાંભળીને પેલો બ્રાહ્મણ તેની સાથે સરોવરમાં સ્નાન કરવામાટે રવાના થયો. સરોવરના તીર પ્રાંતમાં પહોંચ્યા પડી રાક્ષસીએ એક વિકટ ચીત્કાર સહિત મનુષ્યની મૂર્તિનો ત્યાગ કરીને એક અકારનો અતિ ભયંકર સ્વરૂપને ધારણ કર્યું. તેનું શરીર લગભગ એક ઊંચામાં ઊંચા જુદાના જેટલું ઊંચું હતું. તેના દાંત દાંતીના દાંત જેવડા મોટા હતા, તેની બને બુજાઓ બુજંગના જેવી ભયંકર ભાસતી હતી

અને પગ પછી હાથીના પગ જેવા મડા જણાતા હતા. તેના હાથના નખ પછી છરીના જેવા તીક્ષ્ણ હતા એટલે તે રાક્ષસીએ તરત બ્રાહ્મણને પોતાના નખવડે દુકડે દુકડા કરીને મારી નાખ્યો અને ત્યાર પછી તે તેના હાડકાને ફેંકી દીધને માત્ર માંસનું જ લક્ષણ કરવા લાગી. માર્ગમાં ચંપકદંડે તે સમયે જોયું કે, વાટકામાંનું દૂધ જરા જરા લાલ થવા માંડ્યું છે; એ જોઈને તે સમજી શક્યો કે, રાક્ષસીએ તેના પિતાને મારી નાખ્યો છે. આથી તે બિચારાએ રડતાં રડતાં પોતાના પક્ષિરાજ અશ્વને દોડાવી મૂક્યો. તેને આ પ્રમાણે રડતો તથા નહાસી જતો જોઈને સદસદસ ધણો જ ગલરાવા લાગ્યો અને “ચંપકદંડ, એ ચંપકદંડ ! તું આમ રડે છે શમારે ?” એમ પૂછતો પૂછતો તેના અશ્વની પાછળ પોતાના અશ્વને દોડાવા લાગ્યો.

ખીજા બાજુએ રાક્ષસીએ બ્રાહ્મણનું માંસ લક્ષી લીધા પછી બ્રાહ્મણીને મારી નાખવાનો સંકલ્પ કર્યો. અને તેથી ચંપકદંડના વાટકામાંનું દૂધ વધારે લાલ થવા લાગ્યું. એ જોઈને તે “એવ બાપરે, મારી માતાનું ખૂન થયું રે” એવા શબ્દો ઉચ્ચારતો અને રડતો રડતો વિશેષ વેગથી પોતાના અશ્વને દોડાવીને આગળ નાસવા લાગ્યો. સદસદસ પછી તેની પાછળ પાછળ જ દોડવા લાગ્યો. એ સમયે બ્રાહ્મણીનું માંસ ખાઈને પેલી રાક્ષસી ત્યાં આવી લાગી. રાક્ષસીએ આવીને કહ્યું કે:-“એટા ચંપકદંડ ! આમ આવ, મારી પાસે આવ.”

આ સાંભળીને ચંપકદંડે સદસદસને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:-“ભાઈ ! તારી માતા રાક્ષસી છે, માયાવિની માનિની રૂપ ધારીને તે અહીં મારો નાશ કરવામાટે જ આવી છે. મારા પિતાનું તેમજ માતાનું ખૂન કરીને તેણે તેમનાં માંસનું લક્ષણ કર્યું છે, છતાં હજી તેનું પેટ પૂરું ન જરા-વાધી મારી હત્યા કરીને મારું માંસ ખાવાને તે આ પ્રમાણે આતુર થયેલી છે. મટે ભાઈ ! તું મારો ત્યાગ કરીને તારી માતા પાસે ચાલ્યો જા; મને તારી સાથે આવવાનો વ્યર્થ આગ્રહ ન કર; કારણ કે, જો હું તારી સાથે આવીશ તો આ તારી પિતાચિકા માતા મારી હત્યા કર્યા વિના રહેશે નહિ.” આમ કહીને તેણે પોતાના પક્ષિરાજ અશ્વની પીઠપર કરાપાત કર્યો તરત જ અથ વાયુવેગે ત્યાંથી ચાલતો થયો.

ચંપકદંડની વાર્તા સાંભળીને સદસદસ અત્યંત શોકાતુર થયો અને પોતાની માતા પાસે જઈને કહેવા લાગ્યો કે:-“હુણ રાક્ષસી, તે મારા નિર્દોષ પિતાનો તથા તેમની પત્નીનો વધ શામાટે કર્યો ? તારા સૌભાગ્યચિન્હને નષ્ટ કરતાં તને લેશ પણ લજ્જા ન આવી ? તારા અતુકપાનો આવિર્ભાવ પણ ન થયો ? આજે તું મારા પિતાની તથા

મારી માતાની હત્યા કરીને મારા ક્રોધની ભાગિની થઈ છે, મારા હૃદયમાં તે ભયંકર પ્રતિશોધ જન્માળા જન્માવી છે. આજ, હવે તારા અપરાધની શિક્ષા ભોગવવાને તૈયાર થા, કરેલા પાપના પરિણામે નરકની નિવાસિની થા! તારો અપરાધ ભયંકર છે, અને તેની શિક્ષા પણ ભયંકર જ અપાશે!” આમ કહીને તેણે પોતાના હાથમાં એક તીક્ષ્ણ ધારવાળી તત્ત્વાર લઈને તે રાક્ષસીની ગર્દન કાપી નાખી. આથી રાક્ષસીનું મસ્તક ધડથી જૂઠું થઈને પૃથ્વીપર પડી ગયું. રાક્ષસીને કાપી નાખ્યા પછી સહસ્રદેને એકદમ પોતાના પક્ષિરાજ અથને લઈને ચંપકદલની પાછળ દોડવા માંડ્યું. કેટલેક દૂર ગયા પછી તેણે ચંપકદલને પકડી પાંચો અને પછીથી પોતાની માતાની હત્યા આદિનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળીને તે સમજી શક્યો કે, સહસ્રદલ રાક્ષસીના ઉદરમાંથી જન્મવા છતાં, રાક્ષસી સ્વભાવનો થયો નથી. આમ ધારીને તે બન્ને ભાઈઓ દગ્ગીમળીને સાથે રહેવા લાગ્યા તથા આનંદપૂર્વક પોતાના દિવસો વીતાડવા લાગ્યા.

એક દિવસ તેઓ કાંઈ એક જગ્યાએ ફરવા ગયા હતા, એવામાં માર્ગ ભૂલી જવાથી એક ગામમાં લગભગ અગિયાર વાગ્યાને સુમારે એક આગરુદાર ગૃહસ્થને ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. તે ગૃહસ્થે ચંપકદલ તથા સહસ્રદલનું ધણું જ સન્માન કર્યું અને સારી રીતે ખવડાવ્યું પીવડાવ્યું. જમી રહ્યા પછી તે બન્ને ભાઈઓ આરામ કરવા લાગ્યા. કેટલીક વાર પછી તેઓ બન્ને સૂઈ શક્યા કે, જે ગૃહસ્થને ઘેર તેઓ ઉતરેલા હતા, તે ધરનાં સધળાં માણસો બહુ જ ગભરાયેલાં જણાતાં હતાં અને સર્વનાં મન શાન્તિહીન થઈ ગયાં હતાં. સર્વનાં મુખમંડળમાં જણે એક પ્રકારનાં વિષાદની છાયા છવાઈ ગઈ હતી. તેઓ સર્વ જણે કાંઈ ભયાનક આપત્તિમાં આવી પડ્યાં હતાં!

ત્યાર પછી સંધ્યા સમયે તેમણે જોયું કે, તે ગૃહસ્થનાં ધરનાં સર્વ મનુષ્યો એક ઓરડામાં એકઠાં થઈને, કાંઈક સદ્ગાદ-મસલત ચલાવી રહ્યાં હતાં. તેમાંના એક પુરુષે કહ્યું કે:—“હું પોતે જ જઈશ; મારા જવા વિના તે કાર્ય કદાપિ પૂર્ણ થવાનું નથી. હું ગમે તે ઉપાયે તે કાર્ય સિદ્ધ કરી આવીશ અને તેમ કરવામાં હું પૂર્ણ વિજયી થઈશ.”

આ સાંભળીને તે ઓરડામાં બેઠેલાં બીજાં એક પુરુષ બોલ્યો કે:—“નારે ના; તું જઈને શું ઉકાળવાનો હતો? તું હજી બાળક છે, માટે તારાથી તે કાર્ય કદાપિ સિદ્ધ થવાનું નથી. હું જ હું એટલે મને એ કાર્યને શીઘ્ર સફળ કરવામાં કરો પણ વિજય લાગશે નહિ.”

આ સમયે એક સ્ત્રીએ કહ્યું કે:—“મારા વિના તે કાર્ય કાંઈથી પણ કરી શકાય તેમ નથી, માટે મારે જ તે કાર્ય કરવું જોઈશે.”

આ પ્રમાણે તે ઘોરડામાં બેઠેલા સર્વ મનુષ્યો અતુકમે કહેવા લાગ્યા કે:—“હું જાણું, મારાથી જ એ કાર્ય કરી શકાશે.” આ સાંભળીને રાહસ્યદલથી શાંત રહી શકાયું નહિ, એટલે તે ધરના માલિકની પાસે જઈને કહેવા લાગ્યો કે:—“મહાશય, મારાથી કાંઈ અપરાધ થયો હોય તો, દામા કરશો; પરંતુ આપ સર્વ અહીં મળીને શી સલાહ-મસલત કરી રહ્યા છો, તે મારાથી સમજી શકાતું નથી. આ ઘોરડામાં બેઠેલા બધાં માણસો ‘હું જાણું, મારાથી આ કાર્ય અવશ્ય થઈ શકશે, મારા ગયા વિના હટકો થવાનો જ નથી.’ તો તેમાં શું રહસ્ય સમાવડું છે? તે સર્વને ક્યાં જવાનું છે? એવો તે શો બયંકર બનાવ બન્યો છે કે, આ પ્રમાણે સર્વ જનો વ્યાકુલ બની ગયાં છે? આપને જ્ઞે તે વાર્તા જણાવવામાં કાંઈ પણ પ્રકારની અડચણ ન હોય, તો સંક્રાંતિ વિના અમને તે કહી સંભળાવો.”

આ વાર્તા સાંભળીને તે ગૃહનો સ્વામી બોલ્યો કે:—“મહાશય! અમારા દુઃખની વાર્તા હું આપને શી રીતે કહી સંભળાવું! આજથી લગભગ એક વર્ષ પૂર્વે એક દિવસ એક રાક્ષસે આવીને આ રાજ્યનાં સર્વ મનુષ્યોને મારી નાખ્યાં હતાં અને તેમનો બક્ષ કપો હતો. આથી રાજ્યે વિચાર્યું કે, તે બાબતે રાક્ષસના પંજમાંથી છટકી જવાનો હવે કાંઈ પણ ઉપાય રહ્યો નથી; માટે તેની સાથે કાંઈ એક પ્રકારનો કરાર કર્યો વિના જ બેસી રહીશું, તો અસ્પ સમયમાં આખું રાજ્ય ધૂળધાણી થઈ જશે અને સર્વ પ્રજાજનોમાં બયંકર હાહાકાર વ્યાપી જશે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને રાજ્યે તે રાક્ષસની સાથે એવો કરાર કર્યો કે, નિત્ય રાત્રે એક મનુષ્યને રાજ્યે તે રાક્ષસના આહારમાટે મોકલી આપવું, એટલે રાક્ષસે પુનઃ આવું અન્યાયજનક કાર્ય ન કરતાં માત્ર તે મનુષ્યના આહારથી જ શાન્ત થવું. રાક્ષસે આ કરાર પ્રમાણે વર્તવાનું કબૂલ કર્યું; પરંતુ તે સાથે તેણે જણાવી દીધું કે, “જે ભૂલ થયું કે પણ આ કરારનો ભંગ કરશે, તો હું મારી ઇચ્છાનુસાર વર્તનિ ગમે તેટલાં મનુષ્યોનો આહાર કરી શકીશ!” રાજ્યે આ પ્રમાણેનો કરાર કબૂલ રાખીને અમારા આ આખા રાજ્યમાં એવી આજ્ઞા કરી દીધી છે કે; ‘દરેક ગામના દરેક ઘરમાંથી હમેશાં રાક્ષસના આહારમાટે એક એક માણસ મોકલી આપવું. જો કાંઈ પણ મનુષ્ય આ રાજ્યમાં ઉત્સંધન કરીને એથી વિરુદ્ધ વર્તશે, તો તે મનુષ્યને તેના પરિવાર સહિત ધાંસીને લાકડે લટકાવીને મારી નાખવામાં આવશે; માટે કાંઈએ પણ રાજ્યથી વિરુદ્ધ વર્તનિ, રાજ્યનાં બયંકર કોપાનલમાં પડવાનું સાહસ કરવું નહિ.’ કાંઈ એ નિયમને અનુસરીને આ રાજ્યની સમગ્રી પ્રજાને વર્તવું

પડે છે. રાજ્યનાં કેટલાંક ગામોમાંથી અનુક્રમથી માણસો મોકલાઈ ગયા પછી, અત્યારે અમારા આ ગામનો વારો આગ્યો છે. આ ગામની ઉત્તર દિશાએ જે એક શિવમંદિર આવેલું છે, તે મંદિરમાં જ તે દુષ્ટ રાક્ષસ રાત્રિના લગભગ બે પ્રહર વીત્યા પછી આવે છે અને ત્યાં તેના આહારમાટે હાજર થએલાં મનુષ્યોનો ભક્ષ માત્ર એક પ્રહરના અઘ્ધ અવધિમાં જ કરી જાય છે. આ પ્રમાણેનો નિયમ થવા પછી આ રાજ્યનાં અનેક માણસોને તે નરઘાતકના ભક્ષ થવું પડ્યું છે, અને અનેક માણસો તેનાં પેટમાં પડી ચૂક્યાં છે. જે મનુષ્યનો ત્યાં આગળ જવાનો વારો આવે છે, તે મનુષ્યને રાત્રિનો એક પ્રહર વીતતાની સાથે જ ત્યાં પહોંચી જવું પડે છે. ભાઈ! આજે એ રાજાનાં પ્રમાણે અમારા ધરનો વારો આગ્યો છે, એટલે અમારામાંથી રાક્ષસના આહાર તરીકે કોણે જવું, એ વિશેની અર્થાં આશી રહી છે અને તેને લીધે જ આ ગૃહમાં આવો કામ્નાહલ બાપી ગયો છે.”

ગૃહસ્વામીની વાર્તાનું એકાગ્ર મનથી અવણુ કયાં પછી સહસ્રલલ કાંઈક વિચાર કરીને કહેવા લાગ્યો:—“મહારાજ! આપને આ વિષયમાં કાંઈ ચિન્તા કરવાનું પ્રયોજન નથી. અમે બન્ને ભાઈઓનાં માતા-પિતા સ્વર્ગવાસી થયાં છે અને પાછળ કાંઈ રાનાર કે કકળનાર વારસ પણ રહ્યું નથી, એટલે અમને કાંઈ પણ પ્રકારની ચિન્તા વળગેલી નથી. અમે આ માયાવી સંસારથી હવે કેવળ વિરક્ત થઈ ગયા છીએ, સંસારનાં દુઃખો અથવા સુખોને જોવાની અમારી આકાંક્ષાનો ક્ષય થયો છે, માટે અમને બન્નેને જ આજે તે રાક્ષસની પાસે જવા દો. આમ કરવાથી આપને વારો વધી જશે અને આપના ધરના એક મનુષ્યના પ્રાણુ પણ બચી શકશે. અમારો તમારે ત્યાં સારો સત્કાર થયો છે અને તમે અમારી અત્યંત સેવા બોલાવી છે, તેથી અમે તમારા એક રીતે ઋણી થયા છીએ અને તે ઋણનો બદલો વાળી આપવાનો અમને અત્યારે સારો અવસર મળ્યો છે; તો હવે તમે કાંઈ પણ પ્રકારની આનાકાની કયાં વિના અમને તે રાક્ષસ પાસે જવાની આજ્ઞા આપો. અમારા જેવા નિરાધારોનો નાશ થવાથી આ વિશાળ જગતને કાંઈ પણ હાનિ થવાની નથી, એટલે અમને સત્વર જવા દો.”

સહસ્રલલની આ વાર્તા માંભળીને તે ધરનો માલિક બોલ્યો કે:—“અરે બાપરે! આપ આ શું કહો છો? આવી વાર્તા હવે આપ મિલકુલ બોલશો જ નહિ. ગમે તેમ તો પણ તમો બન્ને અમારા અતિથિ છો અને અતિથિ ઈશ્વરતુલ્ય મનાય છે. અતિથિદેવની યોગ્ય સેવા કરવી તો દર રહી, પરંતુ અમારા તુલ્ય સ્વાર્થને માટે તેમના પ્રાણનું બલિદાન

આપનું એ કોઈ પણ પ્રકારે ઉચિત ન ગણાય. આપ આનંદથી અહીં વિશ્રામ કરો. ઈશ્વરે અમારા ધરના એક મનુષ્યનું મૃત્યુ નિર્માણ જ કરી રાખ્યું હશે, એટલે તેને ટાળવાનો ઉપાય કરવો એ કેવળ અમારો એક પ્રમાદ જ કહેવાય. શાસ્ત્રમાં અતિથિના સત્કાર માટે જે જે આદ્યો કરાયેલી છે, તે આદ્યો પ્રમાણે વર્તવું એ અમારો મુખ્ય ધર્મ છે. ગ્રાણુ આપીને પણ અતિથિના ગ્રાણુ બચાવવા ભેદ છે. અમે સર્વ મૃત્યુને આધીન થઈએ છીએ, પરંતુ આપનું અનિદ્ર થવા દઈએ નહિ.”

ગૃહસ્થામીની આવી અપૂર્વ ઉદારતા જોઈને સદસદસે કહ્યું કે:- “ભાઈ! અમારા માટે તમારે કરી પણ ચિન્તા કરવી નહિ. મારા શરીરમાં રાક્ષસનું રક્ત અઘાપિ વહી રહ્યું છે, એટલે તમારો તે રાક્ષસ મને કોઈ પણ કરી શકે તેમ નથી. તમે પ્રસન્ન થઈને અમને એ દુષ્ટ રાક્ષસ પાસે જવા દેશો તો, કદાચિત્ અમે તેનો નાશ કરીને અથવા તો અન્ય કોઈ પણ ઉપાયે આ રાક્ષસને નિર્ભય બનાવી શકીશું અને નિસ મરતાં અથવા રાક્ષસના પેટમાં જતાં માણસોના અમૂલ્ય જીવનને બચાવી શકીશું. આપે અમારું આતિથ્ય કરવામાં કોઈ પણ પ્રકારની ન્યૂનતા રાખી નથી, એ જોઈને અમને અતિ આનંદ થયો છે અને એ આનંદના પ્રરિણામે જ અમે તમારા એ મહત્ ઉપકારનો કાંઈક બદલો વાળી આપીએ તો ઠીક, એમ ધારીને આ કાર્ય કરવાને તત્પર થયા છીએ.”

સદસદસ તથા ચંપકદલનો અત્યામહ જોઈને છેવટે તે ગૃહના સ્વામીએ લાચારીથી તે બન્ને ભાઈઓને તે રાક્ષસવાળા મંદિરમાં મોકલવાનું સ્વીકાર્યું. ત્યાર પછી સદસદસ અને ચંપકદલ ઉભય પોતપોતાના પક્ષિરાજ અશ્વોપર સ્વાર થઈને તથા હાથમાં એક એક તીક્ષ્ણ તલવારને ધારણ કરીને તે રાક્ષસવાળા મંદિર તરફ જવાને રવાના થયા. મંદિરમાં ગયા પછી તે બન્ને ભાઈઓએ એક ચારડામાં બેસીને તે ચારડાનાં દ્વાર બંધ કર્યા અને પછી તેઓ જાગતા જ બેસી રહ્યા. રાત્રિનો લગભગ એક પ્રહર વીતી જવા આવ્યો એટલે સદસદસ કહેવા લાગ્યો કે:- “ભાઈ! ચંપકદલ! રાત્રિ ધણી જ વીતી જવા આવી છે, માટે તમે થોડીક વાર ઊઘી જાઓ અને હું તમારી તથા આપણા પક્ષિરાજ અશ્વોની રક્ષા કરતો તે રાક્ષસના આગમનની પ્રતીક્ષા કરતો બેઠો છું. જ્યારે તે રાક્ષસ આવી ચડશે અને તમારી આવશ્યકતા પડશે, ત્યારે હું તમને જગાડીશ.”

સદસદસના કથન પ્રમાણે ચંપકદલ કોઈ પણ આનાકાની કર્યા વિના જ નિદ્રાધીન થયો. ત્યાર પછી કેટલીક વારે રાત્રિના મહાભયના ધડિયાળમાં બારના ટોકારા સંભળાયા. આ સમયે સદસદસે જોયું કે, જાણે કોઈ પ્રમળ ઝંઝાવાતના વેગની પેઠે અતિ વેગપૂર્વક કોઈ એક

વ્યક્તિ તે મંદિર તરફ આવી રહી છે ! હજી તે આ પ્રમાણે વિચાર કરતો બેઠો હતો, એવામાં તો કાંઈએ અતિ બળથી તે મંદિરના દ્વાર આગળ આવીને ધડાધડ આઘાત કરવા માંડ્યા. આ આગંતુક વ્યક્તિ તે અન્ય કાંઈ જ નહિ, કિન્તુ આપણો પૂર્વ પરિચિત રાક્ષસ જ હતો અને તેણે જ આવીને મંદિરના દ્વાર ઉઘાડવામાટે તેના પર લત્તાપ્રહારો કરવા માંડ્યા હતા, પરંતુ અનેક યત્ન કરવા છતાં જ્યારે કાંઈ પણ ઉપાયે તે દ્વાર ન ઉઘડ્યાં ત્યારે તે બહુ જ બચ્ચ થયો અને બહાર ઉભો ઉભો જ અતિ કોપદર્શક સ્વરથી કહેવા લાગ્યો કે:—“હાઉ—માઉ, ચાઉ, માણસ ગંધાય, માણસ ખાઉ, અંદર દેણુ જાગે છે?”

આ સાંભળીને સહસ્રદલે બીપલુતાથી ઉત્તર આપ્યું કે:—“સહસ્રદલ જાગે, અંપકદલ જાગે, જાગે છે બે પક્ષિરાજ ઘોડા!”

રાક્ષસ સહસ્રદલના કંઠસ્વરથી જાણી ગયો કે, તેના શરીરમાં અઘાપિ રાક્ષસનું રક્ત વહી રહ્યું છે, માટે તેને મારવાનું કાર્ય કાંઈ સહજ નથી. આ જોઈને રાક્ષસ ત્યાંથી નિરાશ થઈને ચાલ્યો ગયો. ત્યાર પછી રાજ-મહાલયના ઘડિયાળમાં જ્યારે એક વાગવાનો અવાજ સંભળાયો, ત્યારે તે પુનઃ પેલા શિવમંદિર આગળ આવી લાગ્યો અને મંદિરના દ્વાર પર ધક્કા મારવા લાગ્યો. કેટલીક વાર પછી તે પહેલાંની પેઠે જ બેસ્યો કે:—“હાઉ—માઉ—ચાઉ, માણસ ગંધાય, માણસ ખાઉ, અંદર દેણુ જાગે છે કે ? આ વખતે હું મારો આહાર આરોગ્યા વિના પાછો જવાનો નથી?”

સહસ્રદલે આ વખતે પણ એવો જ જવાબ આપ્યો કે:—“સહ-સદલ જાગે, અંપકદલ જાગે, જાગે છે પક્ષિરાજ ઘોડા. આજે અમે પણ તારો નાશ કર્યા વિના રહેવાના નથી.”

સહસ્રદલનું આવું ભયસૂચક ઉત્તર, સાંભળીને રાક્ષસ પુનઃ ત્યાંથી નિરાશ થઈને ચાલ્યો ગયો. ત્યાર પછી જ્યારે રાત્રિના ત્રણ વાગ્યા ત્યારે રાક્ષસે પુનઃ તે મંદિરના દ્વાર પર આવીને ધક્કા મારવાનું તથા પ્રથમ પ્રમાણે જ બોલવાનું શરુ કર્યું. અને સહસ્રદલે પણ પ્રથમના જેવું જ ઉત્તર આપ્યું. આથી રાક્ષસને તે વખતે પણ પાછા ચાલ્યા જવાની ફરજ પડી.

રાત્રિના ત્રણ વાગ્યા પછી સહસ્રદલને બહુ ઊંચ આવવા લાગી એટલે તેણે અંપકદલને જગાડીને કહ્યું કે:—“ભાઈ! હવે મને ઘણી જ જિંઘ આવે છે, માટે મને જરા વાર ઊંચવા દો. અત્યારે રાત્રિના લગભગ ત્રણ વાગી ગયા છે એટલે હવે કાંઈ ચિન્તા જેવું નથી, છતાં ચારેક વાગ્યાને શુભારે તે રાક્ષસ આવીને મંદિરના દ્વાર પર ધક્કા મારીને કહેશે કે—“હાઉ—માઉ—ચાઉ, માણસ ગંધાય, માણસ ખાઉ, અંદર દેણુ

જાગે છે રા' ત્યારે તમારે એવું ઉત્તર આપવું કે:—“સદસદ જાગે, ચંપકદ જાગે, જાગે જે પદિરાજ થોડા. સદસદ જાગે એ વાક્ય પ્રથમ જ કહેજે, અને ખજરદાર રહેજે કે, જેથી આપણા પર કાંઈ પણ આસ્ત આવી ન પડે. આ રાક્ષસ અતિ ભયાનક છે, એટલે તેને સદ-જમાં સપડાવી લેવા એ અતિ કડિન છે, માટે સાવચેતીથી જવાજ આપજે.”

આ પ્રમાણે ચેતવણી આપીને સદસદ સૂઈ ગયો. સાર પછી જ્યારે રાજાના રાજમહાલયના ઘડિયાળમાં ચાર વાગવાના ટોકારા થયા; ત્યારે તે રાક્ષસે વાયુવેગે આવીને ચંપકદ તથા સદસદવાળા મંદિરના દ્વાર પર ધક્કા મારતાં મારતાં જ પૂછ્યું કે:—“હાઉ-માઉ-ચાઉ, માણસ ગંધાય, માણસ ખાઉં; અરે અંદર કેણુ જાગે છે રા’”

રાક્ષસને આવો ભયંકર ચીત્કાર સાંભળીને ચંપકદના મનમાં અતિ ભય થવા લાગ્યો. ભયના ચોગે તે સદસદને આપેલા ઉપદેશને જૂલી ગયો અને બોલી ઉઠ્યો કે:—“ચંપકદ જાગે, સદસદ જાગે, જાગે જે પદિ-રાજ થોડા.”

ચંપકદના ઉત્તરથી રાક્ષસ સમજી ગયો કે, અત્યારે સદસદ સૂઈ ગયો છે, એટલે જ આ ચંપકદે ઉત્તર આપેલું હોવું જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે જોરથી તે મંદિરનાં દ્વાર ભાંગી નાખ્યાં અને પછીથી ચંપકદ તથા સદસદ આદિ જે ઝોરડામાં સૂતા હતા, તે ઝોરડામાં પ્રવેશ કર્યો. દ્વાર ભાંગતી વેળાએ જે ભયંકર અવાજ થયો તે અવાજ સાંભળીને સદસદની જાંઘ ઉડી ગઈ અને તે એકદમ જાગીને જોઈ ગયો. ત્યાર પછી તરત જ તેણે પોતાની તલ્વારને મ્યાનમાંથી બહાર કાઢીને તરફાળી તે રાક્ષસનું મસ્તક કાપી નાખ્યું. આથી રાક્ષસનું મસ્તક મંદિ-રના અંતર ભાગમાં પડ્યું અને ધડ બહારના આંગણમાં પડીને આમ તેમ અથડાવા લાગ્યું.

રાક્ષસનું શરીર એક મોટા પહાડ જેવડું હતું અને તેનું મસ્તક એક મહાન ગુંજળનો આભાસ કરાવતું હતું. તે રાક્ષસનું મૃત્યુ થયેલું જોઈને સદસદ તથા ચંપકદ અત્યંત પ્રસન્ન થયા. સદસદની આવી વીરતાને જોઈને ચંપકદ કહેવા લાગ્યો કે:—“ભાઈ; સદસદ! આજે તમે આ નરવિષાતક પિશાચનું મૃત્યુ નિપજવવામાં ખરેખર એક પ્રકારનું વિલક્ષણ પરાક્રમ જ કરી બતાવ્યું છે, આ રાજ્યની પ્રજાને તથા સમગ્ર રાજ્યને નિર્ભય બનાવ્યું છે; ખિચારા અનેક નિરપરાધી માણસોનાં મરણ ચર્તા અટકાવ્યાં છે, કેટલાંક બાળકોને નિરાધાર ચર્તા બચાવ્યાં છે, કેટલીક લલનાઓના વૈધવ્યને મટાડ્યું છે, અને કેટલાંક માતા પિતાઓને

સંતાનકીન થતાં અટકાવ્યાં છે. તમારા આ પરાક્રમની વાતો જ્યારે આ દેશને રાજ્ય જાણશે, ત્યારે તમને પુષ્કળ ધન્યવાદ આપ્યા વિના રહેશે નહિ.”

“ભાઈ! એમાં મેં કંઈ વિશેષ કર્યું જ નથી, એ તો ઈશ્વરની ઇચ્છાવડે જ મારાથી એ કાર્ય થઈ શક્યું છે; માટે સર્વ યશ ઈશ્વરને જ થયે છે!”

આ પ્રમાણે વાતોલાપ કરતા કરતા તે બન્ને ભાઈઓ તે રાક્ષસના કપાયવા મસ્તક આગળ સૂઈ ગયા. એવામાં જોતજોતાંમાં રાત્રિ વીતી ગઈ.

પ્રભાત સમયે કેટલાક કઠિયારા તે મંદિર પાસેના એક માર્ગપરથી લાકડાં કાપવા જતા હતા. તેઓ દૂરથી રાક્ષસના શરીરને પડેલું જોઈને ધણી જ ગભરાયા અને કંઈ પણ નિશ્ચયપર આવી શક્યા નહિ, ત્યાર પછી તેમાંના એક સાહસિક કઠિયારાએ તે રાક્ષસના મૃતશરીર આગળ જઈને જોયું તો, ખરેખર તે રાક્ષસને મૃત્યુવશ થયેલો જ જોયો. ઉવટે બધાએ મળીને જોયું કે, આ દેહ કાંઈ રાક્ષસનો જ છે અને કાંઈક તેને મારીને આપ્યું ગયું છે.

હવે તે રાજ્યના રાજાએ પ્રથમ એવા પ્રકારની આગતો પ્રચાર કર્યો હતો કે, જે વ્યક્તિ તે રાક્ષસને મારી નાખશે, તે વ્યક્તિની સાથે રાજ્ય પોતાની રાજકન્યાના લગ્ન કરાવી આપશે તેમ જ પોતાનું અડધું રાજ્ય પણ આપશે.

કઠિયારાઓ આ વાતોને જાણતા હોવાથી તેમણે રાજકન્યાની સાથે લગ્ન કરવાની અને અર્ધ રાજ્યના માસિક ચવાની લાક્ષ્યમાં પડીને તે રાક્ષસના મૃતદેહમાંથી એક એક ભાગ કાપી લેવા માંડ્યો. કાંઈએ આંગળીઓ કાપી લીધી, તો કાંઈએ હાથ કાપી લીધા; કાંઈએ પગ કાપ્યા તો કાંઈએ પેટ કાપી લીધું. આ પ્રમાણે જેના હાથમાં જે ભાગ આવ્યો તે લઈને રાજની પાસે જઈ પહોંચ્યા તથા કહેવા લાગ્યા કે:— “મહારાજ, હું આ રાક્ષસને મારી આવ્યો છું અને તેની નિશાની તરીકે મારી સાથે તેના શરીરનો એક ભાગ લેતો આવ્યો છું, માટે આપની આગ્રા પ્રમાણે મારી સાથે રાજકન્યાના લગ્ન કરી આપો તથા આપના રાજ્યનો અર્ધ ભાગ મને સોંપી દો.”

રાજા આ સાંજળીને મહા વિપદમાં આવી પડ્યો. દરેક કઠિયારો કહેવા લાગ્યો કે:— “મહારાજ, મેં રાક્ષસને માર્યો છે, માટે મને જ આ ઠરાવેલું ધનમ મળ્યું જોઈએ.” પરંતુ આ બધામાંથી કોણે ખરી રીતે રાક્ષસને માર્યો છે, એ કાંઈ પણ રીતે જાણી શકાયું નહિ.

. રાજા જ્યારે કાંઈ પણ પ્રકારના નિશ્ચયપર આવી શક્યો નહિ

ત્યારે તેણે પોતાના મંત્રીને જોલાવીને સર્વ વર્તાત કહી સંભળાવ્યો. મંત્રી શુદ્ધિમાન અને અનુભવી પુરુષ હોવાથી તેણે કેટલીક વાર સૂધી કાંઈક વિચાર કર્યા પછી કહ્યું કે:—“મહારાજ! ગઈ કાલે રાત્રે તે રાક્ષસના ઝોરાક તરીકે કયા મનુષ્યને જવાનો વારો હતો, તેની પ્રથમ તપાસ કરાવવી જોઈએ. તે મનુષ્ય અહીં આવશે, તો પછી સત્ય જનાવ શો જાશે, તે જાણવામાં લેશ માત્ર પણ વિડંબના પડશે નહિ. હાલ તરત તો આ કઠિયારાઓને પણ અહીં જ રાકી રાખો. એટલે જે સત્ય હશે તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે.”

મંત્રીની આ વાર્તા પસંદ પડવાથી રાજાએ તરત જ તે વારાવાળા ગૃહસ્થને જોલાવી મંગાવ્યો. કેટલીક વાર પછી તે ગૃહસ્થ આવી લાગ્યો. એટલે મંત્રીએ પૂછ્યું કે:—“વૃદ્ધ મહારાજ! આજે આપને ત્યાંથી રાક્ષસ-વાળા મંદિરે કાણુ ગયું હતું વારું?”

આ સાંભળીને વૃદ્ધ પુરુષે ઉત્તર આપ્યું કે:—“મંત્રીવર્ય! કાલે રાત્રે અમારે ત્યાં અતિથિ તરીકે આવેલા સદસદલ અને ચંપકદલ નામક બે લાઠીયાં તે મંદિરમાં ગયા હતા.”

આગતુક વૃદ્ધની વાર્તા સાંભળીને રાજા આશ્ચર્યચકિત થયો અને પોતાના મિત્ર તથા અનુચરોને લઈને તે મંદિર તરફ રવાના થયો. મંદિર આગળ આવીને તેમણે જોયું તો, અંદરથી તેનાં દ્વાર બંધ કરેલાં દેખાયાં. એ જોઈને રાજાના અનુચરો તે દ્વારને હડસેલવા તથા ધક્કા મારવા લાગ્યા. આ સર્વ કાલાહલ થતો જોઈને સદસદલ ઊંઘમાંથી જાગી ઊઠ્યો અને પછી તેણે તે દ્વાર ઉઘાડી નાખ્યાં. પછીથી રાજાએ સદસદલના મુખથી સર્વ વર્તાત સાંભળી લીધા.

સદસદલની વાર્તા સાંભળીને રાજાના હૃદયમાં દૃઢ વિશ્વાસ બંધાઈ ગયો કે, સદસદલે જ તે રાક્ષસને મારી નાખ્યો છે. ત્યાર પછી રાજાએ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે સદસદલની સાથે પોતાની રાજકન્યાનો લગ્ન-સંબંધ કરી આપ્યો, તથા પોતાના રાજ્યમાંથી અર્ધ રાજ્ય તેના અધિકારમાં સોંપી દીધું. વળી જે કઠિયારાઓ ધનામ મેળવવાની આશાથી જુદું ધર્તીંગ કરીને રાજાને છેતરવાના ઉદ્દેશથી આવ્યા હતા તે સર્વના નાક કાન કાપી લઈને રાજાએ તેમને વિદાય કર્યાં.

સદસદલ રાજકન્યાની સાથે લગ્ન કર્યા પછી રાજમહાલમાં જ રહેવા લાગ્યો. ચંપકદલ પણ ત્યાં જ રહેવા લાગ્યો. સદસદલ રાજમહાલમાંના અતિ સુંદર અને સુશોભિત શયનમંદિરમાં સૂતો હતો અને ચંપકદલ તેના શયનમંદિરની પાસેના એક મનોહર ઝોરડામાં સૂતો હતો. આ પ્રમાણે કેટલાક દિવસો સૂધી તેઓ બહુ જ સુખમાં રહેવા લાગ્યા.

હવે બીજું બાબતુએ શું થયું કે, તે રાજમહાલયમાં રાજની એક દાસી હતી. તે દાસીને રાજરાણી બહુ ચહાતી હતી. તે દાસી કામકાજ કરવામાં ધણી જ કુશળ અને ચાલાક હતી. રાણીના મનમાં તેને જોઈને એવો જ નિશ્ચય થઈ ગયો હતો કે, તે દાસી વિના આ સર્વ સંસાર સૂનો. અને તેના વિના પોતાનાથી એક ઘડી પણ રહી શકાશે નહિ; સારાંશ કે તે દાસી તેની અતિ માનીતી અને પ્રિયપાત્રા હતી. હવે મૂળ વાર્તા એવી હતી કે, તે દાસી હજીવેશી રાક્ષસી હતી અને રાક્ષસીના રૂપનું પરિવર્તન કરીને માનિનીના રૂપમાં આવીને રાજમહાલયમાં દાસી તરીકે રહી હતી. તે આખો દિવસ મહાલયમાં કામકાજ કર્યા પછી, રાત્રે જ્યારે મહાલયનાં સઘળાં માણસો સૂઈ જતાં હતાં, ત્યારે તે મહાલયમાંથી બહાર નીકળી પડતી અને આખી રાત બકરાં, ઘેટાં, ઘોડા આદિ જાનવરોને ખાઈને, સવાર થતાં પહેલાં પાંચ દાસીરૂપે મહાલયમાં આવી જતી હતી. રાજમહાલયમાં દાસી કાંઈ ખાતી પીતી નહોતી એમ નહોતું, પરંતુ મનુષ્યની પેઠે ખાવા પીવાથી, રાક્ષસ રાક્ષસીનું પેટ ભરાવું અશક્ય હોવાથી તે પોતાની ક્ષુધા તૃપ્ત કરવામાટે જ બહાર નીકળતી હતી.

તે દાસી એટલી બધી સાવચેતીથી બહાર નીકળતી કે, તેને કોઈ પણ જોળખી શકતું નહોતું. પરંતુ કેટલીક મુદત વીત્યા પછી અંપકદલની નજરમાં તે સંશયોત્પાદક જણાવા લાગી. તે વખતે વખત મહાલયના દ્વાર આગળ આવેલા એરડાની છતપર સૂતો હતો એટલે તે દાસીને રાત્રે બહાર નીકળતી જોઈને તેના મનમાં શંકાનો આવિર્ભાવ થયો હતો. કેટલાક દિવસ પછી દાસી પણ જાણી ગઈ કે, અંપકદલ તેના પ્રતિ શંકાથી ભરેલ છે, એટલે દાસીએ વિચાર્યું કે:—“આ અંપકદલને રાજમહાલયમાંથી દૂર કર્યા વિના મારાથી મારો આહાર મેળવવામાટે બહાર નીકળી શકાશે નહિ; તેમ જ મારી આ ગુપ્ત વાર્તા પણ છુપી રહેશે નહિ, માટે ગમે તે ઉપાયે તેને તો બહાર કાઢવો જ જોઈએ.”

આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને એક દિવસ તે રડતી રડતી રાણી પાસે જઈને કહેવા લાગી કે:—“રાજરાણી માતા! હવે મારાથી અહીં રહી શકાશે નહિ. મારા પિયરમાંથી આજે ધણી મુદતથી કથા સમાચાર આવ્યા નથી, માટે હવે હું ત્યાં ચાલી જઈશ.”

આ સાંભળીને રાણીએ પૂછ્યું કે:—“કેમ દાસી! આજે તને આ શું થયું છે? તું આજે આ પ્રમાણે બ્યગ્ર કેમ થઈ ગઈ છે! આ મહાલયમાં તને શું દુઃખ છે! હું હમણાં જ તારા પિયરના સમાચાર મંગાવી આપું છું.”

દાસીએ રડવા કકળવાનો કૃત્રિમ હાવભાવ કરીને કહ્યું કે:—“મહારાણી માતા! હું ગરીબ માણસ છું, મેહનત કરીને માંડ માંડ મારું પેટ

બરું છું; છતાં પણ મને ધર્માધર્મનું જ્ઞાન નથી, એમ ઠાનાથી કહી શકાય તેમ છે! માતા! આપના આ મહાલયમાં રહેવાથી મારી પરલોક-સિદ્ધિની પણ ધૂળધાણી થશે. આપના જમાધને બાઈ રોજ રોજ મને ગમે તેમ બાલીને મારી હા મસ્કરી કર્યાં કરે છે; એટલે મારાથી અહીં શી રીતે રહી શકાય? વળી તે નફ્ટના અત્યાચારની વાર્તા પણ હું તમને કયા મુખથી કહી સંભળાવું! તે મોટા માણસ દેવાથી મારા જેવી ગરીબ અળખાપર આવે. જુલમ ગુજરે, એ કાંઈ પણ રીતે થોડા ગણાય ખરું કે! માટે માતા, હવે મને અહીંથી જવા દો. હું ગમે ત્યાં જઈને મારું પેટ ભરી લઉંશ.”

દારીની વાર્તા સંભળીને રાણી અતિ ઉદાસીન થઈ અને તેને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી કે:—“દારી! તારે એ સંબંધમાં કશી પણ ચિન્તા કરવી નહિ. હું તારા એ દુઃખને દૂર કરવાનો હમણાં જ એક ઉપાય રોધી કાઢું છું. તારા જવાથી મારો ગૃહસસાર ચાલી ચકશે નહિ, માટે હું તને કાંઈ પણ પ્રકારે જવા દઉંશ નહિ. જે મારા જમાધને બાઈ અંપકદલ તારા પર અત્યાચાર ગુજારતો હશે, તો હું તરત જ તેને મારા મહાલયમાંથી રજા આપી દઉંશ. તારે હવે ભયભીત થવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી.”

આમ કહીને રાણીએ પોતાના જમાઈ સહસ્રદલને ઘોષાવી મંગાવ્યો અને ત્યાર પછી દારીનો સર્વ ટર્તાત તેને કહી સંભળાવીને કહ્યું કે:—“મારા મહાલયમાં તમારો બાઈ આવે. અત્યાચાર કરે અથવા દારી-આપર કુદરિ કરીને તેમના પાતિવ્રત્યનો લંગ કરવાની ચેષ્ટા કરે, એ કાંઈ પણ પ્રકારે ઇષ્ટ ગણાય નહિ. આથી રાજની પ્રતિષ્ઠા જળવાય નહિ; માટે આજે ને આજે જ અંપકદલને આ મહાલયમાંથી ચાલ્યા જવાની સૂચના આપી દો. જે કાલે તે આ મહાલયમાંથી નહિ નીકળી જાય, તો પછી હું પોતે તેને બળપૂર્વક અપમાન કરીને કાઢી મૂકીશ.”

રાણીની આવી વાર્તા સંભળીને સહસ્રદલ વિરિમત થયો અને અંપકદલના આરિ સંબંધી વિચાર કરવા લાગ્યો. કટલીક વાર સૂધી વિચાર કર્યા પછી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, અંપકદલ કદાપિ આવું કુકૃત્ય કરે જ નહિ, માટે આ દારીનું કાંઈક કપટ જ હોવું જોઈએ. આ પ્રભાણે એક દહ નિશ્ચયપર આવ્યા પછી તેણે રાણીને સંબોધીને કહ્યું કે:—“મહારાણી! આપ એકવાર અંપકદલના સંબંધમાં જરાબર તપાસ કરાવી જુઓ અને પછી જે તે અપરાધી હશે, તો તેને મહાલયમાંથી રજા આપો; પરંતુ વગર વિચારે એકદમ ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા આપવી, એ કાંઈ પણ રીતે ઉચિત ગણાય નહિ.”

સહસ્રદલે આ પ્રભાણે રાણીને સમજાવવાના અનેક યત્નો કર્યા;

પરંતુ તે સર્વ નિષ્કળ નીવડ્યા. રાણીએ કાંઈ પણ વાર્તા તરફ ધ્યાન આપ્યા વિના જ પોતાની તે “ચંપકદલને આજે ને આજે જ આ મહા-લયમાંથી રજા આપી છો” વાળી વાર્તાને હકપૂર્વક પકડી રાખી.

સહસ્રદલે છેવટે નિરુપાય થઈને, એક પત્રમાં સર્વ વૃત્તાંત લખીને તે પત્ર ચંપકદલની પાસે મોકલી આપ્યું. તે સારી રીતે જાણતો હતો કે, ચંપકદલ સંપૂર્ણ રીતે નિર્દોષ અને પવિત્ર છે, તે કદાપિ પણ પરસ્ત્રી-પર કુદૃષ્ટિ કરીને અથવા તેનાપર જીલમ ગુજારીને મહાન્ પાપનો અધિકારી થાય તેવો નથી. આથી સહસ્રદલને તેની આગળ રાણીએ કહેલો વૃત્તાંત કહી સંભળાવતાં સંકાય થયો એટલે પત્રદ્વારા જ તેણે સમજાવી હકીકત તેને જણાવી.

સહસ્રદલનું પત્ર વાંચીને ચંપકદલ શોકમગ્ન થયો. અને આત્મ-ગત પશ્ચાત્તાપ કરતો કહેવા લાગ્યો કે:—“હાય! હું આ રાજમહાલયમાં શામાટે આવ્યો! આ દાસી આગળ મેં કદાપિ એક ખીલતસ રાખ્ધ પણ ઉચ્ચાર્યો નથી, તો પછી તે સારાપર આવો આક્ષેપ કરવાને કેમ તૈયાર થઈ હશે? મેં તેનું કાંઈ પણ ખગાડ્યું નથી, છતાં તે મારા વિરુદ્ધ આવાં કારસ્થાનો શામાટે રચતી હશે! બસ, હવે આ મહાલયમાં એક ક્ષણ પણ ઉભા રહેવું એછએ નહિ. રાજના મહાલયો અને મદમાતા શ્રીમં-તોની હવેલીઓ સર્વદા આવા પ્રકારના પ્રપંચોથી ભરપૂર જ હોય છે, માટે તેનો ત્યાગ કરીને દરિદ્રની ઝૂંપડીનો આશ્રય લેવો એ જ વિરોધ હિતાવદ્ધ છે.” આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને તે કાઠને પણ કંઠા કારવા વિના પોતાના પક્ષિરાજ અથપર સ્વાર થઈને તે મહાલયમાંથી ચાલી નીકળ્યો. ચાલતાં ચાલતાં તે દૂર જઈ પહોંચ્યો. છેવટે તે એક ભંધકર જંગલમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આગળ આવીને ચંપકદલે જોયું કે, રાજના રાજમહાલયની સાથે સ્પર્ધા કરે તેવું એક ભવ્ય ભવન આવેલું છે. એ જોઈને તેણે તે ભવનના દ્વારમાં પ્રવેશ કરીને જોયું તો તે જનશૂન્ય જણાયું. તેમાં મનુષ્યનો સંચાર દેખાયો નહિ. ચંપકદલ તે વિશાળ ભવનના આ ઓરડામાંથી તે ઓરડામાં અને તે ઓરડામાંથી આ ઓરડામાં ફરવા લાગ્યો. ફરતાં ફરતાં છેવટે તેણે એક ઓરડામાં જઈને જોયું તો એક પરમ સૌન્દર્યવતી કન્યા પલંગપર સૂતેલી હતી. અને તે કન્યાના પલંગની બન્ને બાજુએ એક સોનાની અને એક રૂપાની એવી બે લાકડીઓ પડેલી હતી. ચંપકદલે તે રૂપાની લાકડીને પોતાના હાથમાં લઈને પેલી કન્યાના ચરીર સાથે ધીમેથી અડકાડી દીધી, તોપણ તે કન્યાની જાંઘ ઉડી નહિ, ત્યારે ચંપકદલે સોનાની લાકડી લઈને તેના ચરીર સાથે અડકાડી, એટલે તે કન્યા ઊંઘમાંથી જાગ્રત થઈને પલંગપર બેઠી થઈ.

જાગ્રત થઈને તે કન્યાએ કાંઈક વિચાર કર્યો પછી અંપકદલને સંજો-
ધીને પૂછ્યું કે:—“અરે જ્યો મનુષ્ય ! તમે કાણ છો અને ક્યાંથી આવો
છો? તમે આ સ્થળે શી રીતે આવી શક્યા? આવા ભયાનક જંગલમાં
આવવાનું સાદસ તમે કેમ કરી શક્યા? મારા સર્વ પ્રશ્નોનું સત્વર ઉત્તર
આપીને જણાવો કે, તમારે મારા આ શુભતટ્કમાં આવવાનું તથા મારી
નિદ્રાનો ભંગ કરીને આ પ્રભાતે મને જાગ્રત કરવાનું શું પ્રયોજન છે !”
તે કન્યાના પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં અંપકદલે પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંમ-
ળાવ્યો. જ્યો સાંભળીને તે કન્યાએ કહ્યું કે:—“સર્વનાશ! તમે આ સર્વ શું
કરી રહ્યા છો? મનુષ્ય હોવા છતાં આ સ્થળે શામાટે આવ્યા છો? તમે
જણુતા નથી કે આ રાક્ષસોનો પ્રદેશ છે ! આ ભયનમાં સાતસો
રાક્ષસો રહે છે. તેમણે મારા માતાપિતા, બ્રાતા ભગિની તથા આ દેશના
ખીજાં બધાં માણસોને મારી ખાધાં છે. મારા પિતા આ દેશના રાજા
હતા, તેમનો નાશ કર્યો પછી જ્યો દુષ્ટ પિતાએ મને અહીં લાવ્યા છે.
તેઓ મને પણ ખાઈ જવાની તૈયારીમાં હતા, પરંતુ એક વૃદ્ધ રાક્ષ-
સીની દયાથી મારું જીવન અઘાપિ ટકી રહ્યું છે. તે રાક્ષસો નિત્ય
પ્રભાત થતાંની સાથે જ અહીંથી નજીકમાં આવેલા એક સમુદ્રને પેલે પાર
શિકાર કરવામાટે આવ્યા જાય છે અને આખો દિવસ નાના પ્રકારનાં
જનવરો અને જંતુઓનો આહાર કર્યો પછી સંધ્યા સમયે પાછા અહીં
આવી પહોંચે છે. શિકાર કરવામાટે બહાર જતી વેળાએ તે રાક્ષસો આ
રૂપાની લાકડીનો મારા શરીર સાથે સ્પર્શ કરતા જાય છે, એટલે મને
ગાદી ઉંધ તથા ઘેન ચઢતું જાય ॥ અને હું આખો દિવસ મડદાની
હાલતમાં પડી રહું છું; ત્યાર પછી જ્યારે તેઓ શિકાર કરીને પાછા આવે
છે ત્યારે આ સોનાની લાકડીનો મારા શરીરને સ્પર્શ કરાવે છે, એટલે
મારી ઉંધ જડી જાય ॥ અને મારા શરીરમાં વ્યાપેલું ઘેન દૂર થાય
છે. આ રૂપાની લાકડીને તેઓ “મરણની લાકડી” કહે ॥ અને આ
સોનાની લાકડીને “જીવન લાકડી” કહે છે.

“હવે તમે અહીંથી સત્વર ચાલ્યા જાઓ; કારણ કે, તે રાક્ષ-
સોના આવવાનો સમય થઈ ચૂક્યો છે. જ્યો તેઓ અચાનક આવશે,
તો તરત જ તમને મારી નાખશે અને તમારા શરીરના માંસનું ભક્ષણ
કરશે. તે દુષ્ટ દાનવોના હૃદયમાં દયાનો નિવાસ નથી. અને પ્રેમની
પ્રખ્યળતા નથી; માટે જ્યો તમને તમારું જીવન મિથ હોય, તેને બચાવવાની
ક્રમ્પા હોય તો હવે કાંઈ પણ વિવેચન ન કરતાં સત્વર રવાના થાઓ.”

આ વાર્તા સાંભળીને અંપકદલ મહન વિચારમાં પડી મયો અને
રાક્ષસના ભયને લીધે તેના હૃદયમાં કમ્પનો આવિર્ભાવ થયો. ત્યાર

પછી તે, તે કન્યાને પોતાનું જીવન બચાવવાની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. તેની આવી દયાજનક દશાને જોઈને તે કન્યાએ તેને આશ્વાસન આપીને કહ્યું કે:—“મહાશય! હશે, તમારે ગલરાવાનું કાંઈ કારણ નથી. તમે અચાનક જ અહીં આવી ચઢ્યા છો, એટલે મારે તમારું રક્ષણ કરવું જ જોઈએ. હું તમને હવે જ એક ઉપાય બતાવું છું તે પ્રમાણે વર્તશો તો કદાચિત્ તમારું જીવન બચી શકશે.”

સમુદ્રના મધ્ય ભાગમાં પડેલા ઠાઈ મનુષ્યને જેની રીતે તૃણનો આશ્રય મળવાથી તેના હૃદયમાં એક પ્રકારની પ્રસન્નતા પ્રકટી નીકળે છે, તેવી જ પ્રસન્નતા દર્શાવીને ચંપકદત્તે અતિ ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું કે:—“હું આપની આવી અપૂર્વ ઉદારતા જોઈને અતિ આનંદિત થયો છું; પરંતુ આપે મારા આ જીવનને તે માનવભક્ષક રાક્ષસના પંખમાંથી બચાવવાનો શો ઉપાય યોજી શક્યો છે વારુ?”

“મહાશય! આ પાસેના શિવાલયમાં ખિસ્વપત્રના ઢગલાના ઢગલા પડ્યા રહે છે, તેમાં જઈને તમે છુપાઈ રહો એટલે કદાચિત્ તમારા જીવનની રક્ષા થઈ શકશે. પરંતુ એટલું અવશ્ય સ્મરણમાં રાખજો કે, જો તમારાથી કાંઈ પણ અવાજ થઈ જશે, તો તે રાક્ષસો તમારું મૃત્યુ નિપજાવશે અને છેવટે તમારા શરીરનું ભક્ષણ કરી જશે, માટે સંજાળીને રહેજો. આખી રાત લાંબાગળ છુપાઈ રહેજો અને સવારમાં જ્યારે રાક્ષસો ચાલ્યા જાય, ત્યારે પાછા મારી પાસે આવી પહોંચજો.”

આ પ્રમાણે સવાહ મસલત કર્યા પછી, ચંપકદત્ત તે કન્યાના શરીરને પેલી ‘મરણીની લાકડી’ ના સ્પર્શ કરાવીને, શિવાલયમાં આવેલા ખિસ્વપત્રના ઢગલામાં જઈને છુપાઈ ગયો. ધીમે ધીમે સમય વીતવા લાગ્યો અને સંધ્યા પણ થઈ ગઈ, એટલે પેલા રાક્ષસો દોડધામ કરતાં લાંબાગળ આવી લાગ્યા. પેલી વૃદ્ધા રાક્ષસીએ ‘જીવન લાકડી’ના સ્પર્શથી કન્યાને જાગ્રત કરી, અને ત્યાર પછી તેને ઉદેશીને કહેવા લાગી કે:—“કેશવતી! આજે આપણા આ આવાસમાં ઠાઈ મનુષ્યનો ગંધ આવતો હોય એમ જણાય છે, તેનું શું કારણ છે? શું અહીં ઠાઈ મનુષ્ય આગ્યું છે?”

આ સાંભળીને કેશવતીએ ઉત્તર આપ્યું કે:—“ના માતા, અહીં તો ઠાઈ મનુષ્ય આગ્યું હોય એમ જણાતું નથી. પરંતુ હું પોતે જ મનુષ્ય છું, એટલે મારો ગંધ આવતો હોય તો તે સર્વથા સંભવિત છે. જો આપને સંદેહ આવતો હોય તો મને મારીને ખાઈ જાઓ એટલે તમારો તે સંદેહ દૂર થશે અને તમને મનુષ્યનો ગંધ આવવાનો જો ભ્રમ થયો છે, તે ભ્રમ પણ મટી જશે.”

કેશવતીની કચ્છાચુક વાર્તા સાંભળીને તે વૃદ્ધ રાક્ષસી કહેવા લાગી કે:—“જરે પેલી છોકરી! તું તે કાંઈ દીવાની બની ગઈ છે! હું તને શામાટે મારી નાખું! તારું માંસ ખાવાની આરાને પણ હૃદયમાં કેમ ધારી શકાય? તને ખાવા કરતાં તારા ચતુને જ ખાધને મારા હુધાતુર હિંમને શામાટે શાન્ત ન કરું? જેટા, તું શાંત થા. આ તો હું સદંજ પૂછતી હતી.”

આમ કહીને તે રાક્ષસી ત્યાંથી ચાલી ગઈ અને કેટલીક વાર પછી નિદ્રાવશ થઈ. આ સમયે બીજા બધા રાક્ષસો પણ ઉઘી ગયા. સવાર થતાંની સાથે જ તેઓ બધા જાગી ઊઠ્યા અને શિકારાર્થે બહાર જવા માટે તૈયાર થયા. પેલી વૃદ્ધ રાક્ષસી પણ કેશવતીના પતંગ પાસે આવીને તેના શરીરને પેલી ‘મરણી લાકડી’ના સ્પર્શ કરાવીને તે સર્વ રાક્ષસોની સાથે શિકાર કરવામાટે ચાલી ગઈ. જ્યારે તેમના ગમતને કેટલોક સમય થીતી ગયો, ત્યારે અંપકદલ પોતાના શરીરપર ઢંકાવણા બિંદુપર્વના ઢગલાને દૂર કરીને તથા રાક્ષસો આજ્ઞા ગયા છે કે નહિ તેની ખાતરી કરીને, ધીમેથી કેશવતી પાસે આવી લાગ્યો અને ત્યાર પછી ‘જીવન લાકડી’ દ્વારા તેને બર જાંબાંથી જામત કરી. ઉવટે તે બન્નેએ સાથે મળીને તે બંધુ જીવનના દરેક આરડામાં ફરી ફરીને તપાસ કરવા માંડી. તે જીવનના આગલા ભાગમાં જે એક મુંદર સરોવર હતું, ત્યાં આવીને કેશવતીએ સ્નાન કર્યું તથા પોતાના મસ્તકપરના કેશકલાપને ઓળી લીધા.

આ જોઈને અંપકદલે કહ્યું કે:—“કેશવતી! આ પ્રમાણે છુપાઈ છુપાઈને આપણે ક્યાં સુધી અહીં રહી શકીશું? આ પરાધીન સ્થાનનો ત્યાગ કરીને કાંઈ સ્વતંત્ર સ્થળે ચાલ્યા જઈએ તો આપણને ધણું જ આનંદ મળી શકે તેમ છે, માટે હવે કશોય વિચંબ કર્યા વિના ચાલો આપણે બન્ને આ રાક્ષસજીવનમાંથી લાગી જઈએ. કેમ કેશવતી! તમે મારી આ વાર્તાને પસંદ કરો છો કે નહિ!”

અંપકદલના પ્રશ્નનું ઉત્તર આપતી વેળાએ કેશવતી કાંઈક વિચારમાં પડી ગઈ અને પછીથી બોલી કે:—“મહારાજ! ચોડીવાર ધૈર્ય ધરો. હું આજે આપણે શી રીતે ન્હાસી જવું તેની સર્વ વ્યવસ્થા કરી લઈશ અને પછીથી તે વિશે તમને જણાવીશ.”

અંપકદલે એક પ્રકારની ઉત્સુકતા દર્શાવીને પૂછ્યું કે:—“તમે શી વ્યવસ્થા કરવા ધારો છો અને આ સ્થળેથી ન્હાસી જવાનો શો ઉપાય યોજવા ધારો છો?”

કેશવતીએ ઉત્તર આપ્યું કે:—“આજે રાત્રે હું કળા કૌશલ્યથી તે વૃદ્ધ રાક્ષસીને તેનું મરણ શી રીતે નિપજી શકું તેમ છે, તે સંબંધી

૧ સર્વ વાર્તા પૂછી ધર્મશ અને જ્યારે તે વાર્તા આપણા જાણવામાં આવી જશે, એટલે આપણને અહીંથી નહાસી જવામાં અતિ સુગમતા થઈ પડશે. રાક્ષસી જે ઉપાયે તેનું મૃત્યુ થવાની વાર્તા કહેશે, તે જ ઉપાયવડે તે નીચ વૃદ્ધાનું મરણ નિષ્કળવીને આપણે અહીંથી ચાલ્યા જઈશું. આપણા મુખ્યમાર્ગનો તે મહાન કંટક નાબૂદ થશે એટલે આપણે સર્વદા નિર્ભય થઈ શકીશું.”

ત્યાર પછી પુનઃ આગવા દિવસની પેઠે સંધ્યાથી થોડીવાર પૂર્વે અંકડદહ કેશવતીના શરીરને ‘મૃત્યુ લાકડી’ના સ્પર્શ કરાવીને પેલા શિવાલયના બિસ્વપત્રના ઢગલામાં જઈને છુપાઈ રહ્યો.

પરાખર સંધ્યાસમય થવા આવ્યો એટલે રાક્ષસી પાછા આવી પહોંચ્યા. કેશવતીને તે દિવસે પણ પેલી વૃદ્ધા રાક્ષસીએ આવીને ‘જીવન લાકડી’દ્વારા સચેતન કરી, એટલે કેશવતી પર્વગપર ગેડી થઈને કહેવા લાગી કે—“માતા! આપ રોજ મને એકલી જાંઘમાં જ મૂકીને ચાલ્યાં જાઓ છો, અંધી મને કેટલીક વાર લવાનક સ્વપ્ન આવે છે અને મારું મન ગભરાવા માંડે છે, માટે તેમ ન થાય તેવા કંઈક ઉપાય બતાવો તો હીં; કારણ કે એ દુઃખ મારાથી સહી શકાતુ નથી.”

આ સાંભળીને વૃદ્ધાએ તેની વાર્તાને લક્ષ્યમાં લીધા વિના સહજ વિરક્તિ દર્શાવીને કહ્યું:—“કેશવતી! તે બધું યઈ રહેશે, પરંતુ આજે પણ મને કોઈક નવીન મનુષ્યનો ગંધ આવે છે, તો કહી દે કે, આ સ્થળે કયા પાપાણુ પુરુષે આવવાનું સાહસ કર્યું છે? પિશાચમંદિરમાં પેસવાની કયા હેવાને હીમ્મત ધારી છે?”

કેશવતીએ ઉત્તર આપ્યું કે:—“માતા! આપનું મસ્તિષ્ક ભ્રમિષ્ટ થયું હોય તેમ જણાય છે અને તેથી જ વારંવાર તમારા હૃદયમાં આવી કુશકાનો આવિર્ભાવ થાય છે. જો આપની તે શંકા જતી ન હોય, તો મને મારી નાખો એટલે તમારી પૂરતી ખાત્રી થશે. આ સ્થળે અત્યારે મારા વિના ખીજું કોઈ પણ મનુષ્ય છે જ નહિ.”

આ સાંભળીને વૃદ્ધા બોલી કે—“જારે ગાંડી છોકરી! હું તને શામાટે મારું? તારો વધ શાને કરું? તારું રક્ત પીવા કરતાં તારા શત્રુના દેહના રક્તનું જ પાન કેમ ન કરું? હશે, મારાથી કદાચિત્ત બૂધ થઈ હશે, માટે તું મારી એ બૂબને લીધે થયેલા અપરાધને લક્ષમાં ન લાવતી.”

ત્યાર પછી કેશવતી તે રાક્ષસીના પગપર તેલનું મર્દન કરતી-કરતી પોક મૂકીને રડવા લાગી અને પોતાની આંખોનાં આસુથી તે વૃદ્ધાના ચરણોને ભીંજવવા લાગી. એ જોઈને તે નિષ્કુરા રાક્ષસીના હૃદયમાં, દયાનો

સંચાર થયો અને તેથી તે કૈશવનીના હાથને પોતાના હાથમાં લઈને ઠહેવા લાગી કે:-“કૈશવતી, અરે એ કૈશવતી!” તું આજે આમ રડે છે શામાટે? શું હું તારાપર જરા ગીડાઈ હતી, એટલામાટે તું આમ રડી રહી છે, બેટા! માવતર બે દિન ચંદ્ર કહે, તો તેથી મારું લગાડાય ખરું કે? હવે વ્યર્થ રદન ન કર અને કડી દે કે, તને આજે શું દુઃખ થયું છે? તારા હૃદયને આજે કઈ દારણ્ય દુઃખિતાએ આમ વ્યથ કરી નાખ્યું છે? હવે રડ નહિ અને તારા દુઃખનું કારણ જણાવી દે.”

કૈશવતીએ કહ્યું કે:-“માતા! હું રડું છું તેનું કારણ અતિ ગદન છે. તમે મને આહો છો, અને મારામાં અતિ અનુરાગ રાખ્યો છો, એ સર્વ ખરું, પરંતુ હવે તમે વૃદ્ધા થયા છો, એટલે આજ કાલમાં તમારું મૃત્યુ થાય તો તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. જો તમારું મૃત્યુ થશે તો પછી મારી શી દશા થશે, મારી કાણુ રક્ષા કરશે? આવા અનેક વિચારો આવતાં મારું હૃદય વિદ્વળ થઈ જાય છે. તમારું મૃત્યુ થયા પછી આ સર્વ રાક્ષસો મને મારીને ખાઈ જશે, અને મારે પણ મૃત્યુવશ થયું પડશે. માતા! મૃત્યુ તો સર્વને માટે સંભવ્યું જ છે. કાંઈ પણ પ્રકારના જન્મ ધારણ કરનારને છેવટે તે કરાળ દાળને આધીન થવું જ પડે છે. જન્મથી પૂર્વે જ મૃત્યુ તો નિર્માણ થએલું જ હોય છે, બાળક અને વૃદ્ધ સર્વને તે લપાનક મૃત્યુને આધીન થવાનું જ છે, પરંતુ તેમ છતાં અવસ્થાના ભેદ પ્રમાણે વૃદ્ધનું મૃત્યુ પ્રથમ થવાની સંભાવના વિશેષ રહ્યા કરે છે. આવા સર્વ વિચારો અને મારી ભાવિ દશાએ મને ગભરાવી નાખી છે અને તેથી જ હું આ પ્રમાણે રડી રહી છું.”

કૈશવતીની વાર્તા સાંભળીને વૃદ્ધા રાક્ષસી હા હા હા શબ્દોના ધ્વનિ કરીને એક પ્રકારનું વિકટ હાસ્ય કરવા લાગી. ત્યાર પછી તે કંઈક વિચાર કરીને ઠહેવા લાગી કે:-“અરે આ શુદ્ધિહીન બાળા! તું મને એક સાધારણ મનુષ્ય માને છે, એ તારો એક ભયંકર પ્રભાદ થાય છે. હું તમો મનુષ્યોની પેઠે ક્ષણમાં નાશ પામું તેમ નથી. મારી સત્તાના પ્રભાવથી દાળ પણ ક્ષણવાર સ્તંભી જાય તેમ છે, મારું મૃત્યુ કરવાને એક નહિ, કિન્તુ અનેક ઉપાય કરવા પડે તેમ છે અને તે ઉપાયો પણ અતિ ભયંકર છે; માટે મારું મૃત્યુ નિપજાવવું એ કંઈ સદળ વાર્તા નથી. બેટા! તારે આવી વ્યર્થ આરાંકા લાવવાનું કંઈ પણ પ્રયોજન નથી. જો કે હું અમર તો નથી જ, છતાં પણ એક રીતે એટલું તો ખાસ ભાર મૂકીને કહી શકું છું કે, અમર વ્યક્તિથી અનુક્રમે બીજું સ્થાન અમારું રાક્ષસોટિનું છે. મનુષ્ય કરતાં અમારા જીવન સૂત્ર અતિ દૃઢ હોય અને તે સૂત્રનું છેદન કરનાર અસ્ત્ર પણ તેથી વિશેષ તીક્ષ્ણ અને દૃઢ

હોવાની આત્મસ્થિતિ છે. છતાં હું મારા મૃત્યુનો માત્ર એક જ મુખ્ય માર્ગ બતાવી આપું છું તે સાંભળી લે. આ સ્થાને જે સરોવર જણાય છે, તે સરોવરના મધ્ય ભાગમાં રક્ષિકનો એક સ્તંભ છે અને તે સ્તંભના ઉપરના ભાગપર બે બ્રમર છે. જો કોઈ વ્યક્તિ સાદસ કરીને તે સરોવરમાં જઈને તે બ્રમરને મારી નાખે, તો જ મારું મરણ થવાનો સંભવ છે. જો તે બ્રમરને એકદમ મારી નાખવામાં આવે તો મારી સાથે ને સાથે જ આ સાતસો રાક્ષસો પણ મૃત્યુવશ થઈ શકે તેમ છે. પરંતુ જો તે બ્રમરના રક્તનો એક નિન્દુ પણ ભૂમિપર પડી જાય, તો અમારા આ સાતસો રાક્ષસોને બધે બીજા સાતસો રાક્ષસો ઉત્પન્ન થાય અને અમારી સંખ્યા એકંદરે ચોદસોની થઈ જાય. કેશવતી! એવું તે સાહસિક મનુષ્ય કોણ હોય કે, જે ત્યાં જઈને તે બ્રમરોને મારી શકે? અને અમારું મૃત્યુ નિપજવી શકે? આમ હોવાથી અમે સર્વ રાક્ષસો અમર જ છીએ. આ મૃત્યુલોકનાં માનવીથી અમારું મૃત્યુ થવું સર્વથા અશક્ય અથવા કેવળ આકાશકુસુમસમાન જ છે.” આ પ્રમાણે પોતાના મૃત્યુનો ભયંકર ભેદ જણાવીને તે વૃદ્ધ રાક્ષસી નિદ્રાવશ થઈ ગઈ.

પ્રકાત થતાં ‘મરણ લાકડી’ દ્વારા કેશવતીને અચેતન કરીને રાક્ષસો પુનઃ શિકાર કરવામાટે આજ્ઞા ગયા. આ તરફ અંપકદલે કેશવતીને પુનઃ ‘જીવન લાકડી’નો સ્પર્શ કરાવીને જીવતી કરી. કેશવતીએ વૃદ્ધ રાક્ષસીએ કહેલો સર્વ વૃત્તાંત અંપકદલને કહી સંભળાવ્યો. તે વૃત્તાંતને એકામ્ર ચિત્તે સાંભળી લીધા પછી પોતાના આખા શરીરપર સરસવનું તેલ ચોપડીને અંપકદલ સરોવરના જળમાં ડૂબાડી મારીને શ્વાસનું રંધન કરી પૂર્વ કથિત રક્ષિકના સ્તંભ આગળ જઈ પહોંચ્યો, અને ત્યાર પછી તે સ્તંભપરના બે બ્રમરોને એક ડબ્બીમાં પૂરી લઈને સરોવરના તીર-પ્રાંતમાં આની પહોંચ્યો.

આ સર્વ કાર્ય કરી આવ્યા પછી તે કેશવતીને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો કે:—“કેશવતી! તમે ઘોડીક રાખ અહીં લઈ આવો અને તે સાથે એક તીક્ષ્ણ ધારવાળી છુરી પણ લેતાં આવજો.”

કેશવતી તત્કાળ તે સર્વ વસ્તુઓ લઈ આવી, એટલે અંપકદલે માટીમાં તે રાખ મેળનીને પછી પેલી છુરીવડે તે બે બ્રમરોને કાપી નાખ્યા. ત્યારે રાખ રાખીને બ્રમરોને કાપવાથી તેમનું રક્ત માટીમાં ન મળતાં રાખની સાથે જ મળી ગયું.

અંપકદલે જે વેળાએ બ્રમરોને કાપી નાખ્યા તે જ વેળાએ પેલા રાક્ષસો જ્યાં આગળ શિકાર કરવા ગયા હતા, ત્યાં આગળ જ ભયંકર

ચીત્કાર કરીને મૃત્યુવશ થયા. આ સમયે તે ત્યાંનું દરજ બહુ જ લપાનક ; વાસતું હતું. કેટલાક રાક્ષસો પૃથ્વીના પટ સાથે માર્યા પછાડતા હતા તેા કેટલાક તરફદીવાં મારીને પોતાના સમગ્ર શરીરને આન્દોલિત કરી રહ્યા હતા. કેટલાકના શરીરમાંથી રક્તની ધારાઓ વહી રહી હતી તેા કેટલાકના પ્રાણવાયુ પરલોકમાં પ્રવાયુ કરી રહ્યા હતા. સારાંશ કે, આવી ભયંકર દશામાં જ તે ગિચારા સાતસો રાક્ષસોનું એક સાથે મૃત્યુ થઈ ગયું.

તે સમયે રાક્ષસોના અંતકાળ આવી લાગ્યો તે સમયે તેમના બીપણ્ય આર્તનાદો સાંભળીને ચંપકદલ તથા કેસવતી ઉભાપ ઠંપવા લાગ્યાં.

ત્યાર પછી ચંપકદલે અને કેસવતીએ એક બીજાના કંઠમાં પુષ્પની માળાઓ આરોપીને ગાંધર્વ લગે કરી લીધાં અને લગે થયા પછી તેઓ બન્ને સુખ અને સ્વતંત્રતાથી પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યાં.

કેસવતી નિત્ય પોતાના ભવનની સ્થાને વહેતી એક નદીમાં નિત્ય સ્નાન કરવા જતી હતી. એક દિવસ તે નદીમાં સ્નાન કરતાં કરતાં કેસવતીના મસ્તકના વાળની એક લટ ઉતરી ગઈ. કેસવતીના કેશ કાંઈ જેવા તેવા નહોતા; તે એટલા બધા લાંબા હતા કે, તેના મસ્તકથી તે છેક પગની પાની સુધી પહોંચી જતા હતા. કેશ ઉતરી જવાથી કેસવતીના મનમાં ધણું જ દુઃખ થવા લાગ્યું. તેણે તે કેશશુચ્છની સાથે શુભાખતું એક પુષ્પ બાંધીને નદીના પ્રવાહમાં તરતું મૂકી દીધું. તે પુષ્પ તરતું તરતું બધાં આગળ ચંપકદલનો બાઈ સદસદલ તથા તેની પત્ની રહેતાં હતાં તે મામના પાદરમાં આવેલા નદીના ઘાટપરે સદસદલ તથા તેના મિત્રો ન્હાવામાટે આવ્યા હતા ત્યાં આગળ જઈ પહોંચ્યું.

તે પુષ્પ કેસવતીના સુવર્ણરમી વાળની સાથે ગુંથાયું હોવાથી અતિ મનોહર જણાતું હતું એટલે સદસદલની તે પુષ્પપર દષ્ટિ પડતાંની સાથે જ તેણે તેને ઉઠારી લીધું અને ત્યાર પછી તેનું નિરીક્ષણ કરીને મનમાં તે મનમાં જ તેની આગ્રામના કરતો તે કહેવા લાગ્યો કે:—“અદા, કેવું સુંદર પુષ્પ છે અને આ કેવા સુંદર અને ચગડતા કેશની સાથે ગુંથાયું છે! આ કેશ અવશ્ય કાંઈ અતિ લાવણ્યયથી લલનાના જ હોવા જોઈએ અને તેણે જ આ પુષ્પને આવી સરસ રીતે પોતાના કેશ સાથે ગુંથીને સ્નાન કરતી વેળાએ નદીમાં તરતું મૂકી દીધું હોયું જોઈએ.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે તે કેશશુચ્છમાંના કેશો છોડીને માપી નેયા. તે તે લગભગ ત્રણ હાથથી પણ વિશેષ લાંબા જણાયા. એ જોઈને તેણે વિચાર્યું કે:—“એવી દીર્ઘકેશધારિણી લલના કેણું દશે અને તેનાં દર્શન કરવાનું સૌભાગ્ય અને શી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકશે? અને

તે ઉપાયે એકવાર તો તે અનુપમ અંજનનાં દર્શન કરવાં જ જોઈએ. જોણે આવી સૌન્દર્યશાસ્ત્રિની સ્થાપનાં દર્શન નથી કર્યો, તે પુરુષ ખરેખર હતભાગી જ છે, માટે મારે તો અવશ્ય એ મનોહારિણી માનિનીની મુલાકાત લેવી જ જોઈએ; પરંતુ તે શી રીતે? તે રમણી, ક્યાંની નિવાસિની હશે?”

આ પ્રકારની ચિન્તાથી સહસ્રદલનું મન ચિન્તાતુર થયું અને તેના મુખમંડળમાં એક પ્રકારની ઉત્સુકતાની છાયા છવાઈ ગઈ. તે તરત જ નદીના ધાટપરથી પોતાના રાજમહાલય તરફ ચાલ્યો ગયો અને પછી એક ચોરડામાં જઈને શોકાતુર વદને એક પ્રકારની ચિંતામાં નિમગ્ન થઈ ગયો. તેનું મન અસ્થિર થવાથી તેની સાંતિના સંહાર થઈ ગયો.

રાજમહિષીએ જોયું કે, પોતાનો, જમાઈ, સર્વદા એક પ્રકારની ચિન્તામાં નિમગ્ન રહ્યા કરે છે અને વૈભવ વિકાસ આદિનાં સાધનાથી તેનું મન સર્વથા વિરક્ત બની ગયું છે. આ કારણથી તેણે એક દિવસ સહસ્રદલને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે — “સહસ્રદલ! તમે નિરતર ચિંતામગ્ન અવસ્થામાં જ રહ્યા કરો છો અને, કોઈની સાથે કંઈ વાતોચાપ કર્યો વિના કેવળ એક જ વસ્તુના ધ્યાનમાં તદ્દલીન બની ગયા હો તેમ જણાય છે, તેનું શું કારણ છે? આ વૈભવ અને વિવાસથી પરિપૂર્ણ મહાનયમાં તમને કંઈ વસ્તુનો અભાવ છે? તમારા હૃદયમાં આવી વ્યર્થ ચિન્તા શા કારણથી ઉદ્ભવી છે? શું તમને કંઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ છે? જો કંઈ પણ દુઃખ હોય તો તે સત્વર જણાવી દો, એટલે તેના નિવારણનો યોગ્ય ઉપાય યોજનામાં આવે અને તમારી ચિન્તાને દૂર કરી શકાય. જો કંઈ ઇચ્છા હોય તે સકાય વિના જણાવી દો.”

રાજમહિષીની આ વાર્તા સાંભળીને સહસ્રદલે પેલા ગુહાનના પુખ્ત સાથે તથાઈ આવેલો દેશગુચ્છ રાજમહિષીને ખતોવીને કહ્યું કે — “માતા! આ મનોહર મહાનયમાં મને સર્વ પ્રકારનાં મુજો મળી શકે છે, મારા હૃદયને પ્રસન્ન કરે તેનાં ઉપભોગનાં સાધનાં પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે; પત્ની તરફથી પણ મને પૂરતો આનંદ મળે છે, પરંતુ એક ગહન ચિન્તાએ તે સર્વ મુજોને રિસરાની દધને મારા હૃદયને ઉન્મત્ત બનાવી દીધું છે; અને તે ચિન્તા માત્ર એ જ કે, આવા અમૂલ્ય દર્શોને પોતાના મસ્તકપર ધારણ કરતી તે મનોહર માનિનીનાં દર્શન કરવાની મારા હૃદયમાં પ્રબળ આર્કાશા થઈ આવી છે. તે દિવ્યાંગનાનાં દર્શન વિના મને ક્યાંય પણ શાન્તિ મળી શકે તેમ નથી. હું મારા મનને બહુ સમજાવું છું, પરંતુ તે તો ઉન્મત્ત જ થતું જાય છે માટે હવે મારે એ મનોહર મૂર્તિના દર્શન કરવાં જ જોઈએ; કારણ કે, તે વિના મારા મનને સ્થિરતા મળી શકે તેમ નથી.”

સદસદની વિશ્વદાસી વાર્તા સાંભળીને પ્રથમ તે રાજમદિપી વિચારમાં પડી ગઈ. પરંતુ ડેટલીકવાર સૂધી કાંઈક વિચાર થયો પછી તે બોલી કે:-“સદસદ! તમે ચિન્તા ન કરો. હું તમારી મનો-વાંચના પૂર્ણ કરીશ અને તે સૌન્દર્યશાલિની રમણીનાં દર્શનનો લાભ તમને અપાવીશ.”

આમ કરીને રાજમદિપીએ પોતાની દારીને બોલાવીને સબજો પૂર્ણ કરી સંભળાવ્યો. એ સાંભળીને દારી બોલી કે:-“દેવી, જે હજાર કાષ્ઠની નૌકા અને મનઃપવનનો દંડ મળે તો, હું કેશવતીને તેના મદા-લપમાંથી ગમે તે ઉપાયે અહીં લઈ આવીશ.”

દારીના કહેવા પ્રમાણે રાજમદિપીએ તરત જ હજાર કાષ્ઠની એક નૌકા અને મનઃપવનનો દંડ આદિ તૈયાર કરાવી આપ્યાં. તે દંડને નૌકાની સાથે જોડી દેવામાં આવ્યો. નૌકા જ્યારે તૈયાર થઈ ગઈ ત્યારે દારીએ એક હાંસલામાં સદેશ આદિ કેટલીક મીઠાઈ અને કેટલાંક સારાં સારાં પૂતળાં વગેરે લઈને, જે ઘાટપર સદસદલ સ્નાન કરતો હતો ત્યાં જઈને નૌકાપર આરોહણ કર્યું અને ત્યાર પછી તે નૌકાનું સુકાન ધરીને નિઃ-સિખિત મંત્ર પઢતાં પઢતાં નૌકાને છોડી મૂકી:-

“હજાર કાષ્ઠની નૌકા છે ને મનઃપવનના દંડ ખરે;

તે ઘાટે લઈ આવ મને જ્યાં કેશવતી જલસ્નાન કરે!”

આ પ્રમાણે મંત્રનો ઉચ્ચાર થતાંની સાથે જ નૌકા વિદ્યુત વેગે ચાલવા લાગી. જોતજોતાંમાં તે નૌકા જે ઘાટપર કેશવતી સ્નાન કરતી હતી તે ઘાટપર જઈ પહોંચી; એટલે દારી નૌકાપરથી નીચે ઉતરીને હાથમાં પેશું મીઠાઈનું હાંસું લઈને કેશવતીના મદાલપ સમક્ષ આવી લાગી અને તેને ખૂબ પાડીને કહેવા લાગી કે:-“કેશવતી, આ કેશવતી! મદાલપમાં છે કે?”

આ સાંભળીને કેશવતીએ પોતાની દારીને બોલાવીને કહ્યું કે:-“દારી! જરા જે તો ખરી કે, મને જહાર કેણુ બોલાવે છે?”

કેશવતીની આજ્ઞા થતાંની સાથે જ દારીએ જહાર આવીને તપાસ કરતાં સદસદલે મોકલાવેલી દારી તેના જોવામાં આવી અને તેને સાથે લઈને તે મદાલપમાં આવી પહોંચી.

મદાલપમાં આવ્યા પછી તે આગંતુક દારી કેશવતીને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી કે:-“અહા! મારાં કેવાં સૌભાગ્ય કે હું તારાં દર્શન કરીને વૃત્ત થઈ શકી છું. કેશવતી! તું આવડી મોટી થઈ ગઈ! અહા બેટા! તું જ્યારે ચાર વર્ષની હતી, ત્યારે મેં તને જોઈ હતી, તેને આજે બધી મુક્ત થઈ ગઈ છે. હું તારી માસી થાઉં છું, પરંતુ તું મને શી

રીતે ઓળખી શકે? જ્યારે તે મને જોઈ હતી, ત્યારે તું છેક નાની હતી એટલે મારું સ્મરણ તને ક્યાંથી રહ્યું હોય? બેટા, હું તને જોઈને બહુ જ પ્રસન્ન થઈ છું અને હૃદયપૂર્વક આસીર્વાદ આપું છું કે, અખંડ સૌભાગ્યવતી રહે, તારા લલાટપરનું સિન્દૂર ચિહ્ન અવિચલ રહે, અને ભગવાન તારું કલ્યાણ કરે.”

આમ કહીને તે કેશવતીનાં કામળ ગાલોને વારંવાર ચુંબનથી આર્દ્ર કરવા લાગી. આ સર્વ કૃત્રિમ લાગણીઓથી લોભાધને કેશવતીએ ધાઈું કે, ખરેખર તે તેની માસી જ છે અને તેથી તેના પ્રતિ આવેા અપૂર્વ પ્રેમ દર્શાવી રહી છે.

અંપકદલ પશુ વિચારવા લાગ્યો કે:—“આ આગંતુક સ્ત્રી કેશવતીની માસી જ હશે, તે વિના આટલી બધી ઘેઘી બનીને તેના પ્રતિ આવેા અનુરાગ દર્શાવે નહિ.”

બીજે દિવસે જ્યારે ખાધા પીધા પછી અંપકદલ નિદ્રાવશ થયો, ત્યારે તે દાસીએ કેશવતીને એકાંતમાં લઈ જઈને કહ્યું કે:—“બેટા કેશવતી! આજે જરા બહારો વિશેષ હોવાથી મારું શરીર અકળાઈ ગયું છે, માટે ચાલ આપણે નદીમાં સ્નાન કરી આવીએ. સ્નાન કરવાથી શરીરની સર્વ વ્યાકુલતા દૂર થશે અને આપણને એક પ્રકારનો અલભ્ય આનંદ પણ મળી શકશે.”

દાસીની વાતો સાંભળીને કેશવતીએ કહ્યું કે:—“માસીબા! મારા પતિદેવ અત્યારે નિદ્રાવશ થયા છે એટલે તેમને પૂજ્યા વિના મારાથી તમારી સાથે શી રીતે આવી શકાય વારુ? પતિની આજ્ઞા વિના ધરમાંથી એક પગલું પણ આગળ ભરવું, એ સતી, સાધ્વી અને પતિપ્રરામણા પત્નીનો ધર્મ નથી. જ્યારે તેઓ જાગ્રત થશે, ત્યારે હું તેમની આજ્ઞા લઈને આનંદથી તમારી સાથે આવીશ. તેમ છતાં પણ તમારા શરીરમાં બહુ જ બહારો થતો હોય તો હું મારી આ દાસીને મોકલું છું, તેને સાથે લઈને સ્નાન કરી આવો.”

આગંતુક દાસી કાંઈક વિરક્તાતા દર્શાવીને બોલી કે:—“એમાં તે આજ્ઞા લેવાની શી જરૂર હતી? આપણે ક્યાં કાંઈ જીંદું કામ કરવા જવું છે અથવા લાંબા વખત સુધી રખડવા જવું છે? સ્નાન કરીને હમણાં જ આપણે પાછાં ચાલ્યાં આવીશું. કદાચિત્ તેઓ આપણા આવતાં પહેલાં જ જાગી ઉઠશે, તો આ હાંસ્લામાંના સંદેશ ખાઈને શાંત થશે; માટે તું આ વ્યર્થ આરાકાને ત્યાગીને મારી સાથે ચાલ.”

આમ કહીને તે દાસીએ પેલા હાંસ્લામાંથી રૂપાના એક થાળમાં કેટલાક સંદેશ કાઢીને તેની પથારી પાસે રાખી દીધા, અને બાજુમાં જ

હંડા પાણીનો એક ખાલો મૂકી દીધો. ત્યાર પછી તે કૈશવતીને પોતાની સાથે લઈને નદીના કાંઠાપર જઈ પહોંચી. ત્યાં જઈને તેણે બન્ને સ્નાન કરવા લાગી. સ્નાન કરતાં કરતાં કૈશવતીની નજર પેલી નૌકાપર રાખેલાં ચીનીનાં પૂતળાંપર જઈ પડી અને તે જોઈને તે બોલી બોલી કે:-“મારી, પેલું શું દેખાય છે વારુ?”

કૈશવતીનાં મુખમાંથી આવેલ શબ્દો નીકળતાની સાથે જ તે મારી નામધારિણી દારી કહેવા લાગી કે:-“કૈશવતી! એ તો ચીનીનાં મનોહર પૂતળાં છે; જો તારે જોઈતાં હોય તો ચાલ આપણે તે નૌકાપર જઈને લઈ આવીએ.”

કૈશવતીએ પ્રથમ તો ત્યાં જવામાં આનાકાની કરવા માંડી, પરંતુ છેવટે દારીના પ્રલોભનોથી લોભાઈને તે નૌકામાં જવામાટે સંમત થઈ. તેણે નૌકામાં પગ મૂકતાની સાથે જ પેલી દારીએ પોતાની આંગળીદ્વારા ત્રણ ટોકારા મારીને તથા કાંઈક સ્મરણ કરીને મંત્ર ઉચ્ચાર્યો:-

“હજલ કાખની નૌકા છે ને મનઃપવનના હંડ ખરે;

તે ઘાટે લઈ આવે મને જ્યાં સદૃસદલ જલસ્નાન કરે?”

આ પ્રમાણે મંત્ર પૂર્ણ થતાની સાથે જ નૌકા વાયુવેગે ચાલવા લાગી. આ જોઈને કૈશવતી ધસી જ ગલરાઈ ગઈ અને પોતાપર આવેલી આપત્તિનો વિચાર કરતી કરતી નદીમાં ભૂસકા મારવાની એટા કરવા લાગી. પરંતુ રાક્ષસી દારીએ તેને બરાબર પકડી રાખેલી હોવાથી તેમ કરવામાં તે નિષ્ફળ નીવડી અને તેથી તેણે રડવાનો આરંભ કરી દીધો.

ત્યારપછી જોતજોતમાં તે નૌકા, સદૃસદલ જે કાંઠાપર સ્નાન કરતો હતો તે કાંઠાપર જ આવીને ઉભી રહી. કૈશવતીને રાજમહાલયમાં લઈ જવાની સર્વ વ્યવસ્થા પ્રથમથી જ કરી રાખવામાં આવી હતી; એટલે નૌકાપરથી ઉતરતાની સાથે જ તેને રાજમહાલયમાં લઈ જવામાં આવી. રાજમહાલયમાં ગયા પછી તેના કેશ અને અનુપમ રૂપને જોઈને સર્વ જનો દિગ્મૂઢ થયા અને તેના તે મનોહર લાવણ્ય તથા ક્ષાન્તિયુક્ત સૌંદર્યની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. -

પરંતુ કૈશવતીએ તે તરફ કાંઈ પણ લક્ષ આપ્યા વિના રડતાં રડતાં જણાવ્યું કે:-“તમે લોકો મારી વૃથા પ્રશંસા કરીને મને સતાવશો નહિ. મારું મન અત્યારે અતિશય વિદ્વળ થઈ ગયું છે, માટે મારી આગળથી બધાં ચાલ્યાં જાઓ. મારા પતિથી વિયુક્ત કરાવીને તમે લોકો મને અહીં યામાટે લઈ આવ્યા છો? પતિ વિના પત્નીની દશા શી થતી હશે, તેની કલ્પના પણ તમારા હૃદયમાં ઉદ્ભવી હોત, તો તમે આવું અન્યાયજન્ય કાર્ય કરવાને તત્પર થાત જ નહિ. પરંતુ હશે, હવે એ સર્વ ગત

વાર્તાનું સ્મરણ કરીને વ્યર્થ શોક કરવાનું પ્રયોજન નથી. હવે તો મારી માત્ર એ જ નમ્ર પ્રાર્થના છે કે, મને સત્વર અહીંથી મારા પતિ-દેવ પાસે મોકલી આપો.” પરંતુ તે બિચારીની વાર્તા કાણ સાંભળે ? છેવટે કૈશવતી બ્યારે સમજી ગઈ કે, તે પોતે બુન્દિની થયેલી છે, ત્યારે રાજમહાલયમાં વસતી અન્યાન્ય ઓળખાને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી કે;—“મેં એક વ્રત લીધું છે અને તે વ્રત આજથી છ માસ પછી પૂરું થવાનું છે. એ છ માસના કાલાવધિમાં હું કોઈ પણ પુરુષનું મુખ જોઈ શકીશ નહિ અને એકાંતમાં જ મારું જીવન ગાળ્યા કરીશ. આ કારણથી મારા નિવાસમાટે કોઈ જૂદું મકાન કાઢી આપો, અટલે તેમાં રહીને હું મારું વ્રત પૂર્ણ થતાં સુધી સુખેથી ઈશ્વરનું લજન કરી શકું.”

કૈશવતીની ઇચ્છા પ્રમાણે તેને એક વિશાળ રાજમાર્ગમાં આવેલા એક સુંદર મહાલય સોંપવામાં આવ્યો. કૈશવતી તે મહાલયમાં રહેવા ગયા પછી, એક બારીમાં બેસીને નિત્ય રજા કરતી હતી.

હવે આ તરફ ચંપકદલે ઉપમાંથી ભડીને બેસું તો કૈશવતી તથા તેની દાસી આદિ કોઈ દેખાયું નહિ. આવી સ્થિતિ જોઈને ચંપકદલ એકદમ નહીના ધાટપર જઈ પહોંચ્યો, પરંતુ ત્યાં પણ તેમનો પત્તો મળ્યો નહિ. ત્યારે તેના મનમાં સંદેહ થયો કે, “અવશ્ય તે આગંતુક મારી જ તેને લઈ ગયેલી હોવી જોઈએ.” તેના વિના આ કામ કરવાની હિમ્મત ખીજી કાઢી પણ થઈ શકે જ નહિ. વળી કૈશવતી મારામાં અતિ અનુરાગ રાખનારી છે, તેથી તે પણ મારા ત્યાગ કરીને અથવા મારી આજ્ઞા લીધા વિના સ્વેચ્છાનુસાર ચાલી જાય, એ વાર્તા પણ માની શકાય તેવી નથી. આ સર્વ બાબતોનો વિચાર કરતાં એમ જ જણાય છે કે, તે દુષ્ટા આગંતુક રમણી જો કરીને જ કૈશવતીને લઈ ગઈ હશે.”

આ પ્રમાણે અનેક વિચારો આવતાં ચંપકદલ કૈશવતીના શોકમાં ને શોકમાં જ ઉન્મત્ત બની ગયો અને ત્યાર પછી તેના શોધ કરવામાટે દેશોદેશમાં ભટકવા લાગ્યો. લય અને ચિન્તાથી તેનું પ્રત્યક્ષિત વદન સર્વથા કરમાઈ ગયું, તેના હૃદયની શાન્તિ લોપાઈ ગઈ અને મનની ધીરતા ચાલી ગઈ. આવી સ્થિતિમાં જ લગભગ છ મહત્ત સીટી જવા આવ્યા, પરંતુ તેમ છતાં પણ કૈશવતીનો પત્તો મળ્યો નહિ. છેવટે ચંપકદલ કંટાળીને સહસ્રદલના ચસુરના રાજ્યમાં આવી પહોંચ્યો. હવે એક દિવસ એવું બન્યું કે, કૈશવતી ત્યાં આગળ આવેલા જે ઘરમાં રહેતી હતી, તે માર્ગમાં ચાલતાં ચંપકદલે-સાંભળ્યું કે, તે ઘરની એક બારીમાં બેસીને કાષ્ઠક સ્ત્રી રહી રહી છે. તેના રોદનનો ધ્વનિ સાંભળીને ચંપકદલ સ્તંભી ગયો, અને તેને જણાવા લાગ્યું કે, આ સ્વર જાણે ‘મેં કાષ્ઠક’ સ્થળે

સાંભળ્યો છે અથવા તો મારી કાઠ પરિચિત વ્યક્તિનો જ તે સ્વર છે. તે ટટલીક વાર સુધી ઉભો ઉભો એક ચિત્તે તે રાદનધ્વનિ સાંભળવા લાગ્યો. અંતે તેનો નિશ્ચય થયો કે, તે રડનાર વ્યક્તિ તે અન્ય કાઠ જ નહિ, કિન્તુ તેની પોતાની પ્રિયતમા કેશવતી જ છે.

આ પ્રમાણે દૃઢ નિશ્ચય થયા પછી તે કેશવતીના ઉદ્ધારની પ્રતિજ્ઞાને પૂર્ણ કરવાનો સુયોગ શોધવા લાગ્યો. ત્યાર પછી તે દિવસે સાંજે જ ન્યારે લોકોની બીડ કાંઈક આછી થઈ, ત્યારે તે કેશવતીના ઘરની બારી પાસે આવીને અતિ મન્દ સ્વરથી કહેવા લાગ્યો કે:—“પ્રિયતમા કેશવતી! હું તારો સ્વામી અંપકદલ છું અને તને શોધવામાટે જ અહીં આવી લાગ્યો છું.”

અચાનક આવી વાર્તા સાંભળીને કેશવતી ચમકી ઊઠી! અને ત્યાર પછી પરસ્પર મંત્રણા કરીને તેમણે એવો નિશ્ચય કર્યો કે, પરમ દિવસે કેશવતીએ પોતાના વ્રતની પૂર્ણ આબુતિ કરવી અને તે સમયે અંપકદલે બ્રાહ્મણનો વેશ ધારણ કરીને તે વ્રતની કથા કરવી અને પછીથી કેશવતીનો ઉદ્ધાર કરીને પુનઃ પોતાના હૃદય મંદિરની આરાધના દેવી બનાવવી.

બીજે દિવસે રાત્રીએ એવા પ્રકારનો ઢંઢેરો પીડાવ્યો કે, “કેશવતીના વ્રતની વાર્તા કહી સંભળાવે, એવો કાઠ પંડિત અને કુશળ બ્રાહ્મણ બ્રધએ છે; માટે જ કાઠ બ્રાહ્મણને તે વાર્તા કહેતાં આવડતી હોય તેણે રાત્રસભામાં જઈને રાત્રને મળવું. આ વાર્તા કહેનાર બ્રાહ્મણને ઘણું સારું ધનામ આપવામાં આવશે અને તે સાથે જ રાત્રના પુરોહિતના પદને પણ તે પ્રાપ્ત કરી શકશે.”

તે રાત્રીમાં બ્રાહ્મણ તો અનેક હતા, પરંતુ કેશવતીના વ્રતની કથા શી છે, તે કાઠ પણ જાણતું નહોતું. શાસ્ત્રમાં અનેક વ્રતની કથાઓ આપેલી છે; પરંતુ કેશવતીના વ્રતની કથા તો કાઠ પણ રથજે મળી શકતી નહોતી! આ પ્રલોભનયુક્ત આજ્ઞા સાંભળીને અનેક બ્રાહ્મણો તે ધનામ મેળવવાની આશાથી લલચાયા તો ખરા, પરંતુ કદાચિત રાત્રનું અપમાન કરવાનો આરોપ મૂકવાથી મૃત્યુયાત્રા કરવી પડે, એવા ભયથી કાઠ પણ બ્રાહ્મણ એ કથા કહેવાનું સાહસ કરી શક્યો નહિ. છેવટે અંપકદલ, બ્રાહ્મણની પેઠ શરીરપર ભસ્મ ચોળીને, ગંગામાં માળા પહેરીને તથા કપાળમાં ત્રિપુંડ તાણીને રાત્ર પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે:—“મહારાજનો જય થાઓ! પ્રભો! હું કેશવતીની વાર્તા કહેવાને તૈયાર છું.”

ત્યાર પછી બીજે દિવસે કથા કહેવાનું એક સ્થાન નિયત કર-

વામાં આવ્યું. રાજ, મંત્રી, રાજ્યના જૂદા જૂદા અધિકારીઓ તથા ધનાઢ્ય નાગરિકો આદિ આવીને પોતપોતાના આસનપર બેસી ગયા. કૈશવતી પણ થોડેક દૂર આવેલા એક પડદા પાછળ આવીને બેસી ગઈ. સર્વજનો પોતપોતાના આસનપર ગોઠવાઈ ગયા પછી રાજની આજ્ઞા અનુસાર તે કૃત્રિમ અથવા વેશધારી બ્રાહ્મણ કૈશવતીના પ્રતની કથાનો આરંભ કર્યો. “એક કુલીન બ્રાહ્મણ હતો.” ત્યાંથી લઈને ટૂંક એટલે સૂધી તેણે વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો કે તેણે પોતે પણ ખાસ વિશિષ્ટ કારણને કીધે જ આવો બ્રાહ્મણનો વેશ ધારણ કરીને કથા કહી સંભળાવવાનો આરંભ કર્યો છે.

કથા કહેતાં કહેતાં તે વચ્ચે વચ્ચે કૈશવતીને ઉદ્દેશીને પૂછ્યા કરતો હતો કે:—“હમ કૈશવતી! હું જે કથા કહી સંભળાવું છું, તે ખરાબર છે ને? જે મારા કહેવામાં કંઈ ભૂલ આવી હોય, તો કહી દેજે.”

કૈશવતી પણ ધીમેથી તેના પ્રશ્નનું હિતર આપતી કહ્યા કરતી હતી કે:—“હા, મહાશય! તમે અત્યાર સૂધી કહી સંભળાવેલી સર્વ કથા અક્ષરશઃ સત્ય જ છે, તેમાં કંઈ પણ ભૂલ પડી નથી, માટે તમારી કથાને આગળ ચલાવો.”

ત્યાર પછી જ્યારે તેણે પેલી રાક્ષસી દાસીની કથા કહી સંભળાવી ત્યારે તે દાસીનું મુખ બિતરી ગયું અને તેના હૃદયમાં મૃત્યુવગ થવાની આશંકા ઉદ્ભવવા લાગી. તેણે નિર્ચાર્યું કે:—“આ બ્રાહ્મણ તો સદસ-દહનો બાઈ અંપકદલ હોય તેમ જણાય છે. મેં અને રાજમહાલયમાંથી પવના વાંકે કઢાવી મૂક્યો હતો, તેના બદલે લેવામાટે જ એ તૈયાર થયેલો જણાય છે! બસ, હવે મારા દિવસ ભરાઈ ચૂક્યા છે! ખરેખર મારા કરેલા પાપનો બદલો મને આજે મળી જ જવાનો.”

ત્યાર પછી જ્યારે સદસદહના સંબંધમાં તે બ્રાહ્મણે સર્વ કથા કહી સંભળાવી ત્યારે તેણે પણ એમ જ કહ્યું કે:—“હા! મારા સંબંધમાં આ બ્રાહ્મણ જે કંઈ કથા કહી સંભળાવી છે, તે યર્થજન છે. તેણે કહેલી કથામાં એક અક્ષર પણ અસત્ય અથવા કલ્પિત નથી.”

ઉપર જ્યારે અંપકદલે કૈશવતીના પ્રતની કથા સંપૂર્ણ કહી સંભળાવી, ત્યારે સદસદહને તેને આલિંગન આપીને કહ્યું કે:—“મહાશય! તમે મારા બાઈ અંપકદલ વિનાં બીજા કોઈ જ નથી. મારા પ્રમાદથી જ તમારે અહીંથી ચાલ્યા જવું પડ્યું છે અને આવાં આવાં ભવકર દુઃખો વેઠવાં પડ્યાં છે; માટે હવે મને મારા આ અપરાધની ક્ષમા આપો અને મારી સાથે આ મહાલયમાં હળી મળીને રહો, એવી મારી યાચના છે.”

રાજ તો દાસીની વાર્તા સાંભળીને ધણે જ ક્રોધાવે અને તરત જ

તેણે રાજમહાલય સમક્ષ એક મોટી ગર્તા બોધાવીને, તે ગર્તામાં કાંટા લારાથી તે રાક્ષસી દાસીને દટાવી દીધી. ત્યાર પછી સદસદલ અને રાજ-કન્યા, તથા અંપકદલ અને કેશવતી આદિ સર્વ સાથે હળી મળીને પોતાના ગૃહસંસારને સુખપૂર્વક ચલાવવા લાગ્યાં.

હજમ અને ભૂત

એક હજમ હતો અને તેને એક કજીઆળી સ્ત્રી હતી. હજમની રિયતિ ભ્રમણે તેવી સારી નહોતી. તે સામાન્ય રીતે રાજગાર કરીને જે કાંઈ મેળવતો તેવડે પોતાનું ગુજરાન ધણીજ મુશ્કેલીથી ચલાવતો હતો. પરંતુ એવી સાધારણ સ્થિતિ હજમની સ્ત્રીને પસંદ પડતી નહોતી. તે રાજ રાજ હજમની સાથે ઝગડા કર્યા કરતી અને કહેતી કે:—“તમારા ઘરમાં આવવાથી મને કાંઈ પણ પ્રકારનું સુખ મળી શકતું નથી; પેટ ભરીને પૂરું ખાવાનું પણ મળતું નથી અને સારાં સારાં કપડાં પણ પહેરવા મળતાં નથી. સધવા સ્ત્રીઓ આવ્યા દિવસ વીતાડતી ક્યાંય મારા ભોવામાં આવી નથી. છતે લાખડે બાપડી દુઝી થાય અને જૂએ મરી જાય, એના જેવી અજાયબીની વાર્તાં બીજી કઈ કહી શકાય! બધું તમારું ઘર અને બધા તમારા દીકાર, હું તો તમારાથી અને તમારા આ ઘરથી હવે તો છેક જ કંટાળી ગઈ છું. તમે તો આજસમાં ને આજસમાં પળા રહો છો અને મારા સુખનો કાંઈ વિચાર કરતા જ નથી. જો હવે તમે મને મારી જરૂરની સ્ત્રીને નહિ લાવી આપો, તો પછી મારાથી તમારા આ ઘરમાં રહી શકાશે નહિ. હું આ તમને છેલ્લે છેલ્લું કહી દઉં છું.”

હજમ હમેશાં આ પ્રકારની વાર્તાં સાંભળ્યા કરતો હતો; પરંતુ તે સાંભળીને તે કાંઈ પણ બોલતો નહિ. કેટલાક દિવસો સુધી આ પ્રમાણે ચાલ્યા પછી, હજમથી પોતાની પત્નીનાં મેણાં ન સહી શકાવાથી તે બોલ્યો કે:—“અરે ઓ કજીઆળી કુલટા ! તું રાજ રાજ આવાં વચનો કહીને મને શામટે સંતાપે છે ! બગવાન જે કાંઈ અજ પાણી આપે, તેનાથી જ સંતોષ માનીને ગુજરાન ચલાવી લેવું, એના જેવું બીજું કાંઈ પણ સુખ આ સંસારમાં નથી, માટે તારા આ કજીઆળા સ્વભાવને જરા શાન્ત કર અને બગવાનનું સ્મરણ કર. ભલો બગવાન સહુનું બહુ જ કરે છે. જો હવે તું રાજ ને રાજ મને આ પ્રમાણે સતાવ્યા કરીશ, તો છેવટે હું કંટાળીને આ ઘર છોડીને ગમે તે સ્થળે ચાલ્યો જઈશ. અને જો હું ચાલ્યો જઈશ તો પછી, તારે આનાથી પણ વધારે દુઝી થવું પડશે.”

હજમની સ્ત્રીના મિત્રજ તે દિવસે જરાજર ઠેકાણે નહોતો; તેથી

તેણે હજમની વાર્તા સાંભળીને એક ઝાડ હાથમાં લઈને તેની પીઠપર તેના પ્રહારો કર્યા અને પછી રડવા કંકળવાનો ઢોંગ કરીને ભયંકર ખૂમ-રાણ મચાવી દીધું.

હજમે જોયું કે, આમાં તેની સ્ત્રીનો કાંઈ જ દોષ નથી, કિન્તુ તેના પોતાના દુર્ભાગ્યનો જ દોષ છે. આજથી તેની અવનતિનો આરંભ થઈ ચૂક્યો છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે દારુણ દુઃસ્થિતાથી ઘેરાયલા મનવડે પોતાના ધરનો ત્યાગ કરીને કાંઈ પણ અન્ય સ્થળે જવામાટે બહાર નીકળી પડ્યો. ચાલતાં ચાલતાં તે ન્યારે એક જંગલમાં આવી પહોંચ્યો તે વેળાએ સંધ્યા થઈ ચૂકી હતી. ચાલવાના પથશ્રમથી અતિ થાકી જવાને લીધે તે હજમ તે જંગલમાંના એક વૃક્ષતળે વિશ્રાંતિ લેવા લાગ્યો. તે બેઠા બેઠા પોતાના દુઃખના વિચારો કરી રહ્યો હતો, એવામાં રાત્રિ લગલગ એક પ્રહર વીતી ગઈ! હવે ત્યાં એવું બન્યું કે, હજમ જે વૃક્ષતળે બેઠા હતો તે વૃક્ષમાં એક પ્રેત રહેતો હતો. તે પ્રેત હજમને જોઈને સ્વગત કહેવા લાગ્યો કે:—“આજે તો ઘણી જ મજા આવી છે. આજે મારે ભૂખે મરવું પડશે નહિ અથવા બીજા કાંઈ શિકારને શોધવાનો પરિશ્રમ વેઠવો પડશે નહિ. આ આગંતુક હજમનો ભક્ષ કરવાથી જ મારી છુધા તુંમ થઈ જશે અને શાંતિથી આરામ ભોગવવાનો સમય મળશે. તારા તો ઠીક બેસતો આવ્યો છે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી તે પ્રેત હજમના મુખ સમક્ષ આવીને બોલ્યો કે:—“અલ્યા આ હજમ, આજે હું તને મારીને તારું તાર્તુ માંસ ખાવા ધારું છું; માટે મરવાને તૈયાર થઈ જા.” ભૂતની બીપણ્ય મૂર્તિ જોઈને હજમ ભયથી કંપવા લાગ્યો એ ખરું; પરંતુ તેમ છતાં પણ તેની શુદ્ધિનો સર્વથા લોપ થયો નહોતો. એટલે પોતાની હજમતનાં સાધનાની કામળીમાંથી એક આરીસો કાઢીને ભૂતના મોઢા આગળ ધર્યો અને પછીથી ભૂતને ઉદ્દેશીને તે કહેવા લાગ્યો કે:—“અરે આ અધમ! તું મારી સાથે પણ આવી ચાલાકી ખેલવાને તૈયાર થઈ ગયો છે, એની તને જરાય શર્મ નથી આવતી? જો બીજવાર કદાપિ આવી બદમાશી કરીશ, તો આ ઝોળીમાં પૂરી દર્શા. જોતો નથી કે, આમાં કેટલાં બધાં પ્રેતો પૂરાઈ ગયાં છે! જા અધમ, પિશાચ, મારી આગળથી એકદમ તારી આ બેડોળ મૂર્તિને લઈને ચાલતો થા! તું કેવો ગમાર છે, કેટલો બધો મૂર્ખ છે! જા જલદી ચાલ્યો જા.”

તે પ્રેત હજમે બતાવેલા આરીસામાં પોતાના પ્રતિબિંબને જોઈને, કાંઈ બીજે ભૂત પોતાની દલા કરવામાટે તૈયાર થઈ રહ્યો છે, એમ ધારીને અતિ ભયભીત થઈ ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે:—“આ માણસ

આવો તે દેવો બળવાન છે કે, પોતાની કાયળીમાં મારા જેવા અનેક જૂતોને પૂરી રાખ્યા છે ! ગમે તેમ હોય, પરંતુ એણે કાઈ પણ પ્રકારની વિધાને સિદ્ધ કરેલી હોવી નોંધએ, નહિ તો એનાથી આવું કાર્ય થઈ શકે જ નહિ. ખરેખર આ કાઈ વિચિત્ર પુરુષ છે, માટે એની સાથે વિશેષ વિવાદ કરવાથી પરિણામ સારું આવવાની સંભાવના નથી.”

તેને નમ્ર થયેલા નોંધને હજમ કરેકરાઈ ગયો અને વિશેષ ભય બતાવવાના ઉદ્દેશથી કહેવા લાગ્યો કે:—“અરે એા અધમ પ્રેત ! હજી તો મને તારાપર દયા આવે છે; નહિ તો જો હું ધારું તો આ ટાણે જ તારું મૃત્યુ ઉપજવી શકું તેમ છું. મારી આ કાયળીમાં મેં તારા જેવા સંકડો જૂતોને પૂરી રાખ્યા છે, તે સર્વને જો છોડી મૂકું તો આ ક્ષણે જ તેઓ તને મારીને ખાઈ ભવ્ય તેમ છે. તું મને ખાઈ જવાની આશાથી અહીં આવ્યો તે પહેલાં જ મારી કાયળીમાં છુપાવેલા જૂત પ્રેતોની કુધાનું નિવારણ કરવામાટે તારો શિકાર કરવાના ઉદ્દેશથી જ હું અત્રે આવ્યો છું. બાસ, કહે નોંધએ કે, હવે તારે મરવામાં શી વાર છે ! તું કહે તો હું હમણાં જ મારી કાયળીમાંના જૂખ્યા થયેલા જૂતોને છોડી મૂકું, એટલે તેઓ તારો શિકાર કરીને તને ખાઈ ભવ્ય !”

હજમની આવી દમગાજ વાર્તા સાંભળીને ભૂત તો અભયળીમાં જ પડી ગયો અને દેટલીક વાર સૂધી છેક દિગ્મુદ્ધ જેવો જ બની ગયો. ત્યાર પછી તે કાલાવાલા કરતો કરગરીને બોલ્યો કે:—“ભાઈ ! હવેથી હું આવો અપરાધ કદાપિ કરીશ નહિ. માટે કૃપા કરીને મને એકવાર ક્ષમા આપો. જો કે મેં આપની આગળ આવીને બદમાશી કરવામાં એક મોટી ભૂલ કરી છે, પરંતુ હવેથી તેવી ભૂલ નહિ થાય, એવી ખાસ પ્રતિજ્ઞા કરું છું. એક વાર મારો ગુન્હો માફ કરો, મારાપર દયા કરો. જો તમે મને તમારા જૂતોનો ખોરાક બનાવી દો, તો તમને ભૂંડા સોગન છે કૃપા કરીને મારાપર કૌપાયમાન ન થાઓ.”

હજમ તો આથી અત્યંત કુત્સી ગયો અને ગર્વ સહિત કહેવા લાગ્યો કે:—“તારા જેવા એક ભયંકર બદમાશને માફી આપવી એ સર્વથા અયોગ્ય છે. આજે મારી ઇચ્છા તને મારી નાખવાની જ છે; માટે મરવાને તૈયાર થઈ જા. હું હમણાં જ મારા આ જૂત પ્રેતોને બહાર કાઢું છું અને તારો શિકાર કરાવું છું. તું બારિ નિમકદરામ છે, તેથી તને ક્ષમા આપવી તે પણ એક ભયંકર પાપ છે.”

હજમનાં આવીં ભયસૂચક વાક્યો સાંભળીને તે પ્રેત તેના પગમાં પડીને બોલવા લાગ્યો કે:—“તમને ભૂંડા સોગન છે, આ વખતે મને ક્ષમા આપો. હવેથી આપ જેમ કહેશો તેમ કરીશ !”

હનુમ બોલ્યો:—“શાર્ક, તને હું એક ચર્તે છોડવા માગું છું; પણ તે ચર્તે તારાથી કબૂલ રખાશે ખરી કે!”

“મહાશય! એવી તે થી ચર્તે છે, કે જે મારાથી ન કબૂલ કરી શકાય! આપ જે ચર્તે કહેશો, તે પ્રમાણે હું વર્તીશ. કહો, જોઈએ કે આપની તે ચર્તે થી છે વારુ? મારે એવું તે! શું મહાભારત કાર્ય કરી આપવાનું છે?”

“જો તું એકસા સોનામોહોરો અને લાવી આપીશ અને મારા ધરના આંગણમાં અનાજની એક મોટી ડાહી ભરીને મૂકી આવીશ, તો હું તને તરત જ છોડી મૂકીશ. તારાથી આ ચર્તે કબૂલ કરાશે ખરી કે?”

ભૂતે ઉત્તર આપ્યું:—“જી હા; ધણી જ ખુશીથી હું આપની એ ચર્તે પૂર્ણ કરી આપીશ. આપે એ વિષયમાં હવે ‘કાઈ પણ પ્રકારની ચિન્તા કરવી નહિ. હું આ ક્ષણે જ આપની તે ચર્તે પ્રમાણે વર્તવાને તૈયાર છું. જો આપ આજા આપો તો હમણાં જ આપે કહેલી સોનામોહોરો લઈ આવું.”

હનુમ બોલ્યો કે:—“જા ત્યારે જલદી લઈ આવ. જો તારા આવવામાં વિલંબ થશે, તો તરત જ હું મારાં ભૂતોને રવાના કરી દઈશ, એટલે તેઓ આવીને તને ખાઈ જશે.”

આ સાંભળીને ભૂતે કહ્યું કે:—“ના, મહાશય, મારા આવવામાં લેશ પણ વિલંબ લાગશે નહિ, હું હમણાં જ પાઠો આપની મેવામાં હાજર થઈ જઈશ.”

“ઠીક, ત્યારે જલદી આવ” હનુમે કહ્યું. આ પ્રમાણે હનુમની આજ્ઞા મળતાંની સાથે તે ભૂત ત્યાંથી ક્યાંક અદૃશ્ય થઈ ગયો અને થોડી વારમાં સોનામોહોરની એક ડાઘળી લઈને આવી પહોંચ્યો. હનુમે તે ડાઘળી છોડીને તેમાંની મોહોરો ગણી જોઈ, તો તેની સંખ્યા બરાબર એકમીની જ થઈ ચૂકી.

આ જોઈને ભૂત અથવા ગ્રેન બોલ્યો કે:—“કેમ લાઈ આપને આપણી ચર્તે મુજબ એકસા મોહોરો તો મળી ચૂકીને? હવે આપ આપના ગૃહ તરફ જવાને વિદાય થાઓ. કાલે સવારમાં જ ભિડીને આપ જોશો તો આપના કલા પ્રમાણે આપના ધરના આંગણમાંથી અનાજની લરેલી ડાહી મળી આવશે. આપ આ વિષયમાં લેશ પણ સંદેહ લાવશો નહિ, હું મારી ચર્તે પ્રમાણે વર્તવામાં કદાપિ પાછી પાની કરુ તેવો નથી, એ એકસ જાણુએ.”

હનુમે કહ્યું કે:—“ઠીક છે, તારા કહેવા પ્રમાણે જો કાલે સવારમાં મારે ત્યાં અનાજની ડાહી તૈયાર નહિ, હોય તો પછી તારા યોગ્ય સમા-

ગોવ થવા લાગ્યો. “વહૂ આટલી બધી ત્વરાથી જે કાંઈ કામકાજ કરે છે, તે કામકાજ એક સાધારણ માણસથી થઈ શકતું સર્વથા અશક છે. મુખમાંથી હજી આગા થતાં ન થતાં તો ચીંધિતું કામ સમાપ્ત કરી નાખે છે !” મનમાં આમ બોલીને તેની સાસુએ ધણા ધણા વિચારે કરી જોયા, તથા તેના સંબંધમાં જરાજર તપાસ કરવા માંડી, પરંતુ તેનાથી કાંઈ પણ સમજી શકાયું નહિ.

ત્યાર પછી એક દિવસ એવું બન્યું કે, સાસુ ઘરમાં કાંઈ કામકાજ કરતી હતી અને વહૂ બહારના વરંડામાં બેઠી બેઠી બારતશુંથણતું કામ કરી રહી હતી. એવામાં સાસુ અંદરથી બોલી કે:-“વહૂ બેટા ! રસોડામ પત્થરનો એક વાડકો છે, તે જરા લાવી આપો તો.”

આ સાંભળીને વહૂએ “આપું છું;” એમ કહીને તે પાતે જ બેઠી હતી ત્યાંથી હાથ લાંબો કરીને તે પત્થરનો વાડકો લાવીને સાસુના હાથમાં આપી દીધો. સાસુ તો વહૂની આવી વિલક્ષણ શક્તિને જોઈને એક અવાજ બની ગઈ. તેણે દરવાજાના ડ્રાંકામાંથી વહૂનો લાંબો હાથ જોયો હતો તેથી લખને લીધે તેનું હૃદય યરચર કંપવા લાગ્યું. તેણે વિચાર્યું કે, તેની વહૂ અવશ્ય કેઈ ડાકિની અથવા ચુડેલ દેવી જોઈએ; કારણ કે, નહિ તો આવા અદ્ભુત કામો બીજા કોઈથી કરી શકાય જ નહિ.

આ સર્વ બનાવ બની ગયા પછી, જ્યારે તેના દીકરા બહારથી ઘેર આવ્યો ત્યારે તે જણાવે તેને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી કે:-“બેટા ! તારી સ્ત્રી કેઈ મામાવિની રાક્ષસી અથવા પિશાચિકા હોય એમ જણાય છે; કારણ કે, એનાં પ્રત્યેક કાર્યને જોઈને હું તો દિગ્ભ્રમ જ થઈ ગઈ છું. ઘરનું કામકાજ કરવામાં પણ તે જેટલી ઉતાવળ કરે છે, તેટલી ઉતાવળ એક સાધારણ મનુષ્યથી થઈ શકે, એ સર્વથા અસંભવિત છે, મને એનાપર પૂરતો શક આવે છે, માટે જેમ બને તેમ આપણે એના બેદનો સત્વર પત્તો મેળવવો જોઈએ. આપણે હવે જે નિર્ણયિતતાથી બેસી રહીશું તો કદાચ એ રાક્ષસીના પંજામાં સપડાઈને મારી જઈશું; માટે તું એને પૂછી જોજે કે, એ કોણ છે અને શા ઉદ્દેશથી આપણા ઘરમાં આવીને રહી છે ?” આમ કહીને તેણે પત્થરના વાડકાનો વૃત્તાંત પણ કહી સંભળાવ્યો.

માતાની આવી વાર્તા સાંભળીને તે બાલકે કહ્યું કે:-“માતા ! તમો જરા શાંત થાઓ. જે આ પ્રમાણે કોલાહલ મચાવશે તો પછી એના પત્તો મેળવવાનું કામ ઘણું જ મુશ્કેલ થઈ પડશે. બે ચાર દિવસ સુધી મને એની ચાલચલગત જોવા દો, એટલે હું એના સંબંધની સધળી ખાતમી મેળવી લઈશ. જ્યારે મને એની ખાતમી મળી જશે, ત્યારે એને શી રીતે કાબૂમાં લેવી આદિ સર્વ બાજતોનો વિચાર કરીશું. હાલ તરત

તો આપ ચુપકીદીથી જ કાંઈ થાય, તે સર્વ શાંત મનથી જોયા કરો. બે ચાર દિવસમાં હું બધા ભેદ ફેડી નાખીશ.”

ફેટલાક દિવસ સૂધી શાન્ત રહ્યા પછી એક દિવસએ સાસુ વહૂને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—“વહૂ દીકરા! આજે મારું શરીર બરાબર સારું ન હોવાથી તમે પોતે જ રસોઈ કરો અને ચૂલો ચેતાવવામાટે આ ઘોપાલ દેને ધેરથી દેવતા લઈ આવો. આજે મારા દીકરાની જરા બહેલા જન્મવાની ધમ્મણ થઈ છે, માટે રસોઈ જેમ અને તેમ જલદી થાય એવી વ્યવસ્થા કરજો.”

વહૂ “સારું એમ જ કરીશ;” એમ કહીને રસોડામાં પેડી. ત્યાર પછી સાસુએ રસોડામાં જઈને જોયું તો ત્યાં રસોઈ કરવાનાં અથવા તો ચૂલો ચેતાવવાનાં કાંઈ પણ ચિહ્ન જણાયાં નહિ. આમ જોઈને તે વિચારવા લાગી કે:—“વહૂ ક્યારે દેવતા લાવશે, ક્યારે ચૂલો ચેતાવશે અને ક્યારે રસોઈ તૈયાર કરશે? હજી સૂધી રસોઈ કરવાનાં કાંઈ લક્ષણો તો ખાતાં જ નથી. આજે અવશ્ય રસોઈમાં વિલબ્ધ જ થવાનો.” આ રીતે વિચાર કરીને તે રસોડામાંથી બહાર ચાલી આવી અને આમ ભ્રમ કરવા લાગી.

વળી થોડીકવાર પછી રસોડા આગળ આવીને તે જોવા લાગી કે, વહૂએ રાંધવાની શરૂઆત કરી છે કે નહિ; પરંતુ આ વખતે તો તે વહૂના કામને જોઈને છેક ગાંડી જ બની ગઈ. જે વખતે તે રસોડા પાસે આવી તે વખતે વહૂ ચૂલામાં પોતાના બન્ને પગ મૂકીને બેઠી હતી અને તેના પગમાંથી લડલડતો અગ્નિ સળગી રહ્યો હતો. તે અગ્નિથી ઘણ, ભાત, શાક અને રોટલી આદિ સર્વ રસોઈ ચડી રહી હતી. આ અદ્ભુત તથા અમાનુષ્ય કાર્યને જોઈને તે ડોશી તો ચમકી ગઈ અને પોતાના પુત્રને પણ તે વિચિત્ર લીલા જોવામાટે એકદમ બોલાવી લાવી. તેના પુત્ર પણ આ સર્વ અમાનક કાંડ જોઈને દિગ્મુદ બની ગયો.

ફેટલીક વાર સૂધી તેઓ વિચારશૂન્ય અવસ્થામાં જ ઉભાં રહ્યાં. પછી તે બ્રાહ્મણના મનમાં એક યુક્તિ સૂઝી આવી, એટલે તે એક મત્રતંત્ર વિદ્યા બાળનાર બૂવાને ત્યાં ગયો. બૂવાએ આવીને તેના સર્વ વૃત્તાંત સાંભળી લીધા પછી કહ્યું કે:—“એક સોપારી તથા થોડીક દળદર મને લાવી આપો એટલે હું તમારા ઘરમાં જ ભૂત બરાયું છે, તેને તરત જ પહોંચાડી મૂકીશ. તમારે ગભરાવાનું કાંઈ કારણ નથી, હું હમણાં જ એ ભૂતને કાઢી મૂકું છું. પણ મેં જોયું છે કે તમે તોટલાં સાધનો સત્વર લાવી આપો એટલે હું મારા પ્રવૃત્ત કરવા માંડું.”

ત્યાર પછી બ્રાહ્મણે બૂવાએ માગેલાં સાધનો લાવી આપ્યાં એટલે તે બૂવાએ પ્રથમ તો સોપારીના સરખા ચાર કકડા કરી નાખ્યા

અને પછી પેલી દળદર સળગાવીને વડૂના નાક આગળ ધરી દીધી આમ કરવાનું કારણ માત્ર એટલું જ હતું કે, ભૂત, પ્રેત અથવા સુડેલ આદિના નાક આગળ સળગાવેલી દળદર ધરવાથી તેનાથી તેના ગંધ સહી શકાતો નથી. એટલે નાક આગળ સળગાવેલી દળદર ધરતાં સાથે જ સુડેલ ગભરાઈ ગઈ અને ધરમાંથી ન્હાસી જવાની ચેષ્ટ કરવા લાગી.

એ જોઈને પેલા બૂલાએ તેના એટલો પકડી લઈને પગથી તે માથા સુધીના ભાગ પર તડાતડ બેડાનો માર મારવા માંડ્યો. ત્યાર પછી કાંઈક મંત્ર પઢીને બોલ્યો કે:—“બોલ, તું કાણુ છે? અને આ ધરમાં શામાટે આવી છે?”

સુડેલે જવાબ આપ્યો કે:—“અરે છોડી દે, મને જલદી છોડી દે!”

બૂલાએ કહ્યું કે:—“પ્રથમ મારા પ્રશ્નનું ઉત્તર મળ્યા વિના હું તને છોડવાનો નથી; માટે કહી દે કે, તું કાણુ છે અને અહીં શા કારણથી આવી છે?”

નિરુપાય થઈને સુડેલે પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળીને તરત જ પેલા વૃક્ષના યડના પોતાણુમાંથી બાહ્ય સુડેલ છૂપાવેલી પોતાની પત્નીને લઈ આવ્યો. બધાં જોયું કે, પ્રથમ પત્ની તો છેક સૂકાઈ ગઈ હતી, મડદા જેવી થઈ ગઈ હતી અને મરવાની અણી પર આવી લાગી હતી. ત્યાર પછી બૂલો પુનઃ પેલી સુડેલના શરીર પર બેડાનો પ્રહાર કરવા લાગ્યો. તે જોઈને સુડેલ બોલી કે:—“અરે બાઈ મને મારે છે શામાટે? મેં તારા શો અપરાધ કર્યો છે? બલા માણસ! એક અબળા પર આવો અત્યાચાર કરતાં તને જરા પણ શર્મ નથી આવતી? તારા હૃદયમાં દયા છે જ નહિ કે શું?”

સુડેલની વાર્તા સાંભળીને બૂલાએ કહ્યું કે:—“અરે એા નીચ રાક્ષસી અને એટલી સુડેલ! તું આ બાહ્યના ઝીપર આવો અત્યાચાર શામાટે કર્યો હતો વારુ? શું તે વખતે તારા હૃદયમાં દયા નહોતી આવી કે, તું અત્યાચારની આવી પરિસીમા કરી જતાવી? આજે હું તને માર્યા વિના છોડનાર નથી. બાહ્યના વેરની વચ્ચે ક્યાં વિના રહેવાનો નથી.”

સુડેલે અતિ ભયભીત થઈને કહ્યું કે:—“બાઈ! હવે મારા એ અપરાધની ક્ષમા આપો; હું હવેથી આવું કાર્ય કદાપિ નહિ જ કરું.”

બૂલાએ કહ્યું કે:—“પ્રથમ તું મારી સાથે એક સર્ત કરવાનું કબૂલ કરે તો જ હું તને છોડી શકીશ. મારી તે સર્ત તારાથી માન્ય રાખી શકાશે ખરી કે? જો પાછળથી તું તે સર્ત પ્રમાણે નહિ વર્તે, તો પુનઃ મારા મંત્રજળથી તને બોલાવીશ અને પાછી આવી જ ફેંજતી કરીશ.”

ચુડેને ઉત્તર આપું કે:-“આપની શર્ત શી છે વારુ? જાઓ, હું તે શર્ત પ્રમાણે વર્તવાને બંધાઉં છું અને ભવિષ્યમાં કદાપિ આતું કાર્ય ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરું છું.”

ભૂવાએ કહ્યું કે:-“સાંભળ ત્યારે પ્રથમ તો તું તારા, આ પોશાકને બદલી નાખ અને આ ઘરમાંથી તથા પાસેના વૃક્ષમાંથી સદાને માટે નીકળી જવાની પ્રતિજ્ઞા કર એટલે હું તને હમણાં જ મુક્ત કરી દઈશ. પરંતુ તે સાથે તારે આ બ્રાહ્મણુપર હવે પછી અત્યાચાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી પડશે.”

ચુડેણ બોલી કે:-“હું તમારી આ સર્વ શર્તોને કબૂલ રાખું છું અને હવે પછી આ બ્રાહ્મણુપર કોઈ પણ પ્રકારનો અત્યાચાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરું છું. હું આ બ્રાહ્મણીને હવે મુક્ત કરું છું અને બ્રાહ્મણના ઘર સદામે કદાપિ દષ્ટિ પણ ન કરવી, એવી દૃઢ પ્રતિજ્ઞા લઉં છું. માટે હવે મને સત્વર મુક્ત કરો.”

ચુડેણના કાલાવાલા સાંભળીને ભૂવાએ તેને મુક્ત કરી દીધી. ત્યાર પછી બ્રાહ્મણ, તેની માતા તથા તેની પત્ની આદિ સર્વ સુખપૂર્વક પોતાનું જીવન વીતાડવા લાગ્યાં.

કુમાર ભાલચન્દ્ર

એક રાજા હતો અને તેને છ રાણીઓ હતી; પરંતુ તે છ રાણી-ઓમાંથી દોષને પેટે એક પણ સંતાન થયું નહોતું. એ એક રાજાએ અનેક અનુષ્ઠાન અને યજ્ઞ આદિ કરાવ્યા તથા રાણીઓને અનેક પ્રકારનાં ઔષધો ખવડાવ્યાં, પરંતુ કોઈ પણ ઉપાયે તેઓ ગર્ભવતી થઈ નહિ. આથી રાજાના મનમાં ધણુ જ દુઃખ થયું અને તેથી ચિન્તામાં જ તે પોતાના દિવસો ગાળવા લાગ્યા. તેણે સંતાન-પ્રાપ્તિના અનેક યત્નો કર્યા, પરંતુ સર્વ નિષ્ફળ થવાથી અને પરિણામ શૂન્યમાં જ આવવાથી રાજા અત્યંત હતાશ થઈ ગયો અને દુઃખપૂર્ણ ચિત્તથી રાજ્યનો કાર્યભાર સંભાળવા લાગ્યો.

રાત્રિ દિવસ સંતાનપ્રાપ્તિની આશામાં જ રહેવાથી, તેનું ચિત્ત અસ્વસ્થ થઈ ગયું અને રાજ્યના અન્યાન્ય કાર્યોમાંથી તેનું મન સર્વથા જોડી ગયું. એવામાં એક દિવસ એનું બ-ધું કે, રાજાના દરબારમાં એક મહા તેજસ્વી સંન્યાસી આવી લાગ્યો. એ સંન્યાસી મંત્રતંત્રવિદ્યામાં અત્યંત કુશળ હોવાથી તેમ જ જ્યોતિર્વિદ્યામાં પારંગત ગણાતો હોવાથી રાજાએ તેને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:-“મહાન્મા આપના પ્રતાપે હું પ્રત્યેક પ્રકારે સુખી છું, રાજ્યની સત્તા, મહાવનના વૈભવ નિઝાસ અને મદિનીઓને

અપૂર્વ અનુરાગ આદિ સર્વ સુખોથી હું મંડિત થયેલો છું; પરંતુ દુર્ભાગ્ય યોગે મને એક પણ સંતાન ન હોવાથી મારું ચિત્ત નિત્ય શોકાતુર રહ્યું છે. રાજપના ભાવિ ઉત્તરાધિકારીનો અભાવ મારા મનમાં સાદ્યો કરે છે. મહાત્મનું આ સંસારનાં સર્વ સુખોથી સંતાનપ્રાપ્તિનું સુખ અધિક ઉત્તમ અને વાંચ્છનીય ગણાય છે, તે જ સુખથી હું વંચિત રહ્યો છું, એનો વિચાર આપતાં મારું હૃદય બાકુલ ચર્ષિ જાય છે અને હૃદયમાં નિરંતર ખેદનો જ આવિર્ભાવ થયા કરે છે! તો કૃપા કરીને આપ મારા એ દુઃખનું તથા રાણીઓના વંધ્યત્વનું નિવારણ કરીને એકાદ સંતાનની પ્રાપ્તિ થાય એવો ઉપાય બતાવો. મેં સાંભળ્યું છે કે, આપનો આશીર્વાદ કદાપિ વૃથા થતો નથી અને આપની વિદ્યાનો પ્રભાવ અતુલનીય હોવાથી આપ ઇચ્છાનુસાર કાર્ય કરી શકવાને સમર્થ હો, તો મારાપર પણ આટલી કૃપા કરો!”

આ સાંભળીને સંન્યાસી મહારાજ બોલ્યા કે:—“રાજનું! આપ આમ અનુતાપ ન કરો; ઈશ્વર કૃપાથી આપની વાંચ્છના પૂર્ણીભૂત થશે જ. પરંતુ આપની આ હવે રાણીઓમાંની એક પણ રાણીના ઉદરથી સંતાન પ્રાપ્તિ થવાની કાંઈ પણ સંભાવના નથી; કારણ કે, તેમના ગ્રહો જ એવા વાંકા છે, માટે આપ ખીજ એક સુલક્ષણ કન્યા સાથે લગ્ન કરો એટલે તે રાણીના ઉદરથી એક સુંદર સંતાનનો જન્મ થશે અને આપના હૃદયની સર્વ વેદના દૂર થશે.”

આ પ્રમાણે આશીર્વાદ આપીને સંન્યાસી રાજસભામાંથી ચાલ્યો ગયો. રાજાએ તત્કાળ કાંઈ એક સૌન્દર્યશાસિની કન્યાનો શોધ કરવામાટે ચારે બાજુએ પોતાના અનુચરોને પાઠવી દીધા અને પોતે પણ ગુપ્ત વેશ ધારણ કરીને કન્યાને શોધવા લાગ્યો.

તે રાજાની રાજધાનીના એક વિભાગમાં, ગામમાંથી તથા સીમમાંથી જાણુ એકઠું કરીને, તેનાં જાણુ યાપીને, તે જાણુ સૂકવીને વેચનારી એક વૃદ્ધા રહેતી હતી. તે વૃદ્ધા જાણુ વેચીને જ પોતાનું ગુજરાન ચલાવતી હતી. તેની એક અત્યંત રૂપવતી સુંદરી કન્યા હતી. તે કન્યા એટલી બધી સુંદર હતી કે, તેને જોનાર મનુષ્યના મનમાં એવો જ ભ્રમ થયા કરતો હતો કે, તે મૃત્યુલોકની સાધારણ માનિની નહિ, કિન્તુ સ્વર્ગની કાંઈ અતિ લાવણ્યમયી અપ્સરા જ છે. ખરેખર તે કન્યા અતિ સૌન્દર્યશાસિની અને મનોહર હતી. તે જેની રૂપમાં અતુલનીય હતી તેની જ ગુણમાં પણ અવર્ણનીય હતી. તેનો સ્વભાવ અતિ સરલ અને શાન્ત હતો. તે કન્યાનો, રાજાના મંત્રીની કન્યા સાથે, સોદાગરની કન્યા સાથે અને રાજગુરુની કન્યા સાથે સખીસંબંધ હતો. તેઓ સર્વ

નિત્ય એક બીજાની મુલાકાત લીધા વિના રહી શકતી નહોતી. તે ચારે કન્યાઓ લગભગ સમાન વયની હતી અને પરસ્પર અપૂર્વ અનુરાગ ધરાવતી હતી.

એક દિવસ રાત્રે તે ચારે કન્યાઓ એકઠી બળીને પેલી છાણા-વાળી ટુદ્ધાની ઝૂપડીમાં બેસીને વાર્તાલાપ કરી રહી હતી. વાર્તાલાપ થતાં થતાં તેમનાં લગ્નના વિષયની જ વાર્તા ચલાગી. મંત્રીની કન્યા સર્વથી પ્રથમ કહેવા લાગી કે:—“બુઝો બહેન, મારી વાર્તા સાંભળો. મારી સાથે જે પુરુષ ઝૂપડીમાં રહે તે અત્યંત સુખી થશે અને તેને જીવન પર્યંત કાઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ ભોગવવું પડશે નહિ. તેને મારે માટે તથા પોતાને માટે વિશેષ વસ્તુઓ ખરીદવી પડશે નહિ. હું જે વસ્તુ એકવાર મારા શરીર પર પહેરું છું, તે વસ્તુ કદાપિ ફાટતું નથી અને મેં હું પણ થતું નથી. આથી મારી સાથે લગ્ન કરનાર પુરુષને વસ્તુઓ ખર્ચ કરવાની ચિંતા વેઠવી પડશે નહિ.”

ત્યારપછી સોદાગરની કન્યા કહેવા લાગી કે:—“મારો સ્વામી પણ તમારા સ્વામી કરતાં વિશેષ સુખી થશે. મારે ઘેર રસોઈ કરવામાટે વિશેષ કાષ્ઠ અથવા બગતણું ખરીદવું પડશે નહિ. હું જે બગતણુંથી રાંધું છું, તે બગતણું બળીને કદાપિ રાખ થઈ જતું નથી. સર્વદા તે તેવી ને તેવી જ સ્થિતિમાં રહે છે અને નિરંતર ઉપયોગમાં આવી શકે છે. આથી મારા સ્વામીને રસોઈ કરવાનાં કાષ્ઠ અથવા બગતણું ખર્ચ થશે નહિ.”

સોદાગરની કન્યાની વાર્તા પૂરી થઈ એટલે રાજગુરુની કન્યા બોલી કે:—“મારી સાથે જે પુરુષ લગ્ન કરશે તેને પણ કાઈ પણ પ્રકારનું કષ્ટ ભોગવવું પડશે નહિ. મારો હાથ એટલો બધો વશસ્ત્રી છે કે, હું એક દિવસ જે ભાત, દાળ, શાક, માછલી આદિ રાંધી રાખું, તે પછી તે કદાપિ બગડતું નથી તેમ જ હજારો માણસ જમવા આવે, છતાં તે ભાત, દાળ, શાક, માંસ આદિ સર્વ વસ્તુઓ ખૂટતી નથી, પરંતુ તે સર્વનાં વાસણો એમનાં એમ બારપૂર જ રહે છે. આથી મારા સ્વામીને અન્ન આદિ વસ્તુઓનો ખર્ચ કરવો પડશે નહિ. તેમ જ તેના ગૃહની કીર્તિ સર્વત્ર વિસ્તરી જવામાં લેણ માત્ર પણ વિવ્રંજ લાગશે નહિ.”

ત્યારે ત્રણે કન્યાઓ પોતપોતાનો ટૂંકાંનું સંભળાવી રહી, ત્યારે છેવટે પેલી છાણા વેચનારી ટુદ્ધાની કન્યા પોતાની હકીકત કહેવા લાગી કે:—“મારી સાથે લગ્ન કરનાર પુરુષ પણ મહા સુખી થશે અને તેનાં ગૃહની સર્વ ચિંતા દૂર થશે. મારા ઉદરથી જે સંતાનો—એક પુત્ર અને એક પુત્રી—નો જન્મ થશે. પુત્રના ભાવપ્રદેશમાં ચંદ્રમા આવી વસશે

અને હાથની હથેળીમાં નક્ષત્રો વિઘ્નમાન રહેશે. જે કન્યા યશે તે અનુ-
પમ સૌન્દર્યવતી અને સંસારના લેહિા તેને માનવી નહિ, પરંતુ સ્વર્ગ-
ભૂમિની અપ્સરા તરીકે જ ઓળખશે. આના સંતાનો પ્રાપ્ત થવાથી
મારા પતિના આનંદનો અવધિ યશે અને તે સર્વ પ્રકારનાં સુખો તથા
વૈભવોને મેળવવાના ભાગ્યનો અધિકારી થઈ શકશે.”

આ સર્વ વાર્તાઓ રાજાએ તે વૃદ્ધાની ઝૂપડીના પાછળના ભાગમાં
છુપાઈને સાંભળી લીધી હતી. એથી તેણે મનમાં ને મનમાં જ વિચાર્યું
કે:—“મારે ત્યાં અન્ન, વસ્ત્ર, અથવા કાંઈ આદિર્શ અભાવ નથી; માટે એ
વસ્તુઓને અપાવી શકે એવી સુંદરીઓ સાથે લગ્ન કરવાની કાંઈ પણ
આવશ્યકતા નથી. મારા અંતઃપુરમાં અત્યારે જ છ રાણીઓ તો વિઘ્ન-
માન છે, તો પછી આવી બીજી ત્રણ વંધ્યાઓને લઈ જઈને શું કરું ?
મારે તો માત્ર એક સંતાનની જ ઓટ છે અને તેના માટે જ આટલાં
કાંકાં મારવા પડે છે, માટે આ પુત્ર તથા પુત્રીને પ્રાપ્ત કરાવનારી છાણાં
વેચનારી વૃદ્ધાની કન્યા સાથે જ લગ્ન કરવા ઉચિત અને આવશ્યકીય
છે. એ કન્યા ગરીબ હોવા છતાં પણ જોવામાં અતિ સુંદરી છે અને
એનો સ્વભાવ પણ ધણો જ નમ્ર છે; માટે ગમે તે ઉપાયે મારે આ
મનોહર કન્યા સાથે જ લગ્ન કરવા જોઈએ.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને રાજા તે દિવસ તો ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો;
પરંતુ બીજે દિવસે રાજાએ તે છાણાં વેચનારી વૃદ્ધાને બોલાવી લાવવા
માટે એક અનુચરને મોકલ્યો. અનુચરે તે વૃદ્ધાને ત્યાં જઈને તેને કહ્યું
કે:—“અરે ઓ છુટ્ટી, ચાલ તને રાજા બોલાવે છે.”

“રાજા બોલાવે છે,” એવા શબ્દો સાંભળતાંની સાથે જ તે વૃદ્ધાનું
મુખ હરમાઈ ગયું. તેણે વિચાર્યું કે:—“અવશ્ય આજે મારાથી રાજાનો
કાંઈક અપરાધ થયો હોય એમ જણાય છે, અને એટલામાટે જ આમ
દાડતો માણસ મોકલીને મને રાજદરબારમાં બોલાવી મંગાવી છે. અરે
હવે શું થશે ? રાજાની કઠોર આજ્ઞા ચતાંની સાથે જ મારે મરણવશ
થવું પડશે અને તેમ યશે, તો પછીથી મારી આ કન્યાની રક્ષા કોણ કરશે !
પણ મેં રાજાનો શો અપરાધ કર્યો હશે ! મારાથી એવો તે શો લયંકર
ગુન્હો બની ગયો હશે કે, તેમણે અત્યારે મને લયં દરબારમાં બોલાવી
મંગાવી છે ! પ્રભો ! તું આ આપત્તિમાંથી મારી રક્ષા કરજે અને મારી
આ કન્યાપર દયા લાવીને મારા આણુ જતા અટકાવજે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે વૃદ્ધા લયથી કમ્પતી કમ્પતી રાજાના
અનુચર સાથે ચાલી નીકળી. કેટલીક વાર પછી તેઓ બન્ને રાજાના
મહાલય આગળ આવી પહોંચ્યાં એટલે પેલો અનુચર તે વૃદ્ધાને રાજાના

એકાંતાલયમાં લઈ ગયો. એ ભેધને વૃદ્ધાના મનમાં ઘણુંજ આશ્ચર્ય થયું અને તે થરથર કંપવા લાગી.

રાત્રીએ તેને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—“અરે આ વૃદ્ધા બાઈ! તમે આમ ગમરાઓ છો શામાટે! તમારે ભય રાખવાનું કંઈ પ્રયોજન જ નથી. હું જે કહું છું તે જરા લક્ષ્યપૂર્વક સાંભળી ર્યો અને પછીથી વિચાર કરીને સત્વર તેનું યોગ્ય ઉત્તર આપી દો. મારી ઇચ્છા તમારી રૂપવતી કન્યાને મારા મહાલયની મહાગણી બનાવવાની છે તથા તમારી તે કુદરૂપડીમાંથી અહીં લાવીને મારા અંતઃપુરની નિવાસિની કરવાની છે. તેના જેવી રૂપવતી લલનાને માટે/તો રાજમહાલય જ ભેધએ, સાધારણ રૂપડી તેના માટે સર્વથા અયોગ્ય છે. માટે કહો ભેધએ કે, તમે મારી આ ઇચ્છાને તૃપ્ત કરવામાટેની અનુમતિ આપો છો, કે આખરે આખખી ના પાડવા ધાગે છો? જો મારી આકાંક્ષા પૂર્ણ કરશે, તો તમારું કલ્યાણ કરવામાં હું કશી ન્યૂનતા રાખીશ નહિ; માટે તમારો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ દર્શાવી દો.”

રાત્રીની આવી વાતો સાંભળીને વૃદ્ધા અર્થથા દિગ્મૂઢ થઈ ગઈ અને તે વાતોમાં અનિશ્વાસ કરવા લાગી. ત્યાર પછી રાત્રીએ જ્યારે તેને પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત સંભળાવીને સમજાવી દીધી, ત્યારે તેને વિશ્વાસ ખેટા કે, રાત્રી અવશ્ય તેની કન્યા સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. આ પ્રમાણે ખાત્રી થવાથી તેણે રાત્રીને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—“મહારાજ! મારાં એવાં અહોભાગ્ય કષ્ટોથી હોય કે જેથી મારા જેવી કંમળ અને દરિદ્ર વૃદ્ધાની કન્યા સાથે આપના જેવા ભાગ્યવાન પુરુષનાં લગ્ન થઈ શકે! જો આપની એરી જ શ્રદ્ધા હોય કે, મારી કન્યા સાથે લગ્ન કરવાથી આપને સત્તાનપ્રાપ્તિ થઈ શકશે તો હું ઘણી જ ખુશીની સાથે મારી કન્યા સાથે આપનાં લગ્ન કરાની આપવાને તૈયાર છું. આપ હવે નિશ્ચિત થાઓ, હું આજે ને આજે જ મારી કન્યાને આ સર્વ વૃત્તાંત જણાવી દઉં છું.”

રાત્રીએ કહ્યું કે—“વૃદ્ધા! તમારી વાતો, સાંભળીને હું અત્યંત પ્રસન્ન થયો છું. તમારા રાત્રીની આકાંક્ષાને તૃપ્ત કરવામાટે તથા રાત્રીના ભાવિ ઉત્તરાધિકારિની પ્રાપ્તિમાટે તમે જે ઉત્તમ ઉદારતા દર્શાવી છે તેમાટે હું તમને ધન્યવાદ આપુ છું. હવે તમારે જવું હોય તો ભરે જાઓ અને મેં કહેલી સર્વ બાંધતનો બંદોબસ્ત કરવાની તૈયારી કરો.”

વૃદ્ધા આ સાંભળીને પ્રુચકિત થઈ અને હર્ષથી કૂવાતી કૂલાની પોતાના ગૃહ પ્રતિ જવાને વિદાય થઈ.

ધીમે ધીમે રાજ્યનાં નાનાં મોટાં સર્વ માણસોનાં જાણવામાં આવી ગયું કે, રાજા છાણુ વેચનારી એક કંગાલ અને અતિ દરિદ્ર વૃદ્ધાની કન્યા સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. એ જોઈને તે બધાએ વિચાર્યું કે:-“રાજાની શુદ્ધિ અવશ્ય ભ્રમિષ્ટ થઈ ગઈ છે અને તેથી જ આવી કંગાલ કામિનીના રૂપમાં મુગ્ધ થઈને તેને રાજરાણી બનાવવા ધારે છે. ખરે-ખર આ સ્થળે રાજાનો ભયંકર પ્રમાદ થાય છે, રાજા પદવીની મહત્તાનું સર્વથા અપમાન કરાય છે.”

રાજાની હવે રાણીઓએ મળીને તેને ધણુંયે સમજાવીને કહ્યું કે:- “મહારાજ! જે કન્યા અમારી દાસી થવાને પણ સર્વથા અયોગ્ય છે, તેને આપ આ મહાલયની માનવંતી મહારાણી બનાવવા ધારે છો! માર્ગની એક બીખારણને અંતઃપુરની અધિવાસિનીનું પદ સોંપવા માગે છો! મહારાજ! આ કાર્ય અનુચિત થાય છે, રાજ્યના માનની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થાય છે. આ કાર્ય ન થાય તો વધારે સારું!”

પરંતુ રાજાએ કાંઈના પણ કહેવા તરફ કાંઈ પણ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ. ત્યાર પછી જ્યોતિષીએ આવીને લગ્નના દિવસનો નિશ્ચય કર્યો. આ પ્રમાણે નિશ્ચિત થયેલા દિનસે બધી તૈયારી થયા પછી રાજાએ તે છાણું વેચનારી વૃદ્ધાની કન્યા સાથે લગ્ન કર્યા. તે કન્યાના સ્વભાવનો પૂર્વે જ પરિચય અપાયેલો હોવાથી વિશેષ વિવેચનની આવશ્યકતા નથી.

લગ્ન થયા પછી તે કન્યાની સાથે કેટલાક દિવસ સુધી રાજાએ અપૂર્વ આનંદનો ઉપભોગ કર્યો. રાજા તેના શુણેને જોઈને આશ્ચર્યમુગ્ધ થયો. ત્યાર પછી જ્ઞેતજ્ઞેતામાં લગ્ન થયાને ત્રણ આર વર્ષ વીતી ગયાં, એટલે રાજા જાણી શક્યો કે, તેની નવીન રાણી ગર્ભવતી થઈ છે અને તેથી સંતાનપ્રાપ્તિની સંપૂર્ણ સંભાવના છે.

આ સમયે કેટલાક દિવસને માટે રાજાને વિદેસમાં જવાની જરૂર પડી. તે વખતે રાજાએ એક સોનાની ઘંટડી તે રાણીના હાથમાં આપીને કહ્યું કે:-“રાજેશ્વરી! કેટલાંક અગત્યનાં કારણસર મારે પરદેશમાં જવું પડે છે; માટે તું લેશ માત્ર પણ ગભરાતી નહિ. હું તને આ ઘંટડી આપતો જાઉં છું, તે ઘંટડી જ્યારે તને પ્રસવની વેદના થાય ત્યારે વગાડજે, એટલે એ ઘંટડીનો અવાજ થતાંની સાથે જ હું જ્યાં હઈશ, ત્યાં જાણી શકીશ કે, તે સંતાનને જન્મ આપ્યો છે. એ વાર્તા જાણુતાંની સાથે જ હું ગમે તે ઉપાયે તારી પાસે આવી પહોંચીશ. પરંતુ આ ઘંટડી ધણી જ સાવચેતીથી સાચવી રાખજે અને આ હવે રાણીઓથી ચેતીને ચાલતી રહેજે.” શરીરને સંભાળજે અને સર્વની સાથે રનેહ તથા સંપથી વર્તજે.”

આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપીને રાજ પરદેશમાં ચાલ્યો ગયો અને નવીન રાણી પોતાના એકાંત આશ્રયમાં જ રહેવા લાગી.

હવે ખીજી બાબતુએ એવું બન્યું કે, રાજાએ જ્યારે નવીન રાણીના હાથમાં ઘંટડી આપતી વખતે જ ઉપદેશ આપ્યો હતો, તે વખતે પેલી જ્યે રાણીઓએ છુપાઇને તે સર્વ વાર્તા સાંભળી લીધી હતી. એથી તેમણે નાની રાણીનું કાસળ કાઢી નાખવાનો વિચાર કરીને એક દિવસ નાની રાણીના આવાસમાં આવીને પૂછ્યું કે:—“બહેન! આવી સુંદર સોનાની ઘંટડી તમને કાણે આપી? આ ઘંટડી શા ઉપયોગમાં આવે છે? એને આટલી બધી સાવચેતીથી તમે સામાટે સાચવી રાખો છો? એમાં શા બેઠ સમાયતો છે વાત?”

નાની રાણીના હૃદયમાં કપટનો અંશ પણ ન હોવાથી તેણે સરલતાપૂર્વક પોતાની સપત્નીઓની વાર્તા એકાગ્રચિત્તથી સાંભળી લીધી અને પછીથી ઘંટડીના રહસ્યનો સર્વ વૃત્તાંત તેમને ઠી સંભળાવ્યો.

એ સાંભળીને તેની જ્યે સપત્નીઓ કહેવા લાગી કે:—“બહેન! તું કેવી મૂર્ખ છે! રાજાએ તારી સાથે છેતરપિંડી કરી છે, એ વાર્તા તું હજી સૂધી જાણી શકી નથી એ જોઈને અમને અત્યંત આશ્ચર્ય થાય છે. ઘંટડીનો અવાજ થવાથી રાજા જ્યાં હોય ત્યાંથી તારી પાસે આવી શકે, એ વાર્તા કાઈ પણ પ્રકારે માની શકાય ખરી કે? ઘંટડીનો અવાજ કરવાથી રાજા તારી પાસે ફાગર થાય, એ વાર્તા સર્વથા અસંભવિત જ છે, અને તેમ છતાં જો તારે ખાત્રી કરવી હોય, તો એકવાર એ ઘંટડી વગાડી જો. આમ કરવાથી તું જાણી શકીશ, કે રાજાએ તારી સાથે કેવો પ્રયત્ન બેસ્યો છે અને તને છેતરવામાટે કેવી કુદિલ યુક્તિ રચી છે.”

પોતાની સપત્નીઓના મુખની આવી વાર્તા સાંભળીને નાની રાણી બોલી કે:—“બહેનો! આમ કહેવામાં તમારી ભૂલ થાય છે, રાજાના વચનમાં વૃથા સંદેહનું આરોપણ થાય છે. રાજા મારી સાથે છેતરપિંડી કરે, એ વાર્તા સર્વથા અશક્ય છે. તમને તમારા પતિદેવપર આશ્લેષ કરતાં લજ્જા કેમ નથી આવતી?”

જ્યે સપત્ની રાણીઓ કહેવા લાગી કે:—“જો તારી એવી માન્યતા હોય, તો એકવાર તારી ઘંટડી વગાડી જો એટલે બધી ખાત્રી થઈ જશે. રાજા વિશે જો સંદેહ અમો કરીએ છીએ, તેની સત્યતાનો તને સંપૂર્ણ અનુભવ મળી શકશે. રાજાને પોતાને પરદેશમાં જવાનું હોવાથી તને આ પ્રમાણે સમજાવવાના ઇરાદાથી જ આ ઘંટડી આપેલી છે, એવો જ

ઘંટડી કાઢી રાજાને તારી પાસે હાજર કરી દે, તેમ નથી જ. અમારી આ સર્વ વાર્તાઓની તને શંકા આવતી હોય, તો અમારા કહેવા પ્રમાણે એકવાર આ સોનાની ઘંટડી વગાડી જો અને પછી જો કે રાજા તારી પાસે આવે છે કે કેમ ?”

સપત્નીઓના આવેા આગ્રહ જોઈને નિચારી બોળી નાની રાણી બે તરત જ પેલી સોનાની ઘંટડી વગાડી, એટલે તેના અવાજ તે જ વખતે રાજાના કાનમાં જઈને અથડાયો. રાજા ત્યાં ધસ્યા જ દૂરના દેશમાં ગયેલા હોતો, પરંતુ ઘંટડીનો અવાજને ત્યાં સૂધી પહોંચી જવામાં કશોય પ્રત્યવાય નહોતો. તેણે ઘંટડીનો અવાજ સાંભળતાંની સાથે જ વિચાર્યું કે: “નાની રાણીને પ્રસવવેદના યત્ના લાગી દશે અને તેથી જ આ પ્રમાણે ઘંટડીનો અવાજ કરીને તેણે મને બોલાવ્યો હશે. નાની રાણી વિના-કારણુ ઘંટડી વગાડીને મને પોતાની પાસે બોલાવે, એ સર્વથા અસંભવિત જ છે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે પરદેશમાંથી વિદાય થયો અને અદ્ય-સમયમાં નાની રાણીના અન્તઃપુરમાં આવી લાગ્યો. તેણે ત્યાં આવીને જોયું તો રાણી અન્તઃપુરમાં આમ તેમ ફરતી હતી. એ જોઈને તે આશ્ચર્યચકિત થયો અને નાની રાણીને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો કે:— “હે નવીન રાજરાણી! તમારી પ્રસવવેદનાનાં કાંઈ ચિહ્ન તો જણાતાં નથી; તો પછી તમે ઘંટડી વગાડીને મને અહીં શામાટે બોલાવ્યો, મારા પરદેશમાં કરવાનાં અનેક કાર્યોમાં પ્રત્યવાય કેમ કર્યો? શું મહાલયમાં તમારાપર કાંઈ પ્રકારનું સંકટ આવ્યું હતું, કે જેથી તમે આ પ્રમાણે મને અહીં બોલાવી મંગાવ્યો? જે કાંઈ બીના બની હોય તે સત્વર કહી સંભળાવો અને મારા આતુર મનને શાન્ત કરો. સત્ય સત્ય જે વાર્તા બની હોય, તેજ કહી સંભળાવજો, અસત્યનો એક અક્ષર પણ ન ઉચ્ચારશો.”

નાની રાણીએ ઉત્તર આપ્યું કે:—“મહારાજ! આપની કૃપાથી આ મહાલયમાં મને કાંઈ પણ પ્રકારનું કંઠ યતું જ નથી, તેમ જ હજી પ્રસવકાળ પણ છેક સમીપ આવી લાગ્યો નથી. પરંતુ આપે જે ઘંટડી આપી છે, તેનો અવાજ સાંભળીને આપ આવી યકા છે. કે કેમ, તેની પરીક્ષા કરવાના ઉદ્દેશથી જ મેં આ ઘંટડી વગાડી હતી. પણ જ્યારે ઘંટડીનો અવાજ સાંભળીને આપ મારી પાસે આવી પહોંચ્યા છો, ત્યારે હવે મારા હૃદયમાં છુપાયેલી સર્વ શંકાઓનું નિવારણ યથા ચુક્યું છે અને ઘંટડીની અદ્ભુત શક્તિમાં મારી શ્રદ્ધા ખેંચી ગઈ છે. નવીન રાણીએ રાજાને આ વાર્તા જણાવતી વેળાએ બીજી ૭ રાણી-

“આના આગ્રહથી જ ઘંટડી વગાડી હતી, એ વાર્તાને પોતાના મનમાં જ દબાવી રાખી હતી, એ અહીં ખાસ કરીને ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.”

એ સાંભળીને રાજા જોડ્યો કે:—“રાજરાણી! હવે સાવધ રહેજે અને વિનાકારણ આ પ્રમાણે ઘંટડી વગાડશો નહિ. જ્યારે તમને પ્રસવ-સમયની વેદના થવા માંડે, ત્યારે જ આ ઘંટડી વગાડજે, એટલે હું પુનઃ જ્યાં હોઈશ, ત્યાંથી તમારી પાસે આવી પહોંચીશ. પરંતુ હવે જો કોઈ પણ પ્રકારના કારણ વગર ઘંટડી વગાડશો, તો પછી તમને યોગ્ય શિક્ષા આપીશ.”

આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપીને તથા નવીન રાણીને અન્યાન્ય રાણીઓથી સાવધ રહેવાની સૂચના આપીને પુનઃ રાજા પરદેશમાં ચાલ્યો ગયો.

ઉપર્યુક્ત બનાવ બન્યા પછી લગભગ એક માસ પછી પુનઃ પેલી જગે રાણીઓ નવીન રાણી પાસે આવીને કહેવા લાગી કે:—“બહેન! તારી ઘંટડીમાં તો અવશ્ય કંઈક જાદૂ સમાયેલા હોય તેમ જણાય છે; પરંતુ હજી અમારો અમાં પૂર્ણ વિશ્વાસ બેસતો નથી, માટે ફરી વાર ઘંટડી વગાડીને જો કે, તેથી રાજા તારી પાસે આવે છે કે નહિ. પ્રથમ જ્યારે ઘંટડી વગાડી, ત્યારે રાજા બહુ જ પાસેના દેશમાં હોવાથી તેનો અવાજ સાંભળીને અહીં આવી શક્યા હતા; પરંતુ અત્યારે ઘણા જ દૂર દેશ-વરમાં ચાલ્યા ગયેલા હોવાથી, એનો અવાજ સાંભળી શકશે નહિ. તેમ છતાં પણ જો તને અમારા બોલવાપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો, એકવાર એ ઘંટડી વગાડીને ખાત્રી કરી જો, કે તેથી રાજા તે દૂર દેશવરમાંથી તારી પાસે આવી શકે છે કે કેમ!”

નવીન રાણી એકવાર તેમની પ્રતારણાથી ઉતરાવથી હોવાથી ખીજવાર ઘંટડી વગાડવામાટે આનાકાની કરવા લાગી તમા રાજાનો કપકા મળશે એવો વિચાર કરીને ચોખ્ખે ચોખ્ખી ના પાડવા લાગી. એ જોઈને ખીજી રાણીઓ તેને અનેક ઉપાદર્શો આપીને ઘંટડી વગાડવાનો ઉપદેશ આપવા લાગી. છેવટે જ્યારે તેમનો ઘણો જ આગ્રહ જોયો ત્યારે તેણે પુનઃ ઘંટડી વગાડી.

ઘંટડીનો અવાજ સંભળાતાંની સાથે જ રાજા નવીન રાણી પાસે આવી પહોંચ્યો અને જોયું તો નાની રાણી એક સુંદર પદ્મપર બેસીને એક દારી સાથે વાર્તાલાપ કરી રહી હતી. હજી તેને પ્રસવ થયો હોય, એવાં કોઈ પણ ચિન્હો જણાતાં નહોતાં. એ જોઈને રાજા નાની રાણી પર દાખાવમાત્ર થઈને કહેવા લાગ્યો કે:—“અરે આ મૂર્ખ રાણી! તને સમ-યની કાંઈ કીમત છે ખરી કે નહિ! વારંવાર ઘંટડી વગાડીને નાહક

મારા કાર્યમાં શામાટે બાધા નાખ્યા કરે છે? તને મેં પ્રથમથી જ જણાવી દીધું હતું કે, કાર્થ પણ પ્રકારના કારણ વગર ઘંટડી વગાડીશ નહિ, છતાં પણ તે આજે બીજી વાર ઘંટડી વગાડીને મને અહીં શામાટે બોલાવ્યો છે! તારી આવી મૂર્ખતાને જોઈને મને ઘણું જ ખેદ થાય છે. આ સમયે હું તારા અપરાધની ક્ષમા આપું છું, પરંતુ તે સાથે એટલું પણ કહેતો જઈ છું કે, હવે જ્યારે તને ખરેખરી પ્રસવવેદના થશે અને તું હજારોવાર ઘંટડી વગાડ્યા કરીશ, તો પણ હું મારું કાર્ય અધૂરું મૂકીને દૂર દેશમાંથી તારી સંભાળ લેવામાટે આવીશ નહિ, તેમ જ તારી ગમે તેવી સ્થિતિ થાય તેની જરા પણ ચિંતા રાખીશ નહિ. મનુષ્યની બૂલની પણ અમુક મર્યાદા હોય છે, અને તે મર્યાદાનું આજે તં સર્વથા ઉલ્લંઘન કર્યું છે, તેથી હું હવે તારાપર અતિશય અપ્રસન્ન થયો છું.”

આમ કહીને રાજા ત્યાંથી આલ્યો ગયો. રાજાને કોઈપિય ઘપેણા જોવા છતાં નવીન રાણીએ, પોતાની સપત્નીઓની મંત્રણાથી જ એ કાર્ય કર્યું હતું, એ જોઈ રાજાને જણાવ્યો નહિ.

કેટલાક દિવસો શાન્તિમાં વીતી ગયા પછી એક દિવસે નાની રાણીને પ્રસવસમયની વેદના થવા લાગી અને તેથી તેણે વારંવાર પેલી ઘંટડી વગાડવા માંડી. રાજા તે ઘંટડીનો અવાજ સાંભળી શક્યો ખરા, પરંતુ આ વખતે તે નાની રાણીની પાસે આવ્યો નહિ. એ જોઈને પેલી ૭યે સપત્ની રાણીએ ધસી જ પ્રસન્ન થઈ અને ફાસીની સાથે મળીને તેમણે નાની રાણીના ઉદરથી જે સંતાન જન્મે, તેનું પરિવર્તન કરવાની ગોઠવણ કરી લીધી.

કેટલીકવાર પછી નાની રાણીએ એક મુંદર પુત્ર અને એક મુંદરી કન્યાને જન્મ આપ્યો. પુત્રના લલાટમાં ઇન્દુ અને હાથમાં તારા અગ્રકી રણા હતા. તેનું રૂપ અતુલનીય અને અવર્ણનીય હતું. તેમ જ કન્યા પણ પરમ રૂપવતી અને ઇન્દ્રના વિદ્યારાસનની અપ્સરાને પણ સૌંદર્યની સ્પર્ધામાં પરાજિત કરે તેવી હતી. પ્રસવકાળની પીડાથી નાની રાણી મૂર્ચ્છિત થઈ ગઈ હતી, તેથી પોતાના પેટ શું સંતાન જન્મ્યું, તેનું તેને જ્ઞાન પણ રહ્યું નહિ.

બીજી જ રાણીએ નાની રાણીના પ્રસવ સમયે, તેની પાસે પણ ગઈ નહોતી. તેમણે તે પ્રથમથી જ ફાસીને રિશ્તત્ આપીને વશ કરી લીધી હતી, એટલે તેણે નાની રાણી મૂર્ચ્છિત થતાંની સાથે જ તેના ઉદરથી જન્મેલા બન્ને બાળકોને સેરવી લીધા અને તેની જગ્યાએ બીજાં બે કૂતરીનાં બચ્ચાં લાવીને નાની રાણીની ગોદમાં મૂકી દીધાં તથા પોતે કાર્થ બાણતી જ ન હોય, તેવો ડોળ કરીને, નાની રાણીને સાવધ કરવાની ચેષ્ટા કરવા લાગી.

ત્યાર પછી જ્યારે નાની રાણીની મૂર્છા ભાંગી ગઈ અને તે સદૃશ સાવધ થઈ, એટલે પેલી છબે રાણીઓએ તેની પાસે આવીને પેલાં દૂતરીનાં બચ્ચાં બતાવીને કહ્યું કે:—“બહેન ! તમે આ બે દૂતરાંને જન્મ આપ્યો છે, એ જોઈને અમને ધણો જ ખેદ થાય છે. અમે તો એમ જ જાણતી હતી કે, તમારા પેટે કોઈ સારા રાજકુમારનો જન્મ થશે અને આ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારીની ખોટ પૂરાશે. પરંતુ વિધાતાને તે વાતો ઉચિત નહિ લાગી હોય, તેથી જ આવાં નિર્માત્મ્ય દૂતરાંનો જન્મ તમારા જેવી રાજરાણીના ઉદરથી થયો છે. આપણાં ભાગ્ય મંદ હોય તેમ જણાય છે; નહિ તો આવો ઉત્પાત થાય ખરો કે ! વિધાતાએ વળી કાણુ જાણે શું કરવા ધાર્યું હશે ! હાય ! હાય ! ! જ્યારે રાજ સંભળશે કે તમેએ દૂતરાંને જન્મ આપ્યો છે, ત્યારે રાજના દુઃખમાં કેવું દુઃખ થશે અને શત્રુઓ કેવા આનંદિત થશે ! પરમાત્માએ આવો ગજબ સમાપ્તે કર્યો હશે !”

નાની રાણી તો પોતાની સપત્નીઓની આવી વાતો સાંભળીને તથા પોતાના ઉદરથી જન્મેલાં દૂતરાંને જોઈને ધણી જ રડવા લાગી. બીજી બાજુએ પેલી છબે રાણીઓએ દાસીને સમજાવી દીધી કે:—“જો તો યત્ન કરીને તું આ નવીન રાણીનાં બચ્ચાં સંતાનાનો ધાત કરી નાખજે અને એ વાતો કોઈના પણ જાણવામાં ન આવે, એની ખાસ સંભાળ રાખજે. તારા આ અથાગ પરિશ્રમના બદલામાં અમે તને યોગ્ય દ્રવ્ય અને અલંકાર આદિ આપવામાં જરા પણ કચાસ રાખીશું નહિ. આ કાર્ય સમાપ્ત થતાંની સાથે જ તને તારું ઈનામ મળી જશે.”

આ સંભળીને દાસીએ કહ્યું કે:—“મારી માનવંતી મહારાણીઓ, આપની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં તથા બતાવેલું કાર્ય કરી આપવામાં આપની આ દાસી લેશ માત્ર પણ ગૃહલત કરવાની નથી. પરંતુ આ સંતાનાનો ધાત શી રીતે કરવો કે, જેથી આપણું કાર્ય ફળીભૂત થાય અને વાતોનો ભેદ પણ દુર્બોધ નથા ? આનો કાંઈક માર્ગ તમારે જ બતાવવો પડશે, એટલે તે પ્રમાણે સર્વ કાર્ય કરવાનો આ દાસી બનતો યત્ન કરશે અને આપની ધારણાને પાર પાડશે.”

રાણીઓએ પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું કે:—“દાસી ! એ વિષયમાં તું અમારા સર્વના કરતાં વિશેષ બુદ્ધિમતી અને ચાલાક છે, એટલે તને જોગ રહે તેમ કરીને એ ઘાટ ધડી નાખજે.”

“જેની આપ મહિષીઓની આજ્ઞા” કહીને દાસી ત્યારથી બીજા ખંડમાં ચાલી ગઈ અને પછી અંધકારમય રાત્રે તે નાની રાણીના પુત્ર તથા પુત્રીને મારી નાખવામાટે મહાલયમાંથી બહાર નીકળી પડી, તથા તે બન્ને બાળ-

જ્ઞાને એક ગાંસડીમાં બાંધીને પોતાની સાથે જ લેતી ગઈ. ચાલતાં ચાલતાં તે વિચારવા લાગી કે:-“હવે મારે આ બાળકોની શી વ્યવસ્થા કરવી! એમને મરણુવશ કરતાં મારા ઉદ્ધર્મમાં દયાનો સંચાર થાય છે અને હવતાં મુઝી દઉં છું તો ઇનામની આકાંક્ષા આવીને દષ્ટિસન્નુષ ખડી થાય છે! પણ હશે; દ્રવ્યપ્રાપ્તિને માટે આર્થ બે બાળકોનાં ખૂન કરવા, એમાં તે મી મોટી વાત છે! રાત્ર રજવાડામાં અને રાત્રમહાલયમાં આવા પ્રકારનાં કારસ્થાનો થતાં જ આવ્યાં છે, તો પછી મારે ભય રાખવાનું શું પ્રયોજન છે! આગની હત્યા કરવાનું ફળ કંઈ મારે તો ભોગવવાનું છે જ નહિ, જો તો રાણીઓના કપાળમાં જ લખાઈ ચૂક્યું છે, તો પછી મારે તૃથા આરાંકા શામાટે લાવવી? હું તો માત્ર ઇનામની આશાથી જ હત્યા કરું છું, એથી મારો એ પાપની સાથે હશે સંબંધ છે જ નહિ. પરંતુ એમને મારવાં શી રીતે? જો એમને માટીમાં દાટવાનો વિચાર કરું છું, તો ડિયાળવાં અને દૂતરાં આદિ જનવરો એમને ખોદી કાઢે અને પાપ પ્રકાશમાં આવી જાય એવો ભય રહ્યા કરે છે, વળી જો નદીમાં નાખી દેવાનો સંકલ્પ કરું છું, તો મારા પ્રપંચનો ભેદ ફૂટી જવાની સંભાવના રહે છે, માટે આ બાળકોને કાંઈને ઘેર મુઝી આવું એટલે મારા પરની આરાંકા દૂર થાય, અને કદાચિત્ પોકળ ફૂટી જાય, તો તે ઘરવાળાને જ દંડિત થવું પડે, માટે એ ઉપાયનું અવલંબન કરું તો જ ઠીક,” આ પ્રમાણે અનેક વિચારો કરવી કરતી તે દાસી કાંઈક સારું ઘર શોધવામાટે આગળ ચાલવા લાગી. એવામાં માર્ગમાં જ એક કુંભારનું સાધારણ ઘર તેના જોવામાં આવ્યું. તે કુંભારના આંગણમાં હેઠલાંક કાચાં એટલે કે પકળા વગરનાં માટીનાં હાંલ્યાં પડેલાં હતાં, એ જોઈને પેલી દાસી કાંઈ પણ માણસ ન જોઈ શકે, તેવી છુપી રીતે તેના આંગણમાં પેડી અને પછીથી બે જૂદાં જૂદાં હાંલ્યાં લઈને એક હાંલ્યામાં નાની રાણીના પુત્રને મૂક્યો અને બીજા હાંલ્યામાં તેની પુત્રીને છુપાવી દીધી, અને હાંલ્યાને પાછાં હતાં સાર્યાં ત્યાં મુઝીને તે કુંભારના ઘરમાંથી આસ્તે આસ્તે બહાર નીકળી આવી.

બહાર નીકળી આવ્યા પછી તે વિચારવા લાગી કે:-“રાત્રે જ્યારે કુંભાર તે હાંલ્યાંએને અગ્નિમાં પકાવશે, ત્યારે જત્રે બાળકો બળીને ભસ્મ થઈ જશે. એથી પેલા ઘરવાળા કુંભારને પણ દંડિત થવું પડશે નહિ અને મારો ભેદ પણ ફૂટશે નહિ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે પોતાને ઘેર ચાલી ગઈ.

રાત્રે કુંભારની ઓંચે પોતાના પતિને જગાડીને કહ્યું:-“અરે આ, હવે જગો તો ખરા. રાત્રિ ધણી જ વીતી ગઈ છે અને છેક સવાર

થવા આશું છે. હાંદલાં આદિ વાસણો પકાવવાં બધી કે શું, ગોઠો અને જલદી નીભાડો ચેતાવો, એટલે, હાંદલાંને પકાવવામાટે મૂકી દઇએ.”

કુમારજીની વાર્તા સાંભળીને કુમાર એકદમ જાગી ઊઠ્યો, અને નીભાડો ચેતાવીને તેમાં પેલાં હાંદલાંને ગોઠવવાની વ્યવસ્થા કરવા લાગ્યો. તે જોયો હાંદલાંના ઢગલા આગળ ગયો કે તરત જ એક હાંદલામાંથી પુષ્કળ પ્રકાશ નીકળતો તેની નજરે પડ્યો, અને તે પ્રકાશથી જાણે હાંદલાં આદિ અન્યાન્ય વાસણો એક પ્રકારે પાકી ગયાં હોય, તેમ જણાવા લાગ્યું. એ જોઇને કુમાર તો આભો જ બની ગયો અને ત્યાર પછી એ પ્રકાશ માંથી આવતો હતો, એના શોધ કરવા લાગ્યો. શોધ કરતાં કરતાં તેણે, જેમું કે, એક હાંદલાંમાં એક છાકરો સૂતેલો હતો અને તેના કપાળ-માંથી જ આટલો બધો પ્રકાશ નીકળી રહ્યો હતો ! આ સર્વ, ઘટના જોઇને કુમાર તો અવાહ્ બની ગયો, અને તે બન્ને બાળકોને પોતાની ગોદમાં લઇને પોતાની પત્ની પાસે આવી લાગ્યો.

કુમારની સ્ત્રીએ તે બન્ને બાળકોને પોતાની ગોદમાં લઇને ધણું જ બહાલ દર્શાવ્યું. તેને કાંઈ સંતાન ન હોવાથી આ સુવર્ણના ચંદ્ર જેવો પુત્ર અને ચંપાના પુષ્પ જેની કન્યા પ્રાપ્ત થવાથી તેઓ પતિ પત્ની અતિ આનંદિત થયાં. ત્યાર પછી તેઓ બન્ને કાંઇક સવાહ-મસક્ત કરીને તે બન્ને બાળકોને લઇને ખીજ ગામમાં ચાલ્યાં ગયાં. ત્યાં જઇને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે:-“યોડા દિવસને માટે આપણે આ ગામમાં જ રહેવું પડે અને બાળકોના પરિચયને છુપાવી રાખવાની યોગ્ય ચેષ્ટા કરવી જોઈશે; એટલું જ નહિ, મધુ કદાચિત્ ગામના કોઈ લોકો પૂછે તો હમણાં જ અમારે ત્યાં આ બન્ને બાળકોનો જન્મ થયો છે એમ જણાવવું પડશે.”

તે ગામમાં જઇને કુમારે ઉપર્યુક્ત મંત્રણા પ્રમાણે જ પેલાં બાળકોનાં પરિચય આપ્યો. એ સાંભળીને ગામના લોકો તેના કથનમાં પૂર્ણ વિશ્વાસ કરવા લાગ્યા. ત્યાર પછી લગભગ એકાદ બે ત્રણ વીત્યા પછી પુનઃ તેઓ પોતાના દેશતરફ પાછાં ફર્યા. ત્યાં આવીને તેમણે જણાવ્યું કે:-“નવીન ગામમાં ગયા પછી અમારે ત્યાં આ બે બાળકો જન્મ્યાં છે.”

ત્યાં આગ્યા પછી, કુમાર પેલા બાળકના લલાટમાંના ચળકતા ચંદ્રને છુપાવી રાખવામાટે તેના શિરપર નિત્ય એક પાદડી બાંધી રાખવા લાગ્યો અને પેલી રૂપવતી કન્યાને ઘરમાં ને ઘરમાં જ સંતાડી રાખવાની ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો.

આ તરફ પેલા રાજા નાની રાણીના પ્રસવની રાત્રે આગ્યો નહિ એ ખરું, પરંતુ તેને ખીજ દિવસે તે આગ્યા વિના રહી શક્યો નહિ,

તેને દૃઢ વિશ્વાસ હતો કે, નાની રાણીના ઉદરથી બે સંતાનોને જન્મ થયેલા હોવા જ જોઈએ. અને તેમાં એક પુત્રનો જન્મ તથા એક પુત્રીનો જન્મ થયેલા હોવા જોઈએ. પુત્રના બાલપ્રદેશમાં ચમકતો ચંદ્રમા અને હાથમાં સુશોભિત તારાનો આવિર્ભાવ થયો હશે અને પુત્રીનું સ્વરૂપ પણ અતુલનીય કિંવા અવર્ણનીય હોવું જોઈએ.

પરંતુ રાજાએ મહાલયમાં આવતાંની સાથે જ સાંભળ્યું કે, નાની રાણીએ તો માત્ર બે કૃતરના બચ્ચાને જ જન્મ આપ્યો હતો, તેની ધારણા પ્રમાણે તેજસ્વી પુત્ર તથા રૂપશાલિની કન્યાનો જન્મ થયો જ નહોતો. આ વાર્તા સાંભળીને રાજા ક્રોધથી સળગી ઊઠ્યો અને પોતે તેની સાથે કરેલાં લગ્નમાટે પૂર્ણ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો.

ત્યાર પછી નાની રાણીને બોલાવીને તેણે કહ્યું કે:—“અરે આ કુલટા! તો આ શું કુર્મ કહ્યું! મારા મહાલયની કીર્તિનો ક્ષય શામાટે કરાવ્યો? જા કુટા! હવે હું તારું મુખ જોવા માગતો જ નથી; માટે સત્વર આ મહાલયમાંથી ચાલી જા.”

આ સાંભળીને નાની રાણીએ કરગરીને બહુ કાલાવાલા કર્યો, તથાપિ રાજા એકનો બે ન જ થયો, અને પોતાના ઉચ્ચારેલાં વચનને તેણે ત્યાગ કર્યો જ નહિ. આથી બિચારી નાની રાણી રાજમહાલયમાંથી રડતી રડતી અને પોતાના અવતારને ધિક્કારતી બહાર નીકળી પડી. છેવટે તે શહેરની સડકાપર ઝાડુ વાળીને પોતાના પેટની જવાબાનું નિવારણ કરવા લાગી અને મહા કઠિનતાથી પોતાના દિવસો ગાળવા લાગી. તેની આવી દુઃખમય અને શોચનીય સ્થિતિને જોઈને પેલી ૭યે રાણી-આના હૃદયમાં કેટલા બધા આનંદ અને હિતસાહ થયો હશે, એની કલ્પના કરવાનું કાર્ય અમે અમારા પાઠકાને સોંપી દઈએ છીએ.

ખીજી બાજુએ રાજાનો પુત્ર તથા પુત્રી ઉભય દિનપ્રતિદિન મોટાં થવા લાગ્યાં. જ્યારે તેમણે સોળમા વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે અચાનક પેલા કુંભારનું મૃત્યુ થયું અને પોતાના પતિને મરણવશ થયેલા જોઈને પેલી કુંભારણુ પણ તેની ચિન્તામાં ને ચિન્તામાં જ થોડા દિવસમાં ગુજરી ગઈ. આથી એ બહેન લાઈ બને સર્વથા નિરાધાર થઈ ગયાં અને તેમની રક્ષા કરનાર અથવા સંભાળ લેનાર કોઈ પણ રહ્યું નહિ. એ જોઈને તેમણે પેલા કુંભારની જે કાંઈ મિલકત, જમીન આદિ હતું તે સર્વ વેચી નાખ્યું અને ત્યાર પછી તેઓ બન્ને તે શહેરના એક સરિ-આમ રસ્તાપર આવેલું એક મકાન ભાડે લઈને તેમાં વસવા લાગ્યાં.

હવે એ છોકરાને રાજ જંગલમાં શિકાર કરવા જવાની આદત હતી, તેથી સવારમાં શિકાર કરવામાટે ચાલ્યો જતો અને સંધ્યા પહેલાં

પાછો ઘેર આવી પહોંચતો હતો. શિકાર કરીને તે જે કાંઈ લઈ આવતો, તેને રાધીને તેની બહેન રોજ ભોજન બનાવતી હતી અને તે ખાધને તેઓ બન્ને પોતાનું ગુજરાન ચલાવતાં હતાં. આ પ્રમાણે તેમના દિવસો વીતવા લાગ્યા.

હવે બનાવ એવો બન્યો કે, તે બન્ને ભાઈ બહેન જે રસ્તાપર મકાન ભાડે રાખ્યું હતું, તે રસ્તાપર જ રોજ રોજ નાની રાણીને ઝાડૂ કાઢવામાટે જવું પડતું હતું. ધીમે ધીમે તે ભાઈ બહેનની સાથે નાની રાણીનો પરિચય થવા લાગ્યો. નાની રાણી તેમને એટલી બધી ચાહતી હતી કે, જે એક દિવસ પણ તેનાથી તેમની મુલાકાત ન લેવાય, તો તે ઘણી જ ગભરાઈ જતી હતી અને તેમના વિના ક્ષણ માત્ર પણ રહી શકતી નહોતી. તેમ જ તે બહેન ભાઈ પણ તેને અત્યંત ચ્હાતાં હતાં અને તેને રોજ ખવડાવ્યા પીવડાવ્યા વિના સંતુષ્ટ થતાં નહોતાં.

એક દિવસ પેલો બાળક જે જંગલમાં શિકાર કરવામાટે ગયો હતો, તે જંગલમાં જ અચાનક દેવદાસે પેલા રાજાનો મેળાપ થઈ ગયો. રાજાએ જોયું કે, તે પોતે જે એક બળવાન સૂકરને મારવામાટે આતુર થયેલો હતો, તે જ સૂકરને એક પરમ સુંદર બાળક પણ મારવામાટે તેની પાછળ પાછળ દોડી રહ્યો હતો.

તે બાળકના મુખમંડળને જોઈને રાજા આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો અને તેની અથ અક્ષાવવાની કુશળતાને જોઈને તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો; માત્ર એટલું જ નહિ, પરંતુ રાજા એવો મોહમુગ્ધ ગયો કે, પોતાનું શિકાર કરવાનું કાર્ય બધ રાખીને તે બાળકની શિકાર કરવાની કળાને જોવા લાગ્યો. જોતજોતામાં પેલો સૂકર, રાજા ન્યાં આગળ ઉઠ્યો હતો, તેની સહામેના એક વૃક્ષતળે થઈને ન્હાસી ગયો. એવામાં પેલો બાળક પણ તે વૃક્ષતળે આવી પહોંચ્યો. ત્યાર પછી એવું બન્યું કે, વૃક્ષ નીચેથી ઘોડાને દોડાવતી વેળાએ વૃક્ષની એક નીચી ડાળ તે બાળકના શરીર સાથે અથડાવાથી તે અથપરથી નીચે મળડી પડ્યો, અને તેના મસ્તકપરની પાંખડી સરી ગઈ. એથી તરત જ રાજા જોઈ શક્યો કે, તે બાળકના ભાગ્યદેશમાં એક સુશોભિત અને તેજસ્વી ચંદ્રમા બાજી રહ્યો હતો. તેના ભાગ્યમાંના ચંદ્રમાનું તેજ જોતાંની સાથે જ રાજા ચમકી ઉઠ્યો. પરંતુ તેની સાથે વાર્તાલાપ કરવાની હજી તો તે ઇચ્છા કરતો હતો એવામાં પેલો ચાત્રાક બાળક જમીનપરથી ઊડીને પોતાના અથપર સ્વાર થઈને શિકાર કરવામાટે કેટલેક દૂર આસ્યો ગયો અને તેથી રાજાની ઇચ્છા તે સમયે તો મનમાં ને મનમાં જ દબાઈ રહી. આથી રાજાને થયું જ દુઃખ થયું અને તેની મુલાકાત લેવાની પ્રબળ ઇચ્છાએ તેના

હૃદયને વ્યાકુળ કરી દીધું. તેનાથી તે દિવસે શિકારનું કાર્ય થઈ શક્યું નહિ. આથી તે શોકાતુર હૃદયે પોતાના મહાસખમાં પાછો આવ્યો અને ચિંતામગ્ન અવસ્થામાં જ એક સ્થળે બેસીને, કેવળ પેલા બાળકનું જ ધ્યાન કરવા લાગ્યો. રાજની આવી વિચિત્ર સ્થિતિને જોઈને, રાજ્યનો મંત્રી, રાજ્યના અન્યાય અધિકારીઓ અને મહાસખનાં સર્વ મનુષ્યો તથા પેલી છત્રે રાણીઓ આદિ સર્વ અત્યંત આશ્ચર્યચકિત થયાં. આ પ્રમાણે શોકાતુર અવસ્થામાં જ રાજના કેટલાક દિવસો વીતી ગયા. તે રાજ્યના કોઈ પણ કાર્ય તરફ લક્ષ આપ્યા વિના વિચારમાં ને વિચારમાં જ તદ્દત રહેવા લાગ્યો. એ જોઈને રાણીઓ વ્યથા થઈ ગઈ અને ઉવટે રાજ પાસે જઈને પૂછવા લાગી કે:—“રાજન્! આપને શું થયું છે? શિકારમાંથી પાછા આવ્યા પછી આપની આંતરિક સ્થિતિનું આવું વિચિત્ર પરિવર્તન કેમ થઈ ગયું છે? સર્વદા એક જ સ્થાને બેસીને આપ શા વિચારો કર્યા કરો છો? આપના હૃદયની ધીરતા અને સ્ફૂર્તિ ક્યાં આવી ગઈ! નિરંતર આપ આમ શોકાતુર શા કારણથી રહ્યા કરો છો! આપને કઈ વસ્તુનો અભાવ છે? આવા વિરાળ રાજ્ય, આટલી બધી અપરિમેય સંપત્તિ અને પ્રબળ સત્તાના સ્વામી હોવા છતાં આપને આમ ચિન્તાતુર રહેવાનું શું પ્રયોજન છે? આપના હૃદયમાં જે કંઈ દુઃખ થતું હોય તે અમને જણાવી દો, અટલે અમે તરત જ તેને દૂર કરવાનો ઉપાય યોજી કાઢીશું. નાથ, પ્રાણાધાર! આપ જો વિલાસ અને વૈભવનો પરિત્યાગ કરીને, કેવળ ચિન્તામાં જ મગ્ન રહ્યા કરો, અને અમને છેક વિસારી મૂકો, તો પછી અમારી આંખોની શી સ્થિતિ થાય, તેનો જરા વિચાર કરો. હવે આપ આપના હૃદયમાં વ્યાપેલી ચિન્તાને દૂર કરો, અને પુનઃ શાંતિને પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય યોજો. આપના મુખ-મંડળમાં છવાયેલી વિપાદછાયાને આનંદરૂપ વારિથી દૂર કરો.”

આ સાંભળીને રાજએ ઉત્તર આપ્યું કે:—“મહિપીઓ! તમે મારું દુઃખ જાણવાને જ ન્યારે અશક્ત છો, ત્યારે તે દુઃખને બાંધી તો શી રીતે જ શકવાની! મારા હૃદયમાં જે ચિન્તા વ્યાપી છે, તે કાંઈનાથી પણ દૂર કરી શકાય તેમ નથી; માટે તમારી તે આશાનો સાગ કરો. ન્યારે વનમાં હું શિકાર કરવા ગયો હતો ત્યારે એક અત્યંત સુંદર બાળક મને મળ્યો હતો અને તે બાળકના બાલપ્રદેશમાં મુશોભિત તેમ જ તેજસ્વી ચંદ્રમા ચમકી રહ્યો હતો. તે બાળકનાં રૂપ તથા તેજ આદિને જોઈને હું મુગ્ધ બની ગયો છું અને તેને મેળવવાના વિચારમાં જ ગુંથાઈ રહ્યો છું. મારી ચિન્તા તથા શોકનો હેતુ તે મનોહર બાળક જ છે. ન્યારે તે બાળક સાથે મારું પુનઃ મિલન થશે ત્યારે જ મારા મનની સર્વ વ્યથા દૂર થશે તથા હૃદયમાં જાગેલી શોકજ્વાળા શાન્ત થશે.”

રાજાએ પોતાની વિચિત્ર સ્થિતિ થવાનું સત્ય દારણુ દર્શાવી દીધું એટલે પેની જો રાણીએ ચમકી ગઈ અને જાણે તેમના મસ્તક પર વળવાત થયો હોયતી ! તેમ જણાવા લાગ્યું .

તે બધીઓએ મળીને રાજાની તે ચિન્તાને બીજી બાજુએ દોરી જવાની મનશુ ચલાવવા માંડી તથા, તેમની મુખ્ય ઉપદેશિકા તરીકે પેલી કારસ્થાની અને દુષ્ટા દારણીને પણ બોલાવી મગાવી. દારણીએ આવીને પ્રસન્નચિત્તે પેની રાણીઓને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે -“મારી માનવતી મહારાણીઓ ! ઈશ્વરકૃપાથી આપની આ સેવિકાએ નાની રાણીના ઉદ્દેશથી જન્મેલા બાળકને પ્રયત્ન અગ્નિમાં બાળીને ભસ્મીભૂત કરી દીધા છે, આ સસારમાંથી નષ્ટ કરી નાખ્યા છે, માટે તે વિપવમાં આપને ચિન્તા કરવાનું કશું પ્રયોજન નથી તેમ છતાં રાજા, લાલચન્દ્ર બાળકની માગણી કરે છે, તો તેમણે તેના બાળકને ક્યાં આગળ જોયો છે, તેના હું શીઘ્ર શોધ કરી લાવું છું. હાલ તરત તો રાજાને તે બાળકને મેળવી આપવાની આશા આપીને જ શાન્ત કરો તથા જણુરી દો કે, તે બાળક એક દૂર દેશનો રાજાનો છે, અને તેના કાળજીથી તમારી આવી વિચિત્ર સ્થિતિ થયેલી સાબળીને તે થોડા જ સમયમાં તમારી મુક્તામત લેના આનંદાર છે !

ત્યાર પછી તે દારણી પેના બાળકનો શોધ કરાવા લાગી, શોધ કરતા કરતા તે જણુરી શકી કે, રાજામર્ગમાં આવેના એક સુસોભિત મકાનમાં, પોતાના બપોટામાં ચંદ્રમાને ધારણુ કરનાર એક સુદર અને રૂપના બાળક તથા અંધારા જેવી સોન્દર્યશક્તિની તેની એક લગિની વસે છે અને તે બાળક દિવસના ભાગમાં રોજ સિંચર કરવામાં જંગમમાં આવેલા જાય છે તથા સંધ્યા સમય થતા પાછો ઘર આગળ આવી જાય છે

આ પ્રમાણે સર્વ સમાચાર મેળવ્યા પછી એક દિવસ તે દારણી પેલી રૂપવતી કન્યા અથવા લાલચન્દ્ર બાળકની લગિની પામે જઈને કહેના લાગી કે -“બેટા ! તું તારી માસી થાઈ છું તારો જન્મ થયા પછી થોડા દિવસમાં જ મારે કેટલાક ખાસ જરૂરી કારણોને લીધે દેશમાં આવ્યા જવું પડ્યું હતું તેથી આજ સુધી મારાથી તારી સલામ લઈ શકાઈ નહોતી, અહીં આવ્યા પછી મેં તારી વણી તપાસ કરી, પરંતુ આજે જ તારો પત્તો મેળવી શકી છું હશે, આજે તને જોઈને તું અતિશય પ્રસન્ન થઈ છું અને મારી આખો ટાઢી થઈ છે હું અનેક દેશોનું પર્યટણું કરી આવી છું, પરંતુ તારા જેની સુદરી અને ગુણવતી કન્યા મેં ક્યાંય પણ જોઈ નથી તારા જેવી સુંદરતા, મહાનયમાં વસતી મહારાણીઓને પણ પ્રાપ્ત થઈ હશે કે કેમ, તેની હજી સુધી મને સંકા જ રહ્યા કરે છે. પરંતુ

તારી આ સુંદરતા તથા સુકામળતાને વિશેષ શોભાનવામાટે તારે તારા કંઠમાં દેતકીના પુષ્પની માળા ધારણ કરવી જોઈએ. એ મનોહર માળાથી તારી સુંદરતાને અવધિ થશે, અને તારી સાથે લગ્ન કરવા- માટે મહાન્ મહાન્ જૂપાલો પશુ આતુર રહેશે.”

વેશધારિણી મારીની વાર્તા સાંભળીને તે બિચારી અતુલવહીન બાળા પ્રસન્નચિત્તે તેને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી કે:—“માસીઆ ! આપે આજે આ માતૃહીન બાળાની સંભાળ લઇને એક મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે. હું આપની મારાપરની અપૂર્વ સ્નેહની લાગણીને જોઈને અત્યંત પ્રસન્ન થઈ છું અને તમને ધન્યવાદ આપું છું. પરંતુ આપ જે દેતકીનાં પુષ્પની માળા પહેરવાનું કહો છો, તે દેતકી શું છે અને ક્યાં મળે છે તેમ જ તેનાં પુષ્પ કેવાં હોય છે, એ વિશે હું કાંઈ પણ જાણતી જ નથી. મારીઆ ! તે પુષ્પો ક્યાંથી મળી શકશે વારુ !”

પેલી વેશધારિણી દાસીએ ઉત્તર આપ્યું કે:—“બેટા ! અહીંથી પાસે આવેલા સમુદ્રને પેલે પાર એક બગીચો આવેલો છે અને તે બગીચામાં પુષ્પવતી નામક એક પરમ સુંદરી ઠંવા રહે છે. તે ઉપરાંત તે બગીચામાં બીજા સાતસો-આઠસો રાક્ષસો પણ વસે છે. તે રાક્ષસો બગીચામાં ઉગેલા દેતકીના વૃક્ષની રક્ષા કર્યા કરે છે, પરંતુ જો પેલી પુષ્પવતીને પ્રસન્ન કરવામાં આવે, તો તે રાક્ષસો આનંદથી દેતકીનાં પુષ્પ લેવા દે છે, માટે ગમે તે હિપાયે પુષ્પવતીને પ્રસન્ન કરીને તું તે દેતકીનાં પુષ્પ મેળવ તો તેથી તારી મનઃકામના સફળ થશે.”

કન્યાએ આતુરતા દર્શાવીને પૂછ્યું કે:—“માસીઆ ! તારે મારા બાઈ લાં આગળ જઈ શકે ખરા કે નહિ ! અને કદાચિત્ જવાનો વિચાર કરે તો ત્યાં જતાં પહેલાં શી સંભાળ રાખવી પડે છે, તે જરા જણાવશો ખરા કે ?”

દાસીએ ઉત્તર આપ્યું:—“જહેન ! તારો બાઈ કાંઈ જેવા તેવા બાળક નથી. તે એક ચંચળ અને કુશળ બાળક છે; તેથી અવશ્ય તે દેતકીનાં પુષ્પો લાવી શકશે. તેના જેવા ચાણક્ય બાળકને કાંઈ પણ શીખવવું પડે તેમ નથી.”

આમ કહીને તે દાસી ત્યાંથી તરતજ ભીડીને પોતાને ઘેર ચાલી આવી. ઘેર આવ્યા પછી તે મનમાં ને મનમાંજ વિચારવા લાગી કે:—“આ વખતે તે લાલચંદ બાળકની રક્ષા કાંઈ પણ રીતે થઈ શકે તેમ નથી. તે જો ત્યાં જશે, એટલે પછી ત્યાંથી આ તરફ તેના પાછા ફરી આવવાની લેણ પણ સંભાવના નથી. પુષ્પવતીના બગીચાની રક્ષા કરનારા રાક્ષસો આવા સુંદર બાળકને જોઈને અત્યંત પ્રસન્ન થશે અને તરતજ તેને

મારીને ખાઈ જશે, એટલે 'છે' રાણીઆનો ભય ટળી જશે અને રાજના કોપનું પણ નિવારણ થશે. તેના ગયા પછી પાછો તે આવી શકશે નહિ અને તેથી મારો સર્વ બેદ દુખાઈ રહેશે.”

સંધ્યા સમયે પોતાના લલાટમાં ચંદ્રને ધારણ કરનારો બાળક ચિહ્ન કરીને પાડો પોતાને ઘેર આવી પહોંચ્યો. ત્યાર પછી તેને ખવડાવી પીવડાવીને શાન્ત કર્યા પછી તેની બગિનીએ કહ્યું કે:—“ભાઈ! આજે આપણે ત્યાં આપણાં માસી આવ્યાં હતાં. માસીએ મારા પ્રતિ અત્યંત અનુરાગ દર્શાવ્યો હતો. પૂર્વની કેટલીક કથાઓ કહી પછી તેમણે મને કહ્યું હતું કે, જો તું તારા કંઠને વિષે કેતકીના પુષ્પની માળાને ધારીશ, તો તારા આ અપૂર્વ સૌન્દર્યમાં વિશેષ વૃદ્ધિ થશે અને તારું લાવણ્ય પણ ખીલી ઊઠશે. તો ભાઈ! તમે મને તે પુષ્પો લાવી આપશો, ખરા કે?”

એ સાંભળીને ભાઈએ ઉત્તર આપ્યું:—“જરે ગાંડી, આપણી માસી તે અહીં ક્યાંથી હોય? તેને આપણે અહીં વસીએ છીએ, એની ખબર પણ થી રીતે પડી શકે? ક્યાંકથી બીજા કાંઈ બાઈએ આવીને કહ્યું હોય નહિ કે હું તમારી માસી છું અને તે પ્રમાણેય થઈને ક્યાંક તેને માસી તરીકે સ્વીકારી લીધી હોય નહિ. બાકી મારા ધારવા પ્રમાણે તો આપણાં કાંઈ સગાં સંબંધી છે જ નહિ, તો પછી આ માસી ક્યાંથી આવી પડી?”

બહેને કહ્યું કે:—“હશે, મારી બૂલ થઈ. જો તે આગતુકે કદી માસી ન હોય તો કાંઈ ચિંતા નહિ. પરંતુ તમે મને ગમે તે ઉપાયે પેલાં કેતકીનાં પુષ્પો લાવી આપો. કહો ભેંષએ વારુ કે તમે મને તે પુષ્પો લાવી આપશો કે નહિ? માત્ર પુષ્પ લાવી આપવાથી જ તમારો ધૂટકો થાય તેમ નથી, પરંતુ તે સાથે તે કેતકીનાં બીજ પણ લાવી આપવાં પડશે; કારણ કે, આગણીની એક બાજુએ હું તે કેતકીનું વૃક્ષ વાવવા ધારું છું, સાથે તેનાં બીજ પણ લાવી આપો.”

ભાઈ બોલ્યો:—“મહેન! તારી આ આશાને ફળીભૂત કરવાની શક્તિ મારામાં હોય, તેમ જણાતું નથી અથવા તારું આ કાર્ય મારાથી થઈ શકે તેમ નથી. માટે તારી બીજા કાંઈ ઇચ્છા હોય તે જણાવી દે, એટલે હું તરત જ તે વસ્તુ તને લાવી આપું.”

બહેને કહ્યું:—“ના ભાઈ, મારે બીજું કાંઈ પણ ભેંષતું નથી. શું તમારાથી તમારી બહેનની આવી એક સામાન્ય યાચનાનો પણ સ્વીકાર નહિ થઈ શકે? તમારા વિના અત્યારે મને મનગમતી વસ્તુઓ લાવી આપે તેવું બીજું કોણ છે વારુ? માટે કૃપા કરીને મને તે પુષ્પો જ લાવી આપો.”

ભાઈએ પૂછ્યું કે:—“બહેન! તારી પ્રત્યેક ઇચ્છાને હું તમ કરી શકું તેમ છું, પરંતુ આ પુષ્પો ક્યાં મળી શકે છે, જ્યાં હું છેક અબાણુ હોવાથી જ ના પાડું છું. તને તે પુષ્પો ક્યાંથી મળી શકે છે, એની કાંઈ ખબર છે ખરી કે?”

આ સાંભળીને તે કન્યાએ, પેલી વેશધારિણી મારી અથવા દારીએ કહેલી સર્વ કથા કહી સંભળાવી. તે સાંભળીને તેના ભાઈએ કહ્યું કે:—“બસ આટલું જ ને! જા, હું તને કાંઈ જ કેતકીનાં પુષ્પો લાવી આપીશ.”

બહેને કહ્યું કે:—“અને કેતકીનાં બીજ નહિ લાવી આપે વારુ!”

ભાઈ બોલ્યો:—“અરે હા, એ તો હું બૂની જ ગયો હતો; તે પણ સાથે જ લેતો અવીશ.”

ત્યાર પછી બીજે દિવસે તે ભાગ્યચંદ્ર બાળક પક્ષિરાજ અશ્વપર આરુઢ થઈને કેતકીનાં પુષ્પ લાવવામાટે વિદાય થયો અને જતી વેળાએ તે તેની બહેનને કહેતો ગયો કે:—“બહેન! જ્યાં સૂધી હું કેતકીનાં પુષ્પ લઈને પાછો ફરી ન આવું, ત્યાં સૂધી તું આ ઘર છોડીને બીજી કાંઈ પણ જગ્યાએ જતી નહિ અને જો જમણ તો પછી તારો અને મારો મેળાપ થવાની સંભાવના રહેશે નહિ.”

આમ કહીને તેણે પોતાના પક્ષિરાજ અશ્વને દોડાવી મૂક્યો. કેટલેક દૂર ગયા પછી તે એક ધનધોર અરણ્યમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાર પછી તેણે ત્યાંથી કેટલાંક દરિયુ મારીને એકઠાં ક્યાં અને પછી તે સર્વને પેલા રાક્ષસોના રહેઠાણ ખાતે લઈ જઈને કહેવા લાગ્યો કે:—“માસીયા, અરે આ માસીયા! આમ આવીને લુચ્ચો તો ખરાં કે, તમને તમારો ભાણેજ મળવામાટે આવ્યો છે.”

તેની આવી વિચિત્ર વાર્તા સાંભળીને મોટી તાડ જેવી એક રાક્ષસી તેની સન્મુખ આવીને કહેવા લાગી કે:—“ઓહ! આવ મારા પ્યારા ભાણેજ, મારી સાથે આવ્યો આવ. અહા! તારા લલાટમાં કેવો તેજસ્વી અને સુશોભિત ચંદ્રમા ચોળી રહ્યો છે! અરે! તારા હાથમાં વિરાજતા તારા પણ કેવી રમણીયતા દર્શાવી રહ્યા છે! કહે જોઈએ બેટા, કે તું અહીં ચામાટે આવ્યો છે, તારે શું જોઈએ છે અને અમેને ઉપહાર આપવામાટે કંઈ વસ્તુ લઈ આવ્યો છે વારુ?”

એ સાંભળીને તે ભાગ્યચંદ્ર બાળકે પેલાં મારી લાવેલાં દરિયુ તેના હાથમાં આપીને કહ્યું કે:—“માસીયા! મારે બીજાં કાંઈ પણ જોઈતું નથી, હું તો માત્ર મારી બહેનને માટે કેટલાંક કેતકીનાં પુષ્પ તથા બીજ લેવામાટે જ અહીં આવ્યો છું. એ વિના મારે અન્ય કાંઈ પણ વસ્તુ જોઈતી નથી.”

એ સાંભળીને રાક્ષસીએ કહ્યું કે:—“બેટા, કેતકીનાં પુષ્પ લઈ આવવાં એ કાંઈ સહજ કાર્ય નથી. તથાપિ એ તારી પુષ્પ લઈ જવાની પ્રયત્ન ઇચ્છા જ હોય, તો પ્રથમ તારા મામાની મુલાકાત લે, એટલે તારી તે ઇચ્છા કેટલેક અંશે ફળીભૂત થઈ શકશે. તારા મામાનું નિવાસસ્થાન આ અરણ્યની પૂર્વ દિશામાં આવેલું છે અને તેની ચોક્કી ભરવામાટે કેટલાક રાક્ષસોને તે જગ્યાએ રાખવામાં આવ્યા છે, માટે ત્યાં જતી વેળાએ બહુ જ સાવધતાથી તારો મનુષ્ય તરીકેનો પરિચય છુપાવી રાખજે અને તેમની પાસે ગયા પછી તારા આગમનનું સત્ય કારણ દર્શાવી દેજે, એટલે તારું તે કાર્ય અવશ્ય સફળ જ થશે અને તારી બહેને મંગાવેલા કેતકીનાં પુષ્પ તથા ખીજ આદિ સત્વર મળી શકશે.”

ત્યાર પછી તે લાલચન્દ્ર બાળક પુનઃ કેટલાંક હરિણો આદિને મારીને તે જંગલની પૂર્વ દિશામાં આવેલા પોતાના મામાના નિવાસસ્થાન તરફ જવાને વિદાય થયો. કેટલેક દૂર ગયા પછી તેને એક અચંકાય રાક્ષસનો સાક્ષાત્કાર થયો. એ જોઈને તરત જ તે ખૂબ મારીને બોલાવવા લાગ્યો કે:—“મામા એ મામા ! તમારો લાણેજ તમારા દર્શનાર્થે અહીં આવ્યો છે !”

તેનો અવાજ સાંભળીને એકદમ ત્રણ રાક્ષસો દોડી આવ્યા અને ત્યાર પછી તેને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યા કે:—“અરે એ લાલચન્દ્ર બાળક ! તારું આ વિશાળ લલાટ ચંદ્રમાના અપૂર્વ તેજને ધારણ કરી રહ્યું છે તથા તારા હાથમાંથી તારાનું ચળકતું તેજ વિસ્તરી રહ્યું છે, એ જોઈને અમને આશ્ચર્ય થાય છે. તું કોણ છે અને શા ઉદ્દેશથી અહીં આવ્યો છે વારુ ? જ્યારે તે અમને મામાના સંબોધનથી બોલાવ્યા છે, ત્યારે અમારે તારી રક્ષા કરવી જ જોઈએ અને તે સાથે તારી મનઃકામનાને પણ તૃપ્ત કરવી જોઈએ. પરંતુ એ તે અમને એ સંબોધનથી ન બોલાવ્યા હોત, તો આ ક્ષણે જ તારું મૃત્યુ થઈ જાત અને પછીથી તારી રક્ષાનો એક પણ ઉપાય બાકી રહેત નહિ. અમે સર્વ રાક્ષસો મળીને તને આર્ષિ જાત અને તારી ગરીબડી બહેન તારી વાટ જોતી જ બેસી રહેત. પરંતુ કહે જોઈએ બાઈ, કે તું અહીં શામાટે આવ્યો છે વારુ ?”

એ જોઈને તે બાળકે પોતે મારી લાવેલાં સર્વ હરિણોને તે રાક્ષસોના હાથમાં આપીને કહ્યું કે:—“મામા ! હું આપની પામેથી દ્રવ્ય અથવા તેની જ કાંઈ અમૂલ્ય વસ્તુ મેળવવાના ઉદ્દેશથી આપની પાસે આવ્યો જ નથી. માત્ર મારી બહેનના આગ્રહથી તમારા બગીચામાં ઉગેલી કેતકીનાં પુષ્પ તથા ખીજ લેવામાટે જ આવ્યો છું. કૃપા કરીને મારી તે ઇચ્છિત વસ્તુઓ મને લાવી આપો એટલે હું મારા ગૃહ તરફ ચાલ્યો.

જાઉં અને મારી વાટ જોતી જાહેનને શાન્ત કરું. કેતકીનાં પુષ્પમાટે મારી જાહેન વ્યથ થઈ ગઈ છે, માટે તે પુષ્પ લાવી આપીને મને સત્વર વિદાય કરો.”

તે બાળકની નમ્રતાયુક્ત વાતો સાંભળીને રાક્ષસો જાલ્યા કે:-
 “ભાણુ! તું કેતકીનાં પુષ્પ માગે છે અને તેને માટે જ તારે અહીં આવવું પડ્યું છે એ સર્વ સત્ય છે, પરંતુ તે પુષ્પ સહજમાં મળી શકે તેમ નથી. તેમને મેળવવાનું કાર્ય અતિ કઠિન છે. પરંતુ તેમ છતાં પણ તું પરિશ્રમ કર, પરિશ્રમથી કદાચિત્ તે પ્રાપ્ત પણ થઈ શકશે. આ જંગલને ઝાળંગીને તું જરા આગળ વધીશ એટલે કંટકોનું એક વિશાળ વન તને દૃષ્ટિગોચર થશે. તે કંટકને જો જૂલે ચૂકે પણ તું સ્પર્શ કરીશ તો, તરત જ તારે મરણવશ થવું પડશે, માટે ત્યાં જતી વખતે તેમના થાય તેની ખાસ સંભાળ રાખજો. તે વનમાં જઈ પહોંચ્યા પછી હાથ જોડીને કહેજો કે:-“હે આ કંટકવનના દેવતા! આપના આ સેવકને માટે માર્ગ કરી આપો, નહિ તો તે બિચારો માર્યો જશે; માટે કૃપા કરીને માર્ગ કરી આપો.” જોવા તું આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરીશ કે, તરત જ તે કંટકવનના બે ભાગ પડી જશે, અને તારા જવાને માર્ગ પણ પ્રુલ્લે થઈ જશે. ત્યાર પછી તે કંટકવનને પાર કરીને તું જોવા જરાક આગળ વધીશ, એટલે વિશાળ ગર્જના કરતો અને અનેક તરંગોને ઉછાળતો એક ભયંકર સમુદ્ર તને દેખાશે અને તેને જોઈને તું લેશ માત્ર પણ ગભરાયા વિના કર જોડીને કહેજો કે:-“હે વરુણદેવ! આપના આ ભક્તને માર્ગ કરી આપો એટલે તે પેલે પાર ચાલ્યો જાય. જો આપ માર્ગ નહિ કરી આપો, તો આપનો આ દીન ભક્ત માર્યો જશે અને તેનું પ્રાપ્તિત આપને ભોગવવું પડશે; માટે કૃપા કરીને માર્ગ કરી આપો.” આ પ્રમાણેની તારી પ્રાર્થના સાંભળીને સમુદ્ર પણ માર્ગ કરી આપશે. ત્યાર પછી તેના તટે જતાંની સાથે જ કેતકીનાં વૃક્ષોના મનોહર ભગીચો તારી દૃષ્ટિએ પડશે, એટલે તને જોઈએ તેટલાં પુષ્પ તથા બીજ આદિ લઈને તું પાછો આ તરફ ચાલ્યો આવજો.”

“મામા! આપના આ અનુપમ ઔદાર્ય તથા પ્રશંસનીય પરામર્શ-માટે હું આપનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું અને તે સાથે જ ધન્યવાદદ્વારા મારા હૃદયની લાગણીને દર્શાવી કૃતાર્થ થાઉં છું.”

આમ કહીને તે ભાગ્યંદ્ર પીર બાળક કેતકીના ઉદ્યાન તરફ જવાને વિદાય થયો. ચાલતાં ચાલતાં રાક્ષસોના ઉપદેશ પ્રમાણે અનુક્રમે પેલા કંટકવન તથા સમુદ્રને ઝાળંગીને, તે કેતકીના સુશોભિત ઉદ્યાન આગળ જઈ પહોંચ્યો. તેને જોઈને તે બાળક મનમાં ને મનમાં જ કહેવા લાગ્યો કે:-

“અહા! કેવું સુંદર ઉદ્યાન છે, કેવાં સુંદર પુષ્પો ખીલી રહ્યાં છે! કેવો સુંદર અને સિન્ધુ સુવાસ વિસ્તરી રહ્યો છે! ખરેખર આ ઉદ્યાન પ્રકૃતિ-દેવીનું ક્રીડાલયન અથવા શાંતિદેવીનું શયનમંદિર જ હોવું જોઈએ, નહિ તો આવી અવર્ણનીય સુદરતા અને રમણીયતા આ સ્થળે હોય જ નહિ”.

આ પ્રમાણે ઉદ્યાનની પ્રશંસા કરતાં બાળકે જોયું તે ઉદ્યાનની ચારે બાજુએ એક મજબૂત દીવાલ વિસ્તરેલી હતી, અને તેના મધ્ય ભાગમાં રાજમહાલયની સાથે સ્પર્ધા કરે તેવું એક સુંદર મંદિર શોભી રહ્યું હતું. તે મંદિરની એક બાજુએ સ્વચ્છ જળથી ભરેલું એક મનોહર સરોવર આવેલું હતું અને તે સરોવરની ચારે બાજુએ કંતકીનાં સુશોભિત અને રમણીય વૃક્ષો વિપુલ પ્રમાણમાં વિસ્તાર પામીને પોતાના સુગંધિત પુષ્પોના સૌરભને વિસ્તારી રહ્યાં હતાં. તે સર્વ વૃક્ષો અસંખ્ય પુષ્પોથી મંડિત થઈને અથવા તો મનોહર વેશવિન્યાસથી વિભૂષિત થઈને પૃથિવી માતાને પ્રધામ કરવા માટે નીચાં નમી રહ્યાં હોયની, એવો ભાસ થતો હતો.

આ સર્વ જોઈને તે લાલચન્દ્ર બાળક અત્યંત પ્રસન્ન થયો અને ત્યાર પછી તેણે તે ઉદ્યાનમાંના અનુપમ આગારમાં પ્રવેશ કરીને જોયું, તો તે આગારમાં કાંઈ પણ મનુષ્ય વસતું હોય, તેવાં કાંઈ પણ લક્ષણો જણાયાં નહિ. તેથી તે બાળક તે આગારના પ્રત્યેક ખંડમાં ફરી વળ્યો અને છેવટે અમૂલ્ય વસ્તુઓથી સુસજ્જિત થયેલા એક ઓરડામાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આવીને તેણે જોયું તો એક મનોહર પલંગપર એક અપૂર્વ સૌન્દર્યશાક્ષિની લાલચુમથી લલના સૂતેલી જણાઈ અને તે કન્યાની બાજુમાં બે લાકડીઓ પડેલી દૃષ્ટિગોચર થઈ. તેમાંની એક લાકડી મરણ લાકડી અને બીજી લાકડી જીવન લાકડી તરીકે ઓળખાતી હતી.

એ સર્વ વસ્તુઓનું અવલોકન કરી લીધા પછી તે બાળક પેલી લાકડીઓને હાથમાં લઈને વિચારવા લાગ્યો કે:—“આ બે લાકડીઓ દ્વારા જ આ રૂપવતી લલનાને જીવન અને મરણ પ્રાપ્ત થઈ શકતું હશે, માટે લાવ આ જીવન લાકડી દ્વારા એને જીવતી કરીને એનાથી પરિચિત થવાનો પ્રયત્ન કરું.”

આમ વિચાર કરીને તેણે તે નિદ્રાધીના લલનાના શરીરને પેલી જીવન લાકડીનો સ્પર્શ કરાવ્યો કે તરત જ તે લલના પલંગપર બેઠી થઈ ગઈ અને બહુ જ વિસ્મયતાથી તે બાળકનું અવલોકન કરીને આશ્ચર્ય તથા આતુરતાના મિશ્ર ભાવથી પૂછવા લાગી કે:—“અરે ઓ સાહસી બાળક! તમે કાણ છો અને આ સ્થાનમાં શી રીતે આવ્યા પાર? આ સ્થાન અતિશય ભયંકર છે, અહીં મનુષ્યજાતિને પ્રવેશ કરવાનો દંડિત

પ્રતિબંધ છે. આ સ્થાન સાતસો રાક્ષસોના સખ્ત પહેરાથી રક્ષાયતું છે અને તે રાક્ષસો મનુષ્યનો આદાર કરવાને નિરંતર તત્પર રહેનારા છે, તેથી જ તેઓ તમને જોશે, તો તરત જ મારીને ખાઈ જશે. તે સર્વ રાક્ષસો અત્યારે તો શિકાર કરવામાટે પાસેના જંગલમાં ચાલ્યા ગયા છે, પરંતુ સંધ્યા સમય થતાં પહેલાં જ તેઓ સર્વ પાછા આ સ્થાનમાં આવી પહોંચશે અને તમારો નાશ કરી નાખશે, તમારા શરીરના ટુકડે ટુકડા કરીને ખાઈ જશે.” હું એક રાજકન્યા છું અને મારું નામ પુષ્પવતી છે. એ સર્વ રાક્ષસોમાંથી માત્ર એક રાક્ષસી જ મને ચાહે છે અને તેના પ્રતાપે જ હું અઘાપિ જીવતી રહી છું, નહિ તો ક્યારનીયે તે રાક્ષસોના લક્ષ થઈ ગઈ હોત! તે રાક્ષસી શિકારમાટે બહાર જાય છે ત્યારે આ મરણ લાકડીને મારા શરીર સાથે અડકાડતી જાય છે એટલે હું મૂર્ચ્છિત થઈ તેમના આવતાં સૂધી આ પલંગમાં જ પડી રહું છું અને જ્યારે તે રાક્ષસી શિકાર કરીને અટકી આવી પહોંચે છે, ત્યારે આ જીવન લાકડીના સ્પર્શથી મારી મૂર્ચ્છાને દૂર કરે છે અને મને પાછી જીવતી કરે છે. મને મારવા માટે જે લાકડી બનાવી છે તે રૂપાની છે અને જીવાડવામાટે જે લાકડી રાખી છે તે સોનાની છે અને તે સોનાની લાકડીથી જ તમે અત્યારે મને જીવતી કરી ચકયા છો. પરંતુ હવે તે લોહાના આવવાનો સમય થઈ ચૂક્યો છે, માટે વિશેષ વાર્તાલાપ કર્યા વિનાજ અહીંથી સત્તર ચાલ્યા જાઓ, નહિ તો જો તેમની દષ્ટિએ પડશે તો તરત જ તમને તેઓ મારી નાખશે અને તમારા શરીરને ખાઈ જશે, માટે જેમ અને તેમ જલદી ચાલ્યા જાઓ.”

આ સાંભળીને ભાલચંદ્ર બાળક બોલ્યો કે:—“એમ તે કેમ ન્હાસી જવાય! હું મારી બહેનને માટે પુષ્પ લેવા આવ્યો છું, એટલે તે પુષ્પ લીધા વિના અહીંથી એક પગલું પણ આગળ ભરવાનો નથી. કદાચિત્ પુષ્પ લેવા જતાં મારું માથું ઘસી થશે, તો તે પણ મને કબૂલ છે; પરંતુ મારી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરવાની મારી બિલકુલ ઇચ્છા નથી. તે સાથે જ હું આ સ્થળેથી તમારો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા ધરાવું છું, એટલે તે કાર્ય કર્યા વિના પણ મારાથી જવાય તેમ નથી. જ્યારે હું કેતકીનાં પુષ્પ મેળવી શકીશ તથા તમારો ઉદ્ધાર કરી શકીશ, ત્યારે જ અહીંથી આગળ પગલું ભરીશ અને નહિ તો આ સ્થળે જ મરીશ અથવા રાક્ષસોમાંના કેટલાકને મારીશ.”

આ પ્રમાણે વાર્તા થતાં થતાં લગભગ સંધ્યા થવા આવી; એટલે તે ભાલચંદ્ર બાળક રૂપાની મરણ લાકડી દ્વારા પુષ્પવતીને મૂર્ચ્છિત કરીને પોતે એક ઘટાદાર કેતકી વૃક્ષની ઝાટમાં છુપાઈ ગયો.

ત્યાર પછી સંધ્યા ચર્તાની સાથે જ રાક્ષસો ભયાનક શબ્દો ઉચ્ચારતા તથા અનેક પ્રકારનાં તોફાન કરતા તે બગીચામાં આવી પહોંચ્યા. રાક્ષસીએ પુષ્પવતીના ઓરડામાં પ્રવેશ કરીને સોનાની જીવનલાકડી દ્વારા પુષ્પવતીને જાગ્રત કરીને કહ્યું કે:-“બેટા, પુષ્પવતી! આ બગીચામાં મનુષ્યનો ગંધ આવતો હોય તેમ જણાય છે, તો શું આ બગીચામાં કાઈ મનુષ્યે પ્રવેશ કર્યો છે?”

પુષ્પવતીએ ઉત્તર આપ્યું કે:-“માતા! આપ તો મને નિર્ભય કરી આશ્વાસ આપો છો એટલે મને શી રીતે ખબર પડી શકે કે, આ ઉવાનમાં કાઈ મનુષ્યે પ્રવેશ કર્યો છે કે નહિ. પરંતુ આપ કહો છો કે, આપને મનુષ્યનો ગંધ આવે છે તો, તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે? હું પોતે જ મનુષ્ય છું અને તેથી કદાચિત મારો ગંધ આવે એ સર્વથા સ્વાભાવિક જ છે. અન્ય કાઈ પણ મનુષ્ય આવા અનેક વિડંબનાઓથી ભરેલા અને રાક્ષસોવડે ભયાનકતાથી રક્ષાયલા સ્થાનમાં પ્રવેશ કરવાનું સાહસ કરે એ સર્વથા અસંભવિત તથા અશક્ય છે. આપની આ શંકા કેવળ પ્રમાદયુક્ત જ છે, માટે જો આપની મનુષ્યના ગંધને આવતો અટકાવવાની ઇચ્છા હોય તો, મને પોતાને જ મારી નાખો, એટલે આપની તે શંકાનું નિવારણ થશે અને મનુષ્યનો ગંધ આવતો અટકી જશે.”

આ સાંભળીને રાક્ષસીએ સહજ વિરક્ત થઈને કહ્યું કે:-“જારે જાંડી છાકરી! તું આવી વાર્તા કરતાં લેણ પણ રાખોતી નથી કે શું! હું તને મારા આજુથી પણ અધિક પ્રિય ગણું છું અને તને અતિશય આહું છું; તો પછી તારી હત્યા કેમ કરું! તને શા માટે મારું? મારાથી તને મારી શકાય ખરી કે?”

ત્યારે પુષ્પવતી બોલી કે:-“માતા! કેવળ તમો એકલા જ મને આહો છો અને મારા પર પ્રેમ રાખો છો. તમારા વિના મારા પર ખીજ એક પણ રાક્ષસ અથવા રાક્ષસીનો પ્રેમ નથી. તમારા પ્રેમના પ્રતાપે જ હું અઘાપિ જીવતી રહેવા પામી છું, એટલે આપના મૃત્યુ પછી આ સર્વ રાક્ષસો મને મારીને ખાઈ જશે એવી મારા હૃદયમાં વારંવાર આશંકા થવા લાગે છે.”

આમ કહેતાં કહેતાં પુષ્પવતીની આંખમાંથી દાદડ આંસુ વહેવા લાગ્યાં. એટલે રાક્ષસીએ પુષ્પવતીની આંખનાં આંસુ લૂછીને કહ્યું કે:-“પુષ્પવતી! બેટા! તું રડે છે શા માટે? તારે ભય રાખવાનું શું પ્રયોજન છે? મારું મૃત્યુ સહજમાં થઈ શકે તેમ નથી અને તેનું કારણ બહુ જ ગુપ્ત રાખવાયોગ્ય હોવા છતાં પણ હું તને કંઈ સંજગાતું છું, માટે બરાબર લક્ષ્યપૂર્વક સાંભળી લે. આ આગાર સમક્ષ જો એક સરોવર આવેલું

છે, તે સરોવરના તળવિભાગમાં એક દુર્ગ આવેલો છે અને તે દુર્ગના ઉપરના ભાગમાં જમરનું એક જોડું રહે છે. જેના બાલમાં ચંદ્ર હોય અને જેના હાથમાં તારા વિરાજી રહ્યા હોય તેવો કોઈ પુરુષ તે જમરના જોડાને લઈ આવીને પોતાના બન્ને હાથ વચ્ચે ચઘદીને મારી નાખે, તો જ મારું તથા મારી સાથેના સાતસો રાક્ષસોનું મૃત્યુ થાય તેમ છે. પરંતુ જો તે જમરના રક્તને એક પથ્થુ બિન્દુ પૃથ્વીપર પડી જાય તો, તેમાંથી સાતસોને બદલે બીજા ચૌદસો રાક્ષસો ઉત્પન્ન થાય અને તે જમરને મારનાર મનુષ્યનું ભયંકર રીતે મૃત્યુ કરીને તેના શરીરનું બક્ષણ કરી જાય. આ સર્વ રહસ્યયુક્ત વાર્તાથી હવે તું સારી રીતે સમજી શકી હશે કે, આવું સાહસિક અને મૃત્યુ નિપજનનાર કાર્ય કરવાની કોઈ પણ મનુષ્ય દિવ્યમત કરી શકે તેમ નથી અથવા તો હાથે કરીને જ મૃત્યુના મુખમાં કોઈ પણ વ્યક્તિ પ્રવેશ કરવાનું દુઃસાહસ કરે એ સર્વથા અસંભવિત કિંવા અશક્ય જ છે અને એથી અમે લોકો એક પ્રકારે અમર જ છીએ. અમારું મૃત્યુ થવું સર્વથા આકાશકુસુમસમાન જ છે; તેમ જ તેવો કોઈ બાલચંદ્ર અને તારામંડિત યુવક આ અવનીમાં અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય, એવી મારી કલ્પના નથી. આથી તારે બધા રાખવાનું કશું પણ કારણ નથી. ન્યાં સુધી મારા દેહમાં પંચપ્રાણ હશે, ત્યાં સુધી કોઈનાથી તારો વાળ પણ વાંકો કરી શકાય તેમ નથી, માટે તું રડીશ નહિ, વૃથા શોક કરીશ નહિ અને આવી આશંકાને હૃદયમાં રથાન પણ આપીશ નહિ. હવે જરા મારા પગપર તારા હાથ ફેરવીને મારા થાકને દૂર કરવાની ચેષ્ટા કર. મારી સેવાથી અવશ્ય તારું કલ્યાણ જ થશે અને તારા હૃદયમાં છુપાયેલો સર્વ ભય દૂર થશે. આવ, બેટા, તું રડ નહિ. મારી પાસે આવ એટલે તારો સર્વ સંતાપ નાશ પામશે, તારા હૃદયમાં રહેલી સર્વ પ્રકારની આશંકાનો સંહાર થશે. તું મારી પુત્રીસમાન છે, મારી લાડકવાળી કન્યા જ છે, એટલે તારાપર કોઈ પણ અત્યાચાર કરવાનું સાહસ કરી શકે તેમ નથી.”

આ સાંભળીને પુષ્પવતીએ શાન્ત ભાવને ધારણ કર્યો, અને પછી રાક્ષસીના શરીરને હાજવા લાગી. કેટલીક વાર પછી તે રાક્ષસી તથા અન્યાન્ય સર્વ રાક્ષસો ઉડી ગયાં.

બીજે દિવસે પ્રભાતમાં જ્યારે રાક્ષસો શિકારમાટે બહાર આપ્યા ગયા, ત્યારે ભાલચંદ્ર કુમારે પુષ્પવતીના ચપનમંદિરમાં આવીને પેલી જીવન લાકડીદ્વારા પુષ્પવતીને જાગ્રત કરી. પુષ્પવતીએ જાગ્રત થયા પછી પેલી રાક્ષસીને સર્વ વૃત્તાંત તે ભાલચંદ્ર બાળકને કહી સંભળાવ્યો. એ સાંભળીને તે ભાલચંદ્ર બાળકે પોતાના આખા શરીરપર સરસવનું તેલ

ચોળીને તે સરોવરમાં પ્રવેશ કર્યો અને છેક તળીયે જઈને તે દુર્ગ ઉપ-
રથી જમરના બેડાંની દાખડી લઈને પાછો સરોવરના તીરપ્રાંતમાં આવી
પહોંચ્યો. ત્યાર પછી તેણે તે જમરનાં બેડાંને બંને હાથ વચ્ચે દમાવીને
મારી નાખ્યું અને તેના રક્તના બિન્દુઓ પૃથ્વીપર ન પડે એટલા-
માટે તે રક્તને એક વાટકીમાં ઝીલી લઈને પોતાના આખા શરીરપર
ચોળી દીધું; લોહીનું એક ટીપુ પણ ભોંયપર પડવા દીધું નહિ.

આ સમયે પેલા શિકાર કરવામાટે ગયેલા રાક્ષસો જ્યાં આગળ
શિકાર કરી રહ્યા હતા, ત્યાં આગળ જ ભયંકર ચીતકાર કરીને તથા
તરફડીયાં ખાઈ ખાઈને જમીનપર આમ તેમ પછડાવા લાગ્યા. 'તેમના
શરીરમાંથી રક્તની ધારાઓ વહેવા લાગી અને છેવટે તેઓ બધા
આકુલ બાકુલ થઈને મરણુવશ થઈ ગયા.

જ્યારે તે સર્વનું અસ્તિત્વ મટી ગયું અને સવ મૃત્યુવશ થઈ ચૂક્યા
ત્યારે પેલા ભાલચન્દ્ર કુમારે પુષ્પવતીની સાથે લગ્ન કર્યાં. લગ્ન કર્યાં
પછી કેતકીનાં પુષ્પ તથા બીજ આદિ સર્વ લઈને પુષ્પવતી તથા પેલા
ભાલચન્દ્ર કુમાર ઉભય પોતાના દેશ તરફ જવાને વિદાય થયા.

તેમણે પ્રથમ સમુદ્ર પાસે આવીને કહ્યું કે:—“હે વિપદહારક વરુણ-
દેવ! આપનાં આગતુક સેવકોને સ્હામે પાર જવાનો માર્ગ આપો.
જો આપ માર્ગ નહિ આપો તો અમે માર્યા જઈશું, માટે દયા કરીને
માર્ગ આપો.” તેમની આ પ્રાર્થના સાંભળીને તરત જ સમુદ્રે માર્ગ
કરી આપ્યો.

ત્યાર પછી કંટકવન સમક્ષ આવીને તેમણે કહ્યું કે:—“હે સંકટહારક
વનદેવતા! દયા કરીને અમને આ કંટકમય વનમાંથી જવાનો માર્ગ કરી
આપો, નહિ તો અમે માર્યા જઈશું.”

આવી વિનયયુક્ત પ્રાર્થના સાંભળીને કંટકવનમાંના માર્ગ ખુલ્લો
થઈ ગયો અને તેથી તેઓ બંને તરત જ તે વિકટ વનને ઓળંગીને
પાર થયાં.

તેમને સહીસલામત ઘેર આવી પહોંચ્યાં જોઈને ભાલચન્દ્ર કુમારની
ભગિની અત્યંત ટ્રસત થઈ. એક તો તેને પોતાનાં અતિ પ્રિય કેતકીનાં પુષ્પ
અને બીજ મળ્યાં અને તે ઉપરાંત વળી અપ્સરા સમાન સૌન્દર્યશાલિની
પુષ્પવતી ભાભી મળી! આથી તે આનંદના અતિગ્રંથી ઉઠી પડી
તથા ઈશ્વરનો આભાર માનવા લાગી.

એ પુષ્પવતી કાંઈ જેવી તેવી કન્યા નહોતી! ભાલચન્દ્ર કુમારના
જીવનનો સર્વ વૃત્તાંત તે જાણતી હતી. એક દિવસ તેણે પોતાના સ્વામીને
ઉદ્દેશીને પૂછ્યું કે —“પ્રિય પ્રાણાધાર! કૃપા કરીને આપ જો આ દેશના

રાજાને આપણે ત્યાં બાલાવી લાવો, તો હું તેને તમારા વૃત્તાંતનો ભે-
ગથી સરસ રીતે રજૂ કરી દર્શાવું, જે સાંભળીને તમે અત્યંત આશ્ચર્ય-
ચકિત થઈ જશો. આમ કરવાનો મારો હેતુ અતિશય ગુપ્ત છે અને
તેં આપને બાંધધર્મમાં જાણવા વિના રહેશે નહિ. પાછળથી તેનું સર્વ
રહસ્ય અવસ્ય આપના જાણવામાં આવશે. કદાચિત્ આપણાં ભાગ્ય
પ્રબળ હશે તો આપણને આ ભાડાની ઝૂપડીને ત્યાગ કરીને મહાલયના
મનોહર અંતઃપુરમાં વસવાનો પ્રસંગ પણ પ્રાપ્ત થઈ શકશે.”

પોતાની પત્નીના મુખથી આવી ગર્ભમયી વાર્તા સાંભળીને તે
ભાલચંદ્ર કુમારે કહ્યું કે;—“પ્રિયતમા પુષ્પવતી! હું તમારા હૃદયના તે
આશયને કાંઈક સમજી શક્યો છું. હું મહારાજાને આપણે ત્યાં લઈ આવ-
વાનો યત્ન કરી બેઠો છું. જે આપણા ભાગ્યમાં લખ્યું હશે તો તેઓ
અવસ્ય આવશે જ અને તમારી ધારેલી ધારણા પાર પડશે.”

ત્યાર પછી બીજે દિવસે પ્રભાતના પ્રદરમાં તે ભાલચંદ્ર કુમાર
શિકાર કરવામાટે પોતાના ગ્રામ પાસેના એક જંગલ તરફ જવાને રવાના
થયો. દેવયોગે તે દેશનો રાજા પણ તે જ જંગલમાં શિકારમાટે આવી
પહોંચ્યો. કેટલીક વાર પછી તે ભાલચંદ્ર બાળકનો રાજાની સાથે તે જ
જંગલમાં સાક્ષાત્કાર થયો અને રાજાએ તે ભાલચંદ્ર કુમારને ઉદ્દેશીને
કહ્યું;—“જુઓ મહાશય, હું ઘણા સમયથી તમારી સાથે મિત્રતા કરવાની
ઇચ્છા રાખું છું; તો તેમાં તમારી સમ્મતિ છે કે નહિ?”

રાજાની આવી મિષ્ટ વાર્તા સાંભળીને તે ભાલચંદ્ર બાળકે પ્રણામ
કરીને ઉત્તર આપ્યું કે;—“મહારાજા! મારા પરમ સૌભાગ્ય છે, મારા
જેવા એક સામાન્ય બાળક પ્રતિ આપ ‘આલો બધા અનુગ્રહ પ્રકટ
કરો છો. જે આપ કૃપા કરીને મારા ગૃહને આપના પવિત્ર ચરણોની
પવિત્ર રજથી પવિત્ર કરશો તો તો હું કૃતાર્થ થઈશ અને આપના
કલ્યાણમાટે તે દયાળુ ભગવાન પાસે વિશુદ્ધ હૃદયથી નિરંતર પ્રાર્થના કરતો
રહીશ.”

એ સાંભળીને રાજાએ કહ્યું કે;—“મહાશય! તમારી આ યાચનાનો
હું સ્વીકાર કરું છું અને તમારા આ આમંત્રણને માટે તમને હૃદયપૂર્વક
ધન્યવાદ આપું છું, પરંતુ આપનું ગૃહ ક્યાં છે વારુ?”

રાજાના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તે ભાલચંદ્ર બાળકે પોતાના ઘરનો બરા-
બર પત્તો આપીને રાજાને પ્રણામ કરી તે સ્થાનનો પરિત્યાગ કર્યો.

ભાલચંદ્ર બાળકે પોતાને ઘેર આવીને રાજાના આગમનની વાર્તા
પુષ્પવતી તથા પોતાની બહેનને કહી સંભળાવી અને ત્યાર પછી રાજાના
સત્કારમાટેની સર્વ તૈયારી કરી લીધી.

તે જ દિવસે રાજા પોતાના કેટલાક અનુચરો સહિત તે ભાલચન્દ્ર કુમારના ગુહ આગળ આવી પહોંચ્યો. રાજાને પોતાને ત્યાં આવેલો જોતાં સાથે જ ભાલચન્દ્ર કુમારે તેના અતિશય આદર સત્કાર કર્યો. એ સત્કારથી સતુષ્ટ થઈને રાજા એક આસનપર વિરાજ્યા એટલે પુષ્પવતીએ તે લલાટમાં ચંદ્રમાને ધારણ કરનાર અને હાથમાંના તેજસ્વી તારાઓથી શ્રોભનાર કુમાર ભાલચન્દ્રનો તથા તેની ભગિનીના સર્વ વૃત્તાંત રાજાને કહેવા માંડ્યો. રાજાએ પોતાની નવીન રાજમહિષીને જે સોનાની ઘંટડી આપી હતી, ત્યાંથી લઇને, નવીન રાજમહિષીએ પોતાની સપત્નીઓની કુમંત્રણાથી કેવી રીતે જે વાર ઘંટડી વગાડીને રાજાને કંટાળો આપ્યો હતો, ત્યાર પછી નવીન રાજમહિષીને સંતાન થતાં અન્ય છ રાણીઓએ કેવી રીતે દાસીમે વશ કરીને તેનાં સંતાનો સેરવી લીધાં અને તેની જગ્યાએ કૂતરાનાં જે બચ્ચાં રાખી દીધાં હતાં અને ત્યાર પછી તે બંને બાળકોને તે કુમારે કેવી રીતે ઉછેર્યા; પછીથી રાજાએ કેવી રીતે નવીન રાણીની અવહેલના કરી મહાલયમાંથી બહાર કાઢી મૂકી હતી; ત્યાર પછી તે ભાલચન્દ્ર બાળક કેવી રીતે તે કેતકીના ઉદ્ધાનમાં જઈને રાક્ષસોને મારીને પુષ્પવતીને પોતાને ઘેર લઈ આવ્યો હતો, ત્યાં સુધીનો સર્વ વૃત્તાંત તેણે રાજાને કહી સંભળાવ્યો.

આ સાંભળીને રાજા અત્યંત આશ્ચર્યચકિત થયો અને ત્યાર પછી કાંઈક વિચાર કરીને પુષ્પવતીને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો કે:-“પુત્રવધૂ ! તમે આજે મારા મહાલયમાં થયેલાં અનેક કુકૃત્યોને પ્રકાશમાં લાવ્યાં છો, મારા રાજ્યના ભાવિ ઉત્તરાધિકારીને મારા હસ્તમાં સોંપી શક્યાં છો, એ સર્વ તમારા અપૂર્વ બુદ્ધિમત્ત્વ અને પાંડિત્યનું જ પરિણામ છે. તમારા આ ઉપકારનું વિરમરણ મારાથી કદાપિ થઈ શકશે નહિ. હું આજે ને આજે તમને, મારા કુમારને તથા મારી કન્યાને રાજમહાલયમાં લઈ જવાની અને પેત્રી છોડે દુષ્ટા રાણીઓને ભયંકર દેહાંત દંડ આપવાની વ્યવસ્થા કરું છું. મારા પ્રિય બાળકોપર આવો અત્યાચાર કરનાર અને નવીન રાણીનાં સર્વ સુખોને ધૂળમાં મેળવનાર તે દુષ્ટા રાણીઓ તથા તે કુવટા દામીની હું હમણાં જ સારી રીતે ખજાર લઉં છું. તે નીચ અને અધમ કાર્ય કરનારી કારસ્થાની નારીઓને આજે ને આજે જ કાળના કરાળ દૂતના મુખમાં ધકેલું છું.”

આમ કહીને રાજા પોતાના અનુચર વર્ગ સાથે રાજમહાલયે તરફ જવાને વિદાય થયો અને તરત જ તેણે નવીન રાજમહિષીને બોલાવી મંગારી તથા તેને સારાં સુશોભિત વેશવિન્યાસથી વિભૂષિત કરીને મહાલયના મુખ્ય અંતઃપુરની અધિવાસિનીના પદપર નિયુક્ત કરી. ત્યાર પછી

ભાલચંદ્ર કુમાર, તેની ભગિની તથા પુષ્પવતીને અતિ સન્માનપૂર્વક તે મહાલયમાં લઈ આવવામાં આવ્યાં, અને તેમને પણ નિવાસભાટે જૂદાં જૂદાં સુદર અને સુશોભિત સ્થાનો પ્રદાન કરવામાં આવ્યાં.

ખીજે દિવસે રાજાએ એક લઘુ દરબાર લયો અને તે દરબારમાં દેશના નાના મોટા સર્વ જનો તથા ધનાઢ્ય અને દરિદ્ર આદિ અનેક લોકો એકઠા થયાં. સભાની એક જાળુએ એક પડદાની પાછળ મહિલા-મંડળને બેસાડવામાં આવ્યું અને ત્યાર પછી જ્યારે સર્વ જનો પોતા-પોતાના આસનપર બરાબર ગોઠવાઈ ગયાં અને સભાસ્થળ સર્વથા શાંત અને નીરવ થઈ ગયું ત્યારે રાજાએ પોતાના આસનપર બેસીને સભા-સ્થાનમાં એકત્રિત થયેલા સર્વજનો સમક્ષ પેલી દુબટા અને કુલટા ઢાસીને તથા હથે રાણીઓને સર્વ ભંકર વર્તીત કહી સંભળાવ્યો.

એ સાંભળીને સર્વજનો તિરસ્કારદર્શક ચબ્દોને શ્વનિ કરીને ધિજા-રની વૃષ્ટિ વર્ષાવવા લાગ્યા. ત્યાર પછી રાજાએ મોટા મોટા સાત ખાડા ખોદવાની આજ્ઞા આપી. જ્યારે તે ખાડા ખોદાઈ રહ્યા ત્યારે તેમાં કાંટા ભરાવીને છ રાણીઓને છ ખાડામાં તથા બાકી રહેલા એક ખાડામાં પેલી દુબટા ઢાસીને ઢાલી દીધી. ત્યાર પછી રાજા, નવીન રાજરાણી, તેના ભાલચંદ્ર કુમાર, તેની પત્ની પુષ્પવતી અને ભાલચંદ્રની ભગિની આદિ સર્વ રાજમહાલયમાં આનંદપૂર્વક દિવસો વીતાડવા લાગ્યાં.

સાત માતાનો પુત્ર

એક સમયે એક રાજા હતો. તેને સાત રાણીઓ હતી. તેની સાતે રાણીઓમાંથી એક રાણી સંતાનવતી ન હોવાથી તેનું મન નિત્ય બ્યગ્ન રહેતું. એક દિવસ એક સાધુએ તે રાજાને કહ્યું કે: “હે રાજા, અરણ્યમાં એક વિશિષ્ટ વૃક્ષ છે અને તેની એક શાખા ઉપર સાત આમ્રફળ લટકે છે. જો તમે જાતે જઈને તે આમ્રફળ તોડી લાવો અને તમારી દરેક રાણીને એકેક ફળ આરોગવા આપો તો તમારી પ્રત્યેક રાણી પુત્રવતી થાય.” સાધુનું આ કથન સાંભળી રાજા અરણ્યમાં ગયો અને તેણે જતાવેલા વૃક્ષની શાખાપરથી સાત આમ્રફળ તોડી લાંબો. તેણે પોતાની દરેક રાણીને એકેક આમ્રફળ આરોગવા આપ્યું અને ત્યાર પછી અલ્પ કાળમાં જ સાતે રાણીઓ સગલો યવાના શુભ સમાચાર સાંભળી રાજાનું મન હર્ષથી પ્રગ્લ્ભ થયું.

એક દિવસ રાજા શિકાર કરવા નીકળ્યો ત્યારે માર્ગમાં તેણે એક અનુપમા સ્વરૂપવતી યુવતીને બોધી તે તેનામાં મોહિત થઈ ગયો. તેને પોતાના પ્રાસાદમાં તોડી લાવી તેણે તેની સાથે લગ્ન કર્યું. આ નવી

રાણી માનવજાતિની નહોતી કિન્તુ રાક્ષસી હતી, પરન્તુ રાજાને આ વાતનું જ્ઞાન નહોતું.

રાજા આ નવી રાણીમાં એટલો બધો લુબ્ધ થઈ ગયો હતો કે તે જેમ કહેતી તેમ તે કરતો હતો. એક દિવસ તે રાણીએ રાજાને કહ્યું: “પ્રિયતમ, તમે કહો છો કે ખીજ બધી રાણીઓ કરતાં તમે મને વિશેષ આહો છો, પણ આ વાત ખરી છે કે નહિ એની હું પરીક્ષા કરવા ઇચ્છું છું. જો તમે મને અનન્ય મનથી ચહાતા હો તો ખીજ સાતે રાણીઓનાં ચક્ષુ ફેડી નંખાવી તેમને મારી નંખાવો!” પોતાની મનોમોહિની રાણીની આ ઇચ્છા જાણી અને વિશેષે કરી તે સાતે રાણીઓ સગર્ભા છે એ વિચાર આવતાં રાજા બહુ જ શોકાતુર થઈ ગયો, પરન્તુ તે રાક્ષસી રાણીની માગણી પૂરી કર્યા વિના તેને આસે તેમ નહોતું. તેણે સાતે રાણીઓનાં ચક્ષુ ફેડી નંખાવ્યાં અને તેમને મૃત્યુના મુખમાં ધક્કી દેવામાટે તેમને વડા પ્રધાનના હવાસે કરી. તે વડા પ્રધાન ક્યાણુ હૃદયનો મનુષ્ય હતો તેથી તેમને મારી નંખાવવાને બદલે તેણે તેમને પર્વતની એક શુદ્ધામાં શુભ રાખી. ફેટલોક કાળ વીતી ગયા પછી સાત રાણીઓમાંથી સૌથી મોટી રાણીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે રાણીએ પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે: “આ પુત્રને હું શું કરું? અમે અંધ છીએ અને ઝોરાકની તંગીને લીધે મરી જવાની તૈયારીમાં છીએ. હું આ કુંવરને મારી નાખીશ અને તેનું માંસ અમે બધાં વહેંચી ખાઈશું.” આવો વિચાર કરી તેણે તે કુંવરને મારી નાખ્યો અને તેનું માંસ તેની દુઃખી બહેનો અને પોતા વચ્ચે વહેંચી લીધું. ૭ રાણીઓએ તેમને ભાગે આવેલું માંસ ખાધું પણ સૌથી નાની રાણીએ તેનો ભાગ ખાધો નહિ કિન્તુ તેને તેણે પોતાની પાસે સાચવીને રાખી મૂક્યો. થોડા દિવસમાં ખીજ રાણી પણ પુત્રરત્નની માતા થઈ અને તેણે પણ તેની મોટી બહેને તેના કુંવર સાથે જેવું આચરણ કર્યું હતું તેવું જ આચરણ કર્યું. તે જ પ્રમાણે ત્રીજી, ચોથી પાંચમી અને છઠ્ઠી રાણીએ પણ પોતાના પુત્રાને મારી નાખ્યા. આખરે સાતમી રાણીએ એક રાજકુમારને જન્મ આપ્યો. તેની અન્ય બહેનોની માફક વર્તવાને બદલે તેણે તે રાજકુમારને ઉછેરી મોટા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે નવીન જન્મેલા બાળકના માસમાંથી તેમને ભાગ મળવો જ જોઈએ એવું જ્યારે ખીજ રાણીઓએ જાહેર કર્યું ત્યારે સાતમી રાણીએ તે છએ રાણીઓએ તેમના પુત્રની હત્યા કરી જે માંસ તેને આપ્યું હતું અને જે તેણે સાચવીને રાખી મૂક્યું હતું તે તેણે તેમને પાછું આપ્યું. તેમને આપવામાં આવેલું માંસ શુદ્ધ હોવાથી તે નવીન જન્મેલા રાજકુંવરના માંસનો ભાગ ન જ હોવો

નેપુત્રી, એ વાત અન્ય રાણીઓએ એકદમ જાણી લીધી. આથી સાતમી રાણીએ તેમને નિવેદન કર્યું કે “હું મારા કુંવરને મારી નાખવા નથી ઇચ્છતી પણ એને હાટ્ટરી મોટા કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે.” સાતમી રાણીનું આ કથન સાંભળી બીજી રાણીઓ બોલી ઉઠી કે: “બહેન, તારો આ વિચાર હિતમ છે. અમે પણ તે કુંવરને હાટ્ટરી મોટા કરવામાં અમારાથી બનશે તેટલી સહાયતા તને આપીશું.” પછી સાતે રાણીઓએ તે કુંવરને સ્તનપાન કરાવવા માંડ્યું અને કેટલાક વર્ષમાં તો તે કુંવર આ પૃથ્વીતળ ઉપર અસ્તિત્વ ધરાવનાર કોઈ પણ છોકરા કરતાં વધારે જોરાવર અને મજબૂત બાંધાનો થયો.

આ સમય દરમ્યાન રાજાની તે રાક્ષસી રાણીએ રાજકુટુંબ તેમ જ રાજધાનીમાં બેહદ નુકસાન કરવા માંડ્યું હતું. રાજાના રસોડામાંથી તેને જે હિતમ બોજન મળતું હતું તેથી તેનું મહન ઉદર ભરાતું નહોતું એટલે જ્યારે રાત પડતી અને ચારેબેર અંધકાર ફેલાઈ જતો હતો ત્યારે તે રાજકુટુંબ, રાજાના નોકર ચાકર અથવા તેના હથેલી વગેરેમાંથી કાઢને કાઢતો આહાર કરતી. આમ કેટલાક સમય સૂધી ચાલ્યું. આખરે રાજા-માસાદમાં ફક્ત રાજા અને તેની માનીતી રાણી જ બાકી રહ્યાં. રાજાની પાસે એક પણ હજૂરીઓ રહ્યો નહોતો. તેનું બોજન તૈયાર કરવાને પણ કોઈ રસોડીઓ મળતો નહોતો; કારણ કે તેને ત્યાં નોકરી કરવા કોઈ પણ માણસ ઇચ્છતું નહોતું. આખરે સાત માતાના સ્તનપાનથી મોટો થયેલો કુંવર જેણે, અત્યારે યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી હતી તે રાજાની સેવામાં નિયુક્ત થવા સ્વેચ્છાપૂર્વક બહાર આવ્યો. તે રાજાની હજૂરમાં નોકર રહ્યો. રાણી તેનો આહાર ન કરી જાય માટે તેણે સઘળી સાવચેતીના ઉપયોગ કર્યો હતો. દરરોજ સાંજ પડતાં પહેલાં તે પોતાને ઘેર આવ્યો જતો. તે રાક્ષસી રાણી રાત્રિ વિના અન્ય કોઈ સમયે મનુષ્યનો આહાર કરતી નહોતી તેથી તેણે તે છોકરાને બીજી રીતે પૂરો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે છોકરા દરરોજ બડાશ હાકતો કે તમારી મરજીમાં આવે તેનું અધરું કામ મને સોંપો એટલે તે કરવામાં હું આનાકાની કરીશ નહિ. એક દિવસ રાણીએ તે છોકરાને કહ્યું કે મને એક લિંગિષ્ટ પ્રકારનો વ્યાધિ થયો છે અને તે વ્યાધિ બાર હાથ લાંબું અને તેર હાથ ઠળીઆવાળું તરખૂચ ખાવાથી જ મટી શકે તેમ છે. “તે રૂજ મારી મા પાસેથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે; પણ મારી મા સમુદ્રની પેલી પાર રહેતી હોવાથી તું મારી મા પાસે જઈ તે રૂજ મને લાવી આપીશ કે નહિ?” તે છોકરાએ રાણીનું તે કામ કરવાનું માથે લીધું કે તરત જ રાણીએ તેને એક બલામણુ પત્ર લખી આપ્યું. તે બલામણુ પત્રમાં તેણે તેની માને લખ્યું હતું કે: “આ કાગળ લઈને

આવનાર બાળકને એક પણ માત્રનો પણ વિલંબ કર્યા વિના ખાઈ જાતે.” તે છોકરાને કાંઈક વહેમ પડ્યો તેથી તેણે તે પત્ર ફાડી નાખ્યું અને સમુદ્ર ત્રિતિ પ્રયાણ કરવા માંડ્યું. આખરે તે સમુદ્રતીરે આવી પહોંચ્યો. તે સમુદ્રના ખીજા તીરે રાક્ષસીનો પ્રદેશ હતો. ત્યાં જઈ તેણે પોતાથી કાઢી ચકાચ તેટલા ઉચ્ચ સ્વરથી બૂમ પાડી કહ્યું: “માતા, માતા! તમે અહીં આવો અને તમારી પુત્રીને બચાવો; કારણ કે તેને એક અસાધ્ય વ્યાધિ લાગૂ પડ્યો છે અને તે ગંભીર માંદગી ભોગવે છે.” સમુદ્રને પેલે પાર વસનારી વૃદ્ધ રાક્ષસીએ તે સંખડા સાંભળ્યા અને સમુદ્ર ઓળંગી તે તે છોકરા પાસે આવી. તે છોકરાએ તેને જે સંદેશ કહ્યો તે સાંભળી તેણે તેને પોતાના ખભે બેસાડી લીધા અને સમુદ્ર ઓળંગી પેલી પાર ચાલી ગઈ. આ પ્રમાણે તે છોકરો સમુદ્રને ખીજે પાર ગયો. વૃદ્ધ રાક્ષસીએ તેને બાર હાથ લાંબું અને તેર હાથના ઠળીઆવાળું એક તરબૂચ લાવી આપ્યું અને પછી તેને ઘર તરફ પ્રયાણ કરવા કહ્યું; પણ તે છોકરાએ કહ્યું કે: “મને ધણો જ થાક લાગ્યો છે માટે મારાથી હાલ જઈ શકાય તેમ નથી. આજની રાત મને અહીં વિશ્રાન્તિ લેવાની રજા આપો તો ધણું જ સારું;” તે વૃદ્ધ રાક્ષસીએ તેને તે દિવસ પોતાના ઘરમાં રાખ્યો. તે વૃદ્ધ રાક્ષસીના દીવાનખાનામાં એક ભયંકર ગદા અને એક મજબૂત દોરડાને લટકતાં જોઈ તે છોકરાએ પૂછ્યું કે: “આ ગદા અને દોરડું શા કામનાં છે?” તે વૃદ્ધ રાક્ષસીએ કહ્યું: “પુત્ર! આ ગદા અને આ દોરડું મારા હાથમાં લઈ હું સમુદ્રને પેલે પાર જઈ શકું છું. ગમે તે મનુષ્ય પોતાના હસ્તમાં આ ગદા અને આ દોરડું ઝાલી ‘હે અનિત ગદા! હે બલિષ્ઠ રજડુ! તમે મને સમુદ્રને ખીજે પાર લઈ જાઓ’ એવા મંત્રનો ઉચ્ચાર કરે એટલે તરત જ તેને આ ગદા અને આ દોરડું સમુદ્રને પેલે પાર લઈ જાય છે.” તે ખંડના એક ખૂણામાં પક્ષીનું એક પાંજરું જોઈ તેણે પૂછ્યું કે: આ શું છે?” તે વૃદ્ધ રાક્ષસીએ જવાબ આપ્યો: “છોકરા! આમાં એક છુપો ભેદ સમાયલો છે. એ ભેદ મનુષ્યોને કહેવા જોવા નથી પણ હું મારા પૌત્રથી તે વાત છુપી રાખવા માગતી નથી. વસ્તુતઃ એ પક્ષીના જીવન ઉપર જ તારી માતાના જીવનનો આધાર છે. જે પગે આ પક્ષી મરણ પામશે તે જ પગે તારી માતા પણ આ ફાંતી દુનિયાને છોડીને ચાલી જશે.” આ છુપો ભેદ જાણી લીધા પછી તે છોકરો મિથાનામાં જઈ ચૂઈ રહ્યો. ખીજે દિવસે સવારમાં તે રાક્ષસી ખીજા રાક્ષસીએને સાથે લઈ શિકાર શોધવા દૂરના પ્રદેશમાં ચાલી ગઈ એટલે તે છોકરાએ પેલું પક્ષીવાળું પાંજરું અને ગદા તથા દોરડું પકડી લીધાં અને સમુદ્રતીરે જઈને બોલ્યો: હે અનિત ગદા! હે બલિષ્ઠ રજડુ! તમે મને સમુદ્રને પેલે પાર લઈ

જાઓ.” આપના એક પલકારા જેટલી વારમાં તો તે છોકરો સમુદ્રના ખીજા કિનારે જઈ બેઠો રહ્યો. પછી તેણે પોતાના નગર તરફ જવા માંડ્યું. તે રાણી પાસે ગયો અને રાણીના ભારે આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે તેના હાથમાં બાર હાથ લાંબું અને તેર હાથના કળીઆવાળું એક તરબૂચ આપ્યું. પરંતુ પેલું પક્ષીવાળું પાંજરું તેણે ઘણી સંભાળથી એક રથે સંતાડી રાખ્યું.

કેટલાક કાળ વીત્યા પછી તે નગરના લોકો રાજ પાસે ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે: “હે રાજા! આપના આસાદમાંથી દરરોજ રાત્રિની વેળાએ એક વિકરાળ પક્ષી બહાર નીકળે છે અને નાગરિકજનોને પકડીને ખાઈ જાય છે. આવી ક્રિયા આજ કેટલાક દિવસ થયાં ચાલે છે અને તેથી આ નગર તદ્દન વેરાન થઈ જવા માંડ્યું છે.” આ સાંભળી રાજાએ કહ્યું કે: “તમે કહો છો તેવું પક્ષી ક્યાં છે અને તે શી રીતે મારી પ્રજાને સંહાર કરે છે તે હું સમજી શકતો નથી.” રાજાનું આ કથન સાંભળી પેલા છોકરો જે પાસે જ બેઠો રહ્યો હતો તે બાલ્યો કે: “મહારાજ! જો આપ આપની રાણીને અહીં આપની તેમ જ આ પુરજનોની સમક્ષ બેઠી રાખો, તો હું તે બંધકર પક્ષીને આપની અંધરુ પકડી લાવું.” રાજાની આપ્તાથી રાણીને બાલ્યાની સમક્ષ બેઠી રાખવામાં આવી એટલે તરત જ તે છોકરાએ, જે પક્ષીનું પાંજરું તે સમુદ્રપારથી લાવ્યો હતો, તે એકદમ લાવી રજૂ કર્યું. તે પક્ષીને જોતાં જ રાણીનાં હાંઝાં ગગડી ગયાં અને અચેત થઈ એકદમ તે ભૂમિ ઉપર દૂડી પડી. રાજા તરફ જઈ તે છોકરાએ કહ્યું: “મહારાજ! દરરોજ રાત્રિની વેળાએ જે પક્ષી આપના પ્રજાજનોને આહાર કરે છે તે કાણુ છે તે જાણો; આ પક્ષીને એક પગ હું તોડી નાખું છું એટલે તે નરબક્ષકનો એક પગ દૂડી જૂદો જઈ પડશે.” આમ કહેતાંની સાથે જ તે છોકરાએ તે પક્ષીને એક પગ તોડી નાખ્યો એટલે ત્યાં એકત્ર થયેલી મંડળીના ભારે આશ્ચર્ય વચ્ચે રાણીને એક પગ પણ દૂડી જૂદો થઈ ગયો. જ્યારે તે છોકરાએ તે પક્ષીની ડોક ધ્યાની તેને મમસદનમાં પહોંચવું કર્યું ત્યારે તરત જ તે રાક્ષસી રાણીનો પાપો આત્મા ધણુ આ અસાર સંસારમાંથી પોતાના દેહપિંજરને છોડી પોતાનાં દુષ્ટ કૃત્યોને જવાળ દેવાગાટે ચાલ્યો ગયો! આ પછી તે છોકરાએ પોતાનો ઇતિહાસ કહ્યો અને કહ્યું કે તેની સાત માતાઓ હજી જીવતી જ છે. તે અણુમાનીતી અંધ રાણીઓને ભારે માન સાથે વાજતે ગાજતે નગરમાં લાવવામાં આવી. આ વખતે એક સાધુ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે કાંઈ જાદૂ, ભરેલી દવા તે રાણીઓની આંખોમાં આંછ એટલે તે એકદમ દેખતી થઈ. સાત માતાના સ્તનનું

પાન કરી મોટા થએલા રાજકુંવરને રાજ્યએ પોતાના પુત્ર તરીકે સ્વીકાર્યો અને તેને પોતાના રાજ્યાસનનો ઉત્તરાધિકારી કરાવ્યો. તે રાજ્યના મરણ પામ્યો ત્યારે તે કુંવર તેની પાછળ ગાદી ઉપર આવ્યો અને સુખે રાજ કર્યું.

સ્વતંત્રભાગ્યા વૈશ્યદુહિતા

એક વખત એક વેપારી હતો. તેને સાત છોડીઓ હતી. એક દિવસ તેણે તે છોડીઓને પૂછ્યું. “તમે કાના નસીબનું ખાઓ છો?” સૌથી મોટી છોડીએ જવાબ આપ્યો. “પિતાજી! અમે તમારા નસીબનું ખાઈએ છીએ.” બીજી, ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી અને છઠ્ઠી છોડીએ પણ તેવો જ જવાબ આપ્યો; પણ તેની સૌથી નાની છોડીએ કહ્યું કે: “હું મારા પોતાના ભાગ્યનું જ ખાઈ છું.” તે છોડીને આ જવાબ સાંભળી વેપારીને તેના પર ધણો જ ક્રોધ ચડ્યો. ક્રોધથી રાત્રી પીળા થઈ તેણે કહ્યું: “અલી કૃતમ્ છોકરી! શું તું એમ કહે છે કે તારા ભાગ્યનું ખાય છે? ઠીક, હવે જોઈશું કે તારું ભાગ્ય તને કેટલી સહાયતા કરે છે. આજ ને આજ, મારા ધરમાંથી એક પાઈ પણ લીધા વિના ચાલી જ અને તારા જે ભાગ્ય ઉપર તું આટલો બધો આધાર રાખે છે, તે તારું કેવી રીતે પૂરું કરે છે તે મને જોવા દે.” આમ કહી તેણે એકદમ તેના પાલખીના ઉચકનારાને બોલાવી મંગાવ્યા અને પછી તેણે તેમને હુકમ કર્યો કે આ છોડીને લઈ જઈને કાંઈ ઘેર જંગલના મધ્યમાં મૂકી આવો. તે છોડીએ વિનંતિ કરીને કહ્યું કે: “પિતાજી! આપ આપના ધરમાંથી બીજું કાંઈ ન આપો તો બલે; પણ મને મારી સાથે દારા અને શીવણ બરત કામ કરવાનાં સાહિત્ય મૂકવાની પેટી લઈ જવાની રજા આપો, તો બહુ જ સારું.” વેપારીએ તેને તે લઈ જવાની રજા આપી એટલે તે તે સાહિત્ય લઈને પાલખીમાં બેઠી અને બોમ્બોએ તે પાલખી ખેંચે ઉચકી લીધી. તે પાલખી ઉચકનારા ધણે દૂર નહિ ગયા હોય એટલામાં તો તેમણે એક ડોસીને ખૂંચે પાડતી સાંભળી કે “ઓ પાલખી ઉચકનારા! ઉભા રહો, ઉભા રહો.” ડોસીની આ ખૂંચે સાંભળી પાલખી ઉચકનારા ઉભા રહ્યા. પાલખી આગળ આવી તે ડોસીએ બોમ્બોએ પૂછ્યું કે “તમે મારી છોડીને ક્યાં લઈ જાઓ છો?” તે ડોસી તે છોડીની ધાવમાતા હતી. પાલખી ઉચકનારાએ જવાબ આપ્યો કે: “વેપારીએ અમને આજ્ઞા કરી છે કે આ છોડીને લઈ જઈને કાંઈ બંધકર જંગલના મધ્ય ભાગમાં મૂકી આવો; તેથી અમે તેની આજ્ઞાનું પાલન કરવા જઈએ છીએ.” તે ડોસી બોલી ઉઠી: “જો તેમ હોય તો હું

પણુ તેની સાથે જંગલમાં જઈશ !” તે પાલખી ઉચકનારાએ કહ્યું: “ડાસી મા! તમે શી રીતે અમારી સાથે આવી શકશો? તમારાથી પૂરું ચલાવું તો છે નહિ; તો પછી અમે અમારા શેઠની આજ્ઞાનું પાલન કરવા ત્વરાથી ચાલીએ છીએ તેમની સાથે તમે શી રીતે ચાલી શકશો?” તે ડાસીએ કહ્યું: “ગમે તેમ થાય તોય હું મારી વહાલી છોડીની સાથે આવીશ અને અરણ્યમાં મારાથી તેની જે ચાકરી બનશે, તે કરીશ.” પરિણામ એ થયું કે તે વેપારીની છોડીએ પાલખી ઉચકનારાને તે ડાસીને પાલખીમાં બેસાડવાની વિનંતિ કરી અને આખરે પાલખી ઉચકનારાએ તેને પાલખીમાં બેસાડી લીધી. ખરા મધ્યાહ્ન વખતે પાલખી ઉચકનારા એક ઘોર જંગલ પાસે આવી પહોંચ્યા. તેમણે તે નિષ્કિંદ અરણ્યમાં પ્રવેશ કર્યો અને સંધ્યાસમયે તેમણે તે છોડી અને ડાસીને એક વિશાળ ઝાડ તળે પાલખીમાંથી ઉતાર્યા, અને પછી તેમણે પોતાના ઘર તરફનો રસ્તો લીધો.

તે વેપારીની છોડીની દશા ખરેખર દયાજનક હતી. તે અત્યારે ચૌદ વર્ષની ઉંમરની જ હતી અને મોજશોખ અને સુખ ચેતનમાં ઉછરી મોટી થઈ હતી, અત્યાર સૂધીમાં કેઈ પણ દિવસ તેણે સંસારની ટાઢા-ઉની જોઈ ન હોતી અને આજ, તે સૂર્યાસ્તસમયે ઘોર અને ખાવા ધાતા અરણ્યમાં નિર્વાહના કેઈ પણ પ્રકારના સાધન વિના બેઠી હતી. તેને કુળા-હાર આપવાને કે જળપાન કરાવવાને ત્યાં કેઈ પણ કંઈકર હતો નહિ. ફક્ત એક વૃક્ષ અને અશક્ત ડાસી તેના દુઃખથી મ્હાન થઈ ગએલા મુખ-મંડળને જોઈ દુઃખોદ્ગાર ઠાઠતી હતી. તેમની આવી દુઃખમય સ્થિતિને જોઈ અરણ્યનાં વૃક્ષ પણ દુઃખાર્દ્ર થઈ ગયાં. જે ભવ્ય વૃક્ષ તળે બેસી તે છોડી અને ડાસી વિલાપ કરતાં હતાં તે વૃક્ષે તે છોડીને કહ્યું (કારણ કે, તે યુગમાં વૃક્ષોને પણ વાચા હતી) “દુઃખી છોડી! તારું દુઃખ જોઈ મને ઘણી દયા આવે છે. થોડા વખતમાં આ અરણ્યનાં વિકરાળ શ્વાપદો તેમનાં નિવાસસ્થાનોમાંથી બહાર આવશે અને સિકાર શોધવાને આમ તેમ અટન કરવા માંડશે. જે તેઓ તને અને તારા સોજાતીને અહીં જોશે તો અવશ્ય તમને મારી ખાશે; પણ તમે મારી છાયા કિંવા આશ્રય નીચે આવેલાં છો અને દરેક સજ્જનની દરજ્જા છે કે જે દુઃખી મનુષ્ય પોતાના આશ્રય તળે આવે તેને પોતાથી બંને તેટલો આશ્રય આપવો જ જોઈએ એટલે હું મારા યડને જે ભાગમાં વિભક્ત કરી નાખું છું. તમે તેને વિભક્ત થયેલું જુઓ કે તરત જ તેમાં પ્રવેશ કરજો. પછી હું મારા યડના બંને ભાગોને જોડી દઈશ, અને તમે યડના અંદરના ભાગમાં અહીં સડીસલામત રહેશો. જંગલનાં પણ તમને ઇજા કરી શકશે નહિ.”

એકદમ તે વૃક્ષ બે ભાગમાં વિભક્ત થઈ ગયું તે વેપારીની છોડી અને પેલી ડોસીએ તેના પોલાણમાં પ્રવેશ કર્યો કે તરત જ તે વૃક્ષ તેનું મૂળ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. ધીમે ધીમે રાત્રિના અંધકાર વિશેષ ને વિશેષ વધવા લાગ્યો અને અરણ્યનિવાસી શ્વાપદો પોતપોતાના નિવાસ-સ્થાનમાંથી બહાર આવવા લાગ્યાં. ભયંકર વાંધ, જંગલી રીંછ, કર્કણ આમડીવાળાં ગેંડાં, મદોન્મત્ત હાથી અને વિકરાળ શીંગડાવાળા પાડા સર્વ પોતપોતાના રહેઠાણમાંથી બહાર નીકળ્યાં. સર્વ તે વૃક્ષની આસપાસ ફરી વળ્યાં અને ભયંકર ધુધવાટા કરવા લાગ્યાં; કારણ કે, તે વૃક્ષમાંથી તેમને મનુષ્યના લોહીનો ગંધ આવતો હતો. તે વેપારીની છોડી અને ડોસીએ વૃક્ષના પોલાણમાં બેઠાં બેઠાં તે પંશુઓનો ધુધવાટ સાંભળ્યો. પશુ તે વૃક્ષ પાસે જોશથી દોડતાં દોડતાં આવતાં અને જોરથી તેમનું માથું તેના થડ સાથે અદ્ધાળતાં હતાં. તેમણે તેની ડાળીઓને તોડી પાડી, શીંગડાના પ્રહારથી તેના થડમાં અસંખ્ય ધા ક્યાં અને તેની છાત તો તેમના પંખવડે તદ્દન નીકળી ગઈ. પણ તે વૃક્ષની અંદરનાં મનુષ્યને બહાર કાઢીને ફાડી ખાનાની તેમની ઇચ્છા સફળ થઈ નહિ. તે છોડી અને ડોસી તે વિશાળ વૃક્ષના ગર્ભમાં સહીસલામત રહ્યાં. પ્રભાતનો સમય થયો એટલે તે રાત્રી પશુઓ ત્યાંથી ચાલ્યાં ગયાં. સૂર્યોદય પછી તે વૃક્ષ તે છોડી તથા ડોસીને તેના ગર્ભાંશયમાંથી બહાર કાઢ્યાં અને કહ્યું. “દુઃખી બાઈ! આ અરણ્યનાં પશુ મને પુષ્કળ દુઃખ દઈ તેમનાં નિવાસસ્થાનમાં આપ્યાં ગયાં છે.” તે છોડી અને ડોસીએ જોતાં તેમને જણાયું કે તે વૃક્ષને પુષ્કળ ઇન્દ્રિય થઈ હતી અને તેની ધણીખરી શાખાઓ ફૂટી પડી હતી. કેટલેક સ્થળે તેના થડમાં નખપ્રહારના ધા સ્પષ્ટ દેખાતા હતા અને અન્ય સ્થળે તેની છાત તદ્દન ઉખડી ગયેલી હતી. વેપારીની છોડીએ તે વૃક્ષને કહ્યું; “ભલા જનક! તમે આટલું બધું દુઃખ સહન કરી અમને આશ્રય આપ્યો તેથી અમે તમારાં ધણાં જ આભારી થયાં છીએ. ગર્ભ રાતે પશુએ તમને જે ઇન્દ્રિય કરી છે તેથી અવશ્ય તમને ધણું જ દુઃખ થતું હશે!” આમ કહી તે પાસેના તળાવે ગઈ અને ત્યાંથી કેટલોક કાદવ લાવી અને તે વૃક્ષના જે ભાગને નખ તથા શીંગડાથી ઇન્દ્રિય થઈ હતી તે ભાગ ઉપર તેણે તે કાદવનું લેપન કર્યું. જ્યારે તે છોડી લેપનક્રિયા કરી રહી ત્યારે તે વૃક્ષે કહ્યું; “મારી બત્તી દીકરી! હવે મારું દુઃખ ધણેખરે અંશે ઓછું થઈ ગયું છે પણ મારા પોતાના માટે મને જે દુઃખ થાય છે તેથી અધિક દુઃખ મને તમારા માટે ગઈ કાલના આખા દિવસમાં તમે કાંઈ પણ ખોરાક લીધો નથી તેથી હાલમાં તમે અનશ્ય ક્ષુધાથી પીડાતાં હોશો જ.”

પણ હું શું કરું? મારા ઉપર એક પણ ફળ નથી; નહિ તો તે આપી તમારી ક્ષુધાની શાન્તિ કરી આતિથ્યસત્કાર તથા આતિથ્યબોજન આપવાનો દુર્લભ લાભ પ્રાપ્ત કરત. પણ પુત્રી! જો તારી પાસે કંઈ પૈસા હોય તો તે આ ડોસીને આપ એટલે તે પાસેના સહેરમાં જઈ કંઈ જોરાક લઈ આવશે.” તે છોડીએ કહ્યું કે તેની પાસે કંઈ પણ ધન નહોતું. પરંતુ તપાસ કરતાં પેટીમાંથી પાંચ ટાડીઓ મળી આવી. તે ડોસીને આપી તે જણે કહ્યું: “ડોસીમા! તમે પાસેના નગરમાં જઈ આ ટાડીઓના મમરા લઈ આવો;” તે ડોસી પાસેના નગરમાં ગઈ અને એક કંદોઈની દુકાને જઈ તેણે કહ્યું: “મને પાંચ ટાડીના મમરા આપો.” ડોસીનું આ કથન સાંભળી તે કંદોઈ દસી પડ્યો અને ઘાલ્યો કે: “અરે, ડોસરી! તારું મગજ ઠેકાણે છે કે નહિ! પાંચ ટાડીના તે વળી મમરા મળતા હશે! આલી જ, આલી જ અદ્દાથી;” બીડ મૂક.” તે બિચારી ડોસી ત્યાંથી આલી અને એક ખીજ દુકાને જઈ તેણે પાંચ ટાડીના મમરા માગ્યા. તે ડોસીના દુ:ખી દીદાર જોઈ તે દુકાનદારને દયા આવી તેથી પાંચ ટાડી લઈ તેણે તેને શેર સવા શેર મમરા આપ્યા.

મમરા લઈ હરખાતી હરખાતી તે ડોસી અરણ્યમાં ગઈ અને મમરા તે વૃક્ષના મોં આગળ મૂક્યા એટલે વૃક્ષે તે છોડીને કહ્યું. “તમે દરેક આમાંથી ખવાય તેટલા મમરા ખાઓ અને પછી બાકી રહે તેમાંથી અડધા મમરા પેલા તળાવના કાંઠે છૂટા છૂટા વેરો.” તે ડોસી અને છોડીએ વૃક્ષની આગળ પ્રભાણે કર્યું. જો કે વૃક્ષે તેમને આવી આગ શામટી કરી હતી તેના કંઈ બાવાર્ય તે સમજી નહોતી. આજો દિવસ તેમણે તેમના દુ:ખ વિષે શોચ કરવામાં ગાળ્યો. રાત પડી એટલે ગઈ રાતની માફક વૃક્ષે તેના ઘડમાં તેમને નિવાસસ્થાન કરી આપ્યું. પહેલાંની માફક આજ પણ જંગલી પશુ રાતની વેળાએ તેમના નિવાસસ્થાનમાંથી બહાર આવ્યાં અને તે વૃક્ષ પાસે આવી તેને વિરોધ ધમ્મ કરી. પણ આ રાત્રિએ તળાવને કાંઠે જ્યાં તે ડોસી અને વેપારીની પુત્રીએ મમરા વેપોં હતા ત્યાં એક વિશિષ્ટ પ્રકારનું દમ્પ થઈ રહ્યું હતું કે જેનું પરિણામ બપોરે તે વેપારીની પુત્રી અને તેની ધાવમાતા તેમનાં રાત્રિના નિવાસસ્થાનમાંથી પ્રભાતમાં બહાર આવ્યાં ત્યારે તેમના જોવામાં આવ્યું. મમરા ખાવાને તે તળાવ કાંઠે બધા પીંછાવાળા સેંકડો મોર તે રાતે એકત્ર થયા હતા અને તે મોઢક જોરાક ખાવાની ઇચ્છાથી તેમણે અંદર અંદર લડાલડી કરી હતી તેથી કેટલાક મોરનાં શરીરપરનાં પીંછાંમાંથી કેટલાંક પીંછાં જમીનપર ટૂટી પડ્યાં હતાં. વૃક્ષે બંને સ્ત્રીઓને તે પીંછાં એકઠાં કરવાને કહ્યું. વેપારીની છોડીએ તે પીંછાંને એક સુંદર પંખો બનાવ્યો અને

તેની ધાવમાતા તે લઈને પાસેના નગરના રાજમહાલયમાં ગઈ, તે પંખો રાજકુંવરને ધણે જ ગમવાથી તે તેણે સારા પૈસા આપી વેચાતો લઈ લીધા. આ પ્રમાણે દરરોજ સવારમાં પીંછા એકઠા કરવામાં આવતાં અને દરરોજ એક એક પંખો બનારી વેચવામાં આવતો. આમ દેટલાક દિવસ ચાલ્યું એટલે તે બંને સ્ત્રીઓ પાસે સારો પૈસો એકઠો થયો અને તે ઇચ્છે તેમને રહેવાને માટે એક ઘર બંધાવવાને સલાહ આપી. ઇટે પાડવામાં આવી, પીઢ, ટેકા, મોળીઆ વિગેરેને માટે જાડ કાપવામાં આવ્યાં, ચૂનો બનાવવામાં આવ્યો અને થોડા દિવસમાં તો તે વેપારીની છોડી અને તેની ધાવમાતાને રહેવાને ત્યાં મહાલય જેવું એક ભવ્ય ઘર તૈયાર થયું. પછી તે ઘરની આસપાસ એક સારો બાગ અને તેને પાણી પૂરું પાડવાને એક તળાવ બંધાવવાનો તે વૈશ્યદુહિતાએ નિશ્ચય કર્યો.

આ વખત દરમ્યાન પેલા વેપારી, તેની સ્ત્રી અને તેની છએ પુત્રીઓ ઉપર લક્ષ્મીદેવીનો દ્રાપ થયો. દુર્ભાગ્યના ફક્ત એક જ દેટકાથી તેમનું સર્વ ધન ચાલ્યું ગયું. તેમનું ઘર તથા માલમિલકત વેચાઈ ગયાં અને એક ફૂટી બહામ પણ લીધા વિના તે વેપારી, તેની સ્ત્રી અને તેની છએ પુત્રીઓને તેમનાં ધરમાંથી બહાર નીકળવાનો પ્રસંગ આવ્યો. બનાવ એવો બન્યો કે પેલી બે સ્ત્રીઓ જેમણે ઘર બંધાવ્યું હતું અને બાગ તથા તળાવ બનાવરાવતી હતી તેમના રહેઠાણની પાસેના જ ગામમાં તે વેપારી, તેની સ્ત્રી તથા પુત્રી સહિત, જઈ પહોંચ્યા. એક વખતના તે પૈસાદાર વેપારી હાલમાં તેની જાતમેહનતથી ઉપાર્જન કરેલા ધન વડે તેના કુટુંબનું પોષણ કરતો હતો તેથી અરણ્યની સીમાપર તળાવ બંધાવનાર બાઈને ત્યાં માટી ખોદનાર મજૂર તરીકે નોકર રહેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. તેની સ્ત્રીએ કહ્યું: “હું પણ તમારી સાથે તળાવ ખોદવા આવીશ.” એક દિવસ તે વેપારીની પુત્રી તેના ઘરની બારીએ બેઠી હતી અને નીચે તળાવ ખોદવાનું કામ ચાલતું હતું તે જોતી હતી એવામાં તેણે તેના માતાપિતાને ચીથરેલા સ્થિતિમાં તળાવ ખોદનાર મજૂરો સાથે વાતચીત કરતાં જોયાં. તેમના આવા હાલ જોઈ તેની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. એક નોકરને મોકલી પોતાનાં માતાપિતાને તેણે ધરમાં બોલાવ્યાં. નોકરે તેમની પાસે જઈ જ્યારે કહ્યું કે “તમને અમારાં શેઠાણી ઘરમાં બોલાવે છે” ત્યારે તે ગરીબ વેપારી અને તેની સ્ત્રીને ધણી ધારતી લાગી કે તે સ્ત્રી તેમને ધરમાં શું કરવા બોલાવતી હશે ! તે વખતે તળાવનું ખોદ કામ લગલગ સંપૂર્ણ થઈ જવા આવ્યું હતું અને તે સુગમાં તળાવનું બાંધકામ પૂરું થાય એટલે તેને મનુષ્યનો ભોગ આપ-

વાનો રિવાજ હોનાથી તેમણે ધાગી લીધું કે નહીં તે સ્ત્રી તેમના ભેગ આપનામાટે જ તેમને ધરમાં બોલાવતી હશે. ધરમાં ગયા પછી એક નોકર સાગં કપડાં લઈ તેમની પાસે આગ્યો અને તેમને કહ્યું; “આ ચીથરે હાલ કપડાં કાઢી નાખીને અમારા તોદાણીએ તમારા માટે મોકલેલા આ વસ્ત્ર પરિધાન કરો.” બ્યારે તેમણે નોકરનું આ કથન સાંભળ્યું ત્યારે તેમના લયની કાંઈ મીમા જ રહી નહિ. તેમના મનની ખાનરી ધઈ ગઈ કે નહીં તે સ્ત્રી તેમના ભેગ આપનાની જ ઇચ્છા રાખતી હોયી જોઈએ; નહિ તો તે તેમને જોવા કીમતી વસ્ત્ર મોકલી આપે જ નહિ. તેમને લયથી ધરધર કપડાં જોઈ તે સ્ત્રીએ એકદમ બદાર આવીને કહ્યું કે; ‘માતાપિતા! શું આપની આ દીનપુત્રીની પરીક્ષા કરવા જ આપ આવા ચીથરે હાલ લુગડાં પહેરી અહીં અગ્યા છો? તમારી આ દીન દુરિતા કે જેના ઉપર તમે અસંખ્ય ઉપકાર કર્યા છો તે ઉપકારે ને હજી પીસરી ગઈ નથી જ. તમે તમારા આ ચીથરે હાલ લુગડાં એકદમ કાઢી નાખો અને મારો નોકર આ જે વસ્ત્ર આપે છે તે પરિધાન કરો.’ અમ કહી તે છોડી તેમનાં ગમે બાજી પડી અને ચોધાર અશ્રુએ રોના લાગી. પછી વેપારીએ તેને પૂછ્યું કે “આ બધું ધન તો ક્યાંથી પ્રાપ્ત કર્યું?” એટલે તે છોડીએ તેનાપર જે વીતક વીલ્યાં હતી તે તેના આપને કહી સંભળાવ્યા. તેના બધાં જુતાન્ત સાંભળી રહ્યા પછી તે વેપારીના મનની ખાનરી ધઈ કે, ખરેખર તે તેના નમીનનું જ ખાતી હતી. પછી તે છોડીએ તેના આપને પુછ્યું ધન આપ્યું તેથી તે વેપારી તેના અસહ્ય શરદરમાં ગયો અને ફરીથી વેપાર કરવા લાગ્યો.

હવે તે વેપારીએ વેપાર અર્થે કાંઈ દૂર દેશમાં વહાણ લઈને જનાના વિચાર કર્યો. તેના મનની સંધળી તૈયારીઓ સંપૂર્ણ થઈ ગઈ હતી. વહાણ હંકારવાને તૈયાર થઈ ગયું હતું. તે વેપારી તે વહાણમાં બંધને બેઠો અને નાવિકને તે હંકારનાની આજ્ઞા કરી; પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે, તે વહાણ કેમેં કર્યું ત્યાંથી ખસતું નહોતું. પુછ્યું પ્રયત્ન કરવામાં આગ્યા પણ બ્યર્થ. આમ કેમ થતું હતું તે તે વેપારી સમજી શક્યો નહિ. આખરે તેના મગજમાં વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે ધરમાંથી પ્રસ્થાન કરતાં પહેલાં તેણે તેની છત્રે પુત્રીઓને પૂછ્યું હતું કે, વેપાર કરી પાછા આવતાં તે તેમના માટે કઈ વસ્તુ લાવે પણ તેની સાતમી છોડી જેને લીધે તે ફરીથી પૈસાદાર થયો હતો અને આ વેપાર કરવા જવા સક્તિમાન થયો હતો તેને તે સવાલ તેણે પૂછ્યો નહોતો. તેથી તેની શું મંગાવવાની ઇચ્છા હતી તે પૂછવા તેણે એક સેવકને એકદમ તેની પાસે મોકલ્યો. બ્યારે તે સેવક તે છોડીને ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે તે સેવા કરવા બેઠી હતી. સેવકે તેના આપે કહાવેલો સંદેશ તેને

કલો એટલે તે છોડીએ હમણાં થોભ એ અર્થમાં 'સખૂર' એ શબ્દ કયો. સખૂર નામની કાંઈ વસ્તુ તે છોડીને જોઈએ છે એમ ધારી તે ત્યાંથી ઉઠ્યો અને તે વેપારીને ઘેર પાછો ગયો. તે સેવકે વેપારીને કહ્યું: "આપની સાતમી છોડીએ તેના માટે સખૂર મંગાવ્યું છે. આ પછી વેપારી પુનઃ પોતાના વહાણમાં ગયો. આ વખતે નાવિકાના અલ્પ પ્રવાસથી જ તે વહાણ સડ-સડાટ ચાલવા લાગ્યું. તે વેપારીએ ધણાં બંદરની મુલાકાત લીધી અને તેની પાસેનો સર્વ માલ વેચી તેણે પુષ્કળ નફો મેળવ્યો. તેની છ છોડી-ઓએ જે વસ્તુઓ તેની સાથે મંગાવી હતી તે તેને સહજ પ્રાપ્ત થઈ, પણ સખૂર નામની જે વસ્તુ તેની સાતમી પુત્રીએ મંગાવી હતી એમ તે ધારતો હતો તે તેને પુષ્કળ તપાસ કરવા છતાં પણ પ્રાપ્ત થઈ નહિ. જે જે બંદરે તે વહાણ થોભાવતો તે સર્વ બંદરે તપાસ કરતો કે ત્યાં સખૂર નામક વસ્તુ મળે છે કે નહિ. દરેક બંદરના વેપારી તેને કહેતા કે સખૂર નામની કાંઈ વેપારની વસ્તુ છે એ તેમણે તેમનાં સ્વમમાં પણ સાંભળ્યું નથી. આખરે એક બંદરે તે જમીન ઉપર ઉતર્યો અને "કાંઈની પાસે સખૂર છે કે કાંઈની પાસે સખૂર છે કે?" એમ જૂઠા પાડતો તે શહેરમાં ભ્રમણ કરવા લાગ્યો. તે ા આ જૂમ તે દેશના રાજાના કુંવર-કે જેનું નામ સખૂર હતું તેણે-સાંભળી. એકદમ તે માગુસને તેણે પોતાના મહેમમાં બોલાવ્યો અને પૂછ્યું "તારે સખૂરનું શું કામ છે?" આના જવાબમાં તે વેપારીએ કહ્યું: "મારી પુત્રીએ તેના માટે સખૂર મંગાવેલ છે. હું ધણાં બંદર ફર્યો પણ મને ક્યાંય સખૂરનો પત્તો લાગતો નથી." વેપારીનું આ કથન સાંભળી તે રાજકુંવર બોલ્યો કે: "ભના વેપારી! જે સખૂરને શોધી કાઢવાને તું આટલી બધી મેહનત લીધી છે, તે સખૂર મારી પાસે છે અને તે હું તમને આપું છું!" આમ કહી તેણે પોતાના કપાટ-માંથી લાકડાની એક નાની પેટી કાઢી. તે પેટીમાં એક ભૂદૂધ પંખો હતો અને તેના મધ્યમાં એક આરસી હતી. પંખા સાથે પેટી તે વેપારીને આપી તે રાજકુંવરે કહ્યું: "તમારી પુત્રી જે સખૂર મંગાવે છે તે સખૂર આજ છે." પોતાના મનની મુરદ પૂરી થતાં તે વેપારીએ ધણા હર્ષ સાથે વહાણને તે બંદરથી હંકાર્યું અને તેની પિતૃભૂમિમાં ગયો. પોતાના નગરમાં જતાં જ તેણે સર્વ છોડીઓને તેમણે જે જે વસ્તુઓ મંગાવી હતી તે તે તેમને આપી અને પેલી સાતમી છોડીને રાજકુંવરે આપેલી પંખા સાથેની પેટી મોકલી આપી. તે છોડીએ તેને એક સાધારણ લાકડાની પેટી સમજી એક કોરાણે રાખી મૂકી. કેટલાક દિવસ પછી એક દિવસ તે નવરી બેઠી હતી એવામાં તેને વિચાર થયો કે; "મારા પિતાએ મને જે પેટી મોકલી છે તેમાં શું છે તે લાવ જોઈ તો ખરી!" આમ વિચારી

તેણે તે પેટી ઉઘાડી તો તેમાં તેણે એક મુદર પંખા અને એક આરસી જોયાં. તે પંખા કેવો છે તે જોવા તેણે પોતાના હાથમાં લીધો. કે તરત જ રાજકુંવર સખૂર તેની પાસે આવી ઉભો રહ્યો. રાજકુંવરે તે વૈશ્યદુહિતાને કહ્યું; “મુંદરી! તમે મને જોતાઓ તેથી હું આવી હાજર થયો છું. જાણો, હવે તમારી શી ધંધા છે?” આવા સ્વરૂપવાન કુંવરને એકાએક પોતાની પાસે આવેલો જોઈ તે બાળા આશ્ચર્યથી દિગ્મૂઢ થઈ ગઈ. તેણે તે રાજકુંવરને પૂછ્યું; “આપ કાલુ છો અને અહીં કેવી રીતે આવી શક્યા છો?” તે રાજકુંવરે તે છાડીના બાપને તેણે લાકડાની પેટી કેવા સંજોગમાં આપી હતી તે તેને કહી સંભળાવ્યું અને કહ્યું કે; “આ પંખામાં એવો બદ્ધ ભરેલો છે કે તે હાલશે કે તરત હું જ્યાં પંખો દશે ત્યાં આવી ઉભો રહીશ.” રાજકુંવર તે વૈશ્યકન્યાના ઘરમાં જો ગયો દિવસ રહ્યો અને તે બાળાએ તેનો ધણો જ સારો આદરસતકાર કર્યો. પરિણામ એ થયું કે તેઓ બંને એક બીજાના પ્રેમમાં પડ્યાં અને તેમણે એક બીજાને પરણવાના શપથ લીધા. આ પછી તે રાજકુંવર પોતાના પિતાના પ્રદેશમાં ગયો અને પિતાને કહ્યું કે તેણે તેના માટે એક કન્યા પસંદ કરી છે. લગનનું મુદ્દત જોવામાં આવ્યું અને તે વેપારી અને તેની છ પુત્રીઓને, નાતરવામાં આવી. લગનની ધામધૂમ અને ઉત્સાહ પૂર્ણ થયા નહોતાં એટલામાં એક વિદ્યુત્તરિત થયું. વેપારીની છ છોકરીઓના હૃદયમાં તેમની નાની બહેનના આ ભાગ્યોદયથી દ્વેષાભિ ઉત્પલ થયો અને તેમણે તેના ધણીને મારી નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો. કેટલાક શીશા બાગી તેમણે તેનો ઝીણો ભૂકા કર્યો અને તે ભૂકા તે રાજકુંવરની શય્યાપર પાથર્યો. રાજકુંવરના મનમાં સંકાનો લેશમાત્ર પણ નહોતો તેથી તે વગર તપાસે શય્યાપર સૂતો. તેને સૂતાને થોડી જ વાર થઈ હશે એટલામાં તો તેના શરીરમાં ભયંકર વેદના થવા લાગી; કારણ કે શીશાના કાચના ભૂકાએ તેના શરીરના દરેકદરેક છિદ્રમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. તે રાજકુંવરને દુઃખથી વ્યાકુળ થયેલો તથા બૂમાબૂમ પાડતો જોઈ તેના મિત્રો ત્વરાથી તેને પોતાને દેશ લઈ ગયા.

પોતાના કુંવરની આવી ભયંકર સ્થિતિ જોઈ, રાજા અને રાણીએ તેમના દેશના તમામ વૈદ્યો, તથા હકીમોની સલાહ લીધી પણ કાંઈના ભાગ્યમાં યશરેખા લખાએલી નહોતી. આખો દિવસ અને રાત તે યુવાન રાજકુંવર દુઃખથી ખૂમરાણ કરી મૂકતો પણ તેને શો રોગ થયો છે તે કાંઈ પારખી શકતું નહોતું તો પછી દવા કરી સાજો તો થયું-અકે કરે! તે વૈશ્યકન્યાના દુઃખની કાંઈ સીમા જ રહી નહોતી. હવે તો તે હસ્તપરનું મંગળસૂત્ર પણ છૂટ્યું નહોતું એટલામાં તો એકાએક તેના પતિ-

ને ભયંકર રોગનો આધાત થયો અને તેના મિત્રો તેને તેનાથી સંકડો ગાઉ દૂર લઈ ગયા એથી કાંઈ તેના હૃદયપર જેવો તેવો આધાત થયો નહોતો. તેણે તેના પતિનો દેશ કાઢી પણ દિવસ એયો નહોતો તોપણ તે શોધી કાઢી ત્યાં જઈ તેની સેવા કરવાનો તેણે પોતાના મનમાં દઢ નિશ્ચય કર્યો. તેણે સન્યાસીના પોશાક પરિધાન કર્યો અને સાથે એક કટાર લઈ મુસાફરીએ નીકળી પડી. તે વૈશ્યતનયા પ્રથમથી કામગાંભી તો હતી જ અને તેણે કાંઈ દિવસ લાંબી પગ મુસાફરી કરી નહોતી તેથી જલદીથી થાકી ગઈ અને એક ઝાડ નીચે વિશ્રાન્તિ લેવા બેઠી. તે ઝાડની ટોચપર એક પક્ષીનો માળો હતો. આ વખતે તે પક્ષી કે તેની માદા બેમાંથી એકે તેમના માળામાં નહોતું. માળામાં ફક્ત બે બચ્ચાં જ હતાં. એકા-એક તે ઝાડની ટોચપરથી બચ્ચાંએ એક ભયંકર ચીંચીઆરી કરી મૂકી. વૈશ્યકન્યાનું ધ્યાન એકદમ તે તરફ ખેંચાયું અને જુએ છે તો તેણે એક ભયંકર સર્પને ફેણ ઉઘી કરી તે ઝાડપર ચડતો જોયો. વૈશ્ય-કન્યા જેને આપણે સંન્યાસી કહીશું તે એકદમ ઉભો થયો. જોત જોતાંમાં તેણે સર્પના કાપી બે કડકા કરી નાખ્યા, એટલે બચ્ચાંએ ચીંચીઆરી બંધ કરી. થોડી વારમાં પક્ષી અને તેની માદા પક્ષિણી ઉડતાં ઉડતાં તે ઝાડ તરફ આવ્યાં. પક્ષિણીએ તેના પતિને કહ્યું; “મિથંવર! માળા-માંથી મારા બચ્ચાંના કાંઈ અવાજ સંભળાતો નથી તેથી હું ધારું છું કે દરરોજની માફક આપણા વૈરી સર્પરાજે મારાં બચ્ચાંને અવશ્ય મારી ખાધાં હશે.” આમ કહી પક્ષિણી પોતાનાં બચ્ચાંની દશા જેવા માળામાં ગઈ તો તેના ભારે આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે તેમને જીવતાં જોયાં. તેણે બચ્ચાંને પૂછ્યું કે ત્યાં કાંઈ સર્પ આવ્યો હતો કે નહિ. એટલે બચ્ચાંએ કહ્યું કે ત્યાં એક ભયંકર સર્પ આવતો હતો પણ તેને તે ઝાડ નીચે જોડલા યુવાન સંન્યાસીએ મારી નાખ્યો હતો. પક્ષિણીએ ઝાડ નીચે જોયું તો ત્યાં એક તરુણ સંન્યાસી બેઠો હતો અને ઝાડના થડ પાસે સર્પના બે ટુકડા પડેલા હતા.

પક્ષિણીએ પોતાના પતિને કહ્યું કે.—“આ તરુણ સંન્યાસીએ આપણા ભયંકર રાત્રનો નાશ કરીને તથા આપણાં બચ્ચાંને બચાવીને આપણા ઉપર મહદુપકાર કર્યો છે; માટે હું ઇચ્છુ છું કે, આપણે તેનું કાંઈ બહુ કરીને બદલો વાળવો જ જોઈએ.” પક્ષીએ કહ્યું:—“આપણા ઉપર આ સંન્યાસીએ જે ઉપકાર કર્યો છે તેનો બદલો આપણે હમણાં જ વાળી આપીએ છીએ. આ સંન્યાસી ખરેખર સંન્યાસી નથી પણ તે સંન્યાસીના વેપમાં સ્ત્રી છે. ગઈ રાતે જ તેનું લગ્ન રાજકુવર સખૂર સાથે થયેલું છે. તે રાજકુવર લગ્ન થઈ ગયા પછી પોતાની શર્યામાં સૂઈ રહેવા માટે ગયો હતો. પણ તે

ચપ્પા ઉપર તેની ઝેરીલી સાળીઓએ શ્રીરાના કાચનો ભૂંડ પાથપો હનો તે તેના શરીરના છિદ્રે છિદ્રમાં પેસી ગયો છે અને તે મહા સંકટ બોગવે છે. હજુ પથુ તે તેની જન્મભૂમિમાં પોડા પામનો મરણ પધારીમાં પડેલો છે. તેની આ વીરા સ્ત્રીએ સંન્યાસીના સ્વાંગ ધારણ કર્યો છે અને તેની સેવા કરના તે જાણ છે; પરંતુ તેના પતિનો દેશ ક્યા આવેલો છે એનું જ તેને જ્ઞાન નથી.”

“ત્યારે શું તે રાજકુંવર સાભે થઈ શકે તેમ નથી જ?” પક્ષિણી વચ્ચે જ જોતી હતી.

“હા” પક્ષિએ કહ્યું; “તેને સાભે કરવાનો ફક્ત એક જ ઉપાય છે. આપણી હમાર જે આદો તદો પડેલી છે અને સૂકાર્ધ ગચ્છેલી છે તેના જે વાટીને ભૂંડા કરવામાં આવે અને તે રાજકુંવરને સાત ધડા પાણી અને સાત ધડા દૂધથી નવાડીને તેના આખા શરીર ઉપર સાત દિવસ સૂધી પીછીથી તેના લોભ કરવામાં આવે તો જ તે બચી શકે તેમ છે.” પક્ષિ-ણીએ કહ્યું; “પથુ તમે હમણાં જ કશું કે તેના પતિનો દેશ અદોથી કયો જ દૂર છે તો પછી આ ગરીબ બાર્ધ પગે ચાલીને ત્યાં કેમ પહોંચી શકશે? પગ મુસાફરીએ તે તેના પતિના પ્રદેશમાં પહોંચે તે પહેલાં તેના પતિ મરણ નહિ પામે એની શી ખાતરી હો?” પક્ષિએ કહ્યું; “જે આ બાર્ધ તે રાજકુંવર અથવા તો તેનાં માતાપિતા પાસેથી તે રાજ-કુંવરની વીટી સિવાય કંઈ પણ ધન્ય નહિ લેવાને બંધાય તો હું તેને મારી પીઠ ઉપર બેસાડી તેના પતિના પ્રદેશમાં તેને લઈ જવાને તૈયાર છું.” સંન્યાસી વેપધારિણી વૈશ્યતનયા આ બંને પક્ષીમાં જે વાતચીત ચાલતી હતી તે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતી હતી. તેણે તે પક્ષીને તેની પીઠ ઉપર બેસાડી તેને તેના પતિના દેશમાં લઈ જવાની આજ્ઞા કરી. પક્ષિરાજ તેને પોતાની પીઠ ઉપર બેસાડીને લઈ જવાને કબૂલ થયો, એટલે તે વૈશ્યકન્યાએ પક્ષીની છૂટી છવાએલી પડેલી સૂંઘી હમાર એકઠી કરી અને તેને વાટી તેના બારીક ભૂંડા કર્યો. પછી તે પક્ષીની પીઠ ઉપર બેઠી એટલે પક્ષી એકદમ ત્યાંથી હિઓ અને રાજકુંવર સખૂ-રની રાજધાનીમાં તે વૈશ્યકન્યાને ઉતારી. વૈશ્યકન્યા તરણ સંન્યાસીના વેપમાં રાજપ્રાસાદના દ્વાર આગળ ગઈ અને રાજાને કહાવી મોકલ્યું કે, દ્વાર આગળ એક સંન્યાસી આવ્યો છે તેની પાસે એવી જડીબૂટી-છે કે તે સાત દિવસમાં કુંવર સખૂરને સાભે કરી આપશે. અત્યાર સૂધીમાં રાજાએ તેના રાજ્યના પ્રખ્યાત પ્રખ્યાત વૈદ્ય તથા હકીમની દવા કરી હતી પણ રાજકુંવરને કંઈ ફેર નહિ પડેલો હોવાથી તે નિરાશ થઈ ગયો હતો અને હવે પરમેશ્વરપર વિશ્વાસ રાખી કાઢતી

દવા નહિ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો, પણ તેના સલાહકારોએ આ સંન્યાસીને અજમાવી જોવાની સલાહ આપી તેથી તેણે તેની દવા શરૂ કરી. સંન્યાસીએ સાત ઘડા દૂધ અને સાત ઘડા પાણી મંગાવ્યું અને તે રાજકુંવરને તેવડે નવાડી તેના શરીરપર પીછીવટે તેણે પેલી હગારની જૂઠી ચોપડી. આ પ્રમાણે સાત દિવસ સૂંધી કરવામાં આવ્યું એટલે તે રાજકુંવર તદ્દન સાજો થઈ ગયો. રાજાએ આ અદ્ભુત સંન્યાસીને પુષ્કળ ધન ધનામમાં આપવા માંડ્યું પણ તે તે સંન્યાસીએ લીધું નહિ. તેણે રાજકુંવર સખૂરની વીટી જ દક્ત ધનામમાં માગી લીધી. તે વીટી તેને એકદમ આપવામાં આવી. પછી વૈશ્યકન્યા સમુદ્રતીરે ગઈ. પશ્ચિરાજ ત્યાં તેની રાહ જોતો બેઠો હતો. જોવી તે ત્યાં આવી કે તરત જ તેણે તેને પોતાની પીઠ ઉપર બેસાડી લીધી અને ઉડીને તેના માળાવાળા ઝાડપામે જઈ ઉતર્યો. ત્યાંથી પગે ચાલી વૈશ્યકન્યા પોતાને ઘેર ગઈ. બીજે દિવસે પ્રજાતમાં જ તેણે પેલા જાદૂઈ પંખો દલાવ્યો. એકદમ રાજકુંવર સખૂર આવી ત્યાં હાજર થયો. જ્યારે વૈશ્યકન્યાએ રાજકુંવરને તેની વોટી જતાવી ત્યારે બારે આશ્ચર્ય વચ્ચે તેના જાણુવામાં આવ્યું કે તેની દવા કરી તેને સાજો કરનાર સંન્યાસી તેની પત્ની જ હતી. રાજકુંવર તેને તેના દેશમાં લઈ ગયો અને તેની ઝેરીલી સાળીઓને તેણે માફી આપી. આ પછી તેણે ધણું વર્ષ સૂંધી ખાધું પીધું તથા રાજ્ય કર્યું અને પોતાના ઊંઝરનાં ઊંઝરો જઈ સંસારના સપળા સુખનો દલાવો લઈ તે તેની પત્ની સાથે આ લોક છોડી સ્વર્ગલોકમાં ચાલ્યો ગયો.

—શ્રવણશ્રવણ—

અપ્રીણની ઉત્પત્તિ

એક સમયે ગંગા નદીના તટપ્રાન્તમાં એક પવિત્ર ઋષિ વસતો હતો. તે અદોરાત્ર ધર્મક્રિયા કરવામાં અને ઈશ્વરનું ધ્યાન ધરવામાં સમય ગાળતો હતો. સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સૂંધી તે દરરોજ ધ્યાનમગ્ન અવસ્થામાં સરિતાતટપર બેસતો અને રાત્રિ પડે પોતાના હસ્તથી બનાવેલા તાડવૃક્ષના પર્ણના કુટીરમાં વિશ્રાંતિ લેતો. તેના કુટીરની આસપાસ ધણુ ટાસ સૂંધી કેઈ મનુષ્યની વસતિ નહોતી. તે કુટીરમાં એક મૂયક રહેતો હતો તે ઋષિ જમી રહ્યા પછી જે ધોરાક અવશેષ રહેતો તે ખાઈને પોતાના પાંદ યલાવતો હતો. આ ઋષિની પ્રકૃતિ એટલી ગંધી દયાળુ હતી કે તે કેઈ પણ જીવને ધંપા કરતા નહિ. આથી તે મૂયક તેનાથી બીજે નાસતો ફરતો નહોતો પણ તેની પાસે આવતો, તેના હસ્તપાદ આદિને

સ્પર્શ કરતો અને તેની સાથે ગેલ કરતો. કાંઈક અંગે તે ગ્રામીણર દયા લાવીને ને કાંઈક અંગે પોતાની પાસે કાંઈ વાચાવાળું ગ્રામીણ હોય તો સારું એવો વિચાર કરીને તેણે તે મૂકને વાચાશક્તિ આપી. એક રાત્રિએ પોતાના પાછલા પગપર ઊભા રહીને અને પોતાના આગલા બંને પગ જોડીને મૂકે કહ્યું; “પવિત્ર ઋષિરાજ, આપે મારાપર કૃપા કરી મને મનુષ્યના જેવી વાચા આપી છે પણ જો આપ ગુસ્સે ન થાઓ તો મારે આપની પાસે એક વર માગવો છે.” ઋષિએ કહ્યું; “મૂક! તારે શું માગવું છે? જે માગવું હોય તે ખુશીથી માગ.” મૂકે કહ્યું; “મહારાજ! આપ દરેરાજ સરિતાતીરે ઈશ્વરનું ધ્યાન ધરવા જાઓ છો તે સમયે એક બિલાડી અહીં મને પકડવા આવે ■ અને મને બહુ હેરાન કરે છે. આપની બીકને લીધે જ તે મારો શિકાર કરતી નથી; પણ મને લાય રહે છે કે કાંઈક દિવસ તે મારો શિકાર કરી નાખશે. માટે હું હસ્તદ્વય જોડી આપની પાસે માગું છું કે આપ જો મને તે બિલાડીના જેવી બિલાડી બનાવો તો મારા ઉપર આપનો મોટો ઉપકાર થશે.” ઋષિ તે મૂકપર પ્રસન્ન થઈ ગયા અને મંત્ર બોલી એક અંજલિ જળ તેના ઉપર છાંટ્યું એટલે તે મૂક બિલાડી બની ગયો.

કેટલાક દિવસ પછી ઋષિએ બિલાડીને પૂછ્યું; “કેમ બિલાડી! તારું હાલનું જીવન તને કેટલુંક ગમે છે?” “મહારાજ!” બિલાડીએ કહ્યું; “મારું હાલનું જીવન મને ખુદ્દલ ગમતું નથી!” ઋષિએ કહ્યું; “એમ, કેમ? તું આખી દુનિયામાં સૌથી વિશેષ બળવતી અને સુંદર બિલાડી છે તો પછી તારે શી વાતનું દુઃખ છે?” બિલાડીએ કહ્યું; “મહારાજ! આપે કૃપા કરી મને સૌથી ભેરાવર બિલાડી બનાવી છે એટલે મિલાડાં તરફનો કાંઈ પણ ત્રાસ મને રહ્યો નથી, પણ હવે મારા માથે નવો દુશ્મન ઉભો થયો છે. ભયારે આપ નદીતીરે જાઓ છો ત્યારે ફૂતરાનું એક ટોળું આપના પર્ણકુટીર પાસે એકઠું થઈ એવું બસંભચા કરે છે કે બપોથી મારો જીવ બોડી જવા જેવું મને થાય છે; માટે કૃપા કરી મને ફૂતરો બનાવો તો આપની મોટી કૃપા.” ઋષિએ તે બિલાડી ઉપર “ફૂતરો આ” એવો મંત્ર બોલી એક અંજલિ જળ છાંટ્યું એટલે એકદમ તે બિલાડી શ્વાનના સ્વરૂપમાં ફરી ગઈ.

કેટલાક દિવસ ચાલ્યા ગયા પછી એક રાત્રિએ તે ફૂતરાએ ઋષિને કહ્યું; “મહારાજ! આપે મારા પર જે કૃપામાવ દર્શાવ્યો છે તેનું હું વર્ણન કરી શકું તેમ નથી. હું પહેલાં એક મૂક હતો. કૃપા કરી આપે મને ફૂતરો વાચા આપી, પછી મને બિલાડી બનાવી અને હાલમાં મને ફૂતરો બનાવ્યો છે; પણ આ અવસ્થામાં મારે ઘણું દુઃખ વેડવું પડે

છે. આપના જમી રહ્યા પછી જે ખોરાક વધે છે તેથી જ હું મારું પોષણ કરું છું. મારા જેવા મોટા પ્રાણીને ભેષ્યે તેટલો ખોરાક મને મળતો નથી. આ કુટીરની પાસેનાં વૃક્ષ ઉપર વાંદરા જેમ તેમની મરજીમાં આવે તેમ ફૂંદફૂંદા કરે છે અને તેમનાં મન બાવતાં મિષ્ટ ફળ ખાય છે; માટે જો આપ ગુસ્સે થતા ન હો તો હું આપને પ્રાર્થના કરું છું કે મને વાંદરા બનાવો!" દયાળુ, હૃદયના ઋષિએ તેની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી. તે ફૂતરો ટળી વાંદરા બન્યો.

આપણા વાંદરાજના આનંદની કાંઈ સીમા જ રહી નહોતી. તે એક વૃક્ષથી બીજા વૃક્ષ પર ફૂંદતો અને મન બાવતાં સ્વપ્નિષ્ટ ફળનો આહાર કરતો, પણ તેનો આનંદ અદ્વિતીય હતો. ઉંઘાળો આઠ્યો અને સખત તાપ પડવા લાગ્યો, નદી તથા તળાવ આદિનાં વાણી એટલાં બધાં ગરમ થઈ ગયાં કે તે પીવાં તેને ઘણાં જ વિધમ લાગ્યાં. તેણે જંગલી ભૂંડને આજો દિવસ પાણી ઉછાળતાં અને આનંદનો ઉપભોગ કરતાં જોયાં. તેમનાં સુખની તેને અદેખાઈ આવી ને તે પોતાના મનમાં કહેવા લાગ્યો:—“ખરેખર! આ ભૂંડ ખરેખર સુખી છે. આજો દિવસ તે પોતાનાં શરીર પર પાણી ઉછાળી અત્યંત આનંદ ભોગવે છે. હું જો ભૂંડ થાઉં તો કેવી મજા પડે!” પછી રાતે જ્યારે ઋષિ કુટીરમાં આવ્યા એટલે તેણે વાનરજીવનના દુઃખ અને ભૂંડના જીવનના આનંદની વાતોં તેમને કહી સંજળાની વિનંતિ કરી કે, “મને ભૂંડ બનાવો તો ઘણું સારું.” તે દયાળુ ઋષિએ તેની વિનંતિ સ્વીકારી અને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે તેને ભૂંડ બનાવ્યો. જે દિવસ સૂધી તે ભૂંડે જળાશયમાં જઈ આનંદનો ઉપભોગ કર્યો; પણ ત્રીજે દિવસે તેના આનંદનો નાશ થઈ ગયો. તે દિવસ તે જળાશયમાં જઈને પચાને ઝાઝો સમય નહિ થયો હોય એટલામાં તો તેણે અમૂલ્ય વસ્તુઓના દાથી પર સવાર થયેલા તે ભૂમિભાગના રાગને જોયો. રાગ તે વખતે ધિકારે નીકળ્યો હતો. તેણે તે ભૂંડ તરફ શરસંધાન કરવા માંડ્યું એટલે તે ચમક્યું. હલંગ આવી એકદમ તે પાણીમાંથી બહાર નીકળ્યું. દેવયોગે રાગનું શર તે ભૂંડને વાગ્યું નહિ અને તે તેના સપાટામાંથી કુસાળેશ્વર જંગલમાં છટકી ગયું. તે રાત્રિએ જેવા ઋષિ આવ્યા કે તરત જ ભૂંડે તેના પર આવી ગએલી આપત્તિનું વર્ણન કરી તથા ભૂંડના જીવનમાં રહેલા જોખમને ગણાવી કહ્યું કે:—“ઋષિ મહારાજ! જો આપ મને રાગના ભય દાથી જેવો દાથી બનાવો તો જ મને ખરું સુખ પ્રાપ્ત થાય; દાથીના જીવનનું સુખ ખરેખર અદ્વિતીય છે.” કૃપાનુરાગી ઋષિએ તે ભૂંડ ઉપર મંત્ર બોલી જળ છાંટ્યું એટલે તે એક ભવ્ય દાથી થઈ ગયો.

આપણે હાથી અરણ્યમાં આમતેમ બાટકતો હતો એટલામાં શિકાર કરવા નીકળેલો રાજા ત્યાં આવી પહોંચ્યો. રાજા પોતાને પકડીને તેના હાથીખાનામાં લઈ જાય એવા ખાસ હેતુથી તે હાથીએ રાજા જે તરફ આવતો હતો તે તરફ આવવા માંડ્યું. રાજાએ દૂરથી તે હાથીને જોયો. તેનું સૌંદર્ય એક તે જક થઈ ગયો. તે હાથીને પકડી, હાથી-ખાનામાં લઈ જવાનો રાજાએ તેના માથુસોને હુકમ કર્યો. આપણે હાથી સરજતાથી પકડાયો અને તેને રાજાના હાથીખાનામાં લઈ જવામાં આવ્યો. એક દિવસ રાણીએ પવિત્ર ગંગા નદીના જળમાં સ્નાન કરવા જવાની ઇચ્છા રાજાને દર્શાવી. રાજાની ઇચ્છા પણ પોતાની રાણી સાથે સ્નાન કરવા જવાની થઈ તેથી પેલા નવો પકડેલો હાથી જેને કેળવી તૈયાર કર્યો હતો તેને લઈ આવવાનો રાજાએ પોતાના માથુસને હુકમ કર્યો. રાજા અને રાણી તે હાથીની અંખાડીમાં બેઠાં અને તે હાથીની જે આકાંક્ષા હતી તે પૂર્ણ થઈ. પણ આથી તેનું મન સંતોષ પામ્યું નહિ. તે પોતાને એક બલ પ્રાણી સમજતો હતો એટલે એક બી-ગમે તો તે રાણી હોય તોય શું થઈ ગયું-તેના પર સવારી કરે તે તેને મુશ્કેલ ગમ્યું નહિ. તેના મનમાં હાથીના જીવન વિષે જે ઉચ્ચ વિચાર હતો તે જતો રહ્યો. તે એકદમ કૂઠો અને રાજા તથા રાણીને નીચે જમીન પર નાખી દીધાં. રાજાએ ઉઠી તત્કાળ રાણીને ઉઠાડી પોતાના હસ્તમાં લીધી, તેને ઇળ થઈ છે કે નહિ તે વિષે પૂછ્યું, તેના વસ્ત્રપરની ધૂળ પોતાના રૂમાલવડે લૂછી નાખી અને તેની સારવાર કરવા લાગ્યો. હાથીએ આ સંધ્યું જોયું. પછી તે પોતાના ચરે પગે દોડાય એટલા જોરથી ત્યાંથી દોડ્યો અને દોડનાં દોડનાં પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યો:-“હવે આખરે મને ખબર પડી કે રાણી સૌથી સુખીમાં સુખી પ્રાણી છે, તેની સાથે કેટલા બધા માનવી વર્તવામાં આવે છે! જ્યારે તે પંડી ગઈ ત્યારે રાજાએ તેને પોતાના હાથથી ઝાલી ઉઠાડી, બધી જ ક્રોમળતાથી તેને ઇળ થઈ છે કે નહિ તે પૂછ્યું, તેના પોતાના રૂમાલવડે તેના વસ્ત્રને વળગેલી ધૂળ ખંખેરી નાખી અને પંડ તેની સારવાર કરવા મંજો! ખરેખર, રાણી ચવામાં કેટલું બધું સુખ સમાય્યું છે!” આવો વિચાર કરતાં કરતાં તેણે અરણ્યમાં પ્રવેશ કર્યો અને ઝપિના આશ્રમમાં આવી પહોંચ્યો. રાતે જ્યારે ઋષિ પર્યુકીટીરમાં આવ્યા ત્યારે તેમણે પૂછ્યું: “કેમ, શા સમાચાર છે? રાજાની ગજશાળા છોડી તું અહીં કેમ આવ્યો છે?” હસ્તીએ કહ્યું:-“મહારાજ! હું આપને શું કહું? આપે મારા પર અત્યંત કૃપા કરી છે અને મેં જે જે ઇચ્છા કરી તે આપે પૂર્ણ કરી છે. હવે મારે એક વધારે આશીર્વાદ

માગવો છે અને તે છેલ્લો જ છે. હાથી યનાથી કેવળ મારા શરીરનું કદ જ મોટું થએલું મેં જોયું છે; પણ મને જે સાચું સુખ જોઈએ છે તે પ્રાપ્ત થયું નથી. મને હવે માલૂમ પડ્યું છે કે આ અવનીમાં રાણી સૌથી સુખીમાં સુખી પ્રાણી છે; માટે પવિત્ર પિતાજી! મને રાણી બનાવો.”

“મૂર્ખ!” તે ઋષિએ કહ્યું; “હું કઈ રીતે તને રાણી બનાવી શકું! હું તારા માટે ક્યાંથી રાજ્ય અને રાજા ઉત્પન્ન કરું! હું જે કરી શકું તે એટલું જ છે કે તને એક રૂપસુંદરી નારી બનાવું. પછી જો તારા નરીમમાં હશે તો કોઈ રાજકુંવર અહીં આવશે અને તારું સ્વરૂપ જોઈ તારાપર મોહી પડશે!” હાથીએ કહ્યું; “ભલે, મહારાજા! આપ મને રૂપસુંદરી બી બનાવો!” ઋષિએ અંજલિ ભરી પાણી તેના ઉપર નાખ્યું એટલે તત્કાળ તે એક સુંદરી થઈ ગઈ. ઋષિએ એ રમણીનું નામ પોસ્તમણી રાખ્યું.

પોસ્તમણી ઋષિનો કુટીરમાં રહી અને ત્યાં ધુબ છોડ વગેરે ઉછેરવામાં પોતાના દિન વ્યતીત કરવા લાગી. એક દિવસ ઋષિની ગેર-હાજરીમાં તે કુટીરના દ્વાર પાસે, બેઠી હતી એવામાં તેણે ધણી કીમતી વસ્ત્ર પરિધાન કરેલા એક પુરુષને કુટીર તરફ આવતો જોયો. તેને જોઈ પોસ્તમણી ઉભી થઈ અને તે પાસે આવ્યો ત્યારે તેણે તેને પૂછ્યું. “આપે કાણ છો! અને અહીં કેવી રીતે આવી ચઢ્યા છો!” તે આગન્ટુકે કહ્યું; “હું આ ભૂમિભાગમાં શિકાર કરવા આવ્યો છું. એક મૃગની પાછળ દોડતાં દોડતાં હું અહીં આવી પહોંચ્યો છું. અત્યારે મને ધણી તૃપ્તિ લાગેલી છે તેથી જળપાન કરવા તથા વિશ્રામ લેવાની ઇચ્છા હું રાખું છું.” પોસ્તમણીએ કહ્યું; “આગન્ટુક! આપ આ કુટીરને આપના મૃદુ સમાન જ ધારજો. મારાથી આપની જે બરદાસ્ત થઈ શકશે તે કરવા હું તૈયાર છું. આપના પોશાકપરથી હું ધારું છું કે આપ આ ભાગના ભૂપતિ હો એમ જણાય છે. પરંતુ મને જે દિશગીરી થાય છે તે એજ છે કે આપ જેવા બારે દરજ્જાના માણસનો આદરસંતકાર કરવાને જેટલાં સાહિલ જોઈએ તેટલાં મારી પાસે નથી.”

પોસ્તમણીનું આતું વિનયયુક્ત લાપણું સાંભળી રાંભેના સુખાર-વિન્દમાં રિમત સ્તત્પન્ન થયું. પછી પોસ્તમણી એક જળપાત્ર લઈ આવી અને તે રાજઅતિથિના પગ ધોવા જવા લાગી એટલે રાંભેએ કહ્યું; “ઋષિકન્યા! મારા ચરણને સ્પર્શ કરતાં નહિ; કારણ કે, હું ક્ષત્રિય છું અને આપ ઋષિતનયા છો.”

પોસ્તમણીએ કહ્યું કે: “રાંભે! હું ઋષિનનયા નથી તેમં બ્રહ્મકન્યા

પણ નથી. આપ મારા અતિથિ છો, એટલે અતિથિસત્કારના નિયમ પ્રમાણે આપના પાદકમળ ધોવાનો મને અધિકાર છે.”

રાજાએ કહ્યું કે: “કાંઈ અસંભવતા થતી હોય તો માફ કરશો. જે આપ ઋણિતનયા કે અલકન્યા નથી તો પછી આપ કઈ જાતિના છો?”

પૌસ્તમણી કહેવા લાગી કે: “ઋણિ મને કહેતા હતા કે મારા માતૃપિતા ક્ષત્રિય હતા.” જે તેમ હોય તો બેશક કાંઈ રાજકુળમાં જ તમે જન્મ્યા હશે; કારણ કે, તમારું અતુલનીય સૌન્દર્ય અને શ્રેષ્ઠ વર્તન જે વાતની સાક્ષી પૂરે છે.” રાજાએ કહ્યું.

રાજાનું આ કથન સાંભળી પૌસ્તમણી નિરુત્તર રહી. તે કુટીરમાં ગઈ અને એક પાત્રમાં સ્વાદિષ્ટ પાકા ફળ લાવી તેણે રાજાના મોં આગળ મૂક્યાં. જ્યાં સૂધી પોતાના પ્રશ્નનું જરોજર ઉત્તર ન આપે ત્યાં સૂધી ફળાહાર નહિ કરવાની રાજાએ નિશ્ચય લીધી. જ્યારે રાજાએ બહુ નિદ્રા કરી ત્યારે પૌસ્તમણીએ કહ્યું કે: “ઋણિ મહારાજ મને કહેતા હતા કે મારા પિતા એક રાજા હતા પરંતુ દુસ્ત્રમનના હાથે પરાલવ પામવાથી તે અરુણ્યમાં મારી મા સહિત નાસી આવ્યા હતા. એક દિવસ મારા પિતાને વાઘે ફાડી ખાધા અને જે પળે મારો જન્મ થયો તે જ પળે મારી માતા આ સંસાર છોડી પરલોકમાં પોતાના પતિને મળવા ચાલી ગઈ. દૈવવશાત્ જે વૃક્ષ નીચે હું પડેલી હતી તે વૃક્ષઉપર એક મધપૂડો હતો તેમાંથી મધના બિન્દુ મારા મુખમાં પડતા હતા તેથી જ હું જીવતી રહી. થોડીવારમાં આ કુટીરવાળા ઋષિરાજ ત્યાં આવી ચઢ્યા. તેમણે મને જોઈ અને દયાથી તેમનું હૃદય દ્રવીભૂત થવાથી મને આ કુટીરમાં લાવી રાખી. જે દીન અને અભાગિની બાળા આપના સમીપ ઉભી છે તેના સાચા ને સરળ ઇતિહાસ આ છે.”

રાજા તેને આશ્વાસન આપતો કહેવા લાગ્યો કે: “તમે પોતાને દીન ને અભાગિની ન કહો. તમે આ અવનીપટપર ધણું જ સ્વરૂપવતી સુંદરી છો અને મોટા બૂપાતના રાજાપ્રસાદને શોભાવવાને લાયક છો.”

પરિણામ એ થયું કે રાજા અને તે સુંદરી પ્રેમમાં પડ્યાં અને ઋણિએ તેમને લગ્નની પવિત્ર ગાંઠથી બાંધી દીધાં. રાજા તેને પોતાના પ્રસાદમાં લઈ ગયો અને તેને પોતાની માનીતી રાણી બનાવી, તોપણ પૌસ્તમણીનું સુખ અલ્પાયુષી જ હતું. એક દિવસ તે એક ફૂલ આગળ ઉભી હતી તેવામાં તેને તમર આવ્યાં અને ફૂલામાં પડી મરણ પામી. આ વાતની રાજાને ખબર પડી કે તત્કાળ તે ફૂલ પાસે ગયો અને અત્યંત આક્રંદ કરવા લાગ્યો. તે વખતે ઋણિ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને તેમણે રાજાને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું: “રાજા! જે બાવિ નિર્મિત હતું તે થઈ

મથું છે એટલે હવે શોક કરવો અસ્થાને છે. તારી આ રાણી જે દુખીને મરી ગઈ છે તે કાંઈ રાજકુળમાં જન્મેલી ન હોતી. તે મૂળકથોનિમાં જન્મી હતી અને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે મેં તેને પ્રથમ મિલાડી, પછી કુતરો, પછી ભૂંડ, પછી હાથી અને આખરે એક રૂપસુંદરી નારી બનાવી દીધી હતી. હવે તે મરણ પામી છે તો તું તેનામાટે શોક કર નહિ. તારી પહેલાંની રાણીઓ જેમની તું હાથમાં કાંઈ ખજર અંતર પણ પૂછતો નથી, તેમને સુખી કરી તું સુખમાં તારું જીવન વ્યતીત કર. ધર્મરૂપાથી હું મારી પુત્રીનું નામ અમર કરીશ. તેના શરીરને આ દુધમાં જ રહેવા દે અને તેને મારી, અંખરાં વગેરે નખાવી પૂરાવી નાખ. તેના શરીરમાંથી એક વૃક્ષ ઉગી નીકળશે કે જે પોસ્ત અથવા પોપ ઠહેનાશે. તે ઝાડમાંથી અશીશુ નામની એક વસ્તુ ઉત્પન્ન થશે. તે સર્વ યુગમાં એક અદ્ભુત ઔષધ મનાશે અને લોકો તેને આપું ખાશે, ઓગાળીને પીશે કે ચૂસશે અથવા ચલમમાં મૂકીને તેનું ધૂંપાન કરશે. તે એક અચૂક નિદ્રાજનક વસ્તુ મનાશે. પોસ્તમણીએ જે જે જનાવરનાં સ્વરૂપ ધારણ કર્યાં હતાં તેમાંથી દરેક જનાવરનાં ગુણ અશીશુ ખાનારા તથા પીનારામાં દષ્ટિગોચર થશે. તે ઉંદરના જેવો તોફાની તથા તુકસાન કરનાર, ખિલાડીના જેવો દૂધનો શૌકીન, કુતરાના જેવો કજીઆ કરનાર, વાંદરાના જેવો ગંદો, ભૂંડના જેવો જંગલી અને રાણીના જેવો તુંદમિભર્યો થશે.”

શ્વેત વસંત

એક વખત એક ધનવાન વેપારી હતો. તેને ફક્ત એક જ પુત્ર હતો ને તેને તે અત્યંત ચહાતો હતો. છોકરો જે કાંઈ માગતો તે તેને આણી આપતો. એક દિવસ તે વેપારીના પુત્રે એક સુંદર ઘર અને તેની આસપાસ એક લગ્ન બાગ બનાવવાની ઇચ્છા કરી. પિતાએ પુત્રના રહેવામાટે એક સુંદર ઘર બંધાવ્યું અને તેની આસપાસ એક રમણીય બાગ બનાવ્યો. એક દિવસ તે વેપારીનો પુત્ર બાગમાં ફરતો હતો તેવામાં તેણે તુનતુની નામના એક નાના પક્ષીનો માળો જોયો. તે માળામાં તેણે પોતાનો હાથ ધાલ્યો. ત્યાં તેણે એક ઈંડું જોયું. તે તેણે લઈ લીધું અને પોતાને ઘેર લઈ જઈ ભોંતમાં બનાવેલા એક કપાટમાં મૂક્યું. પછી તેણે કપાટનું કમાડ ખાલી બંધ કર્યું અને કાંઈ દિવસ પેલા ઈંડાવિષે વિચાર કર્યો નહિ.

તે વેપારીના પુત્રે જો કે પોતામાટે જુદું ઘર બનાવરાવ્યું હતું; તોપણ તેમાં દરેક પ્રકારના નોકર રાખ્યા ન હોતા અને ખાસ કરીને તેમાં રસોઇ-

આનો અભાવ હતો. દરરોજ તેની મા તેના માટે નાસ્તો તથા અપેર સાંજનું બોજન નોકર સાથે મોકલી આપતી હતી. એક દિવસ ભીંતના કપાટમાં તેણે જે ઇંદુ મૂક્યું હતું, તે ફાટ્યું અને તેમાંથી એક સ્વરૂપવતી બાળા નીકળી. વેપારીના પુત્રને આ વાનની ખબર ન હોતી; કારણ કે ઇંદાની તેને સર્વથા વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ હતી. જ્યારે તે બાળા ચાલતાં શીખી ત્યારે એક દિવસ તેણે કપાટનું બારણું ઉઘાડ્યું. જમીન ઉપર થાળીમાં ફેટકું બોજન—જે વેપારીની સ્ત્રીએ પોતાના પુત્રના નાસ્તામાટે મોકલ્યું હતું તે—જેઈ તે કપાટમાંથી બહાર નીકળી અને તેમાંથી થોડોક ખોરાક ખાઈ તે કપાટમાં તેના નિવાસસ્થાનમાં ચાલી ગઈ. વેપારીની સ્ત્રી દરરોજ તેના પુત્રને જોઈએ તેથી કાંઈ વિશેષ ખોરાક મોકલતી હતી તેથી વેપારીના પુત્રને ખોરાક જોઈએ થયેલો જણાતો નહોતો. પેલા કપાટમાંથી બાળા દરરોજ બહાર નીકળતી અને ફેટકું ખોરાક ખાતી અને પછી તે તેના રહેઠાણમાં ચાલી જતી. જેમ જેમ તે મોટી થતી ગઈ તેમ તેમ તે વધારે ને વધારે ખાવા લાગી તેથી વેપારીના પુત્રને તેના ખોરાક જોઈએ જણાવા લાગે. તેના ધરમાંના કપાટમાં એક બાળા છે ને તે તેના ખોરાક ખાઈ જાય છે એનું તેને સ્વપ્ન પણ નહિ હોવાથી તેની મા તેના માટે જોઈએ ખોરાક મોકલે છે એમ તેણે ધારી લીધું. તેની માએ આમ ખોરાક જોઈએ કેમ મોકલવા માંડ્યો એ વિષે તેને આશ્ચર્ય થવા માંડ્યું. તેણે તેની માને કહાવી મોકલ્યું કે તેને જોઈએ તેટલું ભાણું આવતું નથી અને થાળીમાં ખોરાક ધણી જ બેદરકારીથી ભરવામાં આવે છે! કારણ કે પેલી કપાટમાંની બાળા ભાત, કઢી અને ખોરાકની ખીંચ વસ્તુઓ ખાતી અને રંજેને કાંઈ તેને જોઈ ન લે માટે તે હમેશાં ઉતાવળી ઉતાવળી ચાલી જતી અને થાળીમાંથી ખોરાક ખાધા પછી ભાત આદિ વસ્તુઓને બરાબર રીતસર મૂકવાનો તેને વખત મળતો નહિ. પુત્રના આ સંદેશથી માને આશ્ચર્ય લાગ્યું; કારણ કે, દરરોજ પોતાના હાથે ખોરાક રૂપાની થાળીમાં બરાબર ગોઠવીને ને તેને જોઈએ તેથી વિશેષ તે પંડે મોકલતી હતી. પુત્રની આ ફરિયાદ રોજ ને રોજ ચાલુ રહેવા લાગી એટલે તેણે ધાર્યું કે આમાં કાંઈ ગોઠાણો થતો હોયો જ જોઈએ. તેણે તેના પુત્રને ખાવાનું આવે એટલે તે કાંઈ ખાવ છે કે નહિ તે છુપાઈને જોવા કહ્યું. એક દિવસ જ્યારે નાસ્તાની થાળી આવી એટલે તે વેપારીના પુત્રે દરરોજની માફક એક સ્વચ્છ સ્થળે મૂકાવી ને પોતે નહાવા જવાને બદલે સંતાઈ રહ્યો. થોડી વારમાં ભીંતના કપાટનું બારણું ઉઘાડ્યું અને એક સુંદરી તેમાંથી બહાર નીકળી. થાળી આગળ નાખેલી રોત્તું ઉપર બેસી તેણે ખાવા માંડ્યું એટલે છુપાઈ રહેલો વેપારીનો

પુત્ર એકદમ અદાર નીકળ્યો. તે સુંદરી નામી જઈ સકી નહિ. વેપારીના પુત્રે તેને પૂછ્યું; “સુંદરી તમે કાણુ છો? તમે આ પૃથ્વીપરનાં આણી હો તેમ જણાતું નથી. શું તમે કાંઈ દેવકન્યા છો?” તે સુંદરીએ કહ્યું. “હું કાણુ છું તેની મને પોતાને પણ ખબર નથી. હું ફક્ત એટલું જ જાણું છું કે મારા જન્મથી હું આ કપાટમાં રહું છું.”

સુંદરીનું આ કથન સાંભળી તે વેપારીના છોકરાને ધણી નવાઈ લાગી. સોળ વર્ષની વાત ઉપર તેણે તે કપાટના ખાનામાં એક પક્ષીનું એક ધંડું મૂક્યું હતું તે તેને પાદ આપ્યું. સુંદરીનું અતુલનીય સૌંદર્ય જોઈ વેપારીના છોકરો તેનાપર મોહી પડ્યો. તેણે તેના મનમાં તે સુંદરી સાથે લગ્ન કરવાનો નિર્ધાર કર્યો. નાસ્તો ખાઈ રહ્યા પછી તે સુંદરીને કપાટમાં જવાની હવે કાંઈ જરૂર રહી નહિ. વણિકપુત્રે તેના નિવાસમાટે એક ખંડ જૂદો કાઢી આપ્યો.

ખીજે દિવસે વેપારીના પુત્રે તેની માને કહાવી મોકલ્યું કે, “મારી હવે પરણવાની ઇચ્છા થઈ છે.” પુત્રનો આ સંદેશો સાંભળી વેપારીની સ્ત્રી પોતાના મનમાં કહેવા લાગી કે, છોકરો આટલી બધી મોટી ઉમરનો થયે ત્યાં સુધી તેને પરણાવવાનો વિચાર સુદાં તેણે કર્યો ન હોતો એ તેમની મોટી ભૂલ હતી. તેણે પુત્રને કહાવી મોકલ્યું કે, “આવતી કાલે ગોરને થોડા કન્યા શોધી લાવવા માટે મોકલવામાં આવશે.” આ ઉપરથી પુત્રે તેની માને કહાવી મોકલ્યું કે તેણે તેના માટે એક સુંદરી કન્યા શોધી કાઢી છે ને જો તેમને વાંધો ન હોય તો તે તેમને બતાવી તેની સાથે લગ્ન કરે. માતાપિતાએ કાંઈ વાધો દર્શાવ્યો નહિ એટલે તે વેપારીનો પુત્ર પેલી સુંદરીને તેના પિતાની હવેલીએ લઈ ગયો. સુંદરીનું સ્વરૂપ જોઈ વેપારી અને તેની સ્ત્રી જઈ ગયાં અને તેથી તેના જન્મ વિષે કાંઈ પણ પૂછ-પરછ કર્યા વિના જ તેમણે તેને પોતાના પુત્ર સાથે પરણાવી દીધી.

આ બનાવને કેટલોક સમય વીતી ગયો. વેપારીના પુત્રને તે સુંદરીથી બે પુત્ર થયા, મોટાનું નામ જ્યેત ને નાનાનું નામ વસન્ત રાખવામાં આવ્યું હતું. વૃદ્ધ વેપારી અને તેની સ્ત્રી પુત્રને ઘેર પુત્ર જોઈ જીવન-સાર્થક્ય માની વૈકુંઠનિવાસી થયાં હતાં. જ્યેત અને વસન્ત ધણા રૂપાળા છોકરા હતા. થોડા વયે જ્યેતને પરણાવવામાં આવ્યો. તેના લગ્ન પછી થોડેક મહિને કપાટની સુંદરી દેવલોક સીધાની. વેપારીએ-આપણે તેને વેપારીના પુત્ર કહી શકતા નથી; કારણ કે વૃદ્ધ વેપારી કારણનાય મરી ગયો હતો અને તે પોને વેપાર ચલાવતો હતો-એક બીજી રૂપવતી સ્ત્રી શોધી કાઢી તેની સાથે લગ્ન કર્યું. જ્યેતની સ્ત્રી તેની ઓરમાન સાચુ કરતાં મોટી હતી તેથી ધરનો કારભાર તે ચલાવતી હતી. હિંદુ સંસારમાં

નવી ઓ જીવી રીતે તેની શોધનાં છોકરાને ધિક્કારે છે તેવી જ રીતે વેપારીની આ નવી સ્ત્રી શ્વેત અને વસન્તને ધિક્કારતી હતી. આથી વેપારીના ઘરમાં સાસુ વહુને ખનતું ન હોતું.

એક દિવસ એવું બન્યું કે એક દીમર તે વેપારીને ત્યાં એક વિચિત્ર અને મુંદર માછલી લઈ આવ્યો. સાધારણ બજાર માછલી કરતાં આ માછલી જૂદાજ પ્રકારની હતી. દીમરે વેપારીને કહ્યું. “આ માછલીમાં એક અદ્ભુત ગુણ છે. અને તે એ કે, જે દાર્દ આ માછલી ખાશે તે જ્યારે દસશે ત્યારે તેના મોંમાંથી માણેક વરસશે અને રોશે ત્યારે તેની આંખોમાંથી આંશુને બદલે મોતી ખરશે!”

આ માછલીમાં આવો ગુણ છે એમ સાંભળી વેપારીએ એક હળર રૂપીઆ આપી તે વેચાતી લીધી અને શ્વેતની સ્ત્રી કે જે ધરના કારભાર ચલાવતી હતી તેને તે માછલી જરાજર રાંધી પોતાને ખવડાવવાનું કહીને આપી. દીમર અને વેપારી વચ્ચે જે વાતચીત થઈ હતી તે શ્વેતની સ્ત્રીએ સાંભળી હતી તેથી તેણે તે માછલી તેના ઘણી તથા દીપરને ખવડાવવાનો અને વેપારીને એક સ્વાદિષ્ટ દેડકા ખવડાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. જ્યારે તે માછલી તથા દેડકા રાંધી રહી ત્યારે તેણે તેની સાસુ તથા દીપરને બોલબોલા કરતાં સાંભળ્યાં. વસન્ત હજી જરાજર સમજણો થયો ન હોતો. તે કખૂતરનો બહુ શૌકીન હતો તેથી તેણે બહુ કખૂતર પાળ્યાં હતાં. આમાંનું એક કખૂતર ઉડીને તેની ઓરમાન માના ઓરડામાં ગયું હતું. ઓરમાન માએ તેને પોતાના લૂગડામાં સંતાડી દીધું હતું. વસન્ત દોડતો દોડતો તેના ઓરડામાં ગયો અને કખૂતર ગાળ્યું. તેની ઓરમાન માએ કહ્યું કે; તેનું કખૂતર ક્યાં હતું તેની તેને ખબર નથી. બંને બોલબોલા કરતાં હતાં એવામાં શ્વેત બહાર ગયો હતો તે આવી ચડ્યો. તેણે તેની ઓરમાન માના લૂગડામાંથી કખૂતર લીધેને કહ્યું અને તે તેના નાના ભાઈને આપ્યું. તે ઓરમાન માએ તેમનાપર ગાળોનો વર્ષાદ વર્ષાવ્યો. તે બોલી; “ઠીક છે, ઠીક છે; ધરના ઘણીને તો આવવા દો. તમે બંને ભેગા મળી મને દરરોજ હેરાન કરો છો પણ આજ જે તમારી વેતરણુ ન કરાવું તો મારું નામ ફરી પાડજે. ખસ, આજથી તમે આ ઘરમાં નહિ કે હું નહિ. જ્યાં સુધી તમારાં પગલાં આ ઘરમાંથી અળગાં ન થાય ત્યાં સુધી આ ઘરનું અન્ન ખાવું દરમ છે!” શ્વેતની સ્ત્રીએ તેને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું; “પતિરાજ! તમારી મા ઘણી દુષ્ટ છે અને તમારા બાપપર તેનું ધણું ચલણુ છે એટલે તેણે જે ધમકી આપી છે તે પ્રમાણે કરાવ્યા સિવાય તે નહિ જ રહે. માટે ચાલો, આપણે ત્રણે જણાં રસોઈ તૈયાર છે તે ખાઈ લઈએ અને પછી આ

ધરને નવગજના નમસ્કાર કરી ચાલ્યાં જઈએ!" શ્વેતે વસન્તને જોલાઓ અને તેની સ્ત્રીએ તેને જે કહ્યું હતું તે તેને કહી સંભળાવ્યું. ત્રણે જણે નિશ્ચય કર્યો કે સાંજ પછા પહેલાં તેમણે તે ઘરમાંથી નહારી જવું-ચેતની સ્ત્રીએ તેના ધણી અને દીધરને પેલી અદ્ભુત ગુણવાળી માંછંદી પીરસી. તેમણે તે ધણી સ્વાદથી ખાધી. પછી શ્વેતની સ્ત્રીએ તેનાં બધાં ધરણાં એક દાખડામાં ભરી લીધાં. તેમને ઘેર ફક્ત એક જ ઘોડો હતો. પણ તે ધણો તેજ અને ઝડપી ચાલનો હતો. ત્રણે જણાં તે ઘોડાપર બેઠાં. શ્વેત લગભગ પકડી આગળ બેઠો. ધરણાંનો દાખડો લઈ તેની સ્ત્રી મધ્યમાં બેઠી અને સહુની પાછળ વસન્ત બેઠો.

ઘોડો પૂરપાટ ઝડપથી ચાલવા લાગ્યો. તેમણે ધણી શહેર અને ધણાં મેદાન વટાવી દીધાં અને આગળ ને આગળ ચાલવા માંડ્યું. આખરે મધ્ય રાત્રિએ તેઓ જંગલમાં એક નદી આગળ આવી પહોંચ્યાં. અહીં એક અણુધારેલો બનાવ બન્યો. શ્વેતની સ્ત્રી ગર્ભવતી હતી, તેને દુઃખવા માંડ્યું. તેઓ અશ્વપરથી નીચે ઉતર્યા અને બે કલાકમાં શ્વેતની સ્ત્રીને એક પુત્ર પ્રસૂયો. અરણ્યમાં તે બાઈની આ બે લાઇએ શી ચાકરી કરી શકે! મા અને નવા જન્મેલા બાળકને તપાડવાને અમિત્રી જરૂર હતી પણ તે ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય! એટલામાં મનુષ્યનિવાસનું ટ્રાઈ પણ સ્થાન દૃષ્ટિગોચર થતું ન હોતું. અમિત્રી તો ખાસ જરૂર હતી; કારણ કે માર્ગશીર્ષ મહિનાની ટાઢ કકડીને પડતી હતી. શ્વેતની સ્ત્રી તથા છોકરાને તાપણી કરી તપાવવામાં ન આવે તો તેમને શરદી લાગૂ પડી જાય એવો સંભવ સાચો સા દેખાતો હતો, માટે શ્વેતે વસન્તને કહ્યું: "બાઈ! તું તારી બામીની સારવાર કર. આટલામાં ક્યાંય દેવતા મળે છે કે નહિ તેની હું તપાસ કરું છું અને જો મળે છે તો હમણાં લઈ આવું છું;" આમ કહી શ્વેત અમિત્રીના શોધ કરવા અંધારી રાત્રિએ નીકળી પડ્યો.

અંધકારમાં ને અંધકારમાં ચેતે કેટલાક ગાઉની મુસાફરી કરી નાખી તો પણ મનુષ્યનું કોઈ નિવાસસ્થાન દૃષ્ટિગોચર થયું નહિ. આખરે શુક્રને આશાજનક પ્રકાશ પડવા માંજો તેથી તેને માલૂમ પડ્યું કે તે એક મોટા શહેર નજીક આવી પહોંચ્યો હતો. તેની મુસાફરીને અંત આવેલો એઈ તથા કડકડતી ટાઢમાં ફુંકવાઈ જતી તેની સ્ત્રીને તાપણી કરી ગરમ કરવામાટે તેને અમિત્રી મળી ચક્રશે એમ વિચારી તે પોતાના મનમાં આનંદિત થવા લાગ્યો. એટલામાં એકાએક કીમતી શાલોથી વિભૂષિત ધર્મલો એક હાથી ત્યાં આવી ચઢ્યો. તેણે પોતાની સુંદરડે શ્વેતને ઉપાજો અને તેને પોતાની પીઠ ઉપરના બહુમૂલ્ય હોદ્દા ઉપર બેસાડીને શહેર તરફ ચાલવા માંડ્યું. શ્વેત તો આશ્ચર્યથી દિગ્મૂઢ થઈ ગયો હતો. હાથીએ

આ શું કહ્યું અને એમ કરવામાં તેના હેતુ શો હતો તે તે સમજી શક્યો નહિ અને બાવિધ્યમાં તેનું શું થશે એનો વિચાર કરવા લાગ્યો. હાથી તેને જે નગરમાં લઈ જતો હતો તે નગરમાં દરરોજ સવારમાં નવો રાંજ ચૂંટી કાઢવામાં આવતો હતો; કારણ કે દરરોજ પ્રભાતમાં ગત દિનનો રાંજ રાણીના શયનાગારમાં મરણ પામેલો દેખાતો હતો. રાજાનું મરણ શાથી થતું હતું તે કાંઈ જણી શકતું ન હોતું. રાણી પોતે-કારણ કે જે નવો રાંજ થતો તે તેને પોતાની પત્ની બતાવતો-પણ આતું કારણ જણી શકતી ન હોતી. જે હાથી શ્વેતને ઉચકી ગયો તે રાંજ પસંદ કરનાર હાથી હતો. દરરોજ પ્રભાતમાં તેને ધૂટા મૂકી દેવામાં આવતો. તે જે માણસને પોતાના હોદ્દામાં બેસાડી લાવતો તેને લોકો રાંજ તરીકે માનતા. લોકોથી ઉભરાઈ જતા રસ્તા ઉપર હાથી ભય રીતે ચાલવા લાગ્યો અને લોકો શ્વેતને અભિનંદન આપવા લાગ્યા. નગર જનોની આ ચર્ચાને જોઈ શ્વેત તો પથરના પૂતળા જેવો જડ ભરત થઈ ગયો. હાથીએ મહાલયમાં પ્રવેશ કર્યો અને શ્વેતને હોદ્દા ઉપરથી ઉચકી ગાદી ઉપર બેસાડ્યો. ટેકલાક માણસના આનંદ અને ટેકલાકની ફિલગીરી વચ્ચે તેને રાંજ જાહેર કરવામાં આવ્યો. તે દેશના દરેક ચૂંટી કાઢેલા રાંજ ઉપર રાત્રિએ જે આકૃત આવી પડતી હતી તે વાતની તેને ખજર પડી. તેનામાં બહુ ધૈર્ય તથા દ્વિંમત હોવાથી તે ગભરાઈ ગયો નહિ પણ દરેક રાંજ ઉપર જે આકૃત આવી પડતી હતી તે પોતાપર પણ આવી ન પડે એટલા માટે સાવચેત રહેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. તે આકૃત કેવા પ્રકારની હતી તેથી તે અઘ હોવાથી આપતિના નિવારણમાટે શો ઉપાય યોજી મૂક્યો તે તે સમજી શક્યો નહિ. તેણે તેના મનમાં બે બાબતનો નિશ્ચય કરી લીધો. એક તો એ કે રાણીના શયનાગારમાં હથિયારથી સજ્જ થઈને જ જવું અને બીજી એ કે આખી રાત જાગતા રહેવું. રાણી યુવતી તથા અત્યન્ત સ્વરૂપવતી હતી. તેના વદનની રૂપરેખા એવી ઉદાર અને કપટ-રહિત હતી કે રાત્રિના વખતે તે તેના વદનની કાંઈ નીચ પ્રયોગનો ઉપ-યોગ કરતી હોય તે સર્વથા ન ધારી શકાય તેવું હતું. રાણીના શયનાગારમાં શ્વેતે રાત્રિના પ્રથમ ભાગ આનંદમાં ગાળ્યો; પણ ધીમેધીમે રાત્રિ વીતવા લાગી એટલે રાણી ઉંઘમાં પડી. પણ શ્વેત તો તેની પાસે જાગૃત્વસ્થામાં અને સાવધ જાગૃત હતો અને શયનગૃહના દરેક ભાગ તરફ ચપળ નેત્રથી જોતો હતો. મધ્યરાત્રિ થઈ એટલે રાણીના ડાબા નસકોરામાંથી પાતળી દોરી જેવું કાંઈ જહાર નીકળતું તેની નજરે પડ્યું. તે દોરી એટલી બધી ત્રીણી હતી કે ખુશ્તી આંખે એકદમ જણાઈ શકે તેમ ન હોતું. તે દોરી ઘણી ટૂટ લાંબી હતી અને હજી રાણીના નસકોરા-

માંથી બહાર નીકળતી હતી. જ્યારે તે દોરી તમામ બહાર આવી રહી એટલે જાડી થવા લાગી અને થોડા વખતમાં તો તેણે એક મોટા સર્પનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. જેવી તે દોરી સર્પસ્વરૂપમાં બદલાઈ ગઈ કે તરત જ તે તરવારથી તેના માથા આગળનો ભાગ ઉડાવી નાખ્યો. સર્પના શરીર-ભાગે કેટલાક વખત સૂધી તરફગા કર્યું અને પછી તે શાન્ત થઈ ગયો.

હવે ખીન્તુ શુ અને છે તે જ્ઞેવાના આતુર અંતઃકરણથી દ્યેત શય-નાગારમાં શાન્ત બેઠો, પણ કાંઈ બનાવ બન્યો નહિ. દરરોજ કરતાં આજ રાણીને વિશેષ ઉધ આવી; કારણ કે તેના પેટમાં મોટા સર્પે બર કરવાથી તેને જે દુઃખ થતું હતું તેમાંથી આજ તે મુક્ત થઈ હતી. ખીન્તે દિવસે પો દાટતાં જ નિત્યના નિયમ અનુસાર રાજગત મૃત્યુના સમાચાર સાંભળવાની આશાથી પ્રધાનો રાજપ્રાસાદમાં આવ્યા; પણ જ્યારે દાસીઓએ રાણીને ઉઠાડવા શયનાગારનાં દાર ખખડાવ્યાં ત્યારે તેમના ભારે આશ્ચર્ય વચ્ચે દ્યેતે તે ઉધાડ્યાં. મહાધવના એક ખૂણાથી ખીન્ત ખૂણા સૂધી એક-દમ ખબર પ્રસરી ગઈ કે રાજ જનતા છે. દાસીઓએ રાણીને ઉઠાડી. દ્યેતને જીવતો જોઈ તેને પણ ભારે આશ્ચર્ય તેમજ આનંદ થયાં. પછી રાણીના નસકોરામાંથી દરરોજ રાત્રિએ સર્પ કેવી રીતે બહાર નીકળતો અને નિદ્રાવશ થયેલા રાજાને દંશીને કેવી રીતે મારી નાખતો, આજ આખી રાત તે પેતે કેવી રીતે જાગતો રહ્યો હતો અને સર્પને તેણે કેવી રીતે મારી નાખ્યો હતો, એ સર્વ વર્તાત દ્યેતે લોકોને કહી સંભળાવ્યો. હવે પોતાના ઉપર એક રથાથી રાજ રાજ્ય કરશે એ ખબરથી આખા દેશમાં આનંદ વર્તાઈ ગયો; પણ વિચિત્ર ઘટના તો એ બની કે રાજ થયા પછી દ્યેત અરણ્યમાં પડી રહેલાં તેની સ્ત્રી તથા છોકરો અને તેમની સંભાળ રાખવા મૂકેલા તેના ભાઈને સર્વથા બૂધી ગયો. રાજ્યપ્રાપ્તિની સાથે જ તે તેના ભૂતકાળને ઇતિહાસ બુધી ગયો હોય એમ દેખાવા લાગ્યું.

ભાઈ પોતાને તેની સ્ત્રી અને છોકરાની સંભાળ રાખવાનું કહી આમ લેવા ગયો છે તે હમણાં આવશે, અત્યારે આવશે એવી આશાથી ઘણો વખત સૂધી વસન્ત ત્યાં બેસી રહ્યો. આખી રાત્રિ પસાર થઈ ગઈ તો પણ તે પાછો આવ્યો નહિ. સૂર્યોદય થયો એટલે વસન્ત નદીતીરે તેના ભાઈને શોધવા લાગ્યો પણ તે નજરે પડ્યો નહિ. તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું અને નદીતીરે બેસીને રડવા લાગ્યો. તે નદીમાંથી એક વેપારીનું વહાણ જતું હતું. વહાણ કિનારાથી ઝાંઝું દૂર ચાલતું ન હોવાથી વેપારીએ વસન્તને ંડતો જોયો. વસન્તના મોં આગળ મોતીના ઢગલો પડ્યો હતો તે ઉપર તેની નજર પડી. તેણે વહાણ કિનારે લંગરાવ્યું અને એક હોડીમાં બેસી કેટલાક માણસ સાથે તે કિનારાપર આવ્યો. વસન્ત પાસે જઈ

તેના મોં આગળ પડેલા મોતી તેણે હાથમા લઈ તપાગી જોયા તો તે સાચા-ઉંચા પાણીના-ડીમતી મોતી જણાયા વિશેષમા તેણે જોઈ લીધું કે જેમ જેમ વસન્તના ચતુર્માથી અશ્રુગિદ્ધ જમીનપર પડતા હતા તેમ તેમ મોતીની સખ્યામા વધારે થતો હતો આ વેપારી ઘણો લોભી અને નિર્દય હતો પોતાનો સ્વાર્થ સરતો હોય તો મનુષ્યનું ખૂન કરતાં પણ ખીએ તેવો ન હતો વસન્તને રડતો જોઈ તેની દયા ખાવાને અને દિલાસો દેવાને બદલે તેને પકડી પોતાના દેશમા લઈ જઈ પુષ્કળ દુખ લઈ રડાવી રડાવીને ધનવાન ચરાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. તેણે મોતી એટલાં કરી વહાણમા મોકલી દીધા અને પછી પાંચ છ માણસે મળીને વસન્તને પકડી વહાણમા લઈ જનાનો પ્રયત્ન કરવા માંજો. આ દુષ્ટેના પગમાથી છૂટવાને વસન્તે ધણી ખેંચતાણુ કરી પણ ધણા માણસ આગળ એક છોકરાનું શુ આલી શકે! જોર જીનમથી તેને વહાણ પર ઘસડી લઈ જવામા આવ્યો અને ત્ય એક ચાલવા સાથે બાધવામાં આવ્યો તેનાં લાઈ, લાભી અને ભત્રીજાનો અને પોતાના બધાનો વિચાર આવતાં વસન્ત પહેલાં કરતા પણ વિશેષ રડવા લાગ્યો આથી દુખી થવાને બદલે પેલા દુષ્ટ વેપારીને વિશેષ આનંદ થતો હતો, કારણ કે જેમ જેમ વસન્ત વધારે રડતો તેમ તેમ તેની સપ્તિમા વધારો થતો હતો સ્વદેશમાં ગયા પછી પેલા વેપારીએ વસન્તને તેની હવેલીના એક અધાર જોરડામા કેદ કર્યો વસન્તના ચતુર્માથી અશ્રુ સરે અને પોતે વિશેષ ધનવાન થાય એટલામાટે તે તેને દરરોજ અમુક વખતે ચાણુકના ફટકે મારતો હતો એક દિવસ તેણે તેના નોકરને કહ્યું, “આ છોકરાએ રડી રડીને મને પૈસાદાર બનાવ્યો છે, હવે ચાલો આપણે જોઈએ કે હરોને તે આપણને શો લાભ કરી આપે છે.” પછી તેણે વસન્તને ગનીપત્રી કરી એટલે તે હરો અને તેના મુખમાથી નીલમ તથા માણેક જમીનપર પડવા લાગ્યા આથી મિત્રારા વસન્તને દરરોજ મારવામા આવતો તેમ જ હસાવવામા આવતો આ પ્રમાણે કેટલાક વર્ષ સૂરી ચાલ્યું. તે વેપારી તે દેશમા એક મોટો ધનાઢ્ય થઈ પજો એવી કિંવદન્તી ચાલવા લાગી કે તેના ધરમાં જેટલું જવાહિર છે તેટલું રાખના પોતાના ખજાનામા પણ નહિ હોય! વસન્તને આ દુષ્ટ વેપારીને ત્યાં ચાણુકના ફટકા ખાતો અને ગનીપત્રીથી હેરાન થતો હોડો, વાચક! ચાનો, આપણે જેતની સ્ત્રી તથા તેના તરતના જન્મેલા બાળકનું શુ થયું તે જોવા જઈએ

તેના ધણી અને દીપર બને તેને દુખમાં ત્યજ ચાલ્યા ગયા એ જોઈ જેતની સ્ત્રીને ઘણુંજ ખોટું લાગ્યું. અપકાળ પૂર્વે જ તેને પુત્ર-પ્રસવ થયો હતો. આવો પ્રસંગ તેને આ પહેલ જોઈ જ હતો તે જગ

લમાં એકલી હતી. પાસે કાંઈ જનરયાન જણાવું ન હોતું. તેના દુઃખની કાંઈ સીમા જ ન હોતી. રાઈ રાઈ તેણે આંખો લાલચોળ કરી નાખી. દુઃખમાં અંતિયય રડવાથી પણ મનુષ્યનું હૃદય કાંઈ હલકું થાય છે, એક હાથમાં છોકરું પકડી શ્વેતની સ્ત્રી રાતી પડેલી હતી. રાતા રાતા તેની આંખ મળી ગઈ. તે વખતે એવું બન્યું કે તે દેશને કાટવાળ ત્યાંથી જતો હતો. તેને કાંઈ સંતાન ન હોતું. તેની સ્ત્રીને જેટલાં છોકરાં જન્મતાં તે સર્વ જન્મ્યા પછી થોડા વખતમાં જ મરી જતાં હતાં. હાલમાં તેની સ્ત્રીએ એક બાળકને જન્મ આપ્યો હતો પણ તે બાળક જન્મ્યા પછી તરત જ મરણ પામ્યું હતું. અત્યારે તે તેને નદીતીરે દાટવા જતો હતો. જે વખતે તે જતો હતો તે વખતે તેણે એક સ્ત્રીને રસ્તામાં હાથમાં છોકરા સાથે સૂતેલી જોઈ. છોકરા આકાશ સામું ટગર ટગર જોઈ રહ્યો હતો. કાટવાળે તે તેજસ્વી અને સ્વરૂપવાન છોકરાને જોયા. બાળક કાટવાળ સામું જોયું, હવે કાટવાળનું મન ઝાલ્યું રહ્યું નહિ. તેણે પોતાનું મૃત બાળક પેલી સ્ત્રીના હસ્તમાં મૂકી દીધું અને તેના શ્રવણ છોકરાને ઉપાડી લીધા. પછી તેણે ધર તરફ પ્રયાણ કરવા માંડ્યું. ઘેર જઈ તેણે સ્ત્રીને કહ્યું. “પ્રિયે! આપણો બાળ ખરેખર મૃત્યુ પામ્યો ન હોતો કિંતુ તે અચેત થઈ ગયો હતો. નદીતીરે પહોંચી ખાડો ખોદાવી હું આ છોકરાને દાટવા જતો હતો એવામાં મને જણાયું કે તે મૃત્યુ પામેલો નથી પરંતુ જીવતો જ છે. માટે હું તેને ઘેર પાછો લાવ્યો છું.” જ્યારે શ્વેતની સ્ત્રી જાગી ત્યારે તેણે તેના હાથમાંના છોકરાને મરણ પામેલો દીઠો. કાટવાળે કરેલું કપટ પોતે નહિ જાણતી હોવાથી તેણે માની લીધું કે તેના પુત્ર મરણ પામ્યો હતો! ધણી વધા દીપર તેને એકલીને જંગલમાં રવડતી મૂકી આત્મા ગયા અને તેના પુત્ર મરણ પામ્યો આથી તેના મનની સ્થિતિ કેવી થઈ હશે તે કહ્યા વિના જ સારી રીતે સમજી શકાય તેમ છે. દુઃખથી તે બેમાકળી થઈ ગઈ. આખું જગત તેને અંધકારમય લાસવા લાગ્યું. દુઃખમાં ને દુઃખમાં તેણે આત્મઘાત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. નદી કાંઈ ઝાઝી દૂર ન હોતી તેથી તેણે તેમાં ઝંપાપાત કરી જળસમાધિ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. ઘરેણાંને જે દાખડા તેની પાસે હતો તે તેણે લઈ લીધા અને નદીના તીરપ્રતિ જવા લાગી. તે વખતે એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ ત્યાં સ્નાન કરવા આવ્યો હતો તેણે તેને નદીના પાણીમાં જતી જોઈ ધાર્યું કે તે નહાવા જતી હશે પણ જ્યારે તેણે તેને નદીના ઉંડા જળમાં ઉતરતી જોઈ ત્યારે તેના મનમાં સંશય ઉત્પન્ન થયો. મંત્ર જપવાનું બંધ કરી મોટેથી બૂમ પાડી તે બાધને તેણે પોતાની પાસે બોલાવી. તેને બોલાવનાર એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ હતો એમ

તે વિચાર કરતો હતો તેવામાં તે ગૌરાળામાં બે વાહરડાં વચ્ચે નીચેની વાતચીત થતી તેણે સાંભળી.

પ્રથમ વાહરડાએ કહ્યું કે:—“મનુષ્ય આપણાં ઉપર તદ્દામત મૂકે છે કે પશુ અજ્ઞાન ❑ અને નીતિને સમજતાં નથી; પણ મારા સમજવા પ્રમાણે તો તેઓ હજાર દરજ્જે આપણા કરતાં વધારે ખરાબ છે.”

બીજું વાહરડું બોલ્યું કે:—“ભાઈ! તું મનુષ્યપર આતું દોષા-રોપણ કેમ કરે છે? તેમની અનીતિનો કાંઈ દાખલો તો આજે જોયો છે કે શું?”

પ્રથમ વાહરડાએ જણાવ્યું કે:—“આપણા માથા ઉપરના છાપરા ઉપર જે છોકરો આ પળે ઉભો છે તે જેવું રાક્ષસી કામ કરવા જાય છે તેવું તો પશુ પણ બાગ્યે જ કરતાં હશે.”

બીજા વાહરડાએ કહ્યું કે:—“એ છોકરો તો આપણી પડોશમાં રહેનાર કાટવાળનો પુત્ર છે. એની ચાલચલગત અનીતિભરેલી છે એવું મેં કદાપિ સાંભળ્યું નથી.”

“જો તે પહેલાં ને સાંભળ્યું હોય તો અત્યારે સાંભળ.” આ દુષ્ટ છોકરો પોતાની માની સાથે જ પરણવાની ઇચ્છા કરે છે. બાલ, આના કરતાં બીજા કાંઈ મોટી અનીતિ આ સંસારમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે! પ્રથમ વાહરડાએ દાખલો બતાવી દીધો.

તે બાલણની પુત્રી કાટવાલપુત્રની મા કથી રીતે ❑ એ વિષે બીજા વાહરડાએ પૂછતાં, શ્વેત વસન્ત કાણુ હતા, તેમની ઓરમાન માના જીલમથી ધૂટવા કેવી રીતે તેમણે પોતાના પિતાનું ધર ત્યજ્યું, નદી તીરે અરણ્યમાં શ્વેતની સ્ત્રીને કેવી રીતે પુત્ર પ્રસવ્યો, શ્વેતને હાથીએ કેવી રીતે રાજ બનાવ્યો ને સર્પને મારી કેવી રીતે તે રાજ્યનો બોક્તા થયો, વસન્તને વેપારી કેવી રીતે લઈ ગયો અને અધારા કેદ-ખાનામાં રાખી તેની તે કેવી રીતે દુર્દશા કરે છે, શ્વેતની સ્ત્રીના હાથમાં મુખ્યેશ્વ બાળક મૂકી કાટવાળે તેના પુત્રને કેવી રીતે લઈ લીધો, શ્વેતની સ્ત્રી આત્મઘાત કરતાં કેવી રીતે બચી અને બાલણને ઘેર કેવી રીતે આવી, કાટવાળે લાવેલો પુત્ર કેવી રીતે મોટો થયો અને પોતાની જ માતામાં તે કેવી રીતે મોહાસકત થયો અને અત્યારે તે છાપરા ઉપર શા હેતુથી આવ્યો હતો તે સર્વ વૃત્તાન્ત પહેલા વાહરડાએ બીજા વાહરડાને કહી સંભળાવ્યો. છાપરા ઉપર ઉભેલા કાટવાળના પુત્રે આ સર્વ વૃત્તાન્ત સાંભળ્યો અને એકદમ છાપરા ઉપરથી નીચે ઇતરી તે તેના બાપ કાટવાળ પાસે ગયો. તેણે તેને કહ્યું કે તે એકાન્તમાં રાજ સાથે કાંઈ ગ્રુપ વાત કરવા ઇચ્છા ધરાવતો હતો. કાટવાળે તેને કહ્યું કે રાજ સાથે વાતચીત કરવાને હજી

તે લાપક ઉમરનો થયો નથી. તેણે તેને ધણો સમજાવ્યો તોપણ તે ઊઠકરો સમજ્યો નહિ. એક દિવસ પ્રસંગ સાધી તે રાજના મહાલયમાં ગયો અને ગૌશાળાના ડાખરા ઉપરથી જે વાત તેણે સંભળી હતી તે સર્વ તેણે તેને કહી સંભળાવી. શ્વેતને તેની દીન સ્ત્રીની દશાનું જાન આપ્યું. બ્રાહ્મણને ઘેરથી તેણે તેને પોતાના પ્રાસાદમાં બોલાવી લીધી અને બ્રાહ્મણને પુષ્કળ ધન ધનાગમાં આપ્યું. દાટવાળને ત્યાં રહી ઉછેરેલો ઊઠકરો પોતાનો જ પુત્ર છે અને તેના પછી તે જ ગાદીનો વારસ છે એમ તેણે જાહેર કરાવ્યું. વસન્તને કારાગૃહમાંથી છોડાવવામાં આવ્યો અને દુબટ વેપારીને પકડી મંગાવી જીવતો ભોંધમાં દાટવામાં આવ્યો, આ પછી શ્વેત, તેની સ્ત્રી, પુત્ર તથા વસન્ત તે નગરમાં અમન ચમન કરી પોતાના દિવસ પીતાડવા લાગ્યાં.

—૧૫૫૫૫૫—

શિક્ષા અને શાન્તિ

જૂના જમાનામાં એક રાજા હતો અને તેને ત્રણ પુત્ર હતા. એક દિવસ તેની પ્રજાએ તેની પાસે આવી અર્જ કરી કે “ધર્માવતાર! આપના રાજ્યમાં ચોર અને હુટારાનો ઉપદ્રવ ધણો વધી પડવાથી અમારી માલમિલકતની સલામતીમાટે અમને ધણી ચિંતા થયા કરે છે અને તેથી જ અમે એકત્ર મળી આપને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે આ ચોરને પકડી સજા કરો.” રાજાએ તેના પુત્રને બોલાવી મંગાવી કહ્યું: “કુંવરો! હું ધરડો ધર્ષ ગયો છું પણ તમે તો હજી યુવાન છો. મારા જીવતાં જ તમે રાજ્યમાં આવું અંધેર ચાલવા છો છો તો મારા મરી ગયા પછી તમે શું કરી શકશો એ વિચાર મારા મનમાં ધણું દુઃખ ઉપજાવે છે. પ્રજા ફરિયાદ કરે છે કે ઠેર ઠેર ચોરીઓ થાય છે, ધાડો પડે છે અને તેથી જનમાલની સલામતી જળવાતી નથી. મારા રાજ્યમાં ચોર હુટારા આટલો બધો ઉપદ્રવ કરે છે એ શું? હું આશા રાખું છું કે તમે કાલથી જ આ ચોરને પકડી કાઢી ચોખ્ખા શાસન આપવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડશો.” રાજાના આ ઉપાલંબથી ત્રણ કુંવરને જખરો ચાટકા લાગ્યાં. રાત્રિએ શહેરમાં રોન મારી ચોરને પકડી કાઢવાનો ત્રણે રાજકુંવર નિશ્ચય કર્યો. આ હેતુથી તેમણે શહેરની લાગોળે એક સ્થાન નિયત કર્યું. ત્યાં તેમણે પોતાના અશ્વ રાખ્યા. રાત્રિના પ્રથમ ભાગમાં વડો રાજકુંવર અશ્વ-પર સ્વાર થયો અને આખા શહેરમાં ચક્ર મારી આવ્યો પણ તેણે કોઈ પણ ચોરને જોયો નહિ. મધ્ય રાત્રિની લગભગમાં બીજો કુંવર ઘોડાપર સ્વાર થઈ શહેરમાં આટો મારી આવ્યો; તેણે પણ કોઈ ચોર જોયો નહિ અને તેથી તે પણ નિયત સ્થાને પાછો આવ્યો. મધ્યરાત્રિ પછી કેટલીકવારે

સૌથી નાનો રાજકુંવર રોન મારવા નીકળ્યો. ફરતો ફરતો તે તેના પિતાના મહેલના દરવાજા પાસે આવ્યો. ત્યાં તેણે એક રૂપસુંદરી સ્ત્રીને મહેલમાંથી બહાર નીકળતી જોઈ. રાજકુંવરે તે સ્ત્રીને ટોકીને પૂછ્યું કે તે કાણ હતી ને રાત્રિના એ વખતે ક્યાં જતી હતી. તે બાઈએ જવાબ આપ્યો: “હું આ મહેલની રક્ષા કરનાર રાજલક્ષ્મી છું. હમણાં જ રાજા ઉપર એક લયંકર ધાત આવી પડનાર છે. તેમાંથી તેનો બચાવ થાય એવો સંભવ ન હોવાથી હું આ મહેલ ત્યજી ચાલી જઈ છું.” દેવીના આ કથન વિષે શું સમજવું તે તે કુંવર સમજી શક્યો નહિ. એક પણ સૂધી વિચાર કરી તે બોલ્યો: “દેવી માતા! જો આ ધાતમાંથી રાજાનો કાંઈ બચાવ કરવા ઇચ્છતો હોય, તો તે રાજાને ધાતમાંથી બચાવી શકે તેમ છે કે નહિ?” દેવીએ હકારમાં જવાબ આપ્યો એટલે કુંવર બોલ્યો: “દેવી માતા! રાજાના જીવનું રક્ષણ કરવા હું મારા જીવના જોખમે તૈયાર છું. આ ધાતમાંથી રાજાને બચાવવા હું મારાથી બનશે તેટલો ચલ કરીશ; માટે આપ મહેલમાં જઈ તેમાં જ નિવાસ કરો!” દેવીએ મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો અને એક પણ માત્રમાં અંતર્ધાન થઈ ગયા.

રાજકુંવર મહેલમાં સીધા રાજાના પલંગ પાસે ગયો. ત્યાં રાજા ભર ઉંઘમાં પગો હતો. તેની પાસે શય્યા ઉપર નવી રાણી-આ રાજકુંવરની ઓરમાન મા-સુતી હતી. દીવો ઝાંઝો ઝાંઝો બળતો હતો. જે સોનાના પલંગ ઉપર રાજા સૂઈ રહ્યો હતો તે પલંગની આસપાસ એક મોટા સર્પને ફરતો જોઈ રાજકુંવરને કેટલું બધું આશ્ચર્ય થયું હતું! ખરી અણીની વખતે જ પ્રભુએ તેને તેના પિતાના જીવ બચાવવા માટે મોકલ્યો હોવાથી તેણે પરમેશ્વરના આભાર માન્યો. તેણે એકદમ આનમાંથી તરવાર બહાર ખેંચી કાઢી અને સર્પના બે કંકડા કરી નાખ્યા. માત્ર એટલાથી જ સંતોષ ન પામતાં તે રાજકુંવરે તેના પિતાના દુસ્મનના રજ રજ જેવડા સંકડો ટુકડા કર્યા અને શયનાગારમાં એક પાનદાની હતી તેમાં લઈ્યા. જે વખતે કુંવર સર્પના ટુકડા કરતો હતો ત્યારે તેના લોહીનો એક ઝાટો નવી રાણી જે પાસે જ સૂઈ રહી હતી તેની ઝાતી ઉપર પડ્યો. કુંવર મોટા સંકટમાં આવી પડ્યો. તે તેના મનમાં બોલ્યો:— “મેં મારા પિતાની જિંદગી બચાવી છે; પરંતુ મારી માતાના જીવનનો અંત આણ્યો છે.” તે ઓરમાન માની ઝાતી ઉપરથી ઝેરી લોહીનો ઝાટો કંઈ રીતે લઈ શકાય તેનો તે વિચાર કરવા લાગ્યો. કુંવરે તેની જાંઘ ઉપર લૂગડાના સાત પડ વીંટાળ્યા. પછી તેણે પેલું લોહીનું ટીપું ચાટી લીધું. કુંવર આ ક્રિયા કરતો હતો તેવામાં રાણી જાગી ઉઠી.

ચક્ષુ ખાલી તેણે જોયું તો સર્વથી નાનો કુંવર તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો. કુંવર એકદમ ઉતાવળો ઉતાવળો સયનગૃહમાંથી બહાર જતો રહ્યો. નવી રાણી આ કુંવરને ખરા અંતઃકરણથી ધિક્કારતી હોવાથી તેને ખરાબ કરવાના ધરાદાયી તે બોલી:-“મહારાજ, મહારાજ! આપ જાગો છો કે ઉઘા છો? ઉઠો, ઉઠો અને ઉઠીને આમ બુલો તો ખરા.” રાજા એકદમ ઉધમાંથી ઝગડી જાગી ઊઠ્યો અને શી ખીના તે વિષે રાણીને પૂછવા લાગ્યો. રાણીએ કહ્યું: “શી ખીના છે! આપનો કુળદીપક નાનો કુંવર જેનાં આપ દરેજા આટલાં આટલાં વખાણ કરે છે તે અત્યારે આપણા સયનાગારમાં આવ્યો હતો. તેણે મારી છાતી ઉપર હાથ નાખ્યો એટલામાં હું જાગી ઉઠી. આ મહેલમાં નક્કી તે ભૂંડી ઘાનતથી જ આવ્યો હતો. જોયો, તમારો આ શાણો કુંવર કેવો છે તે!” રાણીનું આ કથ-સંભળી રાજા તો દિગ્મુદ જ થઈ ગયો. રાજકુંવર મહેલમાંથી નીકળી સીધા કહેરની ભાગોળે ગયો અને તેના બાઈને મળ્યો. રાજામહેલમાં જે બનાવ બન્યો હતો તે તેણે તેમને કહ્યો નહિ.

પહેા ફાટતાં જ રાજાએ પાટલી કુંવરને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને તેને કહ્યું:-“કુંવર! કાંઈ માણસ ઉપર વિશ્વાસ આવવાથી હું તેને મારા માન આપ્યો તથા જિંદગીના રહાણ કરવાના કામ ઉપર નીમું અને પછી તે માણસ જેવદ્દા નીવડી વિશ્વાસનો ભંગ કરે તો મારે તેને શી શિક્ષા કરવી?” પાટલી કુંવરે કહ્યું:-“પિતાશ્રી! તે માણસનું શિર ધડથી જુદું જ કરી નાંખવું જોઈએ; પણ તેને આ સજા કરતાં પહેલાં આપે તપાસ કરવી જોઈએ કે તેણે ખરેખર જેવદ્દા થઈ વિશ્વાસનો દુરુપયોગ કર્યો છે કે નહિ?” રાજાએ કહ્યું:-“તપાસ કરવી એમ કહી તું શું કહેવા છાંછે છે?” પાટલી કુંવરે કહ્યું:-“પિતાશ્રી! પૂર્ણ તપાસ કર્યા વિના કેવળ ક્રોધના આવેશમાં શિક્ષા કરવાથી પુત્રવધૂનો ધાત કરનાર સૌની પ્રમાણે પસ્તાવું પડે છે. તે સૌનીની વાત હું આપને કહું છું તે કૃપા કરી સંભળો.”

“એક જમાનામાં એક સૌની હતો અને તેને એક ઉંમર લાયક પુત્ર હતો. આ છોકરાની સ્ત્રી પશુની ભાપાને સમજવાની અદ્ભુત વિદ્યા ભણી હતી; પણ તેના ધણી અથવા સસરાને આ બાબતની ખબર નહોતી. એક દિવસ તે સ્ત્રી તેના ઘરમાં પતિપાસે ખાટલાપર સૂઈ રહી હતી. તેનું ઘર નદીથી ઝાડું દૂર નહોતું. સૌનીનો છોકરો આંખો મીંચી પડ્યો હતો ને તેની સ્ત્રી જાગતી પડી હતી. એટલામાં તે સ્ત્રીએ એક શિયાળને રડતું સંભળ્યું. શિયાળ બોલતું હતું: “આ નદીમાં એક મડદું તણાતું આવે છે. આટલામાં કાંઈ એવું મનુષ્ય છે કે જે તે મડદાની ટચલી આંગળીએ

દીરાની વીંટી છે તે ઠાટી લઈ મડદું મને ખાવા આપે!" શિયાળનું કહેવું સોનારણ સમજી. તે ખાટલા ઉપરથી હિડી અને નદી તરફ જવા લાગી. તેના પતિ આંખો મીંચી પગે દતો, તેને પોતાની સ્ત્રીને આટલી મોટી રાત્રિએ બહાર જતી જોઈ વહેમ પગે એટલે તે જોઈ ન શકે તેટલે દૂર તેની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો. સોનારણ નદીતીરે ગઈ. ત્યાં એક મડદું પાણીમાં તણાઈ આવતું તેની દૃષ્ટિએ પડ્યું. નદીના જળમાં પ્રવેશ કરી તે મડદાને તે કિનારે ધસડી લાવી. મડદાને જમીન પર નાખી તેણે તેના જમણા હાથની ટચલી આંગળીને તપાસી જોઈ તો એક દીરાની વીંટી તેની નજરે પડી. મડદું ઈચ્છી ગયું હતું એટલે તેણે ધણી પ્રયાત કર્યા તોપણ વીંટી નીકળી નહિ. તેથી તેણે પોતાના દાંત-વડે આંગળી કાપી નાખી અને વીંટી લઈ ઘેર આવી. તેના પતિ તેના પહેલાં જ ઘેર ગયો હતો. ઘેર જઈ સોનારણે જોયું તો તે ખાટલા ઉપર લસલસાટ ઉઘતો હતો. સોનીના છાંયરાએ જે દસ્ય જોયું હતું તેથી તે બપોળીત થઈ ગયો હતો. તેણે તેના મનમાં ધારી લીધું કે:—“મારી સ્ત્રી માનવી નથી પણ રાક્ષસી છે.” તે વખતે તો તેણે લસલસાટ ઉઘી જવાનો દેખાવ કર્યો પણ અંદરથી તેનું હૃદય ભયનું માર્યું ધડકા રહ્યું હતું. બાકીની રાત તેને મુદ્દલ ઉષ્ણ આવી નહિ. તે સૂત્રિ તેણે પાસાં બદલી બદલી પરાણે પૂરી કરી. પ્રભાત થતાં જ તેણે તેના બાપને કહ્યું:—“પિતાશ્રી! આપે મને જે સ્ત્રી પરણાવી છે, તે માનવી નથી પણ રાક્ષસી છે, ગઈ રાત્રિએ હું તેની સાથે સૂઈ રહ્યો હતો એવામાં એકાએક એક શિયાળ ધણી વિકરાળતાથી રોતું સંભળાયું. મને ઉઘી ગયેલા ધારી તે હિડી બારણું ઉઘાડી નદીતીરે ગઈ. મધ્ય રાત્રિએ તેને આમ બહાર જતી જોઈ મને અચંબો મયો અને તેની આલસલગત વિષે મને વહેમ આવ્યો. તેથી તે મને જોઈ ન શકે એટલે દૂર હું તેની પાછળ પાછળ ગયો. તમે શું ધારો છો કે નદીતીરે તેણે શું કર્યું હશે! બેધડક તે નદીમાં પેડી અને એક પુરુષનું મડદું તણાતું જતું હતું તેને બહાર ધસડી લાવી અને ખાવા લાગી. આ કાંઈ હું કાંઈનું કહેલું કે અનુમાનથી કહેતો નથી. એ મેં મારી આંખે જોયું છે. પછી હું ઘેર આવ્યો અને ખાટલા પર સૂઈ રહ્યો. થોડા વખતમાં તે પણ પાછી આવી અને મારી પાસે સૂઈ રહી. પિતાશ્રી! કહો, આ રાક્ષસીની સાથે હું ગૃહસ્થસાર કેવી રીતે ચલાવું! મને તો ભય રહે છે કે કાંઈ દિવસ આ રાક્ષસી સ્ત્રી મને મારી ખાશે.” પુત્રને આ વૃત્તાન્ત સાંભળી સોની પણ કાંઈ એછે ગજરાયો નહોતો. બાપદીકરાએ નિશ્ચય કર્યો કે તેને ઘોર જંગલમાં લઈ જવી અને ત્યાં તેને એકલી છોડી પોતે ગૃહજીવની કરવી એટલે જંગલનાં રાત્રી પશુ તેને ફાડી

ખાશે. પછી સોનીના છોકરાએ તેની સ્ત્રીને કહ્યું:—“મારી બહાલી! તારા માખાપનો કાગળ આવ્યો છે કે લણા દિવસ થયાં તું તેમની પાસે ગઈ નથી; માટે તેઓ તને જોવા આતુર થઈ રહ્યાં છે તેથી જલદી જલદી ચોખા રાંધી નાખ કારણ કે, હું આજ ને આજ તને તારા પિયર મૂકવા આવવાનો છું.” ધણી દિવસે આજ પોને પોતાના પિયર જશે અને માખાપનું મોં બેઈ શકશે એ વિચારથી સોનારણને ધણો આનંદ થયો. ઉતાવળથી તેણે લાત રાંધી નાખ્યો અને લાત ગોળ ખાઈ ધણી ધણી આણી મુસાફરીએ નીકળી પડ્યાં. રસ્તામાં એક ઘાડું જંગલ આવવું હતું ત્યાં તે સ્ત્રીને એકલી મૂકી આઠ્ઠા આવવાનો સોનીના છોકરાએ નિશ્ચય કર્યો હતો. તે જંગલમાંથી જતાં હતાં એવામાં એક અજગરને ડુંકાટા મારતા તેમણે જોયો. અજગર તેની લાપામાં ઘોલતો હતો કે:—“હિ વટેમાર્ગી! પેલા દરમાં દેડકા દેડક દેડક કરી રહ્યો છે, તે દરમાં પુષ્કળ જવાહિર છે તે. જવાહિર લઈ દેડકા મને ખાવા આપશો તો હું આપનો અત્યંત આભાર માનીશ.” અજગરનું આ કથન સાંભળી સોનારણ એકદમ તે દર પાસે ગઈ ને લાકડીથી તેને ઝોલવા લાગી. તે રાક્ષસી સ્ત્રી તેનો વિચાર પામી જઈ તેને મારી નાખવાની ધેરવી કરતી હતી એમ ધારી પેલો સોનીના છોકરો તો ભયથી ધરધર કંપવા લાગ્યો. સોનારણે તેને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“બહાલી! અહીં આવો અને આ દરમાંથી તમારાથી લેવાય તેટલું જવાહિર લઈ લ્યો.” તેનું આ કહેવું સત્ય માનવું કે નહિ તે તે સોનીના છોકરો સમજી શક્યો નહિ. ખીતો ખીતો અને ભયથી વાપુમાં વૃક્ષપત્રની માફક કંપતો તે દર પાસે ગયો. તે દરને જવાહિરથી ભરેલું જોઈ તેના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. બંને જણાંથી લેવાયું તેટલું જવાહિર તેમણે લઈ લીધું અને પછી સોનીના છોકરાએ તેની સ્ત્રીને ધૂણ્યું કે:—“આ દરમાં જવાહિર છે તેની તને ખબર ક્યાંથી પડી.” તેની સ્ત્રીએ તેને કહ્યું:—“જનાવરની લાપા સમજવાની અદ્ભુત વિદ્યા હું એક ઋષિની કૃપાથી શીખી છું. પેલા ડુંકાટા મારતા અજગરે મને ખબર આપી હતી કે આ દરમાં જવાહિર ભરેલું છે.” ભાગ્યદેવીની પૂર્ણ કૃપાથી જ પોતાને આવી સ્ત્રી પ્રાપ્ત થઈ હતી એ વાત હવે સોનીના છોકરાના જણવામાં આવી. તેને જંગલમાં એકલી છોડી પોતે આઠ્ઠા જવાનો જે વિચાર તેણે પોતાના મનમાં કર્યો હતો તેમણે તેને પસ્તાવો થવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું:—“બહાલી! આજ ધણું અચૂક થઈ ગયું છે, અને રાત્રિ પહેલાં તારા પિતાને ગામ પહોંચી શકાય તેવો સંશય નથી. આપણું ગામ તારા માખાપના ગામ કરતાં પાસે હોવાથી રાત્રિ પહેલાં આપણે ત્યાં પહોંચી શકીશું; માટે આવો, આપણે આ જવાહિર હિચ્છી લઈ પાછા જઈએ. જે સાંજ યજ્ઞ પહેલાં આપણે વસ્તીમાં નહિ જઈએ

અને આપણને આ અરણ્યમાં જ રાત્રિ રહેવાનો પ્રસંગ આવશે તો મને લાયક છે કે આપણે આ અરણ્યના જંગલી પશુના શિકાર થઈ જઈશું.” સૌનારણને તેના પતિનો આ વિચાર ગમ્યો. બંને જણાએ પુષ્કળ જવાહિર લઈ લીધું અને પોતાના ગામ તરફ ગમન કરવા લાગ્યાં. પુષ્કળ જવાહિર લીધેલું હોવાથી ઘેર પહોંચતાં તેમને ઘણો સમય લાગ્યો. ઘર પાસે આવતાં સૌનીના છોકરાએ તેની સ્ત્રીને કહ્યું:—“હાલી ! તું પાછલા ખારણેથી જ અને મારા પિતા દુકાનમાં બેઠા હશે તેમને આ જવાહિર બતાવી હું આગલે ખારણેથી આવું છું.” આથી સૌનારણે પાછલે ખારણેથી ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. જે વખતે તેણે ઘરમાં પગ મૂક્યો તેજ વખતે વૃદ્ધ સૌની તેના હાથમાં હથોડો લઈ તે તરફ કાંઈ કામમાટે આવ્યો હતો. પુત્રવધૂને ઘરમાં પ્રવેશ કરતી બેઠી તેણે મનમાં ધાર્યું કે, “નકી આ રાક્ષસીએ મારા પુત્રને મારી ખાધો છે, અને મારું બક્ષણ કરવા તે અહીં આવી છે; નહિ તો તેના માથાપને ગામ નહિ જતાં એકલી અહીં શામાટે આવે!” આ વિચાર આવતાંની સાથેજ તેણે તેના હાથમાંનો હથોડો તે સ્ત્રીના કપાળમાં ધડો લગાવી દીધો. ધમ ધમ તે સ્ત્રી એકદમ જમીનપર દૂટી પડી અને મૃત્યુ પામી. બરાબર તે જ વખતે સૌનીનો છોકરો તેના પિતાની દુકાનમાં થઈ તે સ્થળે આવી પહોંચ્યો. પણ જે બનવાનું હતું તે જની ગયું હતું. તે સ્ત્રીનો પ્રાણુ-પક્ષી તેના દેહપિંજરમાંથી છૂટી ગયો હતો ! આવી દેવી વિદ્યા જાણનાર સ્ત્રીને મરણ પામેલી બેઠી સૌનીના પુત્રે પુષ્કળ કલ્યાણ કર્યો અને તે સ્ત્રીનો સમજો વૃત્તાત તેણે તેના પિતાને કહ્યો એટલે તે વૃદ્ધ સૌનીને આ સાહસમાટે અનિવાર્ય પશ્ચાત્તાપ થયો. આટલામાટે જ હું આપને કહું છું કે કોઈ પણ માણસના શિરચ્છેદનો હુકમ કરમાવતાં પહેલાં પૂર્ણ તપાસ કરવી બેઠીએ કે તે સાચે સાચો યુનાહગાર છે કે નહિ.”

આ પછી રાજાએ બીજા કુંવરને બોલાવી મંગાવ્યો અને તેને પૂછ્યું:—“જો કોઈ મનુષ્યમાં પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી તેના હસ્તમાં હું મારા માન આજરૂ તથા જીવન મુકું અને પછી જો તે મનુષ્ય મારો દ્રોહ કરી કૃતમ્મ નીવડે તો મારે તેને શી શિક્ષા કરવી?” બીજા પુત્રે કહ્યું:—“જો આવો કોઈ મનુષ્ય આ પૃથ્વીપટ ઉપર અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય તો તે ખરેખર શિરચ્છેદની શિક્ષાને જ પાત્ર છે; પણ તેને દેહાંત-હંડને પાત્ર કરાવવા પૂર્વે સંપૂર્ણ તપાસ કરી ખાતરી કરી લેવી બેઠીએ કે તેણે આવો ભયંકર અપરાધ ખરેખર કર્યો છે કે નહિ?” રાજાએ કહ્યું:—“સંપૂર્ણ તપાસ કરવી, એ શબ્દથી તું શું કહેવા માગે છે?” હવે કહ્યું:—“પિતાજી ! બરાબર તપાસ કર્યો વિના સાહસકર્મ કરવાથી

કેટલીકવાર ટેલુ આડું વેતરાઈ જાય છે તે વિષે હું આપને એક વાર્તા કહું છું તે સાંભળો.”

“એક કાળમાં એક રાજા હતો. તેને શિકારનો ધણો શૌક હતો. એક વખત એક મૃગની પાછળ દોડતાં દોડતાં તે પોતાના અનુયાયીઓથી છૂટી પડી ગયો અને તેણે તેના અશ્વને આગળ ને આગળ હાંકી હાંકી કર્પો પછુ ટાઈ ગામ કે સહેર દષ્ટિગોચર થયું નહિ. રાજાનો કંઈ તૃપાથી સૂકાઈ જતો હતો, પણ ટાઈ તળાવ, ઝરો કે નદી તેની દષ્ટિએ પડના નહોતાં. આખરે તેણે એક વૃક્ષની ટોચપરથી કાઈ ઝરતું જોયું. તે અશ્વને તે વૃક્ષ નીચે લઈ ગયો અને એક સોનાના આસામાં તે ઝરણ ઝીલી લીધું. તે વરસાદનું પાણી નહોતું પણ એક વિકરાળ સર્પ તે વૃક્ષની ટોચપર હતો અને કોંઈના આવેશમાં પોતાની ફેણને તે વૃક્ષ સાથે અક્ષાળતો હોવાથી તેનું ઝેર બહાર નીકળતું હતું અને તેના છાંટ તે વૃક્ષની નીચે પડતા હતા. પરંતુ રાજાએ ધાર્યું કે તે વર્ષાનું જળ છે. સહ વરતુરિયતિ શી હતી તે તેના અશ્વે જોઈ લીધું હતું. જે સમયે પાઃ પ્રવાહી ઝેરથી ભરાયું અને રાજા તે મોંઢે માડવા જતો હતો તે જ સમયે અશ્વે રાજાના હાથને ધક્કો મારવાથી રાજાના હસ્તમાંનું પાત્ર ભૂમિપર પડી ગયું અને પ્રવાહી પદાર્થ બધો ઢળી ગયો. રાજાને એટલો બધો ક્રોધ થયો કે એકદમ આનમાંથી તરવાર બહાર ખેંચી કાઢી તેણે અશ્વની ડોકપર મારી. અશ્વના ધડ અને શિર જૂદાં થઈ ગયાં. આટલામાંટે જ હું આપને કહું છું કે કોઈ દિવસ દેહાત્તરૂનો હુકમ સહસા ફરમાવશે નહિ. જે મનુષ્યને આપ અપરાધી ધારી બેઠા હો તે ખરેખર અપરાધી છે કે નિર્દોષ તેની પાછી તપાસ આપે કરવી જોઈએ.”

આ પછી રાજાએ તેના ત્રીજા એટલે સર્વથી નાના કુવરને બોલાવી મગાવ્યો અને તેને કહ્યું—“મારા વહાલા કુવર! એક ગભીર બાબતમાં તારો અભિપ્રાય જાણવામાટે અત્યારે તને બોલવવામાં આવ્યો છે. જો કોઈ મનુષ્ય ઉપર વિશ્વાસ રાખી હું તેના હસ્તમાં મારા માન આપ્યું તથા જીવન સુદાં મુકું અને તે જો બેવશ નીવડી વિશ્વાસનો ભગ કરે તો મારે તેને શી શિક્ષા કરવી?” કુવરે કહ્યું—“પિતાજી! જો આવો કોઈ મનુષ્ય અવનીતજ ઉપર અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય તો ભયંકર રાજક્રોધમાટે તેના શિરચ્છેદ જ થવો જોઈએ, પણ તેને આ શિક્ષા કરતાં પહેલાં આપે સંપૂર્ણ તપાસ કરવી જોઈએ કે તે ખરેખરો અપરાધી છે કે નહિ.” રાજાએ કહ્યું—“સંપૂર્ણ તપાસ કરવી એ સંખ્ધોથી તું શું કહેવા માગે છે?” કુવરે કહ્યું—“પિતાજી! કેટલીક વખત એવું બની જાય છે કે જે કાર્ય કરવામાટે કોઈ મનુષ્યને આપણે અપરાધી ધારી બેઠા હોઈએ છીએ તે કાર્ય તેણે

શુદ્ધબુદ્ધિથી આપણાં લલામાટે જ કર્યું હોય છે; પણ કોઈના આવેશમાં આપણે તેને અપરાધી સમજી લઇએ છીએ અને વગર તપાસે તેને સજા કરી દઇએ છીએ; પરંતુ જ્યારે ખરી વસ્તુસ્થિતિ આપણાં જાણવામાં આવે છે ત્યારે સાચી સેવા બળાવનાર નિમકહલાલ મનુષ્યને અપરાધી સમજી સજા કરવામાટે આપણને પશ્ચાત્તાપ જ કરવો પડે છે અને તેમાં વળી જો દેહાંતદંડ જ અપાયો હોય છે તો આ' જૂલ મરણ પર્વત આપણને દુઃખ દીધા કરે છે; માટે જ હું આપને કહું છું કે કોઈ પણ મનુષ્યને દેહાંત શિક્ષા દરમાવર્તા પહેલાં સંપૂર્ણ તપાસ થવી જોઇએ. આ બાબતમાં એક રાજાની વાત લોકોમાં પ્રચલિત છે તે હું કહું છું તે કૃપા કરી સાંભળો.”

“પૂર્વે એક દેશમાં એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના મહાલયમાં એક વિશિષ્ટ પ્રકારનો ઉત્તમ પોપટ હતો. એક વખત ઉડતો ઉડતો તે શુક ખેતરોમાં ગયો. ત્યાં તેને તેના માતાપિતા મળ્યાં. તેમણે આગ્રહ કરીને કહ્યું કે:—“પુત્ર! ધણા સમય પછી તું અહીં આવ્યો છે માટે અમારી સાથે અમારા માળે ચાલ. થોડા દિવસ રહી પછી પાછો જાજો.” તેમને માળો ધણા દૂર દેશમાં આવેલો હતો માટે શુકે કહ્યું:—“માતા-પિતા! મને પોતાને પણ આપના માળે આવવાની બણી ઇચ્છા થાય છે; પણ શું કરું? મારા રાજાની રજા સિવાય મારાથી આવી શકાય તેમ નથી. જો કાલ આ વખતે તમે અહીં આવો તો મારા રાજાની રજા લઈ હું આપના માળે આવું.” આમ કહી તે શુક રાજાના મહાલયમાં પાછો ફર્યો અને જ્યારે રાજા અન્ય સર્વ કાર્યોથી ખરવારી પોતાના ઔરડામાં આવી શાંત બેઠો ત્યારે શુકે કહ્યું કે:—“અનદાતા! મારાં માતાપિતા અહીં આવ્યાં છે તેમની સાથે જો આપ રજા આપો તો થોડા દિવસ તેમને માળે મહેમાન દાખલ જાઉં. એક પખવાડીઆ પછી હું અહીં પાછો આવીશ.” રાજા આ શુકને પ્રાણીથી પણ અધિક ચહાતો હતો, તોપણ ધણાં વર્ષે તેણે તેના માતાપિતાના માળે જવાનું કહેલું હોવાથી અને થોડા દિવસમાં પાછા આવવાનું વચન આપવાથી તેણે તેને જવાની રજા આપી. બીજે દિવસે સવારમાં ઠરાવેલે સ્થળે શુક તેના માતાપિતાને મળ્યો અને તેમની સાથે દૂર દેશમાં એક ઉંચા ઝાડ ઉપર આવેલા તેમના માળામાં ગયો. એક પખવાડીઆ સૂધી ત્રણે પોપટ સુખ ચેનમાં રહ્યાં. પખવાડીયું પૂરું થયું એટલે રાજાના શુકે તેનાં માતાપિતાને કહ્યું કે:—“મારાં બહાલાં માતાપિતા! મારા રાજાએ મને ફક્ત એક પખવાડીઆની જ રજા આપી છે. અને આજે એક પખવાડીયું પૂરું થતું હોવાથી કાલ સવારમાં મારા રાજાના નગરમાં જવા મારે નીકળવું જ જોઇએ.” તે શુકનાં

માળાપ સમજૂ હોવાથી તેમણે કહ્યું કે:—“હવે, પણ અમારે તારા રાજને કાંઈ ભેટ મોકલવી જોઈએ.” પછી તેમણે કેટલાક વખત સૂધી વિચાર કર્યો કે રાજને શી ભેટ મોકલવી; ખીજે દિવસે વહેલાં ઉડી તેઓ અજરામર વૃક્ષ પાસે ગયા અને એક અમરફળ તોડી લાવ્યાં. તે પોતાના પુત્રને આપીને તેમણે કહ્યું કે:—“પુત્રા! અમારા તરફથી રાજને પુષ્કળ આશીર્વાદ હર્ષ આ અમરફળ ભેટ તરીકે આપજો અને કહેજો કે, જે મનુષ્ય આ ફળનો આહાર કરશે તે જન્મમરણના ભયથી મુક્ત થશે.” માતા-પિતાનો આશીર્વાદ અને તે ફળ લઈ શુક રાજના નગર તરફ જવા નીકળ્યો. ફળનો જાર લઈને જવાનું હોવાથી રાત્રિ પહેલાં તે રાજના નગરમાં પહોંચી શક્યો નહિ. રસ્તામાં જ રાત્રિ પડી ગઈ. તે એક વૃક્ષપર જઈ બેઠો અને પેલું અમરફળ ક્યાં મૂકવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તે પોતાના મનમાં યોચ્યો:—“જો આ ફળ મારી ચાંચમાં લઈ હું ઉઘી જાઉં તો અવશ્ય ઉધમાં તે નીચે પડી જાય અને કાંઈ પણ પક્ષી તેને ખાઈ જાય તો?” તે આવા વિચાર કરતો હતો એવામાં તેની દષ્ટિ વૃક્ષમાં એક ખાકું હતું તે ઉપર ગઈ. તેણે તે ફળ ખાકામાં મૂક્યું અને આખી રાત્રિ પોતે વૃક્ષ ઉપર આરામ લીધો. બનાવ એવો જન્મ્યો કે જે ખાકામાં શુકે પેલું અમરફળ મૂક્યું હતું તેમાં એક સર્પ રહેતો હતો. આખી રાત્રિ સર્પે તેની ફેણ તે ફળ ઉપર પજાડી અને તેથી તે ફળનો ગર્ભ વિષમય થઈ ગયો. ખીજે દિવસે પ્રભાતમાં કાગડા કા કા બોલવા લાગ્યા તે વખતે શુકે પેલું અમરફળ તેની ચાંચમાં પકડી લીધું અને આઠાશ-વાટે નગર તરફ જવા લાગ્યો. રાજ મહેલમાં તેના પ્રધાનો સાથે બેઠો હતો તે વખતે શુકે લાં આવી. પોતાના પ્રિય શુકને પાછો આવેલો જોઈ રાજને અત્યંત હર્ષ થયો અને તે જો સુંદર ફળ ભેટ દાખલ લાગ્યો હતો તેનાં વખાણુ કરવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું કે:—“મારો પ્રિય શુક મારા માટે આ જો ફળ ભેટ લાવ્યો છે તે ફળ વિશ્વના ખીજા ફળ કરતાં વિશેષ સુંદર છે ને તે અમરફળ હોવાથી તેના જો આહાર કરે તે અમર થાય તેમ છે; માટે તેના આહાર હું અહીં જ કરીશ!” રાજ તે ફળ ખાવા જતો હતો તેવામાં પ્રધાનોએ તેને વાર્યો અને કહ્યું કે:—“મહારાજ! જેટલાં ફળ સુંદર દેખાય છે તેટલાં જ્યાં ખાવામાં કાંઈ મિષ્ટ હોતાં નથી. કેટલાંક ફળ એવાં હોય છે કે તે દેખાય છે સુંદર પણ જો ખાવામાં આવે તો એકદમ જીવની હાનિ થાય. પોપટ આને અમરફળ કહે છે પણ એના બોલવાનો શો ભરોસો! માટે આપે તપાસ કર્યો પછી જ આ ફળ ખાવું એવો અમારો અભિપ્રાય છે.” તે વખતે એક કાગડો દીવાલ ઉપર બેઠો હતો તેને રાજ્યે તે ફળનો

એક કકડો નાખ્યો. કાગડાએ તે ફળનો કકડો ખાધો અને એક પણ માત્રમાં તો તમ્બર ખાઈ નીચે જમીનપર પડ્યો અને મૃત્યુ પામ્યો. પોપટ કપટ રમતો હતો અને તેની જિંદગી લેવા માગતો હતો, એ વાતની હવે રાજાને ખાતરી થઈ ગઈ. તેણે પોપટને પકડી ડોક મચડીને મારી નાખ્યો. રાજાએ ધાર્યું કે તે કાઈ વિપક્ષ છે માટે નરાઈની યીજ દાખલ બાગમાં એકાંત રથજે તે ફળનો ઠળીઓ તેણે વાવવા નાખ્યો.

વખતના વહેવા સાથે તે ઠળીઆમાંથી છોડ અને છોડમાંથી એક વૃક્ષ થયું અને તેમાં સુંદર ફળો આવ્યા. રાજાને તે સુંદર ફળ ખાઈ કાઈ માણસ મરણ ન પામે માટે રાજાએ તે વૃક્ષની આસપાસ એક વાડ કરાવી અને તેની ચોકી કરવા પહેરા બેસાડ્યો. તે શહેરમાં એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણી રહેતાં હતાં અને શિક્ષા માગી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતાં હતાં. એક દિવસ બ્રાહ્મણે તેની સ્ત્રીને કહ્યું—“આમ બીજા માગી જીવન પૂરું કરવા કરતાં મરણ હજાર દરજ્જે સારું છે. આના કરતાં તો રાજાની વાડીમાંનું વિપક્ષ ખાઈ આ સંસારમાંના દુઃખમય જીવનનો અંત આણવો આધિક સારો છે.” રાત્રિએ બ્રાહ્મણ રાજાની વાડીએ જવા બિછાનામાંથી ઉઠ્યો. તેની સ્ત્રી સતી હતી. તેને વહેમ પડ્યો તેથી તે પણ તેની પાછળ પાંછળ ચાલતી રાજાના બાગમાં ગઈ. મધ્ય રાત્રિનો વખત હતો; આખું જગત નિદ્રાને આધીન થઈ ગયું હતું અને તે વૃક્ષના ચોકીદારો પણ ભર ઉંઘમાં પડ્યા હતા. તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ પેલા વૃક્ષ પાસે ગયો. તેણે એક ફળ તોડી લીધું અને તે ખાઈ ગયો. બ્રાહ્મણીએ જાહેર થઈ તેના પતિને કહ્યું કે—“જો આપ પરલોકમાં સીધાવવા તત્પર થઈ ગયા હો તો પછી મારી આ સંસારમાં શી જરૂર છે? હું પણ આ ફળ ખાઈશ અને આપની પાછળ પાછળ સ્વર્ગમાં આવીશ.” આમ કહી તેણે પણ એક ફળ ચૂંટ્યું અને ખાઈ ગઈ. કેટલીક વાર સૂઈ તે ત્યાં થોભ્યાં પણ વિષ ચડ્યું નહિ. તેમણે ધાર્યું કે ઝેર ચડતાં કાંઈક વાર લાગશે તેથી તે ઘેર ગયાં અને બિછાનામાં સૂઈ ગયાં. બીજી સવારે મરણ પામવાને બદલે પોતાને વધારે બળવાન અને યુવાન ચહેલાં જોઈ તેમના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તેમના શરીરમાં એટલો બધો ફેરફાર થઈ ગયો હતો કે તેમનાં ગાંડેથી પણ તેમને એળખી શક્યાં નહિ! તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ યુવાન અને બળવાન થઈ ગયો હતો. તેના શ્વેત કેશ કાળા બ્રમર જેવા થઈ ગયા હતા. તેના મોંપરના ખાડા પૂરાઈ ગયા હતા અને તેના મુખમાં દાડમની કળી જેવા નવા દાંત ફૂટ્યા હતા. તેની સ્ત્રીપણ રાજાના મહેલની રાણી જેવી રૂપસુંદરી બની હતી. જોત-જોતાંમાં આ વિચિત્ર વાર્તા આખા શહેરમાં પથરાઈ ગઈ અને લોકોનાં

ધાડે ધાડી તે બાહ્યથી બાહ્યથીને જોવા આવવા લાગ્યાં. આ વાત રાજના કાને પહોંચી. તેણે તે બાહ્યથીને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો અને તેના સ્વરૂપમાં આટલો બધો ફેરફાર કેમ થઈ ગયો તે તેણે પૂછ્યું. બાહ્યથી સમજી બીના અથથી છતિ સુધી ઠહી સંભળાવી. હવે રાજના મનની પાતરી થઈ કે તેના પ્રિય શુક જે ફળ લાગ્યો હતો તે વિપક્ષ નહોતું પણ વસ્તુતઃ! અમરફળ જ હતું. તેણે તેના જે દાલ ક્યાં હતા તે માટે હવે તેને પસ્તાવો થયો અને વગર તપાસે તેને મારી નાખવામાટે તે પોતાને કપડાં આપવા લાગ્યો.

આ પછી કુંવરે વધારામાં કહ્યું કે:—“પિતાશ્રી! આટલામાટે જ હું આપને કહું છું કે જે મનુષ્યનો શિસ્તગ્રંથ કરવાનો આપ હુકમ કરો તે ખરેખરો અપરાધી છે કે નહિ તેની સંપૂર્ણ તપાસ કરજો. આપના આ સલાહ પૂછવાનું કારણ હું એમ ધારું છું કે આપ એમ ધારો છો કે ગત રાત્રિએ હું આપના શયનાગારમાં દુષ્ટ હેતુથી આવ્યો હતો. પણ ખરી વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી. મને શિક્ષા કરતાં મહેલમાં મારો બચાવ સાંભળો એવી મારી પ્રાર્થના છે. ગઈ રાત્રિએ રાત ફરતો ફરતો હું આપના મહેલ પાસે આવ્યો ત્યારે એક સ્ત્રીને આપના મહેલમાંથી પ્રહાર નીકળતી મેં જોઈ. તેને ટોકતાં તેણે કહ્યું કે, તે આપના મહેલની રક્ષા કરનાર રાજલક્ષ્મી હતાં. અને રાત્રિએ આપનો જાન જોખમમાં હોવાથી રાજમહેલમાંથી ચાલી જતાં હતાં. મેં તેમને મહેલમાં પાછાં જવા પ્રાર્થના કરી અને કહ્યું કે, હું રાજના પ્રાણનું રક્ષણ કરીશ. હું સીધી આપના શયનગૃહમાં આવ્યો અને જોયું તો એક ભયંકર સર્પને આપના સુવર્ણ પર્ણગતી આસપાસ વીંટળાવેલો જોયો. મેં તે સર્પને મારી નાખ્યો અને તેના ચતાવધિ કકડા કરી પાનદાનીમાં ભર્યાં છે. પણ જે સમયે હું તે સર્પના કકડા કરતો હતો તે સમયે તેના રક્તનો એક બિંદુ મારી માતાની છાતીપર પડ્યો. મેં ધાર્યું કે પિતાના જીવનું રક્ષણ કરવા જતાં મેં મારી માતાના જીવને જોખમમાં નાખ્યો હતો. પછી મેં મારી જીભની આસપાસ લૂગડાના સાત પડ વીંટળાવ્યા અને તે રક્તબિંદુને ચાટી ગયો. જે પળે હું તે બિંદુ ચાટતો હતો તે જ પળે મારી માતાએ આંખો ઉઘાડી અને મને જોયો. હું સ્વીકારું કરું છું કે આ અપરાધ મેં કર્યો છે અને તેથી આપ મને જે શિક્ષા કરવા ઇચ્છતા હો તે સુજેથી કરો.”

હવે અને ઉપકારથી રાજનું અંતઃકરણ ઉલ્લાસી જવા લાગ્યું. તે તેના કુંવરને પ્રેમથી બેઠ્યો અને તે સમયથી તેને પૂર્વ કરતાં પણ વિશેષ ચહાવા લાગ્યો.

ભૂત પ્રાહ્મણ્ય

એક વખત એક શહેરમાં એક ગરીબ પ્રાહ્મણ્ય રહેતો હતો અને તે કુલીન ન હોવાથી તેનામાટે કન્યા મેળવવાનું કાર્ય ઘણું દુર્ઘટ થઈ પડ્યું હતું. તે ધનવાન માણસોને ઘેર જઈ દેશ નાખતો કે જેથી પૈસા મળે અને પોતે પરણી શકે. તેને પરણવાને ધણા ધનની જરૂર હતી; કારણ કે લક્ષ્મણા ખર્ચ હિપરાંત કન્યાના બાપને સારી રકમ આપ્યા વિના કોઈ તેને કન્યા દે તેમ નહોતું. તેણે એક ઘેરથી બીજે ઘેર દેશ નાંખી અને ધણા ધનવાન માણસોની ખુશામદ કરી પરણવાને જોઈએ તેટલી રકમ એકઠી કરી. યોગ્ય સમયે લગ્ન થઈ ગયું અને તેની સ્ત્રી તેની માતા પાસે આવી પગે પડી. આ પછી થોડા કાળે તે પ્રાહ્મણ્ય પોતાની માને કહ્યું કે:—“માતા! તમારું અને મારી સ્ત્રીનું ભરણપોષણ કરવાને મારી પાસે પૂરતા સાધન નથી; માટે ગમે તે રીતે ધન હિપાર્જન કરવા મારે કોઈ દૂર દેશમાં જવું જ જોઈએ. હું પરદેશમાં કેટલાં વર્ષ રહીશ તે હાલમાં મારાથી કહી શકાય તેમ નથી; કારણ કે, યોગ્ય ધન કમાયા વિના પાછા નહિ આવવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે. હું પરદેશમાં હોઉં તે સમયે તમારું યુગ્મરૂપ ચલાવવા મારી પાસે જે કંઈ સાધનો છે તે હું તમને મોકલું છું. તેનો મારો વ્યય કરજો અને મારી સ્ત્રીની સંભાળ રાખજો.” આ પછી માતાનો આશીર્વાદ લેઈ તે પ્રાહ્મણ્ય મુસાફરીએ નીકળી પડ્યો. તે જ દિવસે રાત્રિના સમયે એક ભૂત તાદરૂપ તે પ્રાહ્મણ્યનું સ્વરૂપ ધારણ કરી તેને ઘેર આવ્યો. પ્રાહ્મણ્યની સ્ત્રીએ તેને પોતાનો પતિ જ ધાર્યો અને પૂછ્યું:—“તમે તો કહેતા હતા કે કેટલાંક વર્ષ સુધી તમે પરદેશમાં રહેશો તો પછી આવજો આવજો પાછા કેમ આવ્યા? તમે મારો વિચાર સામાટે ફેરવી નાખ્યો?”—ભૂતે કહ્યું:—“આવજો દિવસ ચોખ્ખો નથી અને મને કેટલુંક ધન પ્રાપ્ત થયું છે તેથી જ હું પાછો આવ્યો છું.” તે ભૂત પ્રાહ્મણ્યનું સ્વરૂપ પ્રાહ્મણ્ય સાથે એટલું બધું મળતું આવતું હતું કે તેની મા પણ ભૂલાવો ખાઈ ગઈ. તેણે પણ તેને પોતાનો પુત્ર ધાર્યો. આથી તે ભૂત તે પ્રાહ્મણ્યની માતાના પુત્ર તરીકે, સ્ત્રીના પતિ તરીકે અને ગૃહના સ્વામી તરીકે રહેવા લાગ્યો. એક ચણીની બે દાઢ જેવી રીતે સર્વ બાબતમાં મળતી હોય છે તેવી જ રીતે આ ભૂત પ્રાહ્મણ્ય સર્વ બાબતમાં પ્રાહ્મણ્યને મળતો જ હતો તેથી તે પ્રાહ્મણ્યનાં આડોશી પાડોશી તે ભૂત ખરો પ્રાહ્મણ્ય છે એમજ સમજતાં હતાં. કેટલોક કાળ વ્યતીત થઈ ગયા પછી ખરો પ્રાહ્મણ્ય પરદેશથી કમાયેલ ઘેર આવ્યો અને પોતાના ઘરમાં પોતાના જેવાજ એક બીજા પ્રાહ્મણ્યને બેઠેલો જોઈ તેને અત્યંત આશ્ચર્ય થવા લાગ્યું! ભૂત પ્રાહ્મણ્યે પ્રાહ્મણ્યને પૂછ્યું કે:—“તું

ધાડે ધાડાં તે થાલણુ થાલણીને જોવા આવવા લાગ્યાં. આ વાત રાજના કાને પહોંચી, તેણે તે થાલણુને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો અને તેના સ્વરૂપમાં આટલો બધો ફેરફાર કેમ થઈ ગયો તે તેણે પૂછ્યું. થાલણે સધળી બીના અચથી ઇતિ સધી કહી સંભળાવી. હવે રાજના મનની ખાતરી થઈ કે તેના પ્રિય શુક જે ફળ લાવ્યો હતો તે વિપદળ નહોતું પણ વસ્તુતઃ, અમરફળ જ હતું. તેણે તેના જે દાલ ક્યાં હતા તે માટે હવે તેને પસ્તાવો થયો અને વગર તપાસે તેને મારી નાખવામાટે તે પોતાને ઠપકા આપવા લાગ્યો.

આ પછી કુંવરે વધારામાં કહ્યું કે:—“પિતાશ્રી આટલામાટે જ હું આપને કહું છું કે જે મનુષ્યનો શિરઃકેદ કરવાનો આપ હુકમ કરો તે ખરેખરો અપરાધી છે કે નહિ તેની સંપૂર્ણ તપાસ કરજો. આપના આ સલાહ પૂછવાનું કારણ હું એમ ધારું છું કે આપ એમ ધારો છો કે ગત રાત્રિએ હું આપના શયનગારમાં દુષ્ટ હેતુથી આવ્યો હતો. પણ ખરી વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી. મને શિક્ષા કરતાં પ્રહેલાં મારો બચાવ સાંભળો એવી મારી પ્રાર્થના છે. ગઈ રાત્રિએ રાત ફરતો ફરતો હું આપના મહેલ પાસે આવ્યો ત્યારે એક સ્ત્રીને આપના મહેલમાંથી બહાર નીકળતી મેં જોઈ. તેને ટોકતાં તેણે કહ્યું કે, તે આપના મહેલની રક્ષા કરનાર રાજલક્ષ્મી હતાં. અને રાત્રિએ આપનો જાન જોખમમાં હોવાથી રાજમહેલમાંથી ચાલી જતાં હતાં. મેં તેમને મહેલમાં પાછાં જવા પ્રાર્થના કરી અને કહ્યું કે, હું રાજના પ્રાણનું રક્ષણ કરીશ. હું સીધાં આપના શયનગૃહમાં આવ્યો અને જોયું તો એક ભયંકર સર્પને આપના સુવર્ણ પદ્મંગની આસપાસ વીંટળાયેલો જોયો. મેં તે સર્પને મારી નાખ્યો અને તેના શતાવધિ કંકડા કરી પાનદાનીમાં ભર્યાં છે. પણ જે સર્પ હું તે સર્પનાં કંકડા કરતો હતો તે સમયે તેના રક્તનો એક ઝિંદુ માતાની છાતીપર પડ્યો. મેં ધાર્યું કે પિતાના જીવનું રક્ષણ કરવા મેં મારી માતાના જીવને જોખમમાં નાખ્યો હતો. પછી મેં મારી જીભ આસપાસ લૂગડાના સાત પડ વીંટળાયા અને તે રક્તઝિંદુને ચાટી ગ જે પળે હું તે ઝિંદુ આટો હતો તે જ પળે મારી માતાએ આંધિધાડી અને મને જોયો. હું સ્વીકારું કંઈ છું કે આ અપરાધ મેં ક્યાં અને તેથી આપ મને જે શિક્ષા કરવા ઇચ્છતા હો તે સુખેથી કરો.”

દર્પે અને ઉપકારથી રાજનું અંતઃકરણ ઉલટાઈ જવા લાગ્યું તે તેના કુંવરને પ્રેમથી બેઠ્યો અને તે સમયથી તેને પૂર્વ કરતાં પાંચ વિશેષ ચલાવા લાગ્યો.

ભૂત પ્રાણી

એક વખત એક ગહેરમાં એક ગરીબ પ્રાણી રહેતો હતો અને તે કુદીન ન હોવાથી તેનામાટે કંપા મેળવવાનું કાર્ય ધણું દુર્લભ થઈ પડ્યું હતું. તે ધનવાન માણસોને ઘેર જઈ ટેવ નાખતો કે જ્યાં પૈસા મળે અને પોતે પરણી શકે. તેને પરણવાને ધણા ધનની જરૂર હતી; કારણ કે લગ્નના ખર્ચે હિપરાંત કંપાના બાપને સારી રકમ આપ્યા વિના કોઈ તેને કંપા દે તેમ નહોતું. તેણે એક ઘેરથી બીજે ઘેર ટેલ નાંખી અને ધણા ધનવાન માણસોની ખુશામદ કરી પરણવાને નેપથ્યે તેટલી રકમ એકઠી કરી. યોગ્ય સમયે લગ્ન થઈ ગયું અને તેની બી તેની માતા પાસે આવી પગે પડી. આ પછી થોડા કાળે તે પ્રાણી પોતાની માને કહ્યું કે:—“માતા! તમારું અને મારી સ્ત્રીનું બરણપોષણ કરવાને મારી પાંચે પૂરતાં સાધન નથી; માટે ગમે તે રીતે ધન હિપાર્જન કરવા મારે કોઈ દૂર દેશમાં જવું જ નેપથ્યે. હું પરદેશમાં કેટલાં વર્ષ રહીશ તે હાલમાં મારાથી કહી શકાય તેમ નથી; કારણ કે, યોગ્ય ધન કમાયા વિના પાછા નહિ આવવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે. હું પરદેશમાં હોઈ તે સમયે તમારું યુજરાન ચલાવવા મારી પાંચે જે કાંઈ સાધનો છે તે હું તમને સોંપું છું. તેનો મારો વ્યય કરજો અને મારી સ્ત્રીની સંભાળ રાખજો.” આ પછી માતાનો આશીર્વાદ લેઈ તે પ્રાણી મુસાફરીએ નીકળી પડ્યો. તે જ દિવસે રાત્રિના સમયે એક ભૂત તાદસ્ય તે પ્રાણીનું સ્વરૂપ ધારણ કરી તેને ઘેર આગ્યો. પ્રાણીની સ્ત્રીએ તેને પોતાનો પતિ જ ધાર્યો અને પૂછ્યું:—“તમે તો કહેતા હતા કે કેટલાંક વર્ષ સુધી તમે પરદેશમાં રહેશો તો પછી આજના આજ પાછા કેમ આવ્યા? તમે તમારો વિચાર સામાટે ફેરવી નાખ્યો?”—ભૂતે કહ્યું:—“આજનો દિવસ ચોખ્ખો નથી અને મને કેટલુંક ધન પ્રાપ્ત થયું છે તેથી જ હું પાછો આવ્યો છું.” તે ભૂત પ્રાણીનું સ્વરૂપ પ્રાણી સાથે એટલું બધું મળતું આવતું હતું કે તેની મા પણ ભૂલાવો ખાઈ ગઈ. તેણે પણ તેને પોતાનો પુત્ર ધાર્યો. આથી તે ભૂત તે પ્રાણીની માતાના પુત્ર તરીકે, સ્ત્રીના પતિ તરીકે અને ગૃહના સ્વામી તરીકે રહેવા લાગ્યો. એક ચણાની બે દાડ જેવી રીતે સર્વ બાબતમાં મળતી હોય છે તેવી જ રીતે આ ભૂત પ્રાણી સર્વ બાબતમાં પ્રાણીને મળતો જ હતો તેથી તે પ્રાણીનાં આડેશી પાડેશી તે ભૂત ખરો પ્રાણી છે એમજ સમજતાં હતાં. કેટલોક કાળ વ્યતીત થઈ ગયા પછી ખરો પ્રાણી પરદેશથી કમાઈને ઘેર આવ્યો અને પોતાના ઘરમાં પોતાના જેવાજ એક બીજા પ્રાણીને બેઠેલો જોઈ તેને અત્યંત આશ્ચર્ય થવા લાગ્યું! ભૂત પ્રાણી પ્રાણીને પૂછ્યું કે:—“તું

કાણ છે અને આ ધરમાં કેમ આવ્યો છે!" આશ્ચર્યચક્રિત મુદ્રાથી બ્રાહ્મણે કહ્યું:—“હું કાણ છું! હું તને જ પૂછું છું કે તું કાણ છે? આ ધરનો માલિક તો હું જ છું. આ મારી માતા છે અને પેલી મારી જ પત્ની છે!” બ્રાહ્મણનું આ કથન સાંભળી વિહ્વલ દાસ્ય કરી ભૂત બ્રાહ્મણે કહ્યું કે:—“વાહ! આ તો વૈચિત્ર્ય જ દેખ્યું! દરેક માણસ જાણે છે કે આ મારું ધર છે, પેલી મારી માતા છે અને પેલી મારી પત્ની છે. આજ કાલ કરતાં કેટલાંક વર્ષથી હું અહીં રહું છું અને તું એવો ઉઠાડીગીર ક્યાંથી નીકળી આવ્યો કે મારું ધર તારું કહે છે, મારી માતાને તારી માતા બનાવે છે અને મારી પત્ની તારી બાપા દોવાનો દાવો કરે છે? અથવા બ્રાહ્મણ! તારું મગજ કેટલું છે કે કાતરીયું જેમ ઘર્ષ ગયું છે? રસ્તે જતા કાંઈ નાણાવટીની કાપળીને બાકી પડે અને કહેજે કે એ તો મારા બાપની જ છે!”

આમ કહી ભૂત બ્રાહ્મણે તે ખરા બ્રાહ્મણને ધરમાંથી ધક્કા મુઠ્ઠા મારી હાંકી કાઢ્યો. પેલો બ્રાહ્મણ તો આશ્ચર્યથી દિગ્મુદ જ ઘર્ષ ગયો હતો. હવે શું કરવું તેના તે વિચાર કરવા લાગ્યો. આખરે રાજ્ય આમળ જઈ ફરિયાદ કરવાનો તેણે નિર્ધાર કર્યો. રાજ્યએ બંને બ્રાહ્મણને પોતાની સમીપ ઉભા રાખ્યા તો બંનેનાં સ્વરૂપ એક સરખાં જ જણાયાં. જાણે એક જ બીજામાંથી બે છાપો બહાર નીકળી ન હોય! રાજ્ય શુચવાડામાં પડી ગયો અને ક્યો બ્રાહ્મણ સાચો છે ને ક્યો કૃત્રિમ છે તે બાબતનો તે નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. દરેકજ સવારમાં પેલો ખરો બ્રાહ્મણ રાજ્યના દરબારમાં જતો અને પોતાનાં ધર, સ્ત્રી અને માતા પોતાને ખાઈ અપાવવા પ્રાર્થના કરતો. આ બાબતમાં શો નિર્ણય કરવો તેની કાંઈ સમજણ નહિ પડવાથી રાજ્ય તેને બીજો દિવસે આવવાનો વાપદો કરતો. બીજો દિવસે બ્રાહ્મણ જતો એટલે ‘કાલ આવજો’ એવો જવાબ મળવાથી તે કપાળ દટતો તથા રડતો રડતો દરબારમાંથી બહાર નીકળતો. તે બોલતો કે:—“આ દુનિયા કેવી દુષ્ટ છે! મને ધરના માલિકને હાંકી કાઢી કાંઈ ઉઠાડીગીર મારી સ્ત્રી તથા ધરનો કબજો કરી બેઠો છે! આ રાજ્ય પણ કેવો વિચિત્ર છે. વડનગરના ભાટની માફક તેની આવતી કાલનો કદાપિ અંત આવતો જ નથી. રાજ્યનો ધર્મ છે કે તેણે નિષ્પક્ષ-પાત્રણે સાચો ઇન્સાફ કરવો જોઈએ પણ આ રાજ્ય મને કાંઈ ન્યાય આપતો નથી એ શું?”

હવે એવું બન્યું કે તે બ્રાહ્મણ દરબારમાંથી નીકળ્યા પછી નિઃશ્વાસ નાખતો ઢીલે લમણે શહેર બહાર જતો ત્યારે એક મેદાનમાં યજ્ઞને જતો. તે મેદાનમાં ગોવાળનાં કેટલાંક બાળકો રમતાં હતાં. તેઓ ગાયોને મેદાનમાં ચરવા મૂકી એક વૃક્ષ નીચે એકઠાં થતાં અને રાજ્યની રમત

રમતાં. દરરોજ એક છોકરાને રાજ તરીકે ચૂંટી કાઢવામાં આવતો, ખીજાને પ્રધાને બનાવવામાં આવતો, ત્રીજાને સેનાધિપતિ નીમવામાં આવતો અને ચાંચાને કોટવાળું સોંપવામાં આવતું અને બાકીના સિપાહી બનતા. એક દિવસ તે ગોવાળના બાળકોના રાજ્યે તેના પ્રધાનને પૂછ્યું કે:—“આ પ્રાહ્મણ દરરોજ આ વખતે અહીંથી રડતો રડતો જાય છે એ વાત ખરી છે કે?” આ પ્રશ્નનું ઉત્તર પ્રધાને આપ્યું નહિ એટલે તે બાળરાજ્યે એક સિપાહીને હુકમ કર્યો કે:—“જા, પેલા પ્રાહ્મણને એકદમ બોલાવી લાવ.” એક બાળ સિપાહી તે પ્રાહ્મણ પાસે જઈને બોલ્યો:—“મહારાજ! આપને રાજ એકદમ બોલાવે છે.” છોકરાનું આ કથન સાંભળી આશ્ચર્યથી ચકિત થઈ પ્રાહ્મણે પૂછ્યું કે:—“સામાટે? હું હમણાં જ રાજ પાસેથી ચાલ્યો આવું છું. તેણે મને કાલે તેની પાસે જવાનો હુકમ કરેલો છે, તો પછી અત્યારે મને શું કરવા બોલાવે છે?” તે બાળ સિપાહી મોઝો કે:—“મહારાજ! તમને આ શહેરના રાજ નહિ, પણ અમારા રાજ બોલાવે છે.” પ્રાહ્મણે પૂછ્યું કે:—“તમારો રાજ કોણ છે?” છોકરાએ કહ્યું કે:—“તે તો આવીને જુઓ.” પ્રાહ્મણ તે ગોવાળ છોકરાના રાજ પાસે ગયો. બાળ ગોવાળરાયે તેને પૂછ્યું કે:—“મહારાજ! દરરોજ આ વખતે તમે અહીંથી રડતા રડતા કેમ જાઓ છો? તમને શું દુઃખ છે તે મને કહો.” દુઃખથી ડસડસી રહેલા પ્રાહ્મણે ગોવાળના છોકરાના રાજ આગળ પોતાનો બધો વર્તાવ કહ્યો. તેનું કથન સંપૂર્ણ સાંભળી લીધા પછી તે રાજ્યે કહ્યું કે:—“મહારાજ! તમારો દાવો હું સંપૂર્ણ સમજી ગયો છું. તમારા જે સધળા હક લૂટાર્થ ગયા છે તે હું તમને અવશ્ય પાછા અપાવીશ. આવતી કાલે તમારું કામ સુકાદામાટે મારી પાસે રાજ પાસેથી મોકલાવજો એટલે સહુ સારાં વાનાં થશે.” રૂબરૂ મનુષ્યને એક તરણાનો આશ્રય મળે તોપણ તેનું હૃદય આનંદથી પ્રકુલિત થઈ જાય છે તેવી રીતે પ્રાહ્મણનું મન આનંદથી ઉભરાર્થ જવા લાગ્યું. પોતાના લૂટાપલા હક આવતી કાલે પાછા મળશે એ વિચારમાં લીન થઈ તે એકદમ રાજ પાસે પાછો ગયો અને પોતાનું કામ સુનામણી-માટે પેલા ગોવાળના છોકરાના રાજ પાસે મોકલી આપવાની રાજને અર્જ કરી. રાજ તો આ ગુચવાડભરેલા કામમાંથી મુક્ત થવા ઇચ્છતો જ હતો એટલે એકદમ તેણે તે કામ ગોવાળના બાળરાજ ઉપર મોકલી આપ્યું. ગોવાળના બાળરાજ્યે કામની સર્વ બીના જાણી લીધી હતી એટલે બીજી સવારે તે પેલા વૃક્ષ પાસે આગે ત્યારે એક શીશી લેતો આવ્યો. બંને પ્રાહ્મણો તેના મોં આગળ આવી હાજર થયા. વાદી પ્રતિવાદી તરફની જખાનીઓ લેવાઈ અને દલીલો થઈ. પછી તે ગોવાળ

નૃપ બોલ્યો કે:-“મહારાજ! હું તમે બનેલી તકરારને સંપૂર્ણ સમજી ગયો છું. અને તકરારનો નિકાલ એકદમ કરી નાખવાની હું ઇચ્છા રાખું છું. જુઓ અહીં આ શીશી છે. તમારા માંથી જે મનુષ્ય આ શીશીમાં પ્રવેશ કરી શકશે તે તકરારી મિલકતનો માલિક થશે એમ ન્યાયાસનથી જાહેર કરવામાં આવે છે. ચાલો, તમારા માંથી કાણુ આ શીશીમાં પ્રવેશ કરવાની દિલ્લી કરી શકે છે?” આ છોકરાનો આવો ન્યાય જોઈ ખરા આઠણુ પોકારી ઉઠ્યો કે:-“આખર ગોવાળીઆનો છોકરો તે ગોવાળીઆનો છોકરો જ ને આખો દિવસ ટોર ચરાવેલાં, તને તે ન્યાય કરતાં શું આવડે? આવ નાની શીશીમાં માણસથી કંઈ રીતે પ્રવેશ કરી શકાય?” ગોવાળનો બાળ રાજા બોલ્યો કે:-“મહારાજ! જે તમે આ શીશીમાં ઉતરી ન શકો તે તમે તકરારી મિલકતના હકદાર માલિક નથી.” પછી ભૂત આઠણુ તરફ ફરીને કહ્યું કે:-“હમ મહારાજ! તમારું આ બાળતમા શું કહેવું છે? જે તમે આ શીશીમાં ઉતરી શકશો તો તકરારી મિલકતના માલિક હશો.” ભૂતે પ્રત્યુત્તર આપ્યું કે:-“જે તેમ હોય તો આ શીશીમાં ઉતરવા હું તૈયાર છું.” પછી બંધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તે એક નાના છવડા જેવડો થઈ ગયો અને શીશીમાં પેઠા. જ્યો તેણે શીશીમાં પ્રવેશ કર્યો કે તરત જ ગોવાળના બાળરાજાએ શીશીને ખુલ્લુ લગાવી દીધા અને તેથી ભૂત બહાર આવી શક્યો નહિ. ત્યાર પછી ખરા આઠણુને ઉદ્દેશીને તેણે કહ્યું કે:-“મહારાજ! આ શીશી લઈ જઈને સમુદ્રના ઉડા જળમાં નાખી આવજો. જુઓ, હવે તમારી માતાને ભેટો અને તમારાં ઘર અને સ્ત્રીનું સ્વામીત્વ તમારા હસ્તમાં હશે.” આઠણુ તેમ કર્યું અને ગોવાળના આ બાળકને આશીર્વાદ દેતો સંસારમાં તે સુખી જીવન ગાળવા લાગ્યો.

ખાડો ખોદે તે પડે!

એક સમયે એક રાજા હતો. તેને કાંઈ સંતાન નહોતું. એક દિવસ એક યોગીએ તેની પાસે આવીને કહ્યું કે:-“હુ રાજા! મેં સાંભળ્યું છે કે તારે કાંઈ સંતાન ન હોવાથી પુત્રપ્રાપ્તિ માટે તું અનેક કાંકાં મારે છે. મારી પાસે એક એવી જડીબુટ્ટી છે કે જેના સેવનથી તારી રાણીને એકી સાથે બે પુત્ર થાય. તે બે પુત્રમાંથી એક તારા માટે રાખી બીજો મને આપવા તું બંધાતો હોય તો જ હું તને તે જડીબુટ્ટી આપું.” રાજાને યોગીની આ શરત ધણી ભારે લાગી પણ તેની પાછળ તેનું નામ રાખનાર અને તેના વિશાળ રાજ્ય અને ધનનો ઉપભોગ કરનાર કાંઈ ન હોવાથી અને તે મેળવવા માટે તે ધણું આવડે હોવાથી યોગીની